Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

23792

ՄԱՔԻԼՏ
եւ
ՄԷԼԻՔ-ԱՏԻԼ

84
Ք-75

84
Ֆ-75
ԱՎ
1163

ՄԱԹԻԼՏ

ԵՒ

ՄԷԼԻՔ-ԱՏԻԼ

ԿԱՄ

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

ՓԱՂԵԱԼ Ի ՊԱՏՄՈՒԹԵՆԷ ԽԱԶԱԿՐԱՑ

ՏԻԿԻՆ ՓՕՓՓԷՆԻ

ԹԱՐԳՄ. ԳՐ. ԹՈՐՈՍԵԱՆԻ

ՀԱՏՈՐ Ա.

Կ. ՊՕԼԻՍ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՄԵԱՆ
—
1871

2011

507

1907
39
8

Ա. Զ Դ

Վիպասանութեանց օգուտն ու վնասը զուգակշռելու չափ երկայն խօսելը՝ ազդարարութեան շրջանակէն զիս դուրս կը նետէ. որուն ոչ միտս ունիմ եւ ոչ նպատակս այն է:

Միայն թէ յիշելով եւ տեսնելով որ հիմա Ազգիս սիրելի երիտասարդները՝ առջի ժամանակներէն աւելի խանդ մը կրզգան (բաւական ընտրանւօք) վէպեր կարդալու:

Տեսնելով եւ յիշելով որ հայ ընթերցասիրութեան շարժառիթ եղող Օրագրաց եւ Վիպասանութեանց հետզհետէ առաւելութիւնը՝ ընթերցասիրաց ալ առաւելութեանը ֆիչ վկայութիւնք չեն:

Ասոնք տեսնելով կըսեմ՝ չի տեսնելու զարկինք մեր անկարողութիւնը, մօտցնինք մենք մեր չափը, եւ ուզեցինք մեր լեզուն տարիովը թարմ երիտասարդութեան նուէր մը ընել:

Ներկայ Վիպասանութիւնս մեր որոշման համեմատ կրնանք ըսել որ տեսակ մը ցանձրացուցիչ վէպերու կարգեն չէ. եւ եթէ ընտրութեան մէջ չի սխալեցանք, անշուշտ ընթերցողը պիտի հասատէ անոր հրահանգիչ եւ զբօսալի տեսիլներով լի ըլլալը, վասն զի պիտի զգնէ նոն կրօնից մեծ ազդեցութիւնը՝ հանդէպ սիրոյ տկար ազդեցութեան. անկէ ի զատ պատերազմունք՝

դիւցազնութիւնք՝ Պաղեստինի նկար եւ խաչակրութեանց համառօտութիւն, որ մեր Հայոց Ազգին բարեկական եւ կրօնական վիճակը խիստ մօտէն կը շօշափեն :

Աւելորդ է ըսել որ Վիպասանութեանս հեղինակ Գաղղիացի Տիկին Քօթքէնը նաեւս իիչ օրինակ՝ խրախոյս եւ քաջալէր չէ իւր սէրին իմ ազգիս նկատմամբ :

Վերջապէս այս վէպին թարգմանութիւնը իմ կողմէս ազգային երիտասարդաց ընթերցմանը արժանի ընելու փափաքս, եւ անոնց կողմէն ալ ակամայ բէրութեանցս անբասիր ըլլալնին իմ վերջին ակնկալութիւնս է :

ԳՐԻԳՈՐ ԹՈՐՈՍԵԱՆ

ՄԱԹԻԼՏ

եւ

ՄԷԼԻՔ–ԱՏԻԼ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Արիւնարբու Սալահէտտին երկայն պաշարումէ մը ետքը՝ երբոր յաղթողապէս Երուսաղէմ մտաւ, սուրբ քաղաքն իր իշխանութեանը տակն ինկած ըլլալուն լուրը՝ բոլոր քրիստոնեայ ազգաւորները շարժեց : Կուլիէլմոս՝ Տիւրոսի եպիսկոպոսն՝ իսկոյն նաւ մտաւ գնաց Եւրոպայ, արեւելքի մէջ բնակող եղբարցը համար օգնութիւն խնդրելու՝ և խոր կսկիծը քահանայապետին գիրկը թափելու համար դիմեց անոր. Ուրբանոս Գ. ասանկ մահաբեր լուրէ մը մահուչափ վիրաւորվելով՝ մեռաւ գրեթէ նոյն Կուլիէլմոսին գիրկը. անոր յաջորդեց Գրիգոր Ը. և հրաման հանեց նոր խաչակիր բանակ մը կազմըվելու, թէ իւր ձայնը և թէ այն բարեպաշտ

եպիսկոպոսին ձայնը (որ աղաչելով, սպառնալով ու լալով՝ խաչ ի ձեռին բոլոր Եւրոպայ կը շրջէր) բոլոր ոգիները զրգռեց ու վառեց. փառաց և կրօնից ազդեցութիւնը զրաւեց բոլոր մարդոց հոգիները: Թագաւորներն ալ զէնք կառնեն. կը միանան ու երդում կընեն որ ետ առնեն այն Երուսաղէմը որ իրենց նախնեացը արեամբը առնըված է, ու հոն է Որդւոյն Աստուծոյ գերեզմանը. ասոր կորուստը մեծ նախատինք կերևնայ իրենց. և այս նախատինքը ուրիշ բանով չի վերնար՝ հապա զայն ետ առնելով միայն:

Ռիքարտոս Ա. ու Փիլիպպոս Օգոստոս ուրիշ Թագաւորաց առջին ինկեր կը քալեն. շատ մը մեծամեծ իշխաններ՝ որք իրենց վիճակին տարածութեանը մէջ՝ Թէ փառօք Թէ տարւոք և Թէ յօժարութեամբ անոնցմէ աւելի էին՝ այն երկու Թագաւորաց հետ՝ որք ելան. երկուքն ալ իրարու հաւասար հզօր, հպարտ ու անվեհեր. մէկ փոքր նախատինք մ'ալ կրնար զիրենք զայրացընել. երկուքն ալ չէին գիտեր ինքզինքնին խոնարհեցնել: Փիլիպպոսն էր մեծ ու վեհանձն, նախատես ու իմաստուն, աւելի հաստատ քան Թէ փառաւոր. միայն յաղթութեան կը բաղձար. իսկ Ռիքարտոս բոլորովին պարզ ու հաւատարիմ. բայց անխոհեմ ու կրակոտ. և իւր կրիցը իշխանութեան տակ. վրէժ առնելու ժամանակ անկեղծ, բարեկամութեան և ատելութեան մէջ

միօրինակ անշարժ. և այնքան քաջազուն որ Փիլիպպոսին չունեցած փառաւոր անունը ինք ունէր. ինչպէս որ այս յատկութիւնները համաշխարհական զարմացում տուաւ ամենուն նոյնպէս ալ զրեթէ գուշակութիւն մը եղաւ իր ապագայ Թշուառութեանցը:

Փրետէրիկոս Կայսրը յիսուն հազար մարդոց գլուխն անցած արդէն Պաղէստին մտած էր, երբոր Ռիքարտոս ու Փիլիպպոս՝ Կիզօռ ըսված դաշտին մէջ մէկտեղ եկած կը տեսնէին որ օր օրի կաւելնան իրենց զօրքերը: Կուլիէլմոսին՝ արևելեան Թագաւորաց քաշած աղետալի ու սաստիկ տանջանաց համար՝ ըրած նկարագրութիւնը՝ բոլորն ալ առաքինական զգացմամբ կը լեցընէր. երկու Թագաւորութեանց մէջ եղած բոլոր երիտասարդները՝ պատերազմական կրակով մը բռնկած, այս երկու Թագաւորաց ծառայելու կը վազէին. ու տեսնելով որ անոնք ալ իրենց զօրացը գլուխն անցած՝ Աստուծոյ իրաւանցը համար քաջութեամբ ծեծկուելու պատրաստ են. ալ մէկը չէր ուզեր որ իրեն համար ըսվի Թէ խաչը Թողուցեր կամ փախեր է իւր փառքը մոռցընելով:

Երկու Թագաւորները իրարմէ զատվելով խօսք կը դնեն որ Մէսսինայի մէջ նորէն զիրար գտնեն. Փիլիպպոս նաւ հեծաւ ու գնաց Ճէնովա. իսկ Ռիքարտոս դարձաւ Լօնտրա. ուր իր տեղը Թա-

գաւորող ձգեր էր իր Յովհաննէս եղբայրը, և երբոր Մարսիլեայի մէջ զինքը տանող նաւատորմը կը պատրաստըվէր, Պէրէնկարիա՝ իւր նշանածն ալ՝ Սիկիլիա եկած հասած էր, այն մտօք որ զինքը անոր հետ միաւորող հանդիսին արարողութիւնը կատարվի երկու դաշնակցած բանակին ներկայութեանը:

Ռիքարտոսին փափուկ նշանածը՝ այն երկչոտ Պէրէնկարիան Նավառայի Սանկիոս Յազաւորին աղջիկն էր. ոչ այնչափ գեղեցիկ էր՝ և ոչ այնչափ աշխոյժ, բայց բնաւորութիւնը այնչափ առաքինութեամբ զարդարված էր որ Ռիքարտոսին անհաստատ սիրտը կրցեր էր անոր վրայ հաստատվիլ. և նոյն իսկ Փիլիպպոսին քրոջմէն ալ նախապատիւ կը սեպէր. այն ամբարտաւան Ալիչէն ունայն կը փափաքէր անոր կինը ըլլալ. Ռիքարտոս իսկոյն մերժած էր անանկ կնկան մը ձեռքը՝ որուն վրայ ամենևին համարմունք չունէր, և ասանկով առաքինական զգացում փայլեցաւ անանկ մեծ Յագաւորի մը սրտին վրայ, որ հպարտանալով ետ կեցեր էր այնպիսի ամբարտաւան կնոջմէ:

Բայց իր երկայն ու վտանգաւոր գործքերէն առաջ Ռիքարտոս կուզէր որ իր պզտի քրոջը նորընծայութեանը ներկայ գտնըվի, որն որ իւր կուսակրօն ուխտը հրատարակելու վրայ էր. և ինքն ալ մանկութենէն ի վեր էր որ զայն տեսած չունէր,

ու զուցէ մէկ մ'ալ տեսնելիք չունէր, եթէ ինք անհաւատներէ յաղթըվելու ըլլայ կամ մեռնի, ուստի կը փափաքէր մէյմը զայն տեսնել, գրկել ու տալ նմա իւր վերջին բարևը: Այն միջոցին որ իր զօրապետները կը պատրաստըվէին երթալու, ինքը մինակ քանի մը զօրականներու ու Տիւրոսի եպիսկոպոսին հետ՝ որն որ կուզէր աղջըկանը նորընծայութեանը ներկայ ըլլալ, կերթայ ղէպ ի այն վանքը՝ ուր որ կոյսը իր ծննդենէն մէկ քանի ամիս ետքը հոն դրված էր, ու հոնկէց մէյմալ դուս չելնելու երդում պիտի ընէր:

Տասնևհինգ տարիէ ի վեր այն վանքին պատերուն մէջ կրթըվելով ու միշտ իր կեանքը իրեն պէս ողջախոհ կոյսերու հետ անցուցած ըլլալով՝ այս երիտասարդ իշխանուհւոյն մտածմունքներն իր եղած տեղւոյն սահմանէն ոչ անդին կանցնէին. և ոչ ալ նորա սիրտը ուրիշ բաներու բաղձալ սորված էր. որով միակերպ օրերն ալ առանց նկատման կանցնէին. և նա՝ իւր կատարեալ անմեղութեանը մէջ չէր ճանչեր՝ չարեաց գոյութիւնը և առաքինութեանց վարձատրութիւնը:

Նոյնպէս նաև բանի տեղ չէր դրած ոչ իր բարձր ծնունդը և ոչ իր գեղեցկութիւնը: Աշխարհի վրայ խառն գաղափար մ'ունէր, ինչու որ անոր աղաղակները չէին կրնար մինչև իրեն հասնիլ, և վանքին Աբբաուհին ալ աշխարհը նկարագրած էր

իբր վտանգաց ու տառապանաց սոսկալի խառնուրդ. ուստի Մաթիլտ ամէն օր շնորհակալ կըլլար Աստուծոյ որ զինքը ասանկ սուրբ վիճակի մը մէջ է դրեր, և բնաւ չէր կրնար երևակայել թէ իր բնակարանին մէջ իմացածէն ուրիշ երջանկութիւն կար աշխարհի մէջ, վասնորոյ ինքզինք հոն մշտնջենապէս Թաղելու վայրկեանին կըսպասէր ամենայն անձկանօք :

Ռիքարտոսին գալը բոլոր վանքը շարժման մէջ ձգեց. դռները անմիջապէս կը բացվին, երկաթէ վանդակները կը վերնան, այս առաջին անգամն էր որ Էրիկմարդու աչք Թափանցեց վանքին ներսի կողմը. զէնքերուն շառաչիւնը կը հնչեցընէր այն խաղաղ կամարները. բայց Թագաւորը ինչ բանի Թոյլտուութիւն չվայելէր. միայն եպիսկոպոսն է Թագաւորին ետևէն գացող, և Մաթիլտ՝ յառաջ կը վազէ ընդունելու համար, թէ եղբայրական գրկախառնութիւնը և թէ Կուլիէլմոսին օրհնութիւնը :

Աբբաւհին և միւս մայրապետներն իրենց սև հանդերձներովը կը ներկայանան այս երիտասարդ նորընծային. Ռիքարտոսը դիմաւորելուն իրենք ալ ներկայ՝կը գտնըվին, և այս եղբայրական սէրը տեսնելով սիրտերնին կը շարժի : Թագաւորը կըսկսի պատմել իր ճամբորդութեան նպատակը միայն. Երուսաղէմի անունը հեղեղի պէս արցունք Թափել կուտայ ամենուն աչքէն. կը պատմէ այն Սուրբ տեղերուն կորուտը, կը նկարագրէ հոն հասնելու համար հաւատացելոց քաշած նեղութիւնները ու հոն հասնողներուն սրտին զգացած ուրախութիւնը. այս տեղեկութիւնները նոր բարեպաշտական մտածմունքներ կարթնցնեն Մաթիլտի հոգւոյն մէջ. այսպիսի քաղցր ջերմեռանդութիւնն եռանդուն զգացում մը կուտայ աղջկան, թէև այս եռանդը յանկարծական ու խառն բան մ'է սրտին մէջ, թէև զգացած բաղձանքը նախատեսութեամբ չէ, բայց կարմրելով կը խոստովանի որ ինքն ալ կը փափաքի խաչակիր ըլլալ եղբօրը հետ, և դեռ աշխարհէս չի զատված այցելու ըլլալ այն սուրբ երկրին :

Մաթիլտ մեծ դժուարութիւն չի կրեց այս շնորհը ձեռք ձգելու, այն ժամանակները այսպիսի ճամբորդութիւն Աստուծոյ խիստ ընդունելի բան մը բռնըված և իբր կրօնական վիճակի պատրաստութիւն մ'էր. ուստի իշխանուհւոյն բոլոր ընկերներն ուրախութեամբ կը հաւնին ասանկ զեղեցիկ դիտաւորութեան, և զմայլելով այն պատեհութեան վրայ որ այսպիսի ճամբորդ մը իրենց վանքը բերած էր՝ կըսկսէին խորհրդաւոր վարդեր պատրաստել՝ օրիորդի վերադարձը պսակելու համար : Նորընծայութեան ձիւնի պէս ճերմակ հանդերձին վրայ Աբբաւհին կախեց անդամանդեայ խաչ մը, որուն վրայ կերևար իր դիտաւորութեան կնիքը, և որով կը յանձնէր զայն Աստուծոյ ան-

միջական պաշտպանութեանը, եւրբ աղջիկը Թագաւորին յանձնելով կըսէ Աբբաւուհին,

Ձեր վեհափառութիւնը դեռ բոլորովին չի ճանաչեր ձեզի յանձնած բանիս արժէքը և ոչ ալ այս աղջկան սրտին պարունակած անմեղութեան գանձն ու գթութիւնը, Ձեր արժանապատուութիւնը, ով Թագաւոր, Թող պաշտպանէ ասանկ անգին կեանք մը, և դու հայր իմ, կըսէ եպիսկոպոսին դառնալով, Ձեր նախանձաւորութեամբը արթուն կեցէք անոր հոգւոյն վրայ. իմ քեզի յանձնածս Անգղիոյ իշխանուհի չէ, այլ Աստուծոյ խօստացեալ հարս մ'է. այս մականունը անուններուն ամենէն գեղեցիկն է, ուստի, ով Մաթիլտ, աղէկ զգուշացիր որ չըլլայ Թէ սիրտդ մեծամտի. երկմտութիւնը միշտ քեզի ընկեր ըրէ, մտածէ որ քեզի համար չի կայ անանկ մականուն մը՝ որքան ալ օգոստափառ ըլլայ, և վիճակ մը որքան ալ սուրբ ըլլա՝ որ կարենան քեզ փորձութենէ ազատել, չըլլայ որ ականջ դնես այն կախարդիչ ձայներուն որ քու սիրտդ կը համոզեն՝ սակայն կորստեանդ կաշխատին. Թերանի Թէ այն Սուրբ փեսան որուն դուն նուիրեալ ես՝ ուշադիր կերպով հնչեցընէր քու ականջներուդ իր Սուրբ Հոգւոյն ազդեցութիւնը, որով չի կարենայիր մտիկ ընել այն գոռումները որ աշխարհս քու բոլորտիքդ պիտի հնչեցընէ:

Երբոր Մաթիլտ մեծ ուշադրութեամբ մտիկ կընէր այս խօսքերը, Ռիքարտոս մեծ անհամբերութեամբ բանին վերջին կըսպասէր, ու երբոր խօսքը իրեն եկաւ, ինքն ալ երդում ըրաւ որ իր քովը այն բնաւ վախնալու բան չունի: Աստուծոյ և իմ Թուրիս օգնութեամբը, կըսէ ասպետական կրակով մը լըցված, Ապահով եղիր Աբբաւուհի որ Մաթիլտ՝ ինչպէս էր այս վանքին՝ նոյնպէս իմ բանակիս մէջ ապահով պիտի ըլլայ: Իրէն այս ըսած խօսքերուն ազդեցութիւնը բոլոր հոն գտնըվող կուսանաց երեսը կարմրցուց. բայց այն քաջին կերպարանքը նայելու և անոր աչացը մէջ փայլած ազնուական բորբոքը դիտելու՝ բնաւ մէկն ալ չէր կրնար աչքը անդին դարձնել ու անոր չի նայիլ:

Վերջապէս երթալու վայրկեանը կը հասնի, Մաթիլտ կը մօտենայ վանքին ներքին դրանը, և այս րոպէն առաջին անգամն էր որ անկէց ինք պիտի անցնէր, հոն կը կայնի, ետին կը դառնայ ու կերևայ Թէ իր երկչոտ նայվածքովը հարցընել կուզէ Թէ ըրածը արդեօք քաջութիւն մ'է Թէ յանդգնութիւն, Աբբաւուհին կը դիտէ անոր վախը, կը նշմարէ անոր առջին բացվելիք աշխարհիս անդունդը, իր սիրելի ոչխարին սպառնացող վտանգները տեսնելով՝ ինքն ալ կըսկսի երկնչիլ, ուստի անոր անմեղութիւնն ու կեանքը նախապահելու մտօք՝ վերջին ընծայ մ'ալ կը նուիրէ ու կուտայ անոր մասունք մը միշտ վրան պահելու

համար : Ահա աղջիկը , կըսէ , ահա ասիկայ քեզ ամէն փորձանքներէն կազատէ , Թէ որ փոթորկի մը հանդիպելու ըլլաս , կամ Թէ , որ անկէց սոսկալին է , կիրք մը քեզ մոլորեցընելու ըլլայ , գրկէ սրտիդ վրայ այս Սուրբ խաչին ճշմարիտ կտորը , և ասով կազատիս . ահ, Մաթիլտ , արդէն գիտես որ դուն երկնային հանդիսի մը կը պատրաստվիս , բայց չանք ըրէ որ երկրիս վրայէն անոր ձեռք կարկառես :

Մաթիլտ շնորհակալ ըլլալով կախեց կուրծքը այս Թանկագին պարգևը ու կենդանի հաւատքով մ'ալ համբուրեց այն մեծարու ձեռքը որմէն ընդունած էր զայն , յետոյ իւր երկչոտ քոյրերուն վերջին մնաք բարովը ըսելով ելաւ վանքէն դուրս . դրանը իւր ետևէն զոցվիլը չի կրցաւ անտարբերութեամբ նայիլ , արցունքոտ աչվքները վերցուց մէյմը դէպ ի իւր Թողուցած սուրբ բնակարանը . չի կրցաւ աչքը անկէց զատել , մինչև որ անտառին խտութիւնը ու հեռակայութիւնը քոլորովին ծածկեցին զայն իր տեսութենէն . աչքէն կորսնցընելուն պէս նոր տրտմութիւն մ'ալ զգաց , ու ալ աւելի զգաց երբոր հեռուէն տեսաւ անհուն հորիզոն մը առջին բացված , անմեղ աղաւնին ինքզինք կորուսելով՝ կը մօտենայ իր եղբօրն ու եպիսկոպոսին, ու խռովելով կը հարցնէ անոնց Թէ մինչև Պադեատին որչափ երկիրներ պիտի անցնին . Հարց-

մունքին պարզութիւնը Ռիքարտոսը ծիծաղել տըվաւ : Անցնին պիտի , կըսէ , շատ օրեր ու ամիսներ որ հոն հասնինք . Բայց սիրելի քոյր իմ , ինչ բանէ կը վախնաս , ըսելով , ձեռքը կը տանի Թուրին , Ես քեզի չըսի որ այս պաշտպանութիւնը քեզ երբէք Թողելիք չունի : Մոռցար արդեօք , կըսէ եպիսկոպոսն ալ երկինքը ցուցընելով , այն ամենահզօր պաշտպանութիւնը , անոր ողորմութեան անսահման ըլլալը , ու ամէն տեղ անոր ներկայութիւնը :

Ալ պէտք չէ նկարագրել այս երկայն ճամբորդութեան ըրած զանազան զգացումները Մաթիլտին վրայ , դիւրին է երևակայել Թէ ինչ ազդեցութիւն տուին ծովուն երևոյթը , զօրաց պատերազմական երգերը , նաւաստեաց աղաղակները՝ անանկ երկչոտ կոյսի մը՝ որ մինչև այն ժամանակ եկեղեցւոյ կամարներէն ու վանքին խաղաղ պատերէն ուրիշ բան տեսած չունէր , ու ականջներն ալ ուրիշ բան լսած չէին , այլ քաղցր խօսակցութիւնք՝ ու Աստուծոյ հարսերուն սուրբ մեղեդիները :

Մէսինայ չի հասած ընկերացաւ Պէրէնկարիային , ասոնք կարծես Թէ ի մանկութենէ համակրութեամբ զիրար կը սիրէին , Մաթիլտ կը սիրէր անոր վրայ եղած մաքուր ու հաւեստ շնորհքը և անով միտքը կիյնար իր ձգած ընկերութիւնը , Պէրէնկարիան ալ ասոր նայելով կրնար անոր սիրածէն պա-

Ա. ՀԱՅԿ. ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

կաս սիրել անանկ Թագաւորի մը սիրելի բոլորը, որուն հետ ինքն ալ գրեթէ ընկեր ըլլալու վրայ էր:

Սիկիլիոյ Թագաւոր՝ Թանկրեւտոսին անօրէնութեանցը պատճառաւ՝ Ռիքարտոսին և Փիլիպպոսին մէջ եղած գժտութիւնը, արգելք մը եղած էին Ռիքարտոսին պիտաւորութեանցը, որ էր Մէսինայի մէջ իրէն Պէրէնկարիայի հետ հարսնախօսութիւնը հրատարակել, մէյմ՚ալ Կիպրոսն ստանալու սպասելը, որպէս զի այն համբաւաւոր կղզւոյն տէրն ըլլալով՝ յաղթութեան ձեռօք պսակվի ու կարենայ հրաման տալ այս հանդիսաւոր արարողութեան:

Զեղաւ հարանիք մը ասոր չափ յաջող գուշակութիւններ ունեցող, և ոչ ալ անոր չափ շքեղ ու մեծաձախ. Իզաքոյի յաղթող ու Կիպրոսի Թագաւոր Ռիքարտոսը կը տիրէր իր նուաճած երկիրներուն, և իր ամուսնոյն գլուխը մէկ քանի Թագերով պսակել բաղձալով այսչափ ուշ ձգելուն վրայ ալ կուրախանար:

Իր յաղթութեան լուրը լսվելուն պէս կը տեսնէ որ Երուսաղէմի Թագաւոր Կուիտոս Լուսինեան կոչվածը իրեն կը դիմէ. այս երիտասարդ ու հպարտ Թագաւորը որուն աննուաճելի քաջութիւնն ալ չէր կրցած իր աթոռը հաստատ պահել, ու իր վիճակներէն ալ հալածուելով կը տեսնէր որ ամէն կողմէ իրէն դէմ հակառակութիւն կայ, կուզայ Ռիքարտոսէն օգնութիւն խնդրելու իր նախանձորդին

անիրաւ պահանջմանը դէմ. այս օգնութեան աւելի պէտք ունէր, վասն զի Փիլիպպոս Սիրիա հասնելուն պէս՝ անոր դէմ հրատարակելով՝ բոլոր կարողութեամբը կը պաշտպանէր Լուսինեանի Թշնամեաց իրաւունքները. որոնք Տիւրոսի տէրն ըլլալով կը պահպանէին այն մէկ հատիկ քաղաքը քրիստոնէից համար այն նահանգին մէջ. ուստի բոլոր քաղքին դռները Լուսինեանի դէմ զոցել տրված ու ապստամբութեան դրօշակն ալ պարզած էին. Ռիքարտոս Սիկիլիոյ մէջ բնակելէն ետքը կարծելով թէ Ֆրանսայի դէմ եղող կուսակցութեան մը գինքը գլուխ կարգելու իրաւունք ունի. մէկ կողմէն ալ Լուսինեանի վստահութենէն շարժելով՝ և վերջապէս իր փառաց հակամիտութիւնը և անոր վիճակը գինքը ի գութ շարժելով՝ հանդիսաւոր խօսք կուտայ որ գինքը պաշտպանէ բոլոր իր Թշնամիներուն դէմ. անկէց ետքը երախտագիտութեամբ ու բարերարութեամբ իրարու հետ կապված բարեկամացան և մէջերնին երդում ըրին մշտնջենաւոր հաւատարմութիւն և գինուորական եղբայրութիւն պահելու:

Ռայիմնոտո՝ Անտիոքի իշխանը. Տրապօլսոյ իշխան Պօէմնոսը. Սիդոնացի Ռինալդոսը, Թուռնի Օնֆրէտոսը. ու Լևոն (1) Հայաստանի Թագաւորը

(1) Լևոն՝ Ռուբեն Բ.ի եղբայր Լևոն Բ.ն է. որ 1198 Թուականին Թագաւոր պսակուեցաւ. և մեծ իմաստութեամբ ու քաջագոր-

Կիպրոսի մէջ Լուսինեանի հետևելով գացին Ռիքարտոսի քով՝ Թէ Լուսինեանի համար ջատագովութիւն ընելու, և Թէ իրենց համար պաշտպանութիւն խնդրելու. Ռիքարտոս ամենուն ալ խօսք կուտայ որ պաշտպանէ իրենց պահանջմունքը, ու մինչև որ անոնց երկիրները ետ առնել չիտայ՝ ինքն ալ Սիրիայէն դուրս չելլէ:

Բոլոր այս իշխաններն ու Լուսինեան այս մեծ ծառայութիւնը վարձատրելու համար զինքը իրենց տէր ճանչնալով՝ հպատակութեան հարկ ալ կը խօստանան. բայց ազնուական Ռիքարտոս կը մերժէ այսպիսի առաջարկութիւն մը որ իւր ընելիք բարերարութեանց փոխարինութիւն կը Թուէր. և միայն կուզէ որ իբր երախտագիտութիւն քիչ մ'ալ ժամանակ հաճին իր քովը կենալու, որպէս զի իր հարանիքին ներկայ գտնըվին ու անոնց գտնըվելովը փայլի իւր ամուսնութեան հանդիսին շքեղութիւնը:

Կիպրիսի տարեգրութեանց մէջ այս մշտնջենաւոր յիշատակելի օրը առաւօտեան արշալոյսին հրատարակվեցաւ հազարաւոր փողերու ձայնով: Սուրբ Յակոբի փառաւոր եկեղեցին, որ Լիմիսսոյ ըսված նաւահանգստին մէջտեղը շինուած էր, ճշմարտապէս Թագաւորական շքեղութեամբ զարդարվեցաւ.

ծնեալ 34 տարի Թագաւորելէ յետոյ՝ Սսոյ մէջ վախճանեցաւ՝ յաջորդ և ժառանգ ընտրելով իր մէկ հատիկ աղջիկը Զապէլ:
Թանօթ. Թարգմ.

փողոցները ծաղկըներով զոցվեցան, տուները բեհեզներով ծածկըվեցան, Լուսինեան կըսկըսէր Թափորը իր հարկատու իշխաններուն առջին անցած, որոնց ամենուն ալ լայն վերարկուները Տիւրոսի կարմիրով ներկըված, անոնց վրայ արևելեան շափիւղաներ գամված կրակի պէս կը փայլէին, քիչ մը անդին ոսկին ու պողպատը կը փայլատակէին Անգղիոյ պարոններուն կրկնոցներուն վրայ: Ռիքարտոս Թագ ի գլուխ և գաւազան ի ձեռին՝ Պէրէնկարիա Թագուհին իր Թեւն առած կը վերջացընէր այս Թափօրը. որն որ երկայն ժամանակէն ի վեր փափաքելով ասանկ երջանիկ օրուան մը՝ ահա երդում ընելու կերԹար, որ յաւիտեան Ռիքարտոսը միայն սիրէ. ու ինքն ալ անկէց սիրվելու խօսք առնէ. Թագուհւոյն համեստութիւնն ու երջանկութիւնը մէկտեղած՝ ալ աւելի գեղեցիկ կը ցուցընէին զինքն՝ իր ամուսնոյն այն աւուր մէջ. ուստի այս իրենց ուրախութեան մէջ պակասութիւն չընելու համար խնդրեց որ իր սիրելի Մաթիլտն ալ ներկայ գտնվի. Ռիքարտոս ալ հաւանութիւն տուաւ որ իր քոյրն ալ գայ և վկայ ըլլայ իր պսակին: Երիտասարդ նորընծայն իր քօղին պըլլըված եկաւ՝ ու Պէրէնկարիային հետն ի վեր եկեղեցին մտաւ: Այս առաջին անգամն էր որ պսակի խորհուրդը կը տեսնէր. Թագուհւոյն Թիւթական կերպարանքը, բազմութեան ցնծութիւնը, այն յաւիտենական սիրոյ երդմունքը՝

որ իրարու կընէին, Ռիքարտոսին փափուկ խօսքերը և ամուսնոյն հեշտալի նայվածքը, սաստիկ խռովութիւն մը ձգեցին կոյսին սրտին մէջ:

Լուսինեան՝ որ Յազաւորին քովը էր կայնած՝ իշխաններուն մէջ միայն էր, որ Մաթիլտին եվելօք մօտ ըլլալով կրցաւ անոր հրեշտակային ձգողութեան մէկ մասը տեսնել, որ համեստ քօղով մը ծածկըված էր, այս բանը մէկէն ի մէկ ուժգին հրդեհ մը վառեց անոր սրտին մէջ, բայց իր ամուսինը Սիպիլլան միտքը գալով ու Մաթիլտին կրօնական հանդերձները դիտելով՝ իր միտքը յայտնելու երկու հատ անհնարին արգելքներ եղան. ասանկով իր սէրն ու կսկիծը սրտին խորը զոցելով՝ ամենուն ալ աչքէն ծածկեց այն խորին վէրքը՝ որ բոլոր կենացը մէջ անբժշկըվելի էր:

Ռիքարտոս աւելի պատերազմող քան թէ սիրահար, երիտասարդ ամուսնոյն քով մէկ քանի օր մնաց, փառաց կրակովը տակն ու վրայ ըլլալով հրաման կընէ որ պատրաստըվին դէպ ի Պաղեստին ճամբայ ելլելու. սակայն Լուսինեանէն իմանալով որ ծովը Սարակինոսներու նաւերով ծածկըված է, որոնք Սիրիայի և այն կողմերուն առնըվելովը սաստիկ տաքցած ըլլալով՝ ու Մէլիք Ադիլ, Սալահէտտինի եղբայրը, որ բոլոր Ասիոյ պատերազմականներուն հետ երդում ըրած էին Եւրոպիոյ բոլոր վեհապետները սպաննելու, ուստի

Ռիքարտոս չէր ուզեր որ Պէրէնկարիան ու Մաթիլտ իր վտանգներուն բաժանորդ ըլլան, գիտէր նաև որ Ջնամեաց միտքը ամէնը մէկէն իր դէմն ելլել էր, անոր համար իր մեծ հոգւոյն մէջ՝ անոնց վրայ յարձակելու գրգիռը՝ զրեթէ չիմեկնած կըզգար. գիտէր նաև որ ամէն բան փառաց նուիրելու համար, պէտք է իր սիրոյն առարկաները հեռացնել իրմէ. մէկ կողմէ ալ ապահով էր թէ ինքը Թոլէմայիտ հասնելուն՝ անհաւատները բարկանալով իրենց բոլոր ուժը պիտի Յափեն բանակին վրայ, և պիտի ասանկով ծովն ալ բացվի. ուստի հրաման կընէ որ իր քոյրն ու հարսը տանելիք նաւը ճամբայ չելլէ՝ մինչև որ ինքը Թոլէմայիտի նաւահանգիստը չի հասնի:

Մաթիլտ հնազանդելու սորված ըլլալով կամօք կը զիջանի եղբօրը հրամանին. բայց սիրուն Պէրէնկարիան յուսահատելով անանկ ամենասիրելի փեսայէ մը զատվելուն վրայ, կիյնայ անոր ոտվըներուն ու արտասուօք Թրջելով շնորհ կը խնդրէ անկէց որ պատահելիք վտանգներուն ինքն ալ մասնակից ըլլայ, ու գոնէ իրեն սպասած սիրոյն մէկ փորձը սեպուի. որքան որ Ռիքարտոս ցաւեցաւ անոր կսկիծը տեսնելուն՝ այնքան ալ հաստատ կեցաւ՝ չէ ըսաւ. հասկըցնելով անոր որ թէ Մաթիլտին և թէ իրեն ներկայութիւնը կրնան սիրտը փափկացընել ու իր քաջութիւնը տկարացընել, և զուցէ ետ կե-

ցընել կուտան զինքը անանկ պատերազմէ մը՝ որ ինքը մանաւանդ Թէ բնտրելու էր: Անկէց ի զատ, կըսէ, Թշնամիք որ կուզեն վրաս յարձակիլ՝ ձեզի հանգիստ անցնելու ճամբայ կը մնայ, ու միայն ես վտանգի մէջ եղած կըլլամ:

Թագուհին շարունակ դէմ կը կենար, բայց Ռիքարտոս մէկէն ընդդիմութիւն տեսած չըլլալով՝ խստութեամբ հնազանդութիւն պատուիրեց, Թագուհին ալ վախնալով՝ որ չըլլայ Թէ վշտացընէ իր ամուսինը՝ կսկիծն ու արցունքը կը պահէ և կը լռէ:

Երուսաղէմի Թագաւորն և ուրիշ հետևող իշխաններ Ռիքարտոսին հետ ճամբայ ելան, ու Թագուհույն քով մնացին միայն Օնֆրէտոս՝ Կլօչէսթրի դուքսը, Լէյչէսթրի կոմսը ու մէկ քանի Գաղղիացի պարոններ. որոնց մէջ անուանի էին Թուրէննայի մեծ սենեկապետը, Էնկուէրանտ Ֆիօնէսը, ու Մօնմարանսին, այս վերջինը որ Ռիքարտոսին նման գեղեցիկ անոր պէս քաջասիրտ, հազիւ Թէ երիտասարդ՝ բայց արդէն քաջազուն, որուն նշանաւոր գործերը հայրենեաց նոր փառք մ'ալ կը խոստանային. այնպէս ալ իր անուանը նոր պայծառութիւն մը, և կարծես Թէ Թագաւոր ծնածի պէս՝ դեռ իր Թագաւորներէն ալ աւելի հին էր:

Ռիքարտոս ուզած էր նաև որ Տիւրոսի եպիսկոպոսը իշխանուհիներուն հետ գտնըվի, ու աչքը

դէպի Թագուհույն դարձընելով կըսէ քահանային, Պէտք է որ դուն ուսուցանես ասոնց Թէ կնիկ մարդիկ պարտաւոր են ծառայել Աստուծոյ խոնարհութեամբ ու համբերութեամբ, ու մենք ալ պատերազմելով ու քաջութիւն ընելով: Թագուհին աղէկ իմացաւ այս խօսքերուն նշանակութիւնը. և անանկ մէկ սիրալիր ու հնազանդ կերպով մը ամուսնոյն դարձուց աչքերն որ այն ամենի Թագաւորը տակն ու վրայ եղաւ. ու գուցէ կը զիջանէր անանկ փափուկ հարսի մը բաղձանացը, Թէ որ անոր սիրելի քաղցրութիւնը իրեն նոր պատճառ մը չիտար՝ Թէ պէտք չէ որ անոր այսպիսի քաղցրութիւնը բուն իրեն վերաբերեալ վտանգներուն մէջ ձգէ:

Ասանկով ամուսնոյն հաւանութիւնը ստացած կը ծածկէ հոգւոյն մէջի բաղձանքները, որ զինքը կը խռովէին, ու այն երկիւղները որ զինքը կը չարչարէին, և այսպէս գոյնը նետած՝ աչքերը գետինը՝ առանց լալու համարձակելով մինչև նաւահանգիստը անոր հետ կերթայ. Մաթիլտ ալ պալատին խորունկը բաշված առանց բան մը խօսելու կը հնազանդի եղբօրը ու իր Թագաւորին կամացը և իր աղօթքները կը բարձրացընէ անոր համար առ Աստուած:

Մէկ յաջող հողմով մը Թագաւորին նաւը շուտով կը հասնի Ասիոյ կողմերը, ու երբոր եզերքը մօտե-

նալու վրայ էին՝ երկու Թշնամեաց ճականաւերու մէջտեղէն կանցնէին. այն երկու նաւուն մէջն ալ կային ութ հարիւրական մարդիկ. ու Թագաւորին նաւէն վախնալու ու փախչելու տեղ սկսան վրան յարձակիլ:

Թուրերը կը փայլատակին՝ արիւնը գետի պէս կը վազէ. կոտորածը սոսկալի և քաջութիւնն է երկու կողմանէ հաւասար. ասանկ մէկ կատաղի ու երկայն կռիւով մը՝ Ռիքարտոս՝ Լուսինեանի հետ յաղթող հանդիսացաւ. նաւուն մէկն ընկըղմեց ու միւսն ալ գերի բռնեց. ու հետևեալ օրը Օգոստոս 7 ին Թոլեմայտի առջին երկաթ ձգեց. յաղթութեան մէջէն քալելով՝ Թշնամեաց աւարովը հարբատացած՝ բոլոր խաչակիրները մէկէն ընդունեցին զինքը ցնծութեան աղաղակներով և իր գալուստն ու յաղթութիւնը հանդիսացընելու համար բանակին ամէն կողմը ուրախութեան կրակներ վառեցին:

Այս միջոցին Լուսինեան լուր կառնէ որ իւր հեռաւորութեան ժամանակ մահը յափշտակէր է իր Սիբիլլայ ամուսինը, այս կորուստը որչափ որ իրեն կիպրոսի մէջ զբօղած կրիցը նպաստաւոր էր՝ այնչափ ալ իրեն Թագաւորութեանը կրնար մահաբեր ըլլալ. ինչու որ Սիբիլլան՝ Պալտավինոսի աղջիկն ըլլալով Երուսաղէմի աթոռին ժառանգն էր. որուն ամուսնութիւնը զինքը Թագաւորացուց. բայց Սիբիլլայի մեռնելով՝ ժառանգական իրաւունքը պզտի քրոջը

Իզապէլլային կիյնար. որ Մոնֆէրրաթոյի մարքիզին կինն էր: Լուսինեան՝ Ռիքարտոսին պաշտպանութեամբը հաւատալ կուզէ որ Թագաւորի մը իրաւունքները պէտք է անփոփոխ մնան. Բիզացիները՝ ու սուրբ Յհաննու ասպետները իրեն կուսակից կըլլան, բայց եկեղեցականք, Ջէնովացիք, ու Գերմանացիք, որոնց գլուխն էր Փիլիպպոս՝ Իզապէլլայի իրաւունքը կը պաշտպանէին. ասոնք ամէնը Տիւրոսի մէջ միաբանելով կըսկսէին նախատանօք նայիլ Լուսինեանի վրայ. խաչակրաց բանակին մէջ այս երկու կուսակցութիւնը ոխակալութիւն ու անմիաբանութիւն կը սերմանէին. վիճելով անանկ Թագի մը վրայ, որ Թողուցած էին ճակատնուն յափշտակել տալ, նոյն իսկ անհաւատներէն. ահա Սալահէտտինը այս Թագը իր գլուխը հաստատած՝ ամէն օր քրիստոնէից ահաւոր յարձակմանը դէմ նոր նոր ամրոցներ կը շինէր:

Ռիքարտոս իր զօրքերը հաստատեց ծովուն կողմը, այն նպատակով որ պաշարեալներուն ամենափոքր շարժմունքն ալ դիտէ. ու արգիլէ անոնց եկած օգնութիւնը որքան որ ցամաքէն՝ այնքան ալ ծովուն կողմէն. քաղքին արևելեան կողմը ամենէն ուժով աշտարակին վրայ, որ կըսվեր Անիծեալ աշտարակ, կը ծածանէին Փիլիպպոսի Թագաւորական դրօշակը. բանակին մէջտեղը բարձրացուցած էին Ալամանաց փառաւոր արծիւը, երեք ազգեր խա-

չին զոյնովը կորոշվէին, Գաղղիացիք կարմիր, Գերմանացիք ճերմակ, և Անգղիացիք կանանչ. այս զանազան արքունեաց մէջ Անգղիան իր ամէն ուժը կը Յափէր՝ որպէս զի պերճութեամբ ու շքեղութեամբ խաւարեցընէ ուրիշները. երբոր Ռիքարտոսին բոլորտիքը կը հնչէր հանդէսն ու փառաւորութիւնը, անդին Փիլիպպոսը պարզ ու համեստ՝ իր փառաւորութիւնը կը հաստատէր այն քաջերուն վէհ ազնուութեանը մէջ՝ որունք զինքը ամէն կողմէ պաակեր էին, ոսոնք էին Տրէզօի կոմսերը, Շարթրի պարոնները, Էրսարտոս ու Անդրէաս Պրէննեցիները, Ժօէնվիլները, Շապիլօնները ու Քուսինները. այս անունները որ միշտ Ֆրանսայի քաղցր պիտի հնչեն. և անոնց փառքն ու յիշատակութիւնը բնաւ դիպուածով մը չի պիտի խաւարի:

Արդ՝ Ռիքարտոսը բարձր ձայնով կը հրամայէր որ սաստկացնեն Թոլէմայիտի պաշարումը, որոց նուաճմամբը ճամբայ բացվի սուրբ երկրին, բայց ահեղ Քորբատոսը չէր ուզեր իր բերդէն դուրս ելնել ու կերպով իւիք խաչակրաց նպաստել՝ նախ քան իր Յազաւորելն ի վերայ Երուսաղէմի. Փիլիպպոս ալ միւսներուն հետ ըրած դաշնադրութեան հաւատարիմ մնալով՝ ու բանակին մէջ Ռիքարտոսի բանեցուցած հրամայական կերպը չի քաշելով՝ ու Յերևս Կիպրոսի մէջ անոր առած

դափնիներուն նախանձելով, կամ չէզոք կը կենար, և կամ Յշնամիները փոքր յարձակումներով կը զբաղեցնէր, ու միշտ ընդհանուր յարձակմանէ կը փախչէր: Ռիքարտոս ալ եվեղօք անկեղծ ու հաւատարիմ կենալով չէր ուզեր իր զինուորական եղբայրը Յողուլ. բայց և այնպէս կրակոտ ու հպարտ բնաւորութեամբը նախանձորդ Փիլիպպոսին հետ փոխանակ հաշտվելու՝ դառն կշտամբանքներով ալ կգրգռէր զայն, ու այս եղանակաւ բանակին մէջ տիրող անմիաբանութիւնը կը սնուցանէր. ընդդիմութիւնները քան անգամ յաղՅահարելու կէտին բերին. ու քան անգամ ալ պատրաստվեցան իրարու դէմ քաշել այն Յուրը որ իրենց պաշտպանութեանը համար կը կրէին. այն ժամանակը որ անկարգութիւնը մինչև խորհրդարանին մէջ տիրեց՝ զօրավարներն ու զօրքերն սկըսան անիրաւ ընՅացիք զիրար նախատել՝ և կարծես Թէ Պաղեստին եկած էին ոչ Թէ սուրբ քաղաքն ազատելու՝ այլ Երուսաղէմի Յազաւոր մը շինելու համար, բայց և այնպէս ամէնքն ալ կը մրմռային այն ներքին անմիաբանութեան վրայ որ իրենց քաջութիւնը կը նուաղէր. որն որ պարտաւոր էին քանի քանի անգամ միաբան յարձակմամբ Տաճկաց երկիրները կողոպտել և Յուրն ու կրակը տանիլ մինչև Սալահէտտինին վրանը:

Այս խռովութիւնն ու մահաբեր գժտութիւնը, որ

քրիստոնէից համար աղեկ բան չէր, Ռիքարտոսը եվելօք կը նեղացնէր. վերջապէս իրեն մէկ գործն ալ Թագաւիին հրաման խրկել էր՝ որ քրոջը հետ ելլէ գայ. վասն զի լաւ գիտէր Թէ ժամանակաւ իր հրամանին հնազանդողն ինչ յոգերու մէջ կը գտնուէր այժմ: Ուստի ամէն օր ծովեզերք կերթար իր սպասած նաւը տեսնելու. բայց ամէն օր պարապը կելնէր: Լուսինեան բնաւ զինքը Թողուցած չէր, բարեկամին երկիւղներուն ու անհանգստութեանցը բաժանորդ կըլլար, և ինքն ալ եվելօք վախ կը քաշէր. քանզի Միբիլլայի մահուանէ հետէ մտքին մէջ նոր յոյս մը ծնած էր, այս դէպքով իր առջի ազատութիւնը ստացած էր. Մաթիլտ ալ իր ազատութիւնը կորուսած չէր. իսկ Ռիքարտոսին բարեկամութիւնը ալ աւելի մեծ դրամագլուխ մ'էր այս բանին. ինքզինք կը խաբէր որ ասոնցմով շնորհք կը գտնէ անոր քրոջը քով. և միանգամայն տեսնելով որ այս բարեկամութիւնը կրնայ իր Թագաւորութիւնը իրեն տալ ու սիրոյ կիրքը գոհ ընել, ալ սկսաւ այս բարեկամութիւնը զօրացընելու ջանալ. Ռիքարտոս որչափ որ անկեղծ էր ինքզինք սիրցընելու, այնքան ալ Լուսինեան վարպետ էր անկեղծ բարեկամութիւն ցուցընելու. մէկ կողմէն Թագաւորը ամենուն հաճոյանալու բազձանքով. միւս կողմէն ալ Լուսինեան այս բանը ճանչնալով՝ վերջապէս համոզած էր Թագաւորը որ այս

ամուսնական կապով աւելի կամրանայ իր սիրտը քան Թէ բարեկամութեամբ. Ռիքարտոս, ազատ, անկեղծ ու դիւրահաճ՝ կը հաւատայ անոր և հետզհետէ կ'առաւելու իր սէրը Լուսինեանի վրայ, իսկ ան ալ անոր վրայ այնչափ համակրութիւն կը կեղծէր որ պիտի չի կարենար որպէս Թէ առանց անոր ապրիլ. անանկ որ երկուքն ալ միևնոյն վրանի տակ նստելով՝ միևնոյն սեղանը կը ճաշէին. պատերազմի մէջ միատեղ՝ Թշնամեաց աւարները հաւասար կը բաժնէին և նիզակախաղութեան մէջ իրենց վահաններուն վրայ միևնոյն գոյնն ու վերտառութիւնը կը կրէին. իսկ երբոր պատերազմի կամ խաղու մէջ նոյն օրը շատ յոգնած ըլլային՝ իրիկունը մէկտեղ կը պտըտէին ծովեզերքը. հոն ալիքներուն ու հորիզոնին անհուն տարածութեանը նայելով սաստկապէս կը հառաչէին՝ ու երբեմն ալ աչվընին գետինը տխուր մտածմանց մէջ ընկղմած՝ իրենց անանկ կուգար Թէ ալիքները խորունկ անդունդներ բացած, իրենց սիրելիները բերող նաւը յաւիտեան կըլլելու վրայ են. բայց երբոր ծովը հանդարտ ու հովն ալ յաջող ըլլար՝ իրենց երկիւղը տարբեր կըլլար, բայց միևնոյն սաստկութեամբ. այնատեն Թագաւորն ալ չէր խնդրեր ալիքներէն որ ամուսինն ու քոյրը իրեն բերեն, հապա կը սկսէր այս բանը Տաճկներուն աղաչել:

Թագաւորին մեկնելէն ետքը անմխիթար Պէրէն-

կարիան իր աղօթքն ու արցունքը չէր դադրեցներ, շարունակ կերևակայէր Թէ իր ամուսինը տաճկաց կատաղութեանը մատնըվեր է. երազին մէջ կը տեսնէր զայն երբեմն շինծանեաց մէջ՝ երբեմն ալ վիրաւորեալ, իսկ ցերեկները բոլորովին այսպիսի գուշակութեանց մէջ կը զբաղէր. մէկ գորովական սիրահար սիրտ մը չի կրնար առանց վախու կենալ. Եպիսկոպոսը բոլոր կարելի եղած բաները կընէր. ունայն. Թագուհւոյն տրտմութիւնը փարատելու համար կըսէր Թէ՝ ըրածը Աստուծոյ վրայ անվստահութիւն ըսել է. Թագուհին այս լսելուն իր սխալանացը վրայ կրկին կուլար. բայց չէր ալ դադրեր դարձեալ իր ամուսնոյն համար արցունք Թափելէն. վերջապէս այն մխիթարութիւնը որ չի կրցին ձեռք բերել, Կուլիէլմոսին կրկին կրկին յորդորանքն ու մխիթարութիւնները՝ ու Մաթիլտին օրինակը, նոյնը ան կէտին ձեռք բերին սուրհանդակ նաւի մը հասնիլը, որ Ռիքարտոս խրկած էր, հազիւ Թէ լսեց անոր յաղթութեան լուրը, իմացաւ Թէ ողջ է՝ ու քիչ ժամանակէն ալ պիտի տեսնէ, նոյն ժամուն արտասուացը մէջ Թաղուելով շուտ մը այն մահաբեր սրտմաշուքներէն ուբախութեան վերջին ծայրը հասաւ:

Մաթիլտ ալ իմանալով վերջապէս որ իր ճամբորդութիւնը մօտ է՝ շնորհակալ եղաւ Աստուծոյ նոյն խոնարհութեամբ՝ որով իր եղբօրը հրամանին

հնազանդած էր, իր ներքին ուրախութիւնը և ցաւը միանգամայն զսպած էր. և Թագաւորին զատուելուն ժամանակը Պէրէնկարիային ցուցուցած յուսահատութիւնն ալ յանցանքի մը տեղ կը դնէր. իսկ երբոր այն անմխիթար հարսը սիրոյ ձայներով իր առջին խօսակցութիւն կընէր՝ ողջամիտ կոյսը չի գիտնալով մինչև այն աստեղը որ մարդս այսպիսի կիրքեր ունի, կը զարմանար այս նոր խօսակցութեան վրայ, կը սոսկար ականջ դնելու մաքուր ու օրինաւոր սիրոյ բառերուն, իրեն այնպէս կը Թուէր որ մեղակից կըլլայ անոր, կարմրելով կը պատմէ եպիսկոպոսին իր խղճմտանքները. իսկ վերապատուելի հայրն ալ որ ասանկ ողջախոհ խոստովանութիւն մը երբէք մտիկ ըրած չուներ՝ առջին խոնարհած գեղեցկութիւնը իրեն մէկ երկնային Եւա մը կերևնայ, որ նորէն ստեղծուելով որպէս Թէ առաջադրութիւն կընէ որ մէկ մալ չի Թողու իր խղճմտանաց ուղղութիւնը, կոյսի գերագոյն փափկութիւնը արդէն աշխարհիս մէկ նոր սրբուհի մը կը խոստանար:

Որքան որ Պէրէնկարիան պարտականութիւն մը սեպելով զգոյշ էր իր վայելչութեանը վրայօք զայն փառաց առաջնորդ մը սեպելով, այնքան ալ Մաթիլտին հագուստը պարզ ու կրօնական ըլլալով՝ կարծես Թէ տարբեր զօրութիւն մը կառնէին. շատ հեռուստ ունէր Գաղղիոյ և Անգղիոյ ասպետներուն

մէջէն , բայց անոնցմէ մէկն ալ չէր համարձակած իր բաղձանքը յայտնել դեռահաս Մաթիլտին . իր փառաւոր գեղեցկութեանը հաւասար , այն մարդս գլխէ հանող շնորհքը , գեղանի աչացը կենդանութիւնը կարծես թէ իր բոլոր մարմնէն դուրս կը թափանցէին այնպիսի մաքրութիւն մը՝ որ ուրիշին փափաքները մէկէն ի մէկ կը սանձէր , այն նորընծայական հանդերձները որ կարծես վրձինով զբրված պատկեր մը ծածկած էր՝ զինքը սիրոյ փորձերէն ապահովելով՝ ամօթխածութեան կերպարանօք՝ ալ աւելի յարգանք կըստանար , շատ քիչ կըլլար որ մարդու երևեր , եթէ մէկը զայն տեսնելու ըլլար՝ աչքերը գետինը՝ ձեռվրները խաչաձեւ կուրծքը կապած՝ երկայն քողով մը կիսով չափ ծածկըված՝ և բոլորովին նախնական անմեղութեամբ զարդարուած , անանկ որ տեսնողը՝ բարեպաշտական զարմացմամբ յափշտակվելով ինքզինք անարժան կը սեպէր անոր մօտենալու ու ետ ետ կերթար : Թագուհին այնքան զորովանօք կը սիրէր զՄաթիլտ որ անոր նորընծայութեան ուխտերուն վրայ կը ցաւէր , երբոր կը մտածէր այն վանքին առանձնութիւնը ու մենութիւնը որ այն հրեշտականման աղջիկը ինքզինք հոն պիտի Թաղէր , և ասոնցմէ աւելի անոր կը զարմանար թէ ինչպէս պիտի կարենայ առանց սիրահարութեան ապրիլ , կը մտածէր թէ՝ կրնայ ըլ-

լալ որ Թագի մը համար անտարբեր ըլլայ , բայց չէր հասկընար թէ ինչպէս կը մերժըվի փեսայի մը ձայնը, անգամ մ'ալ չի կրնալով ինքզինք բռնել, կը բանայ իր միտքը Մաթիլտի , բայց երբոր կը ջանար անոր պատուասիրութիւնը փորձել՝ ցուցընելով Թագին ու գաւազանին փայլուն գոյները , իմացընելով միանգամայն որ այնքան Թագաւորներ ինքզինքնին երջանիկ կը համարին զանոնք գլխահարկ տալ իրենց գեղեցիկներուն , երբոր ամուսնական միաւորութեան հեշտութիւնները բացատրելով անոր սիրտը շարժել կուգէր , Մաթիլտ այս խօսքերուն վրայ կարմրելով անդին կը դառնար, ոչ թէ անոր զինքը փորձել ուզելու վախուն , այլ մտիկ ընելու ամաչելուն համար , այն ատեն Թագուհին աստանկ շնորհալի պարկեշտութիւն մը չի վնասելու համար իր խօսքին սահման կը դնէր անանկ խօսակցութիւններ՝ որ իրաւամբ կը շարժեն մէկ ողջախոհ ու մաքուր կոյսի մը սիրտը :

Թագուհւոյն իր ամուսնէն հեռակայութենէ ի զատ իր մօրը կարօտութիւնն ալ միտքը գալով՝ սըրտին մէջ ալ աւելի պարապութիւն մը կը գտնուէր , այնպէս որ Ռիքարտոսին սէրն անգամ կատարեալապէս լրցուցած չէր , ահա անոր համար այնպիսի սերտ բարեկամութիւն մը հաստատեց Մաթիլտին հետ՝ որ բնաւ մէկ կերպով մը չէր ուզեր վշտացընել , Թագուհւոյն այս վշտալի վիճակին մէջ երբե-

մըն հանդէսներ ալ կը պատահէին , որոնց մէջ շքեղութիւնն ու վայելչութիւնը առաւել ևս կը փայլէին , և մէկ քանի անգամ ալ Մաթիլտ ներկայ գտնըվեցաւ , սակայն աշխարհս պարապ տեղը կը ցուցընէր անոր իր շքեղութիւնները , բնութիւնը պարապ տեղը խօսել կուտար իր սէրն ու փափկութիւնները , կոյս Իշխանուհին անվախ ու հաճեատ կը սրտմտէր բոլոր աշխարհիս երջանկութեանցը վրայ , ու կապրէր աշխարհիս վրայ միայն երկնից զբաղմունքներով :

ԳԼՈՒԽ Բ.

Մէկ քանի օր երկայն բայց յաջող ճամբորդութենէն ետքը նաւը սկըսաւ Ասիոյ եզերքին մօտենալ , և արդէն հորիզոնին վրայ կէտ մը դրվածի պէս կը տեսնըվէր հեռուէն Թօլէմայիտի նաւահանգիստը , մէյ մ՚ալ յանկարծ ուժգին հով մը ելլելով բոլոր նաւաստեաց ջանքը պարապը կը հանէ , նոյն իսկ նաւուղիղն անգամ ալեաց կատաղութենէն ղէկը ձեռքէն կը Թողու , ու երեսունը վեց ժամու մէջ նաւը վտնորկին սաստկութենէն ինկաւ Տամիաթի բողորտիքն եղող չորս աւազներուն վրայ . և իսկոյն Թշնամեաց նաւ մը վրայ հասաւ , ու տեսնելով որ քրիստոնէի նաւ մը միանակուկ մնացեր է՝ շատ դիւրին բան կարծըվեցաւ զայն գերի բռնել : Սակայն իրենց Թագուհոյն կեանքը պաշտպանելն որոշող մարդիկ այն ասպետները որ գեղեցկութեան ու կրօնից համար կը պատերազմէին՝ պատրաստ էին առաւել իրենց կեանքը կորնցընել , քան Թէ անձնատուր ըլլալ՝ զօրականաց գլխաւորն , ամենէն երիտասարդ ու քաջը Մօնմօրանսին էր , որ Թուրքը ձեռքը դէմ կը դնէր այնպիսի արիութեամբ՝ որ անհաւատները գրեթէ յաղԹըվելու վրայ էին , երբոր յանկարծ Տամիաթի կողմէն նաւ մը դուրս ելնելով կատոյն վիճակը կը փոխէ , դեղին ու . սև դրօշակ մը տեսնելուն պէս Սարակինոսները մէկ բերան աղաղակեցին՝ «Մէլիք Ասիլ , Մէլիք Ասիլ» , այս անունը իրենց Թուլցած քաջութիւնը նորոգելով սաստկութեամբ կսկսին ձեծկըվիլ : Մօնմօրանսի՝ քաջազունի մը ոգի առնելով՝ կը նետվի Թշնամեաց մէջ , որը կըփախցընէ՝ որը ետ կը մղէ որուն կըպատահայ՝ մէկ քանին ծովը կը նետէ՝ միսները կը զարնէ դիակները լեռան պէս կը դիզուին , արիւնը գետի պէս կը վազէ , անհաւատից դիակները պատնէշ մը կը ձևանան , անդին եպիսկոպոսը որ իշխանուհիներուն քով կը կենար , «Մէլիք Ասիլ» կանչելուն ձայնը լսելուն պէս կիյնայ ծնկի վրայ ու կաղաղակէ : Յոռնարհեցէք ինծի հետ , ահա մեր վերջին ժամը հասած է . չի կայ անանկ ուժ մը որ կարենայ դէմ դնել Մէլիք Ասիլին : Իշխանուհի

Մաթիլտ կը խոնարհի, բայց Թագուհին սրտաբեկ ձայնով մը արտասւոք կըսէ: «Հայր իմ. ով է արդեօք այս սոսկալի և ահեղ Սարակինոսը, անոր քաջութիւնը զիս ամուսինէս պիտի զրկէ:»

Մէլիք Ատիլը՝ Սալահէտտինին եղբայրն և քրիստոնեայ անուան Թշնամի եղողներուն ամենէն սոսկալին է, ես ինքս տեսայ որ Թրով ու կրակով մօխիր դարցուց մեր գիւղերն ու քաղաքները. եթէ ան չըլլար՝ Երուսաղէմ ձեռքէ չէր ելլեր. ու Սալահէտտինն ալ բնաւ չէր կրնար Ֆրիատոսի տաճարին վրայ իր դրօշակը կանգնեցընել: Կուլիէլմոս հասիւ թէ խօսքը լըմնցուց՝ մէկէն ի մէկ շինուածներու և զէնքերու շառաչիւն մը իմացուց որ իրենց աղետալի վիճակը եկեր հասեր է. կրօնաւորը վազեց գնաց քրիստոնեայ եղբարցը քով որ գոնէ մխիթարութիւն մը ընէ անոնց. վասն զի երկայն ժամանակէ ի վեր կը ճանչնար Մէլիք Ատիլը, ու գիտէր որ ինչ զօրութիւն ունի այս պատերազմականին հոգւոյն վրայ իր պատուական գիտութիւնը, ուստի ուզեց երթալ աղաչել ու բարեխօսել. այսպէս երբոր ինքը զացած կը պաղատէր՝ իշխանուհիներն ալ նաւուն մէկ մուտ անկիւնը քաշուած դողալով կըսպասէին զիրենք շինուածներու մէջ տեսնելու. Թագուհին յուսահատած ասանկ արկածի մը վրայ որ զինքն ամուսնէն կը բաժնէ, իր կսկիծը արտասւոք ու հեծեծանօք յայտնելով՝ քաջն

Ռիքարտոսը իրեն օգնութեան կը կանչէ. իսկ Մաթիլտ աւելի ինքըզինք Աստուծոյ յանձնած Եպիսկոպոսը դողայ զինքը հաւատոյ Թշնամեաց աւար տեսնելով, բայց այսու ամենայնիւ կը սեղմէ սրտին վրայ Աբբաուհւոյն տրված մասունքը, ու ծունր դնելով Աստուծոյ առջին անանկ օգնութիւն մը կը խնդրէ՝ որ անկէց ուրիշ տեղէ չի կրնար գալ:

Մէկէն ի մէկ եղած տեղւոյն դուռը կտոր կտոր կընեն. տաճկի հագուստով մէկը տեսնելուն պէս՝ սոսկալով անդին կը դառնայ. ու նորէն կը սեղմէ մասունքը սրտին վրայ, յաղթողներուն գլխաւորը կը մօտենայ Թագուհւոյն ու զոռոզ վայրենութեամբ և միանգամայն յարգական կերպով մը կըսէ անոր: «Մի վախնար իշխանուհի. դուն գերի չէս, իմ պալատիս մէջն ալ քու փառաւոր ծննդեանդ վայլած պատիւները պիտի տեսնես. այս բանը մեր մարգարէին անուամբը կերդնում. նաև ձեր մարդիկներուն մէկն ալ գերի չի պիտի ըլլայ. միայն սա կը պահանջէմ որ իրենց պատւոյն վրայ խօսք տան Տամիած կենալ. ու չերթալ չըմիանալ Խաչակրաց բանակին. մինչև որ Սալահէտտին եղբայրս իմանայ իր երկիրներուն մէջ ըլլալնիդ և մինչև որ Ինկիլթէրայի Թագաւորէն ձեր ազատութեան փրկանքը առնէ:

Պէրէնկարիան ուրախութեամբ ընդունեց այս ազնուական դաշինքը, որ յոյս կուտային վերատին

երթալ միանալ իր ամուսնոյն. և այս արաբացի իշխանին ազնիւ ու մարդասէր վարմունքին զմայլելով, երախտագիտական պատասխաններ կուտայ, և պահանջմունքները յանձն առնելով կը պատրաստվի նաւէն իջնել ու երթալ իր նոր տիրոջը պալատը. բայց առաջ Մաթիլտը անոր ցուցընելով կըսէ : « Տէր, այս երիտասարդ կոյսը Ռիքարտոսին քոյրն է. վաղաչեմ որ մեզ իրարմէ չի զատես. մեզի մնացած մէկ հատիկ մխիթարութիւնը միատեղ արտասուելնիս է. և յուսամ թէ քեզի պէս ազնուական յաղթող մ'ալ չի պիտի մեզ այս բանէն զրկէ : »

Մէլիք Ատիլ այն ժամանակ կը տեսնէ Մաթիլտը, ձեռքը բռնելու կերպով կը մօտենայ անոր. բայց Մաթիլտ որ Սալահատինին պիղծ անունը լսած էր. սոսկումը կրկնապատիկ եղաւ. սարսափով մը կը հեռանայ Աստուծոյ Թշնամի եղող մէկու մը եղբօրմէն, և զայն չի տեսնելու համար իր քոյրին կը պըլլըվի, ու դողալով և առանց աչքը վերցընելու կը պատասխանէ թէ ինքը Թագուհւոյն ետևէն երթալ կուզէ :

Նաւուն կամուրջը հասնելով Մէլիք Ատիլ մէյ մը իր հետաքրքիր աչքերը կը ձգէ այս երկու ազնուական գերիներուն վրայ, որոնց գեղեցկութիւնը մինչև այն ժամանակ մուն տեղը ծածկըված էին. գեղեցկութեան վրայ զարմացող անհաւատը իր

նայուածքը երկայն ատեն չի Թողուց Անգլիոյ Թագուհոյն վրայ. այլ դարձուց ղէպ ի իշխանուհոյն, որն որ մակոյկը իջնելուն ժամանակ երեսին քողը քիչ մը բացվեր էր, բոլոր մարմնոյն վրայ տարածված այն քաղցրութիւնն ու վսեմութիւնը, ճակտին ներմկութիւնը և պարզութիւնը, այտերուն համեստութեան գոյնը. ղէպ ի գետին ուղղած երկիւղալի նայուածքը. հանդերձը, կուսութեան նշանագգեստը, վերջապէս այն տեսակ գեղեցկութիւնը որ Մէլիք Ատիլին բնակած կլիմային բոլորովին անծանօթ էր, վիրաւորեցին զինքը, յանկարծակիի եկաւ. զարմացմամբ մնաց. զգացած բանը չէր կրնար իմանալ. մինչև այն ժամանակ Ասիոյ բոլոր գեղեցկութեանց բացարձակ սիրողն էր ինքը. իր բոլոր զգացումներուն վրայ անոնք կիշխէին. բայց սիրտը բնաւ ասանկ շարժած չէր. այս առաջին անգամն էր որ սա ամեհի արաբացին կնկան մը առջին կայներ կը դողար ու աչվընեն անգամ վերցնելու չհամարձակելով՝ քրիստոնեայ կոյսէ մը շնթայակապ եղած էր այն Սիրիայի՝ Եգիպտոսի՝ ու երեք Արաբիոյ Թագաւորին եղբայրը :

Մէկ յաղթող տանկի մը համար շատ բան էր այնքան տկար ըլլալ անանկ սեռի մը հետ որ Մուհամմէտէն գերի ըլլալու որոշված են. Մէլիք Ատիլ՝ Եւրոպիոյ հաւատքի անծանօթ ըլլալով չէր կրնար

փորձով իմանալ այն կրօնական պատկառանքը որ Մաճիլտին ղեկտները կազդէին քրիստոնէից . և որովհետև զայն սիրելու իշխանութիւն ունէր , ուրեմն իր սէրը անոր յայտնելու համար ալ պէտք էր համարձակութիւն ընել . ուստի Ռագուհին տանելը իր մէկ պաշտօնատարին յանձնելով՝ ինքը կը վազէ Իշխանուհւոյն Ռկը կը մտնէ , ու կիջեցընէ մակոյկին մէջ . ինքնալ կը նստի անոր քովը ու կուզէ ձեռքը բռնել . սակայն Իշխանուհի կոյսը տաճկի մը վայրենութենէն երկնչելով ետ կը քաշվի անանկ կերպով մը՝ որպէս Ռէ առջին բացված անդունդ մը ըլլար . այս միջոցին աչքը Մէլիք Ատիլին վրայ դարձընելով վախուն անշարժ կը մնայ . մինչև այն օրը այնպէս երևակայեր էր որ արաբածոց մէջ ամենէն սոսկալի բանը Սարակինոսն է . կամ մարդկային կերպարանքով սատանայ մը , բայց դիւական դէմքի փոխանակ կը տեսնէ օգոստափառ կերպարանք մը . պատերազմական ու եռանդուն դէմք մը , աչվըներու դարձուածք մը , ու այնպիսի մէկ նայվածք մը՝ որուն մէջէն յայտնապէս զեղեցիկ հոգի մը կերևար : Զարմանալով՝ զարհուրելով առանց գիտնալու Ռէ արդեօք դժոխային երևոյթ մ՚է որ զինքը կը խաբէ ու կը կուրացընէ, կիյնայ եպիսկոպոսին ոտվըներուն , որ ճիշդ ան ալ դէպ ի իրեն կուգար , և գլուխը անոր հանդերձին տակ ծածկելով կըսէ : «Ահ հոյը իմ , հոյը իմ . . . »

Կուլիէլմոս կիմանայ Մաճիլտին ներքին տագնապը , անոր խռովեալ զգայութեանցը մէջ կը տեսնէ անհաւատի մը աւար ըլլալու հակամտութիւն մը , և միանգամայն անոր իշխանութեան տակն եղած ըլլալուն կսկիծը . եպիսկոպոսը զայն քաջալերելու համար երբոր մէկ ձեռքը երկնցուցած էր Մաճիլտին , միւս ձեռքն ալ իր ճակատը դնելով կը ծռի Մէլիք Ատիլին առջին կըսէ : «Տէր , այս աղջիկը որ կը տեսնէս առջիդ դեղներ ու կը դողայ , աշխարհի աղջիկ չէ . Ռէպէտ իր վեհ ծնունդը զանիկայ Ռիքարտոսին գահոյն քով աշխարհ բերած է . բայց ինքը անկէց վար իջնալով՝ ու ինքզինք Ատտուծոյ նուիրելով մշտնջենաւոր կուսութիւն մը ուխտած է . իրեն համար էրիկ մարդու մը մտածելը պղծութիւն է . ու մինչև հիմայ բնաւ մէկ քրիստոնեայ ասպետ մը չի համարձակեցաւ մարմնաւոր աչք մը ձգել Տիրոջը կոյսին վրայ . ներեցէք ուրեմն ձեզ ազնուական Մէլիք Ատիլ որ ծածկըվելով ձեր պալատին ներքին կողմը , մարդու աչքէ հեռու , իր կանոնացը հնազանդ՝ մնայ միայնակ ու ծածկեալ , մինչև որ երկինքը՝ մեծն Ռիքարտոսը՝ ու հռչակաւոր Սալահտտինը անոր փրկութեան վայրկեանը շնորհեն : »

Այս խօսքը լըսնցընելով երկրպագութեամբ խոնարհութիւն կընէ՝ սպասելով Մէլիք Ատիլին պատասխանին : Իշխանը երկայն բարակ կընայի Իշ-

խանուհւոյն վրայ, որուն խռովութիւնը ալ եվելօք գեղեցկացուցեր էին, անանկ նայվածք մը կը ձգէ անոր վրայ որ աղջիկը կը ստիպի իր այլայլութիւնը Յագուհւոյն գրկին մէջ ծածկել. բայց Մէլիք Ատիլ քիչ մ՚ալ լուռ կը կենայ, չի գիտեր ինչ կողմէն սկըսի. վերջապէս եպիսկոպոսին դառնալով կըսէ: «Ո՛վ, Քրիստոսի քահանայ, ձեր ըսածները անանկ անսովոր կերևնան ինծի որ ձեզի հաւատալու համար պէտք է որ Իշխանուհին իր բերնովը խօսի:» Անկէց ետքը մէկ քանի քայլ դէպի աղջկանը երթալով կըսէ: «Ո՛վ օրիորդ, արդեօք իրաւ է՝ Թէ ձեր ուխտերը ինծի պատմածնուն պէս ըլլայ. կամ Թէ այդ գեղեցկութիւնը որ մարդս մէկէն ի մէկ կը յափշտակէ՝ կամովին զատապարտած ըլլաս յաւիտենական մշուշեան մը մէջ Յաղուած պահել:» Աղջիկն ալ անոր կը պատասխանէ առանց երեսը նայելու ու միայն աչքերը դէպի երկինք ուղղած: «Ա՜հ, ես ինչու՞ մինչև հիմայ վանքս եղած չի պիտի ըլլայի, որ ոչ Սարակինոս մը տեսած ըլլայի. և ոչ ալ զայն մոխիկ ընէի, Ամենակարող Աստուած, դուն գիտես որ իմ ուխտերըս քու անուանդ Թշնամի եղողներէն միԹէ հեռու ապրել չէր, ահա հիմ յարգելի Մէլիք Ատիլ, ահա կը տեսնես որ քեզ չեմ խաբեր: — Այո՛, կըսէ Իշխանն ալ մէկ վայրենի կերպով մը: Ահա կը տեսնեմ սրբազան կոչած կրօնքիդ արդիւնքը, որ մեր անբարբըշ-

տութիւնը ու բարբարոսութիւնը կը պարսաւէ, Թէպէտ որքան ալ որ բարբարոս ըլլայ՝ ամենևին հրամայած չէ մեր զօրացը որ երԹան ձեր հայրենիքը կողոպտեն, և ոչ ալ հրաման ըրած են այն Աստուածային գեղեցիկներուն որ աշխարհս ու իրենց հեշտութիւնները ձգեն՝ ու երԹան զիրենք ի կենդանւոյն Յաղեն. ասոնք մէկզի Յող մնայ. հիմայ դուք ազատ էք. կեցէք պալատիս մէջ ձեր կամքին ուզածին պէս. և մինչև անգամ գիտցէք որ ես ալ կրնամ ու գիտեմ ձեր ուխտերը յարգել:»

Այս ըսելով Մէլիք Ատիլ կը հեռանայ, ու քրիստոնեայ նաւաստիները զանազան մակոյկներու մէջ կը բաժնըվին. ինքն ալ իր մեծ մակոյկը կը հեծնայ ու գերիներուն առջին իյնալով կը տանի Ցամիաձ:

Իշխանուհիները ոտվընին ցամաքը դնելով իրենց սպասող կը գտնեն երկու պատգարակ, ձի մ՚ալ եպիսկոպոսին քաշեցին. մնացածները կը քալէին, բաց ի Մ՚օնմօրանսի քաջէն, որ կուվողներուն բազմութեանը յաղԹըվելով փառաւոր վերքեր առած՝ դեղնած ու կիսամեռ դազաղի մը մէջ դրին ու առին պալատը տարին:

Նոյն միջոցին ՄաՅիլա ինքզինք կը ժողվէ, կը յիշէ օրվան բոլոր մանրաբեր դիպուածները, ու քանի որ անհաւատին յանդգնութիւնը միտքը կուգար՝ կը դողար. բայց միանգամայն կը զարմանար

ալ Թէ ինչու այն անձին համար անհաղթելի սարսափ մը չիմանար : Ինտոր եղաւ , կըսէ ինքնիրեն , որ ես անոր վրայ չի տեսայ այն սատանայի կերպարանքը որուն ինք ձեռագիր տըված է . բայց արդարև իր ամբարիշտ խօսքերը պատճառ եղաւ հոգւոյս վրայ ազդող խռովութեանը : Աւսանկ խորհրդածելով կը զգար որ գաղտնի հետաքրքրութիւն մ՛ալ ունի այն երիտասարդ արաբացին մէյմալ տեսնելու , ու որպէս Թէ ճանչնալու համար որ Աստուած ինչ դրեր է անոր վրայ իբր դատապարտեալ ըլլալուն նշան :

Մէլիք Ատիլ կը բնակէր Տամիաթ քաղաքը Նաւլիֆանեւուն հին պալատին մէջ . այս պալատը իր նախնի տէրերուն օրուան բոլոր շքեղութիւնը կը պահէր . յատակները մարմարիոն՝ սիւները յասպիս ու կրանիթ . բայց արտաքին գեղեցկութիւնը ներքինին նայելով բան մը ըսել չէր . անթիւ սենեակներ ծայրը չի գտնըված պարտէզներ ամէն կողմէն կանանոցը կը պատեն . շատ մը սև ներքինիներ գաղտնի դռներուն պահպանութիւն կրնեն . ու շատ մ՛ալ փառաւոր հագված պահապան զօրքեր դրսի դռները կըսպասէին . բայց Ատիլ իշխանը Թէ Թագուհւոյն և Թէ հետը եղող քրիստոնէից համար ուրիշ պալատ մը որոշած էր , Թէպէտ ինքը եւրոպական սովորութեանց սորված չէր՝ և ուստի բաւական չէր ճանչեր այն փափկութիւն-

ները , և չէր գիտեր որ Թագուհիի մը համար զերիներու հետ բնակիլը ամօթ է , և նմանապէս մէկ հեշտութեան բնակարան մը սուրբ եպիսկոպոսի մը աչքին սոսկալի կերևնայ . այսու ամենայնիւ Թագուհին ու հետը ըլլողները կը տանի ազատ պալատ մը . կուզէ որ միայն քրիստոնեայք հոն բնակին , հրաման կընէ Կուլիէլմոսին իրենց կրօնքն համարձակ պաշտելու . արտօնութիւն կուտայ նաև որ մէկ քանի որոշեալ ժամերու մէջ Պէրէնկարիային արքունիքը սեպվող ասպետներն ու պարոնները կարենան ներս մտնել : Ընդարձակ ու լուիկ պարտէզները կը շրջապատէին այս պալատը . ու բոլորտիքն ալ պատեր բաշված ըլլալով՝ բուն կանանոցին հետ բնաւ հաղորդակցութիւն մը չունէին :

Այս բնակարանին մէջ փայլող արևելեան պերճութիւնը՝ կը զարմացընէ Թագուհին ու կը տրտմեցընէ այն խոնարհ նորընծայն . ոտվըներուն տակը տարածվեր է Պարսկաստանի սուղ գորգեր . Թանկագին խունկեր և զմուռսներ ամէն կողմ կը ծխեն . յասպիս քարէ շինուած ընդարձակ սրահի մը մէջ բանվածքներով զարդարված զանազան ամոռներ շարված են ջրոյ աւազանի մը բոլորտիքը , որուն մէջ չորս հատ պորփիւրէ առիւծներ մաքուր ու պայծառ շուր մը կը Թափեն . պատուհաններուն կիսաբաց վանդակներուն վրայ անդուսէ վարագոյրներ բաշած գրեթէ կիսով չափ լոյս կը Թափանցեն .

այնպէս որ պարտէզին բարեձև նարնջենիներն ու վարդերը առանց արգելքի որոշ կերևնային. և որ-Թատունկերն ու յասմիկները իրարու հետ հիւսված բոլոր պատուհանաց բոլորտիքը իբր Թէ կը պսակեն :

Այն տխուր գիշերուան մէկ պահը՝ որուն պիտի յաջորդէր նմանապէս տխրագին ցերեկ մը, իշխանուհիք ունայն կը ջանան քիչ մը ննչել, քաշած Թշուառութիւններին շարունակ միտքերնին գալով քուներնին կը փախչէր. Պէրէնկարիան ամուսնոյն երևակայութեամբը զբաղելով իր այրի մնացած անկողինը արտասւօք Թրջելով՝ Աստուծոյ ուրիշ բան չէր կրնար ներկայացընել՝ այլ յուսահատ սիրոյ մը խօսքերը միայն. իսկ Մաթիլտ գերազոյն դատաւորին ոտքն ընկած աղօթքներն ալ արցունքներն ալ անոր կը նուիրէր. և գլխուն եկած փորձանքներուն հոգին հնազանդեցընելու համար իր ամէն ուժը բանեցընելով կըսէ :

«Ո՛վ մեծութիւն յաւիտենական, Թող խորտակի իմ սիրտս եԹէ քու վճիռներուդ տրտնջելու ըլլամ, և ինձ մատուցված դառնութեան բաժակը ետ դարձընելու ըլլամ. երանի՛ ինձ որ քու օրէնքներդ իբր մխիԹարութիւն տըվիր. որպէս զի իմ տխուր օրերուս դառնութիւնը քաղցրացընէ՝ ու կսկիծներուս մէջ զոհ ըլլալէն զիս պաշտպանէ : »

Հետևեալ օրը երկու Իշխանուհի կը մեկտեղին

առանձին՝ սենեկի մը մէջ՝ որ իրենց համար աղօԹատուն ըրած էին. Մաթիլտին դեղնած երեսներուն վրայ կը տեսնըվէր կսկիծի մը պատրաստութիւն. ինքըզինք Աստուծոյ յանձնելու հանդարտութիւն մը, որն որ ամէն գԹասիրտ մարդ կը հաւնի այս բանին. բայց Թագուհւոյն խռովեալ կերպարանքէն դուրս կըԹափանցէր սիրտը ճնշող խոր ցաւ մը : Նոյն կէտին եպիսկոպոսը վրայ գալով կընդմիջէ անոնց աղօԹքը ալ աւելի կարևոր գործքի մը համար. այսինքն զիրենք մխիԹարելու համար, որ իր պաշտօնին արժանաւոր ու գերազանց արտօնութիւնն ըլլալով՝ իր բարեգութ սիրտը զանոնք ամենևին մոռցած չէր. սաստիկ տրտմութեան մէջ ինկած Թագուհին մխիԹարվելու վիճակին մէջ չէր, և խօսելու ալ ճար չունենալով միայն սրտին մէջէն կըզգար որ իր վէրքը ուրիշ կերպով չիզոցվիր, այլ Ռիքարտօսը նորէն տեսնելով միայն. ուստի ուզելով իմանալ իր Թշուառութեան վախճանն ու ընելիք ակնկալութիւնը, խնդրեց Կուլիէլմոսէն որ Սալաէտինին վրայօք իրենց տեղեկութիւն տայ ու իմացընէ Թէ ինչ յոյս կրնան հաստատել Մէլիք Ատիլին պաշտպանութեանը վրայ : «Հայր իմ, կըսէ, դուն Ասիոյ մէջ ծնած ու արդէն երեսուն տարի է Տիւրոսի եպիսկոպոս ըլլալով, Երուսաղէմի Թագաւորին ալ բարեկամ ու խորհրդական, ճարկաւ դեսպանութեամբ Սալաէտ-

տինին զացած ես, և ամենէն լաւ ճանչցած պիտի ըլլաս այն արքունիքը՝ անոնց սովորութիւնները և բնաւորութիւնները, և միանգամայն ինձի տրվեցընես որ ինչ կերպով կրնամ ձեռք բերել այն շնորհը որ իմ ապրելս ալ անկէց կախեալ է:»

«Ա՜հ, կըսէ Կուլիէլմոս, ճշմարիտ է. ես տեսայ Երուսաղէմի աւրոը կործանող Սալահէտտինին կարողութեան ծնանիլն ու մեծնալը, որ հիմայ ալ բովանդակ Ասիոյ կը սպառնայ. կրնամ պատմել ձեզի Թէ հիմակուան ունեցած փառքը ինչ ճամբով ձեռք ձգեց. կը ճանչնամ իր արքունիքը, կը ճանչնամ զինքը որոշող առաքինութիւնները և կրշտամբող պակասութիւնները, կը ճանչնամ իր իշխանութիւնը և քաղաքական խորամանկութիւնները, զիտեմ նաև ամենէն աւելի Մէլիք Ադիլին անոր սըրտին վրայ ըրած ազդեցութիւնը, և քրիստոնէից օգտին համար՝ անկէց քաղած խորհուրդները, քանի որ ինձի պատեհութիւն կըլլար այն իշխանին հետ խօսելու՝ որ բոլոր իշխաններուն ամենէն ազնուականն է. ահ Թէ որ մեր զօրապետները և Արեւելեան քրիստոնեաները ներքին պատերազմներով զիրար կոտրելու փոխարէն՝ խրատներս մըտիկ ըրած ըլլային, եթէ Ամաուրի և Լուսինեան իմ փորձառութիւններուս վստահելու ըլլային, հաւատացէք ինձի որ սուրբ երկիրը չի պիտի հասնէր այս ողբալի վիճակին ուր որ այս օրս կը տեսնենք:»

Եպիսկոպոսը հոս դառն հառաչանք մը ընելով կը կայնի. երկայն լռութենէ մը ետքը կը սկսի իր պատմութիւնը որ Թագուհին ու Մաթիլտ աչքերնին ուղղած մեծ ուշադրութեամբ մտիկ կընէին:

«Սալահէտտինն ու Մէլիք Ադիլ իրենց Էյուպ անուն հօրերնուն աչքին առջին կրթըվեցան՝ Դամասկոս քաղաքը Աթապէկ Նուրէտտինին պալատին մէջ. հայրերնին անգամ բնաւ գուշակութիւն մը ըրած չէր իր որդեկաց ապառնի մեծութեանը վրայօք, Էյուպ հնազանդ էր իր Թագաւորին, սէրն ու պատիւը անպակաս էր իր վրայ. երբեմն Թուրը ձեռքը նոր երկիրներ կըվաստըկէր, երբեմն ալ պաշտօնէ քաշվելով կըզբաղէր որ զաւկրները երկու հաւատարիմ ու բարեկամ ծառաներ ընէ Թագաւորին, իրեն պէս:

«Երիտասարդ ժամանակնին հայրերնին չէր կըրնար յուսալ որ օր մը այս վիճակին պիտի հասնին. անոնց վրայ իր որոշածը միայն մէկ անզգայ ու հանդարտ առաքինութիւն մ'էր, երբոր Մէլիք պատերազմական բորբոքով լըցված՝ միայն կռիւ ու յաղթութիւն կըշնչէր, անդին Սալահէտտինը ծանր՝ ցուրտ և անաչառ բնաւորութեամբ շատ կը մտածէր ու քիչ կը խօսէր. ուրախութիւնները ամենեւին հոգը չէր, սիրահարութիւնը կը նախատէր, ու մեծ տրտմութեամբ կը նայէր այն տարիքին մօտենալուն՝ որ առեն մարդս կտիպվի զէնք

գործածել . Մէլիք Ատիլ ուժգին՝ եռանդուն՝ ու մինչև անխոհեմութեան հասնելու չափ անկեղծ՝ եւրիտասարդական հաճոյքներու ինքզինք առնել տըված , իր աղօթքներովը կը խնդրէր հայրենեաց համար արիւնը Թափել՝ մանաւանդ այն տարիքին մէջ, որ ատեն մահմէտական կրօնքը հրաման չիտար:

«Այս եղանակով Սալահէտտինին հրամայելու համար ունեցած տաղանդը Թմրած մնացած էր մինչև այն ժամանակը որ ինքն ալ հնազանդելու էր ուրիշին . երբոր Մէլիք Ատիլ յառաջմանէ ինքզինք ցուցըցած էր՝ աւելի պատերազմող՝ անկեղծ բարեկամ ու հաւատարիմ ծառայ մը ըլլալիքը . բայց որքան որ այս երկու եղբարց բնութիւնը իրարու հակառակ էր , այնքան ալ ջերմ սիրով զիրար կը սիրէին . իրարմէ զատված ատեն ցաւ՝ ու մէկտեղ եղած ատենին ուրախութիւն կը զգային . այս բարեկամութիւնը մահմէտական օրէնքին համեմատ հաւասար յարգութեան վրայ հիմնըված էր . երկուքն ալ անհաշտելի ատելութիւն մը ունէին քրիստոնէից դէմ , և այնպիսի ատելութիւն մը որ ոչ Թէ այն ժամանակին պահված էր՝այլ մինչև հիմայ կայ...

«Առաջին անգամ կը ծառայեն ասոնք Եգիպտոսի մէջ Շիրքիւհ անուն իրենց քեռւոյն հրամանին տակ , Նուրէտտինէն խրկըվելով , որ երթան վրէժնտեն Ֆաթիմէ խալիֆան որ Գահիրէի մէջ կը Թագաւորէր , որպէս զի ան ալ Բաբելոնի խալիֆայութեան հետ միացընեն . Շիրքիւհը դիւրութեամբ մտաւ անպաշտպան քաղաք մը՝ որուն տըկար Թագաւորը Թողած էր կառավարութիւնը մէկ քանի երկրորդական բռնաւորներու ձեռք . որոնցմէ մէկը Լէտին Ալլահ անուն իր Թմրութենէն սթափելով՝ լսեց որ Նուրէտտինին զօրապետը կը մօտենայ, և ասանկ անյաղթելի Թշնամին ետ վռնտելու ուժ չունենալը գիտնալով՝ իր հարստութիւնը կըսկսի գործածել , և մատնութեան միջոցով կըմատուցանէ անոր իր գանձերուն կէսը ու մեծ եպարքոսութեան աստիճանը , որ գրեթէ նոյն իսկ խալիֆաներուն աստիճանէն աւելի անսահման էր :

«Շիրքիւհ այս նուէրին շքեղութեամբը աչքը շլացած՝ իր պատուասիրութիւնը կընէ զինքը անհաւատարիմ , խօսք կուտայ անոր իրաւացը յարիլ ու իր առջի տէրը Թողուլ . այս բանը Մէլիք Ատիլի հոգին բարկութեամբ կը լեցընէ . այս ըրած մատնութեանը համար կըսկըսի սաստիկ կշտամբել իր քեռին . ան ալ ասոր այսքան համարձակութեանը վրայ բարկանալով պատժել կուզէ , բայց Սալահէտտինին միջնորդութեամբը կազատի , ու Շիրքիւհ հրաման կընէ որ հետևեալ օրը իրեն հետ խալիֆային խօսակցութեանը ներկայ գտնըվին :

«Այն պալատին շքեղութիւնը Էյուպին զաւկընները էվելօք կը զարմացընէ . քանզի իրենք Նուրէտտինի պալատին պարզութեանը սորված էին , սա-

կայն երկուքին ալ զգացմունքը տարբեր էր իրարմէ. երբոր Մելիք Ադիլի ազնիւ ու կրակոտ սիրտը Շիրքիւհի անօրէնութիւնը մտածելով բարկութեամբ կը լեցվէր, անդին Սալահտինին սրտին մէջ մինչև հիմայ անծանօթ եղած պատուասիրութիւն մը կարթննար. ո՛չ թէ Շիրքիւհի մեծութեանը նախանձելով՝ քանզի Թագաւորութեան երկրորդ աստիճան մը չէր կրնար իր անտարբերութիւնը շարժել, բայց միանգամայն կըզգար որ իր իշխանութեան վրայ ուրիշ իշխող մը չի գտնըվելու ակնկալութիւնը՝ կրնայ զինքը ուրիշ մարդ մը ընել (1):

«Այս զգացմունքը յայտնըվելու համար երկայն ժամանակի չի կարօտացաւ. Սալահտինը պատերազմեան մը կըսպասէր, ան ալ շուտով հասաւ. վասն զի Շիրքիւհ մեռաւ, ու Էյտին Ալլահ անպաշտպան մնալով՝ մտածեց որ Էյուպին մեծ որդին նոր պաշտպան մը ընէ իրեն. ուստի քեռւոյն աստիճանը անոր կուտայ. պատուասէր Սալահտինը՝ որուն նպատակները աւելի բարձր էին, ինքըզինք իր վիճակէն գոհ կեղծելով՝ չուզեր, բայց ընդունելուն ատենն ալ՝ Մելիք Ադիլին առջին ինքըզինք արդարացընելու համար կըսէ թէ՝

(1) Սալահտինին բնաւորութեանը վրայ այս հատուածը ճշմարիտ է, ու օրինակուած է իր վարուցը պատմութենէն:

այս միջոցով իր տեսութիւնը ընդարձակել է, ոչ թէ իրենց Նուրէտտինին տիրոջնուն դէմ դնել. եղբայրը կը հաւատայ անոր խօսքերուն. և երբոր ինք Գահիրէյէն մեկնելով քրիստոնէից դէմ պատերազմելու կերթայ, կը լըսէ որ Էյտին Ալլահ մեռնելով՝ Սալահտինն ալ անոր աթոռը անցեր բարձր իշխանութիւն կը վարէ, չկրնար հաւատալ որ Սալահտինը իր Նուրէտտինին ունեցած հաւատարմութիւնը կը մատնէ, ուր մնաց որ իր եղբայրը խաբէ: Շուտ մը իր բանակը յաղթութեան ընթացքին մէջ ձգելով կը վազէ դէպ ի Գահիրէ, կելլէ Սալահտինին առջին. աչվընները արցունքով լըցուած կենդանի զոյներով կը նկարագրէ այն ամօթը՝ որ ասանկ յափշտակութեամբ մը ծածկեց իր գերդաստանը և իրենց ծեր ծնողացը յուսահատութիւնը: Սալահտինը թէպէտ կը յիշէր Նուրէտտինի բարութիւնները, կը սիրէր Մելիք Ադիլը ճշմարիտ եղբայրութեամբ՝ կը յարգէր իր հօրը ալևորութիւնը, բայց իր աթոռին վրայ անշարժ մնաց. վասն զի բաղդը զինքը հոն կանչած սեպելով՝ չուզեց Մելիք Ադիլին աղաչանացը համար զայն Թողուլ. ուստի ան ալ չուզելով ո՛չ անոր հետ պատերազմիլ՝ ո՛չ Նուրէտտինը պաշտպանել՝ և ո՛չ ալ անտարբեր հանդիսական գտնըվիլ, կը դարձընէ իր գէնքը քրիստոնէից դէմ ու զանոնք կը դողացընէ մինչև Երուսաղէմ:

«Այս եղանակաւ, կը շարունակէ եպիսկոպոսը, Մէլիք Ասիլ չուզելով այն մեծ կռւոյն մէջ մէկ կողմը բռնել որ կընէին Նուրէտտինն ու Սալահտտինը, բարեկամութիւնն իր եղբօրը՝ հաւատարմութիւնն ալ իր Թագաւորին զոհ կընէ: Սուրբ երկրին մէջ անոր բազկաւը եղած սոսկալի վտանգները չի պիտի նկարագրեմ. չի կար քաղաք մը կամ բանակ մը՝ որ կարենար դէմ դնել այս պատերազմողին, որ արդարապէս կը կոչվէր պատերազմին առիւծն ու կայծակը. Ռեմլէն ու Տիբերիան քանդըված ու աւերակ դարձած, Թօլէմայիսը վերջապէս ձեռք անցած, Տրիպօլիսն ու Բեթղեհէմը քարակոյտ մը եղած, Երուսաղէմը իր քրիստոնէութիւնը կորսնցուցած... ահ ահա արցունքներս խօսքերէս աւելի կը զրուցեն, որն որ չեմ կրնար բռնել քանի որ այն Թշուառութիւնները միտքս կուգան:»

Հոս եպիսկոպոսը երկրորդ անգամ կը կտրէ իր պատմութիւնը, որպէս զի ազատօրէն արցունք Թափէ. Մաթիլտ ևս կուլար անոր հետ, և եթէ Աստուած իրեն ատելու ընդունակ սիրտ մը տըված ըլլար՝ մէկէն պիտի սկըսէր այնքան խեղճութեան պատճառ եղող անձը անիծանել: —Հայր իմ, կըսէ դողալով, պատմութեանդ մէջ այնպիսի բաներ կան որ միտքս կը շփոթեն. ինչպէս կըրնայ ըլլալ որ այն սուրբ երկիրը կործանող սրբա-

պիղծ իշխանը՝ ազնուական ու մարդասէր զգացմունքներ ունենայ. կրնայ ըլլալ որ այնպիսի անհաւատներ առաքինութեան շուք ունենան —:

«Իրաւ ես աղջիկս, կը կրկնէ Գուլիէլմոսը, իրաւ ես. Թէ աշխարհիս և Թէ մեր կրօնքին դժբաղդութենէն անոնք ալ ունին. շատ Սարակինոսներու քով կըտեսնըվի ու մանաւորապէս Մէլիք Ասիլին քով՝ անշահասէր անկեղծութիւն ու հոգւոյ մեծութիւն, բայց բոլոր այս առաքինութիւնք մէկ փայլուն կեղեւ մի են՝ ապականութեան աղբիւր մը կը ծածկեն. Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած պտուղներուն նման որ իրենց գեղեցկութեամբը մարդուս աչքը կը հրապուրեն՝ ու բերնին մէջ կը ձգեն լեղի մոխիր մը՝ Թունաւոր նիւթ մը:» Մաթիլտ այս խօսքին վրայ աչքերը երկինք դարձուց, որպէս Թէ այն դժբաղդ Տաճկներուն համար Աստուծոյ ողորմութիւնը կը խնդրէր: Թագուհին կը հարցընէ «Հայր սուրբ, ըսէ ինծի, ինչպէս կըլլայ որ Մէլիք Ասիլ Տամիաթի կառավարիչ կըլլայ, եղբօրը յափշտակութեանը մասնակից չըլլալու համար Եգիպտոսը Թողելէն ետքը:» Ես ալ ճիշդ այդ բանը պիտի պատմէի ձեզ, բայց Թէ որ ձեր վեհափառութիւնը ներելու ըլլայ՝ այս պատմութիւնը ուրիշ առենի կը Թողում, քանզի եղբարցս կրած չարիքներուն յիշատակութիւնը միտքս գալով սրտիս վէրքերը նորէն բացին. Թագը ճակատնուս ինկաւ. Սիոնի

աղջկան պատիւը հոնկէց հեռացնէ. ով յաւիտենական, տէս մեր տառապանքները, կրնայ մեր կսկիծին բան մը հաւասարիլ. մի զոցեր ականջներդ մեր աղաղակացը, որ չըլլայ Թէ ասանկ Թշուառութեան մը մէջ մեռնինք:»

Հետևեալ օրը եպիսկոպոսը ժամանակ չունեցաւ իշխանուհիներուն հետ գտնըվելու, բայ ի աղօթքի ժամանակէն, վասն զի Մէլիք Ատիլ էկելօք զբաղած էր Եւրոպիոյ վիճակը անոր հարցընելու, և տիրող վեհապետաց բնութիւնն իմանալու, օրվան մնացածն ալ Կուլիէլմոս այցելութիւն ըրած էր վիրաւորեալներուն, մխիթարեր էր հոգևարքները, ու մասնաւոր կերպով կեցած էր Մօնմօրանսիի անկողնոյն քով, սակայն աւելի զարմանալու համար քան Թէ զայն քաջալերելու: Այս երիտասարդ բաջազունը մահը իրեն մօտ տեսնելով՝ բոլորովին ինքզինք Աստուծոյ յանձնած էր. իրաւ ինքը փառաց համար ծնած ու փառաց մէջ մեծցած էր, բայց անոնց համար երբէք հառաչանք մը չէր ըներ. վէրքերը կը գոցվէին, և Մէլիք Ատիլ ալ իմանալով որ ըրած խնամքներովը վտանգէ ազատեր է, ազնուական ու մարդասէր զգացմամբ երբէք չէր մտածեր որ Թշնամի մը պահպանեց իրեն համար, հապա անանկ կըզգար որ միայն կտրիճ մը մահուանէ ազատեց:

Վերջապէս եպիսկոպոսը նորէն կուգայ իշխանուհիներուն քով, Թագուհին կաղաչէ որ Սալաէտտինի պատմութիւնը շարունակէ. Մաթիլտին հետ կը մտնեն աղօթարանը, ու Կուլիէլմոս կըսկըսի նորէն այս կերպով.

«Երբոր Մէլիք Ատիլ այսպէս մեր քաղաքներն ու գիւղերը կը քանդէր, Նուրէտտինն ալ կըպատրաստըվէր իրեն անհաւատարիմ էմիրը պատժել, որ ահագին բանակ մ'ալ հանելով՝ սկըսած էր դէպ ի Եգիպտոս քալել, մէյմ'ալ մահն եկաւ գինքը զարկաւ, ու աւրեց այն մէկ հատիկ ուժը՝ որ կըրնար Սալաէտտինին պատուասիրութեանը արգելք ըլլալ. Սալաէտտին քաղաքական հանճարեամբ Նուրէտտինին որբևարի կինը ինքն առաւ. այն ժամանակ Մէլիք Ատիլն ալ շուտ մը եղբօրը կողմն անցաւ, տեսնելով որ անոր յափշտակութիւնը այս ամուսնութեամբ օրինաւոր եղաւ, ուստի այս նոր Թագաւորական աթոռը անյաղթելի բազկօք բռնըված, Արևելքի Թագաւորութեանց ամենուն ալ կըսպառնար:

«Երկու եղբարք իրենց միաւորութիւնը կը հրատարակեն նոր յաղթութիւններով. Մողոլը՝ Դամասկոսը՝ Բէրիան՝ ասոնց հարուածոց տակն ինկան. միայն Երուսաղէմը դեռ կը դիմանար. բայց իր ներքին խռովութիւնները բոլոր քրիստոնեայք դողացընել տալով այն երկրին համար պահված սոսկալի վիճակը կը գուշակէին:

«Ամառուրի մեռած՝ անոր վրայ շատ չանցաւ դժբաղդ Ե. Պալտավինոսն ալ մեռաւ. իսկ Սիբիլլա անոր մեծ քոյրը՝ որ Երուսաղէմի աթոռին ժառանգն էր, Թագաւոր պսակել տվաւ Երուսաղէմի վրայ Լուսինեան իր ամուսինը. բայց այս բանը ամենուն ընդունելի չէր. մէկ քանի իշխաններ իրենց հարկատու ըլլալը կուրանային. Փօրթատոս մարքիզը գահին իրաւանցը դէմ կը վիճէր, և Տրապօլսոյ Ռայիմնտօ կոմսէն ալ ուժ առնելով եղած էր մէկ ահեղ Թշնամի մը, ու Թերևս կը յաղթէր ալ եթէ իր հպարտ ու խիստ բնաւորութեամբը ուրիշներն օտարացուցած չըլլար. անոր հակառակ Լուսինեան բազմաթիւ կուսակիցներ ունէր, անկէց ի զատ իր նպատակացը մէջ խոր՝ ձեռնարկութեանցը մէջ հաստատ՝ ու փափաքանացը մէջ ուժգին ըլլալով, միշտ ինքզինքին տէրն էր, կեղծաւոր ու նենգամիտ ալ ըլլալով, երբէք հոգ չէր ըներ որ և իցէ միջոց, միայն թէ գործը գլուխ հանէ. համոզելու արհեստը լաւ գիտնալով՝ իր օգուտը կը ծածկէր ու միայն տէրութեան օգուտը կը ցուցընէր. մեծ ալ իշխանութիւն ունէր անանկ նախանձորդի մը վրայ որ կը յանդգնէր ըսել թէ՝ եթէ Լուսինեան Թագը իրեն յանձնելու չըլլայ՝ ինքն ալ քրիստոնեաները Թողելով կերթայ կը միաբանի Սալահէտտինին հետ:

«Այս պարագայից մէջ Լուսինեան զիս կանչել

տալով կըսէ. —Եթէ առջի հաչակրաց ժամանակն ըլլայինք, որ ատեն ամէն քրիստոնեայ երջանկաբար մէկ գլխաւորի հնազանդած, իրենց օգուտը ուրախութեամբ ընդհանուրին կըզոհէին, կը պաշտպանէին իրենց սուրբ կոչումը, ես ալ հիմա Թշնամեաց զօրութեանն ու բազմութեանը նայելով երկիւղ չէի զգար. և ոչ ալ խոնարհելով անոնցմէ հաշտութիւն կըխնդրէի, բայց երբոր ժողովուրդը Ասիոյ պերճութիւնը տեսնելով նախամեծար սեպեց ոսկին՝ բուրմունքն ու Արևելեան հեշտութիւնները այն հին սովորութիւններէն՝ որոնցմով կ'որոշվէինք Քրիստոսի Թշնամիներէն. երբոր կըսեմ, հետըզհետէ տեսնըվեցան Պաղէստինի մէջ Սիոնացի իշխանք, Տիւրացի մարքիզք, Յոպպէի կոմսեր, Ռէմլէի և այլ ուրիշ տեղերու պարոններ, որք ուզեցին անկախ մնալ Երուսաղէմի Թագաւորէն, տէրութիւնն ալ իր ուժը այսպէս կտոր կտոր բաժնելով կորանցուց, առանց մէկ մ'ալ ձեռք ձգելու յուսով. եթէ Եւրոպայէն օգնութիւն ընդունելու համար Սալահէտտինը մեզի զինաթուլ մը շնորհելու չըլլայ՝ համարձակ կը տեսնեմ, բայց ըսելուս ժամանակն ալ կըդողամ, որ Քրիստոսի գերեզմանը ու Կօթրէտոսին աթոռը կործանելու ժամանակը մօտ է, որ այնքան արեամբ ու զոհով ըստացուած է. և գուցէ յաւիտեան ալ մեր Թշնամեաց ձեռքը մնայ. ահա այս սոսկալի պարագային

մէջ ձեր իմաստութեանն ու լուսաւորութեանը կը դիմեմ. Թէ քրիստոնեաներէն և Թէ Թշնամիներէն հաւասարապէս պատիւ ու յարգանք գտած՝ միայն դու ես որ կրնաս պաշտպանել մեր իրաւունքը. Հայր իմ, գնա Սալահէտտինի պալատը, խօսէ անոր հետ, ու ամենէն աւելի Մելիք Ադիլին հետ, որ մեծ ազդեցութիւն ունի եղբօրը հոգւոյն վրայ. Թէ և ամենէն աւելի ինքն է մեզի այսքան չարիքներ հասցընողը. եթէ համբաւին անոր տրված գովեստներուն հաւատալու ըլլամ, անշուշտ սիրտը պիտի ցաւի մեր Թշուառութեանը վրայ. վերջապէս այս գինաթուլին դաշինքը բոլորովին քեզնէ կը յուսամ, և աղէկ գիտնալով որ քրիստոնէից փառքը որքան սրտիդ մէջ տեղ ըրած է, չեմ կրնար վախնալ որ այն փառքը քու ձեռացդ մէջ կարենայ խաւարիլ—:

«Այս վեհ ու զօրաւոր պատգամաւորութիւնը ի դիմաց բոլոր քրիստոնէութեան ընդունելով կերեւար Թէ ես Լուսինեանի կողմը պիտի բռնեմ, սակայն ես չէի հաւներ անոր բնաւորութեանը. տէրութեան խաղաղութիւնը պահելու համար Փօրբատոսին բնութիւնը աւելի յարմար կերևէր ինձ. անկէց ի զատ իր իրաւունքներն ալ աւելի արդար ու սրբազան էին. ինչու որ իր հպատակներն ալ ամէն օր հնազանդութեան երդում կընէին անոր. պատիւն ու կրօնքը ինձ կը հրամայէին որ զայն Թագաւոր ճանչնամ. վերջապէս վայրկեան մ'ալ

չի կորնչցընելով առած հրամանացս համեմատ գացի Դամասկոսի արքունիքը՝ որ այն ժամանակ Սալահէտտինը հոն կը կենար:

«Կրնամ ըսել Թէ չէ եղած անանկ պատգամաւոր մը որ Դամասկոսի մէջ ինծի չափ այնպիսի երեւելի ընդունելութիւն մը գտած ըլլայ. հոն հասած օրս Սալահէտտինը զիս մտիկ ընելու հրաւիրեց. ընդունեց զիս իր վրանին մէջ, ուր որ պերճութիւնն ու շքեղութիւնը հալածուած ըլլալով՝ ինքն անգամ զինուորներէն իր հագուստին պարզութեամբը կը որոշվէր. զիս տեսնելուն շնորհալի ժպիտով մը յարգեց, և երբոր եղբայրը դէմս ելաւ, անանկ արժանաւորութիւն մը՝ անանկ ազատութիւն մը ցուցուց որ բոլոր մարդոց հոգին իրեն կը քաշէ. կրբռնէ ձեռքս ու ինծի կըսէ.

—Ցարգապատիւ քահանայ, տեսնելով որ քրիստոնեաներէն մեզի խրկրված ես, ասիկա մէկ սկիզբ մ'է որ կուզեն հաւատարմութեամբ ծառայել, և մենք ալ կրնանք վստահիլ անոնց խոստմանը. եղբայրս պատրաստ է մտիկ ընել ձեր առաջարկութիւնը, և ես ալ անոր քով ձեզ պիտի բարեխօսեմ. Թէպէտ գիտենք որ դուք ձեր օրինակովը և ճարտարխօսութեամբը կրնաք բոլոր գերի ինկող Տաճկները ձեր հաւատքին դարձընել, նմանապէս գիտենք որ զէշ պաշտպանութիւն ալ չէք ըներ անոնց որ մահմէտական օրինաց հաւա-

տարիմ են, ու Թէ ձեր մարդասիրութիւնը կը տարածի առհասարակ բոլոր դժբաղդներու վրայ. ուստի պիտի ընդունիս այս պալատին մէջ միևնոյն ծառայութիւնները՝ միևնոյն տեսարանը՝ ինչ որ նոյնը Երուսաղէմի մէջ կը մատուցանեն քեզ. ով որ ամենուն առհասարակ բարերարութիւն կընէ՝ ամենէն ալ երախտագիտութիւն տեսնելու է. քեզի պէս մարդ մը բարեկամներէ ուրիշ բան չի գտներ. Թէպէտ մեր կրօնքը կարգիլէ երդումը, բայց ես ակամայ երդում կընեմ որ երբէք չի պիտի գտնես Մէլիք Ատիլի պէս ջերմ և անկեղծ մարդ մը —:

«Իշխանին ըսած խօսքերուն աշխոյժութիւնը բոլոր հոն գտնըվողները տակն ու վրայ ընելով՝ ինձ ալ մէկ քանի կաթիլ արցունք Թափել տըվաւ: Դուք ձեր վեհափառութիւնը, կըշարունակէ եպիսկոպոսը Թագուհւոյն դառնալով, պիտի կարծէ Թէ՝ համեստութիւնը զիս լուռ անցընել պիտի տայ անոր զովեստներուն վրայ. բայց Մէլիքին բնաւորութիւնը ձեզի ճանչցընելու փափաքը ինծի կըրկնել տըվաւ զայն ճշմարտութեամբ պատմելու:»

—Բայց ինչպէս եղաւ որ, կըսէ Մաթիլտ ազդու կերպով, այն իշխանին քով բնակութիւն չի հաստատեցիր, որպէս զի անոր աչքը լուսաւորութեան բանայիր:

— Շատ անգամ փորձեցի այդ բանը, կըսէ Կուլիէլմոս, սակայն Աստուծոյ որոշեալ ժամը դեռ

հասած չէ եղեր, կը յուսամ որ այն րոպէն պիտի հասնի, և անանկ մէկ մեծ հոգի մը մշտնջենաւոր խաւարի մէջ չի պիտի մնայ:

— Անոր դարձին համար Աստուծոյ աղօթք չէիր ըներ:

— Ամէն օր, աղջիկս, ինչու որ քրիստոնէութեան մեծ օգուտ էր այնպիսի դարձ մը, Թէ և շատ պատերազմներով յաղթըվելու ալ ըլլայինք, և եԹէ Թագուհին հաճի՝ ամէն առաւօտ երեկոյ մեր հասարակաց աղօթքին մէջ Աստուծոյ ողորմութիւնը խնդրենք այն իշխանին համար —: Պէրէնկարիան կը հաւանի այս բանին. ու Մաթիլտ կը դառնայ աշխոյժով մը կըսէ:

— Դուք ձեր պատմութիւնը վաղը շարունակեցէք, կարծեմ հիմայ աղօթքի ժամը զարկած է:»

Այն ժամանակ եպիսկոպոսը կելլէ կը կանգնի ու աղօթից արարողութիւնը կըսկսի, կը ժողվէ բոլոր այն քրիստոնեայ գերիները՝ որոնց աստիճանին նայելով կրնան Թագուհւոյն աղօթքին ներկայ գըտնըվիլ, սեղանին մօտը կերևայ Նօրֆօլքի ծեր դուքսը մէջքը ծռած՝ Աստուծմէ քիչ մ'ալ կեանք կը խնդրէր որ կարենայ երԹալ քրիստոնէից բանակին մէջ մեռնիլ, քիչ մ'ալ անդին կիները լալով ձեռվընին վեր բարձրացուցած և սրտերնին առ Աստուած վերացուցած իրենց գերութեան վախճանը կը խնդրէին, երիտասարդ Մօնմօրանսին

տակաւին տկար ու դեղնած , զարմանալով երկչոտ նայվածք մը ձգեր է Թագաւորներուն աղջկանը վրայ , որ Աստուած իր կեանքը պահեց Թողուցած ըլլայ անանկ ալ անհաւատից ձեռքը իյնալու , Թագուհին Թաւշէ ծնգաբարձի մը վրայ ծունր դրած՝ միտքը մէկ հատիկ զգացմամբ կըզբաղէր , և չէր գիտեր ո՛չ ուրիշ բան խօսիլ և աղաչել , այլ միայն մէկ նպատակի համար :

Միայն Մաթիլտ գետնի վրայ ծնրադրութիւն ըրած ի խորոց մէկ յանդարտ խղճմտանօք մը դէպի երկինք կը բարձրացընէ իշխանին դարձին համար այնպիսի մաղթանքներ որ անտարակոյս կրնային հրեշտակաց աղօթիցը հետ խառնըվիլ :

ԳԼՈՒԽ Գ.

Մէկ քանի օր ետքը երբոր եպիսկոպոսը կը պատրաստըվէր շարունակել Սալահէտինի երջանիկ դիպուածներուն պատմութիւնը , սև նէրքինի մը Մէլիք Ադիլին պատգամովը մտաւ Թագուհւոյն քով ու ըսաւ որ իշխանն ալ հոս պիտի գայ իրենց մեծ լուր մը տալու :

Ասոր վրայ Մաթիլտ կարմըրելով ոտքի վրայ կելլէ ու եպիսկոպոսին նայելով՝ որպէս Թէ անոր աչացը մէջ կարդալ կուզէ որ ինքը հեռանայ Եթէ

ներկայ գտնըվի իշխանին . Կուլիէլմոս րոպէի մը չափ կը մտածէ , ետքը իշխանուհւոյն ձեռքէն բռնելով իրեն ու Թագուհւոյն մէջ տեղը կը նստեցընէ ու կըսէ « Պէտք է որ կենաս , անվստահութեան մէկ փոքր նշանն ալ կրնայ նախատինք սեպվիլ իշխանին , անանկ ազնիւ ու մեծ հոգին ձեռք առնելու ամենէն ապահով միջոցը անոր վստահ դէմք մը ցուցընելն է , անկեց ի զատ Մէլիք Ադիլն ալ իր չափաւոր վարմունքովը արժանի է մեր վըստահութեանը , վասն զի ձեր Տամիաթ բնակելէն ի վեր այս առաջին անգամն է որ կը համարձակի ձեր առջին ելլել : »

Այս խօսքին վրայ հեզահոգին Մաթիլտ քօղովն իր կուսական ճակատը ծածկելով կը նստի , իսկ Պէրէնկարիան միշտ իր ամուսինը մտածելով՝ երբոր կարևոր լուր մը ըլլալը լսեց , ալ չի տարակուսեցաւ Թէ անոր վրայօք եղած պիտի ըլլայ . եպիսկոպոսին հարցընելու վրայ էր մէկ մ՚ալ Մէլիք Ադիլ վրայ գալով վերջացաւ ըսելիքը , իշխանը մէկէն ի մէկ մտաւ ասոնց սենեակը ;

Դէպի Թագուհոյն կողմը երԹալով մարդասիրութեամբ յարգութեամբ բարևելէն ետքը կը դառնայ իշխանուհիին՝ և երկայն բարակ կը զննէ , բայց չի կրնար առանց այլայլելու նայիլ . վերջը խոնարհութիւն ընելով եպիսկոպոսին կըսէ « Ո՛վ քրիստոնէից յարգելի հայրը , մեր գիրար ճանաչելը այս

օրվընէ չէ , մեր կրօնքները որքան ալ իրարու չեն նմանիր՝ կը համարձակիմ ըսել որ մեր հոգիքն ալ այնպէս իրարու աննըման չեն , և կարծեմ Թէ այս յարգի զերիներուս հետ ինձի համար խօսած ժամանակդ՝ իբր անողոքելի տէր կամ անողորմ Թշնամւոյ տեղ դնելով չի հասկըցուցիր զիս :

— Իշխանուհիները կրնան քեզի զրուցել , կը պատասխանէ Կուլիէլմօս Թէ ինչպիսի խօսքերով ձեզ անոնց հասկըցուցի :

— Տէր իմ , կըսէ Պէրէնկարիան այն ժամանակ ազդու կերպով , եպիսկոպոսը իմացուց այն բանը՝ որ համբաւը արդէն մեզի հաղորդած էր . մենք գիտենք որ Մէլիք Ատիլ աննըման ու վեհանձն քաջազուն մ'է , պատերազմի դաշտաց վրայ միշտ յաղթող , յաղթութենէ ետքը միշտ գթած , եթէ ձեռքը զէնք առնելու ըլլայ՝ ամէնէն քաջասիրտներն ալ կը հնազանդեցընէ , սակայն ողբաղդներու արցունքին ալ չի դիմանար , տէր իմ , ահա ձեր առջին խեղճ Թագուհի մը , որ ոչ ուրիշ բանի համար կուլայ՝ և ոչ ալ իր աթոռը կը խնդրէ, այլ միայն իր ամուսինը , և այն ալ միայն դու կրնաս տալ , որովհետև դու ես անոր կենաց տէրը . . . « Ջէ Թագուհի , ես չեմ անոր կենացը տէրը. եթէ ես եղած ըլլայի անտարակոյս ձեր շղթաները հիմայ արձկված էին , հոս եկայ որ ես ինքս ձեզի զրուցեմ Թէ վաղը մարդ պիտի խրկեմ ազա-

տութիւննիդ խնդրելու իմ եղբօրմէս՝ մեծն Մալէտտինէն՝ Մուհամմէտէն ետքը մարդկանց ամենէն մեծէն , այն ալ չուզեր որ ձեր տառապանքները երկար տևէ , վստահ եղիք անոր բարերարութեանը՝ իմ աղաչանաց և անոր իմ վրայ ունեցած բարեկամութեանը , բայց կրնամ իմանալ , վրայ կը բերէ իշխանուհիին դառնալով ու շփոթութեամբ խառն զգացումով մը՝ որն որ ինքն ալ կը զարմանայ , կրնամ գիտնալ արդեօք որ Ռիքարտօսին քոյրն ալ ձեզ նման իմ վրայօքս ատանկ լաւ գաղափար ունի , և ան նոյն բարութիւնովը զիս կը դատէ : » Կոյսը որ իշխանին գալէն ի վեր աչքերը միշտ գետինը կը նայէր , կը վերցընէ երկիւղալի կերպով դէպի անոր ու կըսէ :

— Ինչպէս կրնամ անոր պէս կարծիք ունենալ, երբոր միտքս չի կրնար իմանալ Թէ ինտոր կրնայ առաքինութիւն գտնըվիլ անհաւատից մէջ . բայց եթէ իրաւ ունեցող ալ կայ՝ ինչ ապերախտութեան հրէշ են անոնք՝ որ նոյն առաքինութիւնը իրենց տըվող կրօնքը չեն ճանչնար : »

Իշխանը անգամ մը կը շփոթի , ասանկ խօսքի մը համարձակութիւնը և իշխանուհւոյն կերպարանաց երկչոտութիւնը՝ այնպէս իրարու հակառակ բան մը կերևէին որ լուռ եւեամբ կանգնած կը նայէր՝ ոչ կրնար պատասխանել և ոչ ալ իմանալ , Պէրէնկարիան վախնալով որ իշխանին նախատինք

եղաւ կը ջանայ ջատագովել զՄաթիլտ « Ներեցէք տէր իմ , կըսէ , անանկ աղջկան մը յանդգնութեանը որ աշխարհէս հեռու կրթըված ըլլալով միայն Աստուծոյ օրէնքները կը ճանչնայ , ու չգիտէր աշխարհիս մեծերուն պարտական եղած յարգութիւնը , բայց իր դիտաւորութիւնը այնքան գովելի է որ ըրած խօսքերուն եղանակը ամէնևին ձեզ բարկացընելու չէ :

— Ձիս բարկացընել կըսէ իշխանը եռանդով մը , ապահով եղիք . Ինկիլթեռայի իշխանուհին կարողութիւն չունի զիս իրեն դէմ բարկացընելու :

— Մաթիլտ , կըսէ Կուլիէլմոս , իր միտքը յայտնելով՝ միայն իր մէկ հատիկ պարտականութիւնը կատարեց , վասն զի իրեն տուն տըվող Աստուածը՝ որուն ինք նուիրեալ է , չի Թողուր որ ոչինչ նկատման մը համար իր կրօնական նախանձը Թողու , ինքզինք յաւիտենական կենաց նուիրող մէկու մը համար ինչ է ծնունդը՝ աստիճանը՝ ու աշխարհիս պատիւները , ուրեմն հո տէր , այս տեսակ լեզուն պէտք չէ որ ձեզ զարմացընէ , վասն զի եթէ յիշելու ըլլաք ձեզ դարձի բերելու համար իմ ունեցած ջանքս . . . բայց սրտիս փափաքները յայտնի են , ու կրնաք երևակայել Թէ ինչ եռանդով կը խառնեմ իմ աղօթքներս ալ Թագուհւոյն ու իշխանուհւոյն աղօթիցը , որոնք ամեն օր ձեր լուսաւորութեանը համար կաղօթեն :

— Իրաւ կըսէք , կը հարցընէ Մէլիք Ատիլ փորփոքեալ աչվընները Մաթիլտի դարձընելով , իրաւ է որ այդպիսի շնորհալի բերան մը իմ անունս արտասանէ առանց քարշելու , իրաւ է իշխանուհի որ իմ կրօնքիս հակառակ դու ինձի համար բարիք խնդրես : »

Իշխանուհին աչքերը վար խոնարհած ու ճակատը կարմըրած կը պատասխանէ անոր հանդարտ ձայնով մը « Ձեր կրօնքը ինձի սոսկում կը բերէ , ձեր կուրութիւնը կը մեղքընամ , իսկ եթէ աչվընիդ լուսոյ բանալու ըլլաք , այն ձեր բազուկներովը ընդարձակութիւն գտնող սատանայի իշխանութեանը՝ Քրիստոսի Թագաւորութիւնը պիտի յաջորդէ , ես այս բանը կրնամ Աստուծմէ չի խնդրել :

— Ա՛հ իշխանուհի , կըսէ Մէլիք Ատիլ բռնելով անոր ձեռքը , պէտք է որ Աստուած չի լսէ քու ձայնդ , ինչու որ եթէ մտիկ ընելու ըլլայ՝ անշուշտ կը կատարէ աղօթքներդ : »

Երիտասարդ արաբացւոյն աշխոյժը տակն ու վրայ ըրաւ կոյսը , ձեռքն իրեն կը քաշէ , մէկ քանի քայլ ետ կերթայ , ու վերցընելով դէպի եպիսկոպոսին այն իրեն շփոթութեամբ ու անմեղութեամբ լըցուած գեղեցիկ աչքերը կըսէ անոր կամաց մը « Աղէկ չըրի՛ ետ քաշվիլըս » Կուլիէլմոս նշանացի կըսէ Թէ աղէկ ըրիր , Մէլիք Ատիլ ալ

չի համարձակիր զայն արգիլել, բայց աղջիկը երթալուն պէս ինքն ալ կըսէ :

— Ո՞ր երկինքէն իջած է այս աղջիկը, մարդկային արարած չի պիտի ըլլայ, Մուհամմէտին մեզ խօստացած Հիւրիները չի պիտի կրնան ունենալ աւանկ կախարդիչ գեղեցկութիւն :

— Թագաւորական աղջկան գեղեցկութիւնը մարմնական գեղեցկութիւն չէ, կը պատասխանէ եպիսկոպոսը ծանրութեամբ : Այն ներքին բան է, հոգւոյն մաքրութիւնն է որ ատանկ կը փայլի, Թէ որ անմեղութիւնը կորսնցընելու ըլլայ՝ հասարակ գեղեցկութիւն մը կը դառնայ :

— Ո՛չ ո՛չ, կըսէ իշխանը, ես այս բանը սիրոյ կուտամ, եթէ կարելի է նոր կախարդանքներու կուտամ, երանի՛ հազար անգամ աւոր որ զայն սիրով գեղեցկացած կը տեսնէ — : Այս խօսքին վրայ եպիսկոպոսին սիրտը երկիւղով զարնըվեցաւ, ինչու որ նոյն կէտին կըսկսի գուշակել Թէ իշխանին ցանկութիւնը և Թէ Մաթիլտի ծանրը վտանգը, բայց ինքը փորձառու մարդ ըլլալով՝ այլայլութիւնը կը ծածկէ, և այն խօսքին իմաստը չի հասկըցած կը ձևանայ : Թագուհին հազիւ Թէ այս խօսքերը մտիկ ըրած էր, կը պատռէ լռութիւնը ու միշտ իր միտքը գրաւած բանին հետևելով կըսէ :

— Տէր իմ, չես կրնար չի գիտնալ ինչ որ խաչակրաց բանակին մէջ պատահած է, արդեօք պա-

տերազմիլ սկըսած են, ամուսինս ալ պատերազմին մէջն է, այն քաջ ու երևելի Ռիքարտոսը արդեօք վիրաւորված է :

— Թէ որ զինուորներէս լըսած լուրիս հաւատալ արժան է, կը պատասխանէ Մէլիք Ադիլ, Քրիստոնէից մէջ տիրող անմիաբանութիւնը շուտով վերջ պիտի տայ այս մահաբեր պատերազմին, անկէց ի զատ մենք անոնց հետ ծեծկըվելու բնաւ հարկաւորութիւն մը չունինք, Անգղիոյ Թագաւորին այս կողմերը գալեն ի վեր երբէք ընդհանուր պատերազմ մը եղած չէ, քանի մը նախամարտ ի զատ, և անոնց մէջ ալ քու ամուսինդ իր քաջութիւնը փայլեցընելով նոր յաղթութիւններ ստացաւ, այնպէս որ քու հանգստութիւնդ վրդովելու բան մը չկայ, ու դեռ իմ երթալուս ալ վրայօք բան մը չեմ գիտեր :

— Ինչպէս, կըսէ Պէրէնկարիան սոսկալով, եթէ դու Թօլէմայիր երթալու ըլլաս, քու անյաղթելի Թուրդ Թափանցէ պիտի արդեօք ամուսնոյս սրտին:»

— Չէ՛ տիկին, կըսէ իշխանը : Եղբօրըս հրամանը տակաւին զիս Եգիպտոսի մէջ կեցընել կուտայ, ու միայն կը պատուիրէ Գահիրէ երթալ ու հոնկէց նոր զօրք ժողվել, ետքը նորէն հոս դառնալով պիտի սպասեմ իր հրամանին՝ ժողված զօրքերըս իրեն խրկելու համար, իմ կարճ հեռաւորութեանս աւենը միայն դուք պիտի հրամայէք

այս պալատին, բոլոր ձեր հրամանները յարգանօք պիտի կատարվին. միայն սա կը խնդրեմ որ մեր սովորութեանը համեմատ կնիկ մարդիկ խիստ առանձնութեան մէջ կենան, ձեր պալատական ասպետները ներս չի մտնեն, և բնաւ մէկուն ալ Թող չի տաք ձեր պարտեզը մտնել, այս խնդիրը ձեզի համար չէ, կըսէ եպիսկոպոսին դառնալով, ձեր բնաւորութեան պարտաւոր եղած յարգանքս, և այն խորին մեծարանքը՝ որ ձեր առաքինութիւնը ինձի ազդից, կը պատուիրէ որ ես ձեր հրամաններուն հնազանդիմ, քան Թէ ես համարձակելով ձեզ հրաման տամ, արդ իմանալով որ միայն դուք էք հոս իշխանուհիներուն մէկ հատիկ մխիթարութիւնն ու օգնականը՝ ուրեմն մի Թողուք զանոնք, և այն ազատութիւնը որ ձեզի կուտամ՝ Թէ բնաւ զանոնք աչքէդ չհեռացընես իմ մաքուր դիտաւորութիւնս քեզի բաւական իմացուցած կըլլայ: » Անկէց ետքը Պէրէնկարիային կրկին խօսք տալով որ Սալաէտտինին հետ խօսի ազատութեան վրայօք, կելլէ սենեակէն դուրս կերթայ:

Մինակ մնալնուն պէս Կուլիէլմոս կըսէ Թագուհոյն: « Ձես դողար Մաթիլտի վտանգներուն վրայօք, անոր գեղեցկութիւնը անհաւատին սիրտը փորփոքեց, ու ես ալ Մէլիք Ատիլը լաւ կը ճանչնամ, հոգին ազնիւ է բայց կիրքերն ալ շատ ուժով են, և միշտ սորված ալ է զանոնք մտիկ ընել, եթէ

Աստուած անոր օգնութեան չի հասնի, իր առաքինութիւնը բաւական չի պիտի գայ զինքը ազատելու:

— Հայր, կըսէ Թագուհին, չըլլայ որ ձեր երկիւղը այս բանը մեծ երևցուցած ըլլայ, րոպէ մը օր մը կրնայ բաւական ըլլար կիրք մը ծնանելու, իշխանը անոր յատկութիւնները չի ճանչցած՝ միայն գեղեցկութիւնը տեսաւ, և գեղեցկութիւն մ'ալ որքան շատ ըլլալու ըլլայ՝ չի կրնար հաստատուն սիրահարութիւն մը կազմել:

— Թագուհի, կըսէ եպիսկոպոսն ալ, հոս Եւրոպիոյ մէջ չենք ուր կանայք իրենց ընտրութեան մէջ ազատ ժամանակի կարօտ են սիրելու ու սիրվելու, այն կապին երջանկութիւնը միայն առաքինութեան վրայ հիմնըված է, և առաքինութիւնն ալ ժամանակի օգնութեամբ կը յայտնըվի, բայց արևելքի մէջ ուր կանայք տիրոջ մը ստացվածքն են, զանոնք իր կամացը պէս կը գործածէ, հոգւոյ յատկութիւնքը արժողութիւն չունին՝ ամէն բան արտաքին գեղեցկութիւն է, տեսնել ու սիրահարիլ մէկ վայրկենի գործ է անոնց համար:

— Ուրեմն հայր, կարծես որ իշխանը Մաթիլտի սիրահարեցաւ:

— Կը զարմանամ որ ասանկ դժբաղդ գործ մը ինչու չէս կրցեր նշմարել:

— Բայց հայր իմ, ինչու համար այդ սէրը դժբաղդութիւն կը կոչես, չէս գիտեր որ անկարելի է

մեզ սիրող մարդուն դէմ կենալ , և եթէ իրաւ է որ իշխանը Մաթիլտը կը սիրէ , խօսք մը բաւական է մեր շղթաները արձակել ու խնդրել անկէ որ մեզ խաչակրաց բանակը խրկէ :

— Իմ պաշտօնըս , կըսէ Կուլիէլմոս ծանրութեամբ , զիս ազատած է այն զառանցմունքէն որն որ դու սէր կը կոչես , բայց երբոր ուրիշին վրայ կը տեսնեմ , կը նայիմ որ սիրահար անձի մը համար ոչ պարտականութիւն կայ՝ ոչ երդում կայ և ոչ մէկ նուիրական բան մը որ կարենայ զինքը սանձել տալ , վերջապէս ամէն բան իր սիրոյն կը զոհէ , և ամէն բան իբր նուէրը կը կարծէ իր կրիցն ու փափաքանացը , ասանկով ես կարծեմ թէ Մէլիք Ատիլ ամէն բանի կը հաճի եթէ իշխանուհին անոր աղաչելու ըլլայ , միայն թէ իր կրիցը չի դպչելու բան ըլլայ , սակայն և այնպէս զուցէ միայն աղջիկը մնայ իր իշխանութեան տակ՝ ու մեր շղթաները քակէ . ինչ կըսես , եթէ այս կերպով Մաթիլտ հոս մնալու ըլլայ՝ զայն կըմողուս կերթամ :

— Հայր , կըսէ Թագուհին տարակուսելի կերպով : Ես Մաթիլտի համար ինչ օգնութիւն կրնամ ընել , ինչ կըսեմ , աղէկ չէր ըլլար որ երթայի Ռիքարտոսին աղաչելու որ գայ ու Թրովը ազատէ , քան թէ քեզի հետ հոս մնայ ու արտասուէ . ճըշմարտապէս հայր իմ անոր առաքինութեանը վրայ երկբայիլ չըլլար , և ոչ ալ կրնաս հաւատալ որ

նկարագրածիդ նման Մէլիք Ատիլը ընդունակ ըլլայ այնպիսի բռնի յանցանք մ՚ընելու :

— Կը տեսնեմ որ , կըսէ եպիսկոպոսը զարմանալու կերպով , ձեր վեհմութեան ունեցած ամուսնական սէրը կրնայ քաջութիւն ունենալ իշխանուհին Թողելու , չէ տիրուհիս , ես չեմ կրնար երկբայիլ այն ողջախոհ աղջկան առաքինութեանցը վրայ , բայց Մէլիք Ատիլի կողմէն ալ զայն մոլորեցընելը այնպէս սոսկալի պիտի ըլլայ , որ անմեղութիւնը գուցէ ասանկ մեծ դժուարութեամբ պատերազմի հանդիպած չէր , ձեր վեհափառութիւնը շատ լաւ կը ճանչնայ իմ ունեցած հաւատքս Քրիստոսի սիրոյն , մահմէտական իշխան մը չի կրնար ինձի յիմար ազդեցութիւն մը ընել , բայց կը համարձակիմ ձեզ յայտնել որ Մէլիք Ատիլի ունեցած բարեսէր հոգիքն իրեն գրաւելու ձգիչ զօրութիւնը ոչ Փիլիպպոսն ունի և ոչ անուանին Ռիքարտոս , բայց իր կենաց պայծառութիւնները դարձեալ զինքը ապականելու պատճառ եղած են , և անանկ ըրած են որ աշխարհիս ամենէն Թշուառն եղած է , ստիպված եմ յայտնել Թագուհի որ այս գերազանցութիւնները գլխէ հանեցին քրիստոնեայ աղջիկ մը , որ ծնած էր նոյն իսկ Երուսաղէմի աթոռին քով , այն աթոռին վրայ՝ որ հայրը Թագաւորած էր . Ամաուրիյի ու Մարիայի աղջիկը , Կոստանդնուպօլսոյ կայսրին եղբօրն աղջիկը , վեր-

ջապէս այն Ագնէսը որ հռչակաւոր էր բոլոր արևելքի մէջ իր գեղեցկութեամբն ու քաջութեամբը, այն որ Թուրը ձեռքը հազար անգամ մահուան դէմն ելաւ, և իր կանացի բնութեան ու սովորութեանը յաղթելով՝ որ իր փառքն էին՝ իրեն նախատինք ըրաւ, վայրենի ամազոնը շուտ մը մոռնալով իր ամոթխածութիւնը՝ սկըսաւ ուրիշի առաքինութիւնը անարգել, եթէ առանձնութեան մէջ գոհ մէկը տեսնէր՝ վրան կը ծիծաղէր, գերազանցութեամբը հպարտանալով՝ անզուգ սրտին փափաքանացը հետևեցաւ, Թէ պատերազմող զորաց մէջ՝ Թէ զինուց շառաչման մէջ բան մը իր հոգը չէր, բայց շառագանեցաւ Սարակինոսի մը սիրահարելուն համար:

— Այդ ինչեր կըսեմ» կըսէ Թագուհին սոսկալով:

— Անագորոյն ու սոսկալի ճշմարտութիւն մը, այնպիսի յիշատակութիւն մը որ՝ ամէն օր կը զայրացընէ սրտիս վէրքը, բայց այս ողբալի պատմութեան մանրամասն պարագաները պիտի պատմեմ քեզ, ու գուցէ այն ժամանակ կրնաս աղէկ դատել Թէ ինչ յոյս կրնանք ունենալ Մէլիք Ատիլին բնաւորութեանը վրայօք:

Այս խօսակցութենէն քանի մը օր ետքը Թագուհին զրուցել կուտայ եպիսկոպոսին այն պատմութիւնը՝ պալատին շուրջն եղած նարնջենւոյ անտառին մէջ Մաթիլտի հետ միատեղ՝ այն պատմութիւնը՝ որ խիստ անհամբեր էին իմանալու:

Երբոր Պէրէնկարիան Թեւն առնելով զՄաթիլտ քողով ծածկըված պարտէզն իջան, և եպիսկոպոսին սպասելով կը ճեմէին անտառին բոլորտիքը, մէկէն ի մէկ խիտ մացառներուն մէջէն՝ որուն տերևալից ճիւղերը պարտիզին պատը ծածկած էին, անակնունելի ոտնաձայն մը զիրենք կարթընցընէ. Պէրէնկարիան կը մօտենայ ու կը զարմանայ տեսնելով հոն փոքր գաղտնի դուռ մը, այնպիսի կերպով պատին վրայ յարմարցուցած որ զինքը ծածկող տերևներուն տակ աներևոյթ եղած էր, յանկարծ կը բացվի, աղջիկ մը դողդողալով ինքզինք կորուսած կը վազէ ասոնց ոտքը կը փարի, Մաթիլտ որ վախուն կայնած էր՝ այնպիսի աղաչող աղջկան մը դէմքը տեսնելուն՝ առաջ կերթայ զայն գետնէն վերցընելու, բայց աղջիկը բերանը մօտեցընելով իշխանուհւոյն հանդերձին կաղաղակէ:

— Ով սիրելի և սուրբ հանդերձ, ով օրհնեալ խաչ, և այս խաչը կրելու արժանաւոր կոյս, հազար անգամ օրհնեալ ըլլաս, ահ տիրուհիդ իմ կըսէ նորէն Թող չի տալով Մաթիլտը որ զինքը գետնէն վերցընէ, ձեր սուրբ ձեռվընները Թող չի դպչին ինձի, անագորոյն յանցանքներով պղծըված Թշուառ մի իմ, ուրացայ կրօնքս և հայրենիքս, ու իմ Թագաւորական յանցաւոր տիրուհւոյս Ագնէսի հետ այս տեղուանքը եկայ, որն որ քաջազուններուն ամենէն մեծէն մոլորվելով բոլոր պարտականութիւն-

ները իր յիմար կրիցը նուիրեց, և չեմ տա-
րակուսիր որ միշտ կը տիրէր Մէլիք Ատիլի
սրտին վրայ. և անոր հետ կուզէր բաժնել Սալա-
էտտինի իշխանութիւնը, բայց այս փառքին տեղը՝
այս ակնկալած երջանկութեանը փոխարէն Մէլիք
Ատիլ կանարգէ զայն, Ագնէսն ալ տեսնելով որ
գինքը բոլորովին գերիյի տեղ կը դնէ, ամօթէն ու
կսկիծէն անշուշտ պիտի մեռնի եթէ մէկ ճարը չի
գտնէ, շատ անգամ ձեռքը զէնք առնել ուզեց,
այս գարշելի բնակարանը ձգել կամք ըրաւ, բայց
սէրը գինքը կաշկանդեց, և ամենէն աւելի կրկին
հայրենեաց մէջ երևնալու վախը արգիլեց գինքը,
քանի քանի անգամ իր ահեղ նիզակը քաշելով ու-
զեց մենամարտիլ իր անարժան սիրականին հետ,
բայց Մէլիք պատասխանեց որ ինք կնոջ մը հետ
չի մենամարտիր, և ոչ ալ պատերազմող կին մը
կրնայ սիրել, վերջապէս երբոր իմացանք թէ դուք
գերի բռնըվեր էք Տամիաթի մէջ, և Մէլիք Ատիլի
բերնէն ալ Թագուհիի խօսք լըսելուս պէս, երդում
տալ տըվի իմ տիրուհւոյս որ Թող տայ ինձ միջոց
մը գտնել մինչև ձեր բովը գալու, և օգնութիւն
աղերսելու, Թէպէտ իր հպարտութիւնը չէր Թողուր
այս բանը. բայց այս առտու նոր նախատինք մը
խորտակեց իր հպարտութիւնը. արդեօք կարելի է
գինքը կապող շղթաները ու իր վիճակը ձեր ձեռ-
քը յանցնել, կը հաւատամք տիրուհի, իշխանն ալ

չուզելով զայն կանանոցին մէջ պահել, և որպէս
զի անոր հետ ամենայն նախատանօք խօսի, ու
հարճ ըլլալէն հրաժարել տայ, կուզէ որ ուրիշի
մը հետ ամուսնացընէ: Գահիրէ երթալէն առաջ՝
ձեր պալատէն դուրս ելլելուն պէս բոլոր իր կանան-
ցը հրաման ըրաւ որ ամենքն ալ մէկ մէկ ամուսին
ընտրեն արքունեաց մէջի Էմիրներէն, այս հրա-
մանին անշուշտ ամեն կընիկներն ալ կը հնազան-
դին. արդեօք կը հաւատանք, Երուսաղէմի իշխա-
նուհւոյն ալ ամուսին մը տալ համարձակեցաւ,
Ագնէսն ալ արդարապէս սրտմտելով պատասխա-
նեց որ աւելի կուզէ ասանկ նախատինք սպառ-
նացող բռնաւորի մը պալատը ձգել երթալ՝ քան
Թէ այս հրամանին հնազանդիլ, Մէլիք Ատիլ այն
ժամանակ դէմ կենալով ըսաւ «Մահմետական օրի-
նաց համեմատ դու ինքզինքդ ինձ տալով գերի մը
եղած ես, և կանանոցին օրէնքը կարգիլէ քեզ ազա-
տութիւն տալու, ընտրէ ուրեմն կամ քեզ ցուցու-
ցած ամուսինը՝ կամ մշտնջենաւոր գերութիւն մը,
Գահիրէն դառնալուս հրամաններըս կատարված
պիտի տեսնեմ:»

Այս խօսքը ըսելով հեռացաւ գնաց, իսկ Ագնէս
յուսահատելով ինքզինք սպաննել կուզէր, բայց ես
զինքը արգիլելով՝ աղաչեցի արտասուեցի ու վեր-
ջապէս արցունքիս ուժովը հրաման առի գալ ձեզ
իր անունովը ու պաշտպանութիւննիդ խնդրել:

— Գնայ ուրեմն, ըսաւ ինձ, գնայ աղաչէ այդ Եւրոպացի Թագուհուդն որ զՈւէսէան նայուածք մը ձգէ Թշուառութեանս վրայ, ըսէ Թէ ինչ սպառնալեօք պաշարված է Երուսաղէմի իշխանուհին, զիս ազատել խոստանալու համար այսչափիկ հերիք է: Ես ալ շուտով կուգայի ձեր պալատը՝ եթէ ես իսկ ազատ ըլլայի իշխանին պալատէն դուրս ելլելու, ուստի կը մտածէի Թէ ինչ միջոցով կրնամ ձեզ մերձենալ, սասկով երբոր կանանոցին պարտիզին բոլորտիքը կը շրջէի՝ տեսայ այս գաղտնի դուռը որ այս կողմէն բոլորովին ծածկըված է խիտ ու կանանչ բոյսերով, ու նոյն իսկ Մէլիք Ասիլին անգամ անծանօթ, ահա այս դռնէն եկայ, ու սիրուհիս ալ շատ չի քշեր ինքն ալ պիտի գայ ու ձեր սուրբ ոտվընտրուն իյնայ, և ես ձեզ երդում տալ կուտամ Փրկիչ Աստուծոյն անուամբը՝ որն որ՝ բնաւ չի զոցեր ականջները տառապեալ սրտի մը աղաղակներուն, որպէս զի այս տառապեալ զոհը այն անզութ Սարակինոսին ձեռքէն փրկըընենք, և Թէ անոր Թէ իմ փախուստս պաշտպանէք:»

Գերի աղջիկը այսպէս խօսելով ու ճակատը մինչև գետին խոնարհեցուցած կըսպասէ Թագուհուդն պատասխանին, իսկ ան ալ որ փափուկ սրտովը միշտ սոված էր Թշուառներուն ու զղջացողներուն արցունքը սրբել, շուտով կը պատասխանէ ներողամտութեամբ ու արժանաւորութեամբ Թէ

ինքնալ որքան որ գերի է՝ կը խոստանայ Ագնէսին որ բոլոր իր ջանքը գործածէ անոր փախստեանը համար, եթէ Մէլիք Ասիլէն անոր ազատութեան մէկ հրամանը չի կրնայ ձեռք ձգել:

— Բայց, կըսէ, Ագնէս իշխանուհիէն խօստմունք մը կը պահանջեմ, և ան ալ այս է որ աշխարհս միշտ զոց պիտի մնայ իրեն համար, և քրիստոնէից մէջ ալ ուրիշ ապաւէն չի կայ՝ այլ միայն զղջումը:

— Հրամմերէս Թագուհի, կըսէ դարձեալ աղջիկը, երկուքնիս ալ մենք մեզ ծածկել կուզենք այնպիսի տեղ մը որ յաւիտեան մեր արցունքները բաւական չըլլան անդարմանելի յանցանքնիս անհետ ընելու:

— Եթէ ձեր դիտաւորութիւնը այս է, ես ալ իմ Թագաւորական խօստմունքս կուտամ Թէ ոչ ան և ոչ քեզ Թողում, բայց ըսէ ինձ, գիտէք արդեօք իշխանին այս անսովոր վարմանցը պատճառը, Թէ ինչու համար մեկէն ի մեկ Ագնէսը ատելի է եղեր իրեն:

— Ստուգապէս կըսվի Թէ ով Թագուհի, կըսէ գերի աղջիկը, մի միայն պատճառ նոր սիրահարութիւն մ'է, մէկ վայրկենի մէջ և մէկ ակնարկէ ծնունդ առած, այն ազնիւ՝ սուրբ և մաքուր սէրը, ինչպէս որ ձեր ասպետները կունենան, մէկ խօսքով սիրոյ նպատակին արժանի սէր մը, ահա այս է որ Մէլիք Ասիլին սիրտը զոցեր է որ և իցէ ուրիշ փափաքներու:

— Այդ յանկարծական սիրոյ առարկան ով պիտի ըլլայ :

— Անտարակոյս ամեն մարդ զայն կը ճանչնայ, բայց ձեր վեհափառութիւնը Թող ներէ ինձ, վասն զի այն գեղեցիկ անունին յարգութիւնն ու պատիւը կարգիլէ զիս զրուցել — : Պէրէնկարիան շուտ մը իմացաւ այն բանը որ զերի աղջիկը լռել կուզէր, բայց Մաթիլդ չի կրցաւ զուշակել, բանզի Ագնէսին պատմութիւնը սոսկալով մտիկ ըրած էր, իր անմեղ խորհուրդները ընդունակ չէին ասանկ նոր յանցանք մը հասկընալու, և ուստի երևակայական բաներով չէր կրնար պարապիլ, ինքը մտիկ ըրած էր պարզապէս որ քրիստոնեայ աղջիկ մը ուրացած էր իր հայրենիքն ու կրօնքը, և իրեն տաճիկ տէր մը ընտրելով, սատանայի սեղանին երկրպագութիւն կընէր, ասոնք մտածելով իր հոգւոյն մէջ լըցուած գաղտնի սոսկումներուն վրայ կը զարմանար :

— Աստուած իմ, կաղաղակէ զերի աղջիկը, մէկէն ի մէկ ոտքի վրայ ելլելով, սա եկողը Տիւրոսի Եպիսկոպոսը չէ, մի՞ն ես կը փախչիմ, անոր առջին չեմ կրնար կենալ, վա՛յ ինձ, անոր աչքին երևնալու գաղափարը անգամ ամենասաստաղի տանջանք մ'է, և տիրուհիս իսկ կը խռովեցընէ :

— Բարեպաշտ Կուլիէլմոսին խօսքերը այնպէս անոյշ և մխիթարական են որ . . . :

— Միայն քեզի համար ով Թագուհի որ մարդու ու առանց խղճի սիրտ ունիս, կըսէ աղջիկը, բայց յանցաւոր խղճմտանքի մը համար մի՞ որքան ալ սոսկալի են բարի մարդուն ակնարկը :

Այսպէս ըսելով կը զոցէ շուտ մը այն փոքր դուռը ու կերթայ : Թագուհին դէպի եպիսկոպոսին առջին երթալով կը պատմէ այս դիպուածը . Կուլիէլմոս կը զարմանայ, բայց շնորհակալ կըլլայ Աստուծոյ որ վերջապէս կակուղցեր է Երուսաղէմի մոլորեալ իշխանուհիին սիրտը :

— Ագնէս իրաւունք ունի ինձմէ վախնալու՝ եթէ զղջումը սրտանց ու անկեղծ է, ես ալ զինքը կազատեմ իր նողկալի յանցանացը տուած սոսկումէն, և դու աղջիկս, կըսէ Մաթիլդի մօտենալով, կերևայ Թէ էվելօք սոսկացիր այս պատմութենէն, որով քու մաքուր ականջներդ պղծեցան, հաւատան նաև որ նախախնամութիւնը չէր Թողուր որ դու ասանկ բաներ մտիկ ընես, Թէ որ զայն գիտնալը քեզի օր մը շահաւոր չ'ըլլար, այն նոյն փորձութեան մէջ դու ալ կրնաս իյնալ, ու քու անմեղութիւնդ միայն չի կրնար քեզ ազատել, և այս դիպուածը ճիշտ Աստուածային տեսչութիւնը նախասահմանեց՝ որպէս զի ճանչնաս առաքինութեան ճառագայթներուն հարկաւորութիւն ունենալդ, յանցանաց երևակայութեան վրայօք աչքերդ բանալ կուզէ՝ որ քեզ չափել տայ այն անդունդը որուն մէջ կիրքերը կկոյնան, եկուր Մաթիլդ Թագուհիին հետ եկուր ակը-

սինք լսմնցընել Սալահէտտինի պատմութիւնը, տեսնես եղբարցդ Թշուառութիւնը, արտասուես անոնց չարչարանացն ու մեղացը վրայ, և անոնց օրինակովը սորվիս՝ Թէ պէտք չէ ինքզինքնիս խաբել աշխարհիս մէջ հանգստութիւն գտնելու, այլ շարունակ զղջում ու նեղութիւն մեր ամեն ապառնի ժամանակին մէջ։»

Մաթիլտ սրտանց հառաչանք մը կընէ, ու հազարաւոր խառն մտածմունքներով տակն ու վրայ եղած ոչ կրնայ իմանալ և ոչ բան մը որոշել, կը քալեն լռութեամբ դէպի նարնջենւոյ անտառը, և հոն եպիսկոպոսը կըսկըսի հետևեալ խօսքերով տաճկաց յաղթութիւններուն տխուր պատմութիւնը։

— Ես դեռ Դամասկոսի պալատին մէջ ամիս մը կեցած չունէի, ուր Մելիք Ադիլի պաշտպանութեան շնորհիւը երեք տարուան համար զինադադար մը ձեռք ձգեցի Սալահէտտինէն, այնպիսի շահաւոր դաշինքով որ Լուսինեան իսկ չէր կրնար հաւատալ ա-նոր, Մելիք Ադիլ ազնուական վստահութեամբ լըցուած խոստացաւ իր եղբօրը որ իմ խօսքիս վստահի, և չի պահանջէ ինձմէ ոչ բաղաք ոչ գիւղ և ոչ բերդ մը իբր պատանդ, խորամանկութենէ աւելի բարեկամութիւնը ամեն բան կրնայ ձեռք ձգել Սալահէտտինէն. դաշնադրութիւնք ստորագրըվեցան, և Ռազաւորը արդէն տուաւ իր հրամանները որպէս զի Դամասկի մէջ բերդերուն շինութիւնը՝ մինչև զի-

նադուլին պայմանաժամը կախ Ծողուն, երբոր Տիւրոսի Մարքիզը իմացաւ այս լուրը որ իր հակառակորդին մեծ նպաստ էր, անտարակոյս մտնալով որ Թշնամիք մեզմէ շատ աւելի են, միտքը կը դնէ նենգութեամբ աւրել իմ ձեռք ձգած բարիքներս՝ երբոր Թշնամութիւնները դադրած՝ զինադադուլը հաստատուած՝ ու խաղաղութիւնը կը տիրէր, ինքը իր զօրքը կը խրկէ որ երթան գարնեն ու կողոպտեն այն գանձերով լըցուած կարաւանը՝ որ Սալահէտտինը ճամբայ հանած էր դէպի Մէքքէ։

Այն մատնութեան լուրը Դամասկոսի արքունիքն հասնելուն պէս՝ որ ես ալ տակաւին հոն էի, բարկութեան աղաղակ մ'Է փրթաւ, Սուլթանը չուզեց հաւատալ որ Լուսինեանի հակառակելու համար, և Ռիքարտոսի շահուն դէմ այսպիսի ոճիր մը գործադրըվեր է, և չուզելով հաւատալ որ մէկուն յանցանքը միւսին չի վերաբերիր. միայն իր նախատուիլը կը տեսնէ, և կը կարծէ որ բոլոր քրիստոնեաներն ալ հաղորդ են, ու հաւասարապէս արժանի են վրեժխնդրութեան, վերջապէս իր բարկութեան առջի րոպէին մէջ հրաման կընէ որ գիս շղթայակապ բանտարկեն, Մելիք Ադիլ դէմ կը կենայ, Թէ և ինքն ալ բարկացած էր քրիստոնէից դէմ, և գուցէ եղբօրմէն ալ աւելի, ինչու որ գըլխոյն վրայ երդում ըրած էր Թէ քրիստոնեաները իրենց հաւատարմութեանը վրայ կը կենան, զինքը ի վտանգ

ենթարկելով եղաւ եղբօրը առջին , ու նկարագրեց Թէ անոնց ըրած ամբարշտութիւնը քաջութիւն չէ , և Թէ դեսպանի մը անձը ազատ է , վերջապէս իմ ազատութիւնս ու կեանքս հոգւով չափ պաշտպանեց , իսկ Սալահէտտին պատասխանեց անոր :

Ես բանի տեղ չէմ դներ այս գործը , եպիսկոպոսը քու պահպանութեանդ կը յանձնեմ , ինչ կուզես ըրէ անոր :

Քու հպատակներդդ , կըսէ Մէլիք Ասիլ , այնքան արդարապէս բարկացած են այն յանդուգն ժողովրդին դէմ՝ որոնք համարձակեցան կողոպտել այն գանձը որ դու որոշած էիր մեր մարգարէին գերեզմանը խրկել , ուստի ես այնպէս կը կարծեմ որ եպիսկոպոսը ապահովապէս մինչև Երուսաղէմ չի կրնար երթալ , ուրեմն Թող տուր ինձ որ ես ինքս զայն առնեմ ու սահմաններէն անցնելով տանիմ Երուսաղէմ քաղաքը , այն երթալէն ետքը՝ իմ պարտականութիւնս եղած այն սրբազան գործն ալ կը կատարեմ , այսինքն վրէժխնդիր ըլլալ եղբօրըս՝ մեր մարգարէին՝ և առելի կերպով ծաղր եղած հաւատքներնուս :

Ապրիս ատանկ կուզեմ , կըսէ Սալահէտտին , ու կուզեմ նաև որ քիչ օրուան մէջ Երուսաղէմը պաշարէս , և այս Թուրը որ հիմայ քեզի կուտամ այն քաղաքին պարսպացը վրայ նախ ասոր շողալը պիտի տեսնեմ :

Եղբայր իմ , կըսէ Մէլիք Ասիլ գրկելով Սուլթանը , դու գիտես որ եղբայրդ բնաւ ատեն մը պարապ խօսք չի տուաւ :

Գիտեմ , կըսէ Սալահէտտինն ալ , և աչքերուդ մէջ քրիստոնէից կոտորածը կը կարդամ :

Այդ բանը ապահով է , կըսէ իշխանը աշխոյժով մը ու կը զատվին իրարմէ :

Մէլիք Ասիլ եղբօրը տուած խօսքը հաւատարմութեամբ կը պահէ , գիս մինչև քրիստոնէից երկիրը տանելէն ետքը , անանկ խնամք ու մարդասիրութիւն ցուցուց ինձի որ՝ յաւիտենական երախտագիտութեան մը պարտաւոր ըրաւ գիս , անկէց ետքը սկըսաւ հաւածել Քօրբաւոսին բանակը , որ կարաւանին հարստութեամբը լըցուած ետ կը դառնար . Մէլիք Ասիլ զարկաւ՝ խորտակեց՝ ու շատ մ'ալ գերի առաւ , որոնց մէջն էր նաև Տրիպօլսոյ Ռայիմօնտոն ու Շաթէլօնի Ռինալտոն , բայց հազիւ Թէ այս յաղթութիւնը վաստըկած էր , Տիբերիայի բանակէն սպառնալիքներ կը լըսէ , մեր դժբաղդութեամբ անոնց ալ դէմն ելաւ , սակայն մեծ դժբաղդութիւննիս այն եղաւ որ Լուսինեան իմ խրատներս անարգելով՝ ինքզինք Երուսաղէմայ բերդին մէջ ծածկելուն տեղը՝ ինչպէս որ խոհեմութիւնը կը պահանջէր , քաղքին դռները բանալ կուտայ , ու ժողովրդին առջին ինկած կելլէ դուրս ու կընդունի Թշնամւոյն առաջարկած պատերազմը :

Արդէն մտիկ ըրած էք դուք այս երեւելի ու միշտ ողբալի օրուան պատմութիւնը, որ գրեթէ բոլոր արեւելք եղած քրիստոնէից կարողութիւնը գետինը կործանեցաւ, զարնըված քահանաներուն մարմինը, ամենէն երեւելի զօրապետաց մահը, ու նոյն իսկ Յազաւորին գերի բռնիվիլը, ասոնց ամենքն ալ սոսկալի չարիքներու սոսկալի առաջնորդներն եղան, Երուսաղէմը դեռ կը դիմանար, բայց այնպիսի բազմաթիւ ու յաղթող բանակի մը դէմ ինչ կրնային ընել կիներն՝ տղաքներն ու ծերերը, որ ամէնքը մէկէն իրենց սիրելիքը կ'ողբային:

Սիբիլլան պարապ կաշխատէր այն քչիկ մը մնացած զօրքերը քաջալերել, պարապ տեղը ես ալ կը խօսէի այն զարհուրած ժողովրդին Թէ առաւել լաւ է Աստուծոյ գերեզմանին վրայ մեռնիլ քան Թէ զայն անհաւատից ձեռքը Յողուլ, մեր խօսքերուն պտուղը խաւար լռութիւն մ'էր, անօթութիւնը ամենուն ալ ուժը կոտրեց, այն սուրբ տաճարը անապատ դարձաւ, ուրիշ բան չէր տեսնըվեր, այլ միայն դեղնած ու վատուժ դէմքեր որ փողոցներու մէջ ուրուականի նման կը շրջէին, մէկ անարգ կենդանի մ'ալ կերակուր ընելու համար իրարու ձեռքէ կը յափշտակէին. ուրիշ ձայն չէր լսուեր այլ միայն սովատանջներու համար հեծեծանքը ու հոգեւարքներու վերջին հառաչանքները, առանկով հաստատութիւն կառնէին մեր աչ-

ցը առջին մարգարէին այն տխուր խօսքերը Թէ,

« Սիօն քաղքին մեծամեծները փոշիներու մէջ նստելով կը լռէին, գլուխնին մօխիր ցանած ու քուրձ հագած, Երուսաղէմի կուսանքները աչվերնին գետինը ուղղած կուլային: »

Ա'հ, ինչպէս կրնամ նկարագրել ձեզ այն աւերման օրը, յորում ստիպվեցանք դաշնադրութիւն ընել, այն օրը տխուր Երուսաղէմն բացաւ իր դռները հպարտ յաղթողի մը առջին, տեսանք նախ Մէլիք Ատիլին բազուկը որ բարձրացուց պարսպին վրայ տաճկական նշանը: Սակայն հոս կը պարտաւորիմ խոստովանիլ Թէ այս իշխանը որպիսի պարկեշտ առաջարկութիւն մը ըրաւ, հրաման կընէ ետ քաշվիլ դէպի Անտիոք մեր ընտանեօքն ու գանձովը, բռնած գերիներուն ամենքն ալ ազատ ըրաւ՝ անոնց շատերուն փրկանքն ինք տալով, մեծամեծ պարգևներ ըրաւ այն կիներուն որոնք ամուսիններնին կորուսած էին պատերազմի մէջ, կուզէ որ վիրաւորեալներն ալ իր ծախքովը նայվին, և Սալահէտտինէն ալ հրաման կառնէ որ բուն իրենց հիւանդանոցներուն մէջ դարմանուին մինչև որ կատարեալ առողջանան, մէկ խօսքով կը խոստովանիմ որ այս պարագաներուն մէջ ցուցուց իշխանը այն առաքինութիւնները՝ որ այս դարուն մէջ բոլորովին անծանօթ մնացած է: Արեւելք կը զարմանայ, տաճկները կը հպարտանան, քրիստոն-

եայք ի գուռ կը շարժին, ամենքը մէկէն զայն կը զովեն ու կօրհնեն, այս ընդհանուր գովեստի ազդեցութեան մէջ՝ վառեց այն առջի մահաբեր կրիչ կայծերը՝ որ Ագնէսը զվախ եղաւ, այս իշխանուհին Լուսինեանի հետ բանակին զլուխը կը կենար, ու կոտորածը ուր որ սոսկալի էր իր քաջութիւնն ալ հոն էր, Ագնէս զրեթէ միշտ Մէլիք Ատիլի մօտը կերթար, շատ անգամ դէմ առ դէմ կը կըռուէին, իշխանուհին երկայն ժամանակ կը դիմանայ, բայց վերջապէս կը խոնարհի, ճանչցընել կուտայ իր զարմացող յաղթողին որ այնքան դժուարութեամբ նուաճած Թշնամին կին մ'է, վերջապէս գնաց անոր վրանը, և ահա այն օրէն ետքը իշխանուհին Ագնէս Թողուց քրիստոնէից կողմը, ուրացաւ հաւատքը, ու եղաւ իշխանին առաջին հարճը, որուն ինք Թշնամի ծնած էր, այս եղանակաւ Ագնէս իր կանացի արուեստութիւնքը մէկդի դնելով՝ անով ձգած եղաւ առաքինութիւնն ալ, և յիրաւի դժուարին եղաւ իր քաջութեանը յաղթել քան Թէ իր համեստութեանը, այն զգացումը որ Մէլիք Ատիլ ազդեց անոր՝ չէր այն սէրը որ առաքինութիւնը կը ներչ կանանց, հապա այն անսահմանելի կրից մէկն եղաւ՝ որ պատերազմականներուն սրտին մէջ բորբոքած գետի մը նման կը ծնանին, ահ ինչպէս վախնալու ենք անանկ կոյսէ մը՝ երբոր պարկեշտութեան շղթաները կը կոտրէ,

կապերը որքան ամուր ըլլան՝ այնքան աւելի ուժով կըլլան խորտակմունքը, սասանկով Ագնէս միայն իր ոտքին ուժով շարժմանցը հնազանդիլ սորված ըլլալով՝ կըսիրէ զիշխանը նոյն սիրով որով սիրած էր պատերազմները, կուզէ անոր ամուսինն ըլլալ, վերջապէս Մէլիք Ատիլն ալ կը հաճի այս տիտղոսը տալ անոր:

— Ինչպէս, կը հարցընէ Պէրէնկարիան, իրէն յարգի չեղած կնկան մը:

— Այս ամուսին անունը, կը շարունակէ եպիսկոպոսը, տասնկաց մէջ այնքան նուիրական բռնըւած բան մը չէ, ինչպէս է քրիստոնէից մէջ, շատ կնիկներ ամուսին կըլլան, բայց իրենց էրկանը կամքը օրէնք է՝ որ ուզած ժամանակը կարձակէ:

— Ինչպէս, կըսէ դարձեալ Թագուհին, ինչպէս քրիստոնեայ աղջիկ մը ինքզինք ասանկ նուաստութեան մէջ կրցաւ ձգել:

— Ա՛հ Թագուհի, այն ամօթալի յիմարութիւնը որ սէր կը կոչվի՝ համոզեց Ագնէսը Թէ այս խոնարհիլը փառք մ'է, ու սիրելն ալ մեծ պատիւ մ'է, ամենևին հաշուի չի դնելով կամ ոչինչ սեպելով մարդկանց կարծիքն ու Աստուծոյ դատաստանը, ահա այսպէս մենք մեզ խաբելով կարծենք Թէ համբաւի մէջ փառք կը տեսնենք, Ագնէս Թուր կրելու համար ասէղը Թողուց և զինուց շառաչմանը համար ալ առանցնութեան շուքերը Թողուց, և միշտ

այս ճամբով կը մօտորին անոնք՝ որ Աստուծոյ իրենց տուած տեղէն կը ճանճրանան , ու բնական յատկութիւնները բանի տեղ չեն դներ , խոնարհ առաքինութիւնները մարդկանց վայրենի սովորութեանցը կը փոխեն , Աստուծոյ զատած բանը իրար կը խառնեն , ասանկով ոչ իրենց Ծողուցած վիճակին կը վերաբերին՝ և ոչ ալ նոր հետևածներնուն , այլ երկուքին ալ մօտութիւնքը իրենց վրայ կը միացնեն :

— Ագնէսին ինչ եղաւ , կը հարցընէ Թագուհին , անտարակոյս Ջուառացած պիտի ըլլայ :

— Չէ Թագուհի , կիրքը որ ամենէն ուժով բանն է , մեզ մեր պարտականութենէն կը հեռացընէ , մօտութեան ճամբայ ըլլալով՝ միշտ Ջուառութեան ճամբայ է , Ագնէս իր արժանի եղած Ջուառութեանցը կը համբերէր , տաճիկ մը հազիւ կը ճանչնայ այն փափկութիւնը , երբոր Մէլիք Ատիլ իսկապէս կը ճանչնար որ արտաքին զեղեցկութիւնը ստակ մը չըներ՝ եթէ հոգւոյ յատկութիւնք չեն միաբանիր անոր , Ագնէս ամըչցաւ երբ ինքզինք արհամարհ տեսաւ իր յափշտակիչէն , և արդարև Մէլիք Ատիլի տեղ եթէ քրիստոնեայ մը եղած ըլլար անկէց աւելի պիտի ատէր , տեսնելով որ աղջիկ մը առանց ամաչելու ինքզինք կը նուիրէ չի ճանչցած մէկուն , իշխանը րօպէի մը չափ տարակուսեցաւ , և այս տարակուսելն ալ շատ էր անոր

Մեր սուրբ կրօնքին գերազանցութիւնը ուրիշ կրօնքներով չի չափվիր , անհաւատից գործքերը հազուագիւտ առաքինութիւն կը սեպուի , որ ատեն մեր մէջ այն բանը պարտականութիւն է , Մէլիք Ատիլ ազնիւ էր , ուստի քրիստոնեայ մը յանցաւոր տեսնելուն պէս՝ րոպէի մը չափ շփոթեցաւ . . . ալ պէտք չէ որ ձեզի նկարագրեմ Ագնէսին իր հայրենիքը Ծողուլը , կրօնքն ուրանալը՝ տաճկի մը եւևէն երթալը նստած աթոռին արժանաւորութիւնը մէկ դի ձգելով՝ երթալ կանանոցի մը մէջ զոցվիլը՝ իր շքեղ հանդերձները փոխելով կանանոցի զգեստներ հագնիլը . . . վարագոյր մը քաշենք այս խեղճ իշխանուհւոյն անկարգութեանցը վրայ , չի յիշենք յանցանքները՝ որովհետև ահա կըսկըսի զղջալ , մենք ալ սկըսինք զայն մեղքընալ , նմանելով մեր Աստուծոյն որ աւենևին չի զոցեր իր շնորհաց գանձերը չզղջացող մեղաւորին :

Վերջապէս լուսցաւ այն մահաբեր օրը՝ որ ատեն պէտք եղաւ Երուսաղէմը Ծողուլ , որովհետև բնակիչք ալ հրաման առած էին քաղաքը ձգելու , եկելու րոպէն բանի կը մօտենար այնքան աւելի արցունք կը Ծափէին , չէին կրնար մխիթարութիւն մը գտնել այն սուրբ տեղեաց կորստեանը համար, արդէն լալու տեսարան մ'էր տեսնել որ փոխադակի գիրար կը գրկեն , իրարմէ ներում կը խնդրեն , ամենքն ալ իրարու բաժանման ողջոյնը կու-

տան , ձեռվընին երկինք կը վերցընեն , հառաջելով կը զատվին այն նուիրական տաճարներէն , որ ալ չի պիտի տեսնէին , երկրպագութիւն կընէին սուրբ գերեզմանին , ճիտերնին հողի վրայ տարածելով արիւն արցունք կը թափէին այն տեղուանքը ուր իրենց Փրկիչը մնուած էր : Սիբիլլայ Թագուհին գլուխը ծռած՝ ազոյ լաթեր հագած այս Թափորը բանալով իր անմխիթար հպատակները կառնէր կը տանէր : Սալահէտտին այս տեսնելուն՝ անոր կսկիծին վրայօք իր սիրտն ալ կը ցաւի , յարգանօք կը մերձենայ անոր , և կըսէ Թէ ինքնալ մեր հին ասպետներուն սովորութեանցը համեմատ շնորհ մը ընել կուզէ , Թագուհին անմիջապէս ամուսնոյն ազատութիւնը կը խնդրէ, խորագետ Սալահէտտինը որ այս խնդրվածքին կըսպասէր՝ Թէպէտ կեղծիք զարմանք մը ցուցընելով՝ խօսքը կատարել կուզէ , բայց գործադրութեան գալուն պէս վեհանձնութեամբ պատճառանքներ կը ցուցընէ Լուսինեանի ազատութիւն տալու , Թէ և աղէկ գիտէր որ այս ազատութիւնը քրիստոնէից մէջ նոր երկպառակութեան պատճառ մը պիտի ըլլար , վերջապէս եթէ Լուսինեան Սարակինոց քով գերի մնար , բոլոր հատուածներն ալ կերթային Ֆօրրատոսին քով կը ժողվըվէին , այն ժամանակ ուժերնին ու միտքերնին մէկ՝ ու միայն մէկ առաջնորդի մը վրայ հաստատված կրնային Սալահէտտինին բանակին դէմ դնել , բայց ամեն բան հակառակը եղաւ , Լուսինեան ազատվելուն պէս դարձեալ սկըսաւ իր իրաւունքները քշել , այն իրաւունքը որ իր Թագաւորութեանը հետ կորուսած էր , այս բանին վրայ Ֆօրրատոս բարկանալով բարբարոսաբար գոցել կուտայ Տիւրոսի դրռները , որ միայն այս քաղաքը մնացած էր քրիստոնէից ձեռքը , բոլոր կուսակցութիւնք բաժնըվեցան , սրտերու մէջ սկըսաւ ատելութիւնը զայրանալ , Լուսինեան ու Ֆօրրատոս՝ աւելի իրարու Թշնամի էին՝ քան Թէ Սալահէտտինի, երբոր իմ յորդորանքներըս անարգելով՝ ու իրենց եղբարցը օգուտը մօռնալով կը վիճէին այն աթոռին վրայ՝ որ զայն պաշտպանելը չէին գիտցած , անդին բոլոր արևելք Սուլթանին կեղծ մարդասիրութենէն խաբվելով ընդունեցին անոր գլխաւորութիւնը , բարձրացընելով անանկ ազգի մը մարդասիրութիւնը որ իր էութեամբը խորին քաղաքականութեան մէկ հատիկ պտուղն է :

Այս Թուականին ահա ես ալ ճամբայ ելայ դէպի Եւրոպայ , դուք արդէն գիտէք Թէ ինչ զօրաւոր օգնութիւններ ձեռք ձգեցի քրիստոնեայ Թագաւորներէն , գոհ չըլլալով միայն պատուոյ դաշտը քաջերուն առջին բանալ՝ ուզեցի նաև որ անձամբ դէպի փառաց և գթութեան քալեն ու օրինակ տան իրենց հպատակացը , և ահա անոնք որ մեր քանդրված

կողմերը կուգան՝ նախկին խաչակիրները ասոնցմէ աւելի եռանդ չունեցան, այն ժամանակները մէկը ալ չէր վառեր այն սրբազան կրակով, և մէկն ալ յօժարամիտ չէր Փրկիչ Աստուծոյ գերեզմանը ազատելու համար բոլոր իր արիւնը թափելու :

Կը յուսամ որ Լուսինեանի և Ֆօրրատօսի մէջ եղած զժտութիւնը կը մարի, տեսնելով Ռիքարտօսին ու Փիլիպպոսին և այլ Թագաւորաց վեհանձն օրինակը՝ որ ի նպաստ կրօնից կը Թողուն իրենց ծաղկալից երկիրները, ու փոթորկալից ծովու մը վտանգները բանի տեղ չի դնելով՝ կուգան անծանօթ կլիմայի մը մէջ իրենց մահը կը փնտրեն, ով Աստուած իմ, կը շարունակէ եպիսկոպոսը՝ յարգասպատիւ ձեռվընները երկինք բարձրացընելով, արդարև դու չի պիտի Թողուս որ այս գեղեցիկ յոյսերը ոչնչանան, այնքան ջերմեռանդ աղօթքները չի պիտի անկատար մնան, փայլեցնես պիտի այն փառաւոր օրը՝ որ ատեն քրիստոնեայք աշխատութեամբ յոգնութիւն առնելով՝ ու պատերազմաւ յաղթութիւն ընելով կրկին պիտի մտնեն Երուսաղէմ մխիթարեալ, և ամեն կողմ հընչեցընել պիտի տան իրենց երախտագիտութեան ու սիրոյ աղաղակը, հոն տեղ Թշուառութեամբ մաքրըված ըլլալով նոր սովորութիւնք ուրիշ զգացմունք պիտի սկըսին, և դրացի ազգաց այնպիսի օրինակներ պիտի տան գիտութեան և առաքինութեան՝

որոնք շինութիւն առնելով՝ իրենց նախնական կրօնին պիտի գան՝ ու վազեն քու տաճարիդ մէջ՝ քու հին ծառաներուդ հետ միանալով պիտի ըլլան մէկ ժողովուրդ՝ մէկ պաշտօն՝ և մէկ սիրտ : »

Բարեպաշտն Կուլիէլմոս այսպէս խօսելով սաստիկ Թափանցեց զինք մտիկ ընողներուն, ինքը կը հաւատար որ այս յոյսերուն ձևը ապառնիին մէջ յայտնի կը կարդացուի, և ասանկ երջանկութեան մը երևակայութեամբը տակն ու վրայ ըլլալով չի կրցաւ շարունակել իր խօսքը, և լռեց. բայց աչվընները կրակի պէս կը փայլի, գլուխը դէպի երկինք բարձրացուցած, իր լռութիւնն անգամ եռանդով լըցուած բաւական կը նշանակէին որ սիրտը աղօթք ընելու հետ է, Թէպէտ իր շրթունքը բառ մ'ալ դուրս չէին հաներ :

ԳԼՈՒԽ Դ.

Գիշերուան շուքերը սկըսեր էին պատել նարընջենւոյ անտառը, կուտային բնութեան այն տխուր գոյնը՝ որ կը հրաւիրէ մարդս բարեպաշտական մտածմանց ու սիրալիր զգացումներու, այն ժամանակ եռանդալից եպիսկոպոսն ու երկու իշխանուհիք արթընցան իրենց խորհրդածութենէն՝ հանդերձի մը մօտէն անցնելու ձայնէն, որ կամաց

կամաց տերևներու քըսվելով ձայն կը հանէր, տեսան այն անտառին գաղտնի դրանը մէջ գեղեցիկ կին մը որ կերևար Թէ կը փափաքի ու միանգամայն կը վախնայ մերձենալու :

— Ո՞վ ես, կը հարցընէ եպիսկոպոսը, մէկ քանի քայլ դէպի անոր երթալով. այս հարցման վրայ անծանօթ կինը երեսի վրայ գետինը կիյնայ՝ ու անանկ լալու ձայն մը կը փրցընէ որ հիմայ շունչը պիտի կտրի կըսես, « Դուն ես ողորմելի Ագնէս « կըսէ եպիսկոպոսը ակամայ ետ քաշուելով :

— Հայր, կըսէ Ագնէս իշխանուհին, մի հեռանար. սիրտըս մի կը տրտեր, ինչու որ արդէն մահը սրտիս մէջ է ու իմ վերջին վայրկեանըս կըմերձենայ:

— Ո՛հ հայր իմ, կըսէ Մաթիլտ ազդու կերպով, հնսիր շուտով օգնութիւն մը ըրէ անոր, մեռնելու մերձ եմ կըսէ, կրնայ տակաւին հոգին ազատել :

— Անգղիոյ իշխանուհին է ատիկայ, կը պօռայ Ագնէս, իմ օգտիս համար խօսողը ան է, հա այն է. հանդերձէն կը ճանչնամ, ու ամենէն աւելի իր ապշեցուցիչ ու աղետալի գեղեցկութենէն կը ճանչնամ որ այն է. ով Աստուած արտաքին խոնարհութիւն ընելու եկայ. աղաչելու եկայ անոր որ իմ գլխուս այսքան չարիք բերաւ :

— Ի՞նչ կըլըսեմ, կըսէ Մաթիլտ զարմանալով, ես այս տեղերուն անծանօթ՝ այս պալատին մէջ գերի, ու քանի մը վայրկենէ առաջ ոչ քու անու-

նըդ կը ճանչնայի և ոչ քու գոյութիւնդ, ինչպէս կրնաս ինծի գէշ ըսել, և ես ինչ չարիք կրցի ընել :

— Ինծի կը հարցընես, կըսէ ցաւագին կերպով Ագնէս, դու որ գիս դուրս հանեցիր այն սրտին մէջէն՝ որուն վրայ ես կը տիրէի, դու յափշտակեցիր այն մարդուն սէրը իմ վրայէս՝ որուն ամեն ունեցածս զոհած էի, հապա իմ նախատանացս ու յուսահատութեանս մէկ հատիկ պատճառը դու չես :

— Լռէ, Ագնէս, լռէ, կըսէ եպիսկոպոսը իշխանաբար, քու նախատինքդ յանցանացդ մէջն է, ահ ողորմելի աղջիկ, եթէ ճշմարիտ զղջում մը ըրած ըլլայիր՝ կրնայիր ատանկ խօսիլ, և առաւել չէիր օրհներ այն վայրկեանը որ կը հեռացընէ քեզնէ քու յանցաւոր սիրոյդ առարկան, ու երկնից ողորմութեան դիմելու համար քեզի ուժ տուած կըլլար :

— Ի՞նչ կեցեր երկինքի խօսք կրնես ինծի, կը պօռայ Ագնէս խելքը գլխէն գացած : Առանց Մէլիք Ատիլի երկինքն ինչ է, և կրնամ այն Աստուծոյն աղաչել՝ երբոր իմ ընտրած աստուածս գիս կը Թողու ու կատէ :

— Եթէ քու զգացումներդ ասանկ են, կըսէ եպիսկոպոսը խստութեամբ, եթէ հոգիդ միշտ այդ դատապարտութեան լուծին տակն է՝ ինչու հոս եկար, ինչու քու անառակ ձայնդ կը բերէս ազնուական Թագուհիի մը և այս մաքուր կոյսին ականջին, և ինչ կուզես մեզնէ :

Այս խօսքին վրայ Ագնէս իր բոլոր հպարտութիւնը վրան ժողվելով կատաղի ու հաստատուն ձայնով մը կըսէ « Կուգամ ձեզնէ բնակարան մը խնդրելու, որովհետև այն անարժանը զիս կնութեան կը հանէ , կուգամ որ զէնք խնդրեմ ինքզինքս պաշտպանելու ու վրեժխնդիր ըլլալու , տըվէք ինծի նիզակ մը Թուր մը , և կը տեսնէք որ այս բազուկներըս կրնան Երուսաղէմի իշխանուհի մը գերութեան նախատինքէն ազատել :

— Հապա ինչ իրաւամբ քեզ գերիի տեղ չի դնեն , կըսէ եպիսկոպոսը սրտմտելով , երբոր դուն քեզ բու սեռիդ մէջ ամենէն ատելի մէկն ըրիր , գնայ գնայ ողորմելի Ագնէս , դարձիր այն պալատը , խոնարհէ բու հպարտ արաբացիիդ ոտվըներուն , գնայ աղօթէ այն Մուհամմէտին . . . հեռու չէ դատապարտութեան օրը , անդունդը քեզ կըլլելու վրայ է , և արդէն երկինքն ալ իմ անուամբս կիմացընէ քեզ բու վերջին վճիռդ . . . :

— Ա՛հ հայր իմ, կըսէ Մաթիլտ արցունք Թափելով, ի սէր Աստուծոյ այդ վճիռը բերնէդ մի հաներ, շրթունքներդ միթէ կրնան բացվիլ անանկ սոսկալի խօսք մը ըսելու , գթած ապերջանիկ աղջկան մը վրայ որ առանց օգնութեան մեռնելու մօտեցեր է , ու օգնութիւն խնդրելու ալ ուժը չէ մնացեր :

Թագուհին ալ կը մօտենայ անոր պէս եպիսկոպոսին ու կըսէ կէս ձայնով . Հայր ինչու չես ու-

զեր քանի մը անուշ խօսք խօսել անոր , ու ջանալ կրկին դէպի Աստուծոյ դարձընելու :

— Հապա չեմ ուզեր , կըսէ Կուլիէլմոս Թրջելով պատկառելի երեսները արտասուօք . Թագուհի կըրնաս ատանկ կարծել , մի՛ չես գիտեր որ իր յամառութիւնը ինձի ինչ տանջանք կուտայ , չես գիտեր որքան ուրախութեամբ կուտայի արիւնըս որպէս զի անոր յանցանքը ծախու առնեմ , բայց ես անոր համար նախախնամութեան շնորհը խնդրելէն ուրիշ ինչ կրնամ ընել :

Հազիւ Թէ խօսքը վերջացուց , մէկ մ՛ալ նայիս այն գերի աղախինը որ քիչ մը առաջ Թագուհւոյն հետ խօսած էր՝ կուգայ կը մօտենայ Ագնէսին ու կըսէ : « Տիրուհի , իմացուեցաւ հեռաւորութիւնդ , բոլոր կանանոցին մէջ քեզ կը փընտրեն , այն իրարանցումին առենը ժամանակ գտայ փախչիլ ու ետևէդ գալ , ահա երկուքս ալ հոս ապահով ենք , վասն զի եկած ճամբանիս մէկն ալ չ՛գիտեր , և այս Թագուհւոյն պալատն ալ ապահով բնակարան մ՛է ուր տաճկաց աչքերը չեն կրնար Թափանցել :

— Թագուհի , կըսէ այն ժամանակ Ագնէս , ահա կտեսնէք որ վիճակս ձեր ձեռքն է , կը հաճիք ձեր պալատին մէջ ինծի բնակարան տալ, կուտաք ինձ իմ ազատութիւնս , զէնքերըս ու վէժխնդրութիւնս. . . :

Ըսած խօսքերուն հնչիւնը կը դողացնէ զՄաթիլտ, Թագուհին համոզողը ալ այն չէ , Ագնէս տեսնելով

որ պատասխան չի տար, շուտով մը ինք վրայ կը բերէ «Թագուհի ես աղաչելու շատ սորված չեմ, տղայութենէս ի վեր պատերազմելու սորված ըլլալով՝ աղաչելը ինձ օտար բան մ'է, միայն զերութենէ ազատելու համար կաղաչեմ, այս բանը կեանքս ազատելու համար չէի գործածած:

— Արդարև քու կամացդ դէմ չի պիտի գամ, կըսէ Թագուհին ալ, քեզ հոս կապող շղթաները դուն պիտի արձակեմ, եկուր նորեն տես քրիստոնեաները, եկուր անոնց հետ լաց այն մահաբեր օրը՝ որ օր վերջացուցիր զանոնք քեզ եղբայր կոչելու, և երկայն ու շարունակ զղջումով մը ընդունէ Աստուծոյ անհուն ողորմութենէն այն ներումը՝ որ գուցէ մարդիկներն անգամ չեն ուզեր քեզի տալ, Մէլիք Ատիլ իշխանը երբոր Գահիրէէն դառնալու ըլլայ՝ կը տեսնեմ զինքը ու կաղաչեմ որ հրաման տայ քեզ ասկից երթալու:

— Չէ Թագուհի չէ, կըսէ Ագնէս, բան մը մի խնդրեր անկէ, կաղաչեմ քեզ, կուզեմ որ ան չիմացած փախչիմ, և ամենէն աւելի՝ առանց անոր հաճութեանը. իմ վիճակիս մտածմունքը ձգէ ինծի, անապատին անդիւս կողմը՝ միսաւոր ու քալելով և պատերազմողի լաթեր հագած՝ պիտի փնտրեմ, այնպիսի բնակարան մը որ հոն քանի բնակիմ ձեր բարերարութիւնն ու իմ քաջութիւնս միտքս գայ:»

Այն ժամանակ եպիսկոպոսը կիմացընէ որ հիմա

այս խնդիրներուն ատենը չէ, ու պէտք է որ լռութեամբ սպասէ իր մարդասէր բարերարացը քով, Ագնէս չի համարձակիր եպիսկոպոսին ըսածին դէմ ըսել, քողովը կը ծածկէ երեսը, կը կրնքնի աղախնոյն ու կերթայ Թագուհիին ետևէն պալատը, և որովհետև իշխանութեաց քով միայն իրենց ընտրած մարդիկը կրնան մտնել, ուստի անոր ծածուկ մնալուն վրայ ապահով են, Մաթիլտ ուրախութեամբ կուտայ իր սենեակը Ագնէսին, ու գոհ ըլլալով որ նա քիչ մը հանգստութիւն գտնէ՝ ինք կը քաշվի քովի սենեակը, որն որ ուրիշ կարասի չ'ունէր, այլ երկու աթոռ ու փոքր անկողին մը, հազիւ թէ միսաւոր մնաց այն համեստ սենեակին մէջ, լսած բաներուն յիշատակութիւնը՝ իմացած բաները, ու ամենէն աւելի չի հասկըցած բաները՝ բոլորովին նոր մտածմունքներով արթընցուցին զինքը, և յայտնեցին թէ աշխարհս և մարդկանց սիրտը՝ իրեն անծանօթ եղած գաղտնիքներով լեցուն էին, կը սրտմտի ինքնիրեն թէ ինչու անծանօթ գաղաբար մը այնքան իր վրայ կը տիրէ, որուն շատ խորը թափանցել յարմար չէր գար իրեն, բայց ինք քանի որ զայն հեռացընել կուզէր՝ այնքան աւելի միտքը կուգար, և ծածկել ջանացած բանին ինչ ըլլալը իմանալու հետաքրքրութիւնը՝ կոյսի մը պարկեշտութիւնը չէր ներ, կը վախնայ թէ չըլլայ որ սխալ տեսնէ,

ուստի տասնևվեց տարեկան անմեղութիւն մը դիւրութեամբ յաղթեց իր այլայլութեանը մէկ քանի րոպէ, սովորական աղօթիցը պարապելով մօտցաւ խօսակցութիւնները, անիրաւութիւնները, ու Ագնէսին ամբաստանութիւնը, վերջապէս այն զինքը խռովող կրիցը յաջորդեց պարզ կարեկցութիւն մը. որուն պատճառը ինքն ալ չէր գիտեր. բայց այն կարեկցութիւնը որ զգայուն սրտերու համար աւելի հաճելի է քան թէ վշտալի՝ չարգիլեր զինքը իր անկողնոյն մէջ գտնել այն խաղաղ ու անուշիկ քունը՝ որ միայն մաքուր խղճմտանք մը ունեցողը կրնայ ստանալ:

Ագնէս չէր կրնար գտնել այն խաղաղութիւնը որնոր կը տիրէր Մաթիլտի հոգւոյն մէջ, նոյն հանգըստութիւնը գտնել անկարելի էր, հպարտութեան ու սոսկալի խղճմտանքի մը տանջանքները կը գոցեն սիրտը այն զղջման զգացումներուն՝ որ միայն անոնք կրնային վերցընել, ու երեսէ ինկած մեղաւորը մխիթարել, աւելի կը բարկանար երբոր կը տեսնէր թէ մեղքը զինք խոնարհութեան կը բաշէ, այն խոնարհութիւնն ալ ի գործ դնելու ուժ չունենալով՝ ուրիշ բան չէր զգար՝ այլ անպտուղ և անարցունք խիղճ մը, մէկ ընդհանուր ատելութիւն մը իր սիրականին վրայ ալ որ զինքն արհամարհած էր՝ բարերարացը վրայ ալ որ զինք կը ջանային փրկել, նոյն ինքն Աստուծոյ վրայ ալ որ

իրեն գոյութիւն տուած էր, և ան կոյսին անմեղութեանը վրայ ալ որ զինք նախամեծար սեպած էր, բայց ամենէն աւելի ու տանջանացը ամենէն մեծը բուն իր անձին վրայ ունեցած ատելութիւնն էր, վասն զի չէր կրնար ինքզինք ծածկել, վասն զի միայն ինքն էր պատճառ այն զգացած ամօթալի վիճակին, այս ցաւալի մտածութիւնքը կը ջանար մտքէն հեռացընել, բայց միշտ պարապ, ամօթոյն կսկիծը աւելի կը շատնար՝ քանի որ առջի փառքը կը յիշէր, և քանի որ մինաւոր ապրելու անհրաժեշտ պէտքը միտքը կը բերէր՝ անանկ սաստիկ յուսահատութեան մէջ կիյնար որ անոր առջին յիմարութիւնն ու մահը շատ թեթև բաներ էին:

Երբեմն իշխանին երևակայութիւնը կուգար զինքը այս մտածութենէն կը վերացընէր, բայց այս ալ մէկ նոր դժբաղդութիւն մը առջին բերել էր, վասն զի ինքզինք կը տեսնէր ոչ միայն երեսէ ինկած՝ որուն բոլոր աշխարհս ու յաւիտենականութիւնն ալ նուիրած էր՝ այլ կը պարտաւորէր անկէ բաժնուիլ. ու այն ալ հաճութիւն տուած էր այս բաժանման... սոյն մտածմունքին վրայ որ կիրքով այրած սրտի մը համար ամեն մտածմունքներուն անգութն է՝ ողորմելի Ագնէսը այն երկայն գիշերուան ընթացիցը մէջ րոպէի մը չափ ալ քուն գտած չունէր, ուստի յանկարծ անանկ սուր ու ցաւագին աղաղակ մը հանեց որ Մաթիլտի ական-

ջը խօսեցաւ զինքը քունէն արթընցուց, ելաւ կայ-
նեցաւ, բոլորտիքը նայեցաւ, արեգակը սկըսած
էր լուսաւորել արևելքն իր առջի շառաւիղներովը,
բան մը չի տեսներ, մտիկ կընէ որ այն զինքն
արթընցընող ձայնը ո՛ր կողմէն կուգայ, կը լըսէ որ
Ագնէսին սենեակէն կամաց լալու ձայն մը կայ,
շուտ մը հոն կը վազէ, կը նայի որ եղեր է՝ դեղ-
նած ու շփոթ սենեակին մէջ կը պըտըտի ու քթին
տակէն ալ կը մրմռայ՝ բայց առանց լալու:

— Ի՞նչ կուզես, կը պօռայ Ագնէս Մաթիլտի
երեսն ի վեր, ինչու համար քու հրեշտակային դէմ-
քըդ աչքիս առջին կը բերես, և ինչու զիս տոչորող
խռովութիւնը կաւելցընես:

— Լացերդ լսելով կարծեցի Թէ գէշ բան մը եղար՝
ու եկայ որ քեզ ծառայութիւն մ՚ընեմ:»

— Գէշ բան, կըսէ Ագնէս, այո՛ այն գէշ բանը
ես ըրի, քու ծառայութիւններդ իմ ինչուս պէտք
է, կարծես որ քու ծառայութիւնդ զիս կը բըժշկէ,
ա՛հ եթէ տանջանքներըս թեթևցընել կուզես՝ տո՛ւր
ինձի յափշտակած սիրտդ, տո՛ւր ինձի Մէլիք Ա-
լիի սէրը, տո՛ւր ինձի իմ սիրականս:

Իշխանուհին կարմրելով կը պատասխանէ,
«Փառք Աստուծոյ այն անհաւատին սիրտը իմս
չէ, ես անոր տէրը չեմ:»

— Ա՛հ ինչու ճշմարիտ չէ ըսածդ, կը պօռայ
Ագնէս սեղմելով անոր ձեռքը աշխոյժով մը, զայն

բոպէ մը տեսնելու համար ես կեանքս կուտամ,
բայց մտիկ ըրէ, եթէ նա սիրտը քեզ նուիրելու
ըլլայ՝ որուն ստացումը ամենէն մեծ երջանկու-
թիւն է երկրիս ու երկինքի մէջ՝ չըլլայ որ ընդու-
նիս, ինչու որ շուտով դու ալ իմ այս վիճակիս
մէջ կիյնաս:

— Բայց այդ սոսկում տըվող վիճակէն չես կըր-
նար դուրս ելլել, չես կրնար իշխանին ձեռքէն
փախչիլ:

— Անկէց փախչիլ, Մէլիք Ատիլէն փախչիլ,
չէ ես չեմ կրնար անկէ փախչիլ, չեմ կրնար անոր
սիրոյն բերկրութիւններէն ես զիս զատել, եթէ
գիտցած ըլլայիր որ ես ինչ երջանկութիւն կը վա-
յելէի, իրեն համար մոռնալով հայրենիքս՝ ընտա-
նիքս՝ և նոյն իսկ կրօնքս . . . կը դողամ Մաթիլտ,
արդարև քու ականջներդ լսած չէին ասանկ խօս-
քեր, չէ դուն չես գիտեր որ սէրը զիս մինչև ուր
տեղուանք քաշեց տարաւ, Քրիստոսի Թագաւորու-
թեան վերնայն ալ ուզեցի, ինչու որ անիկայ դէմ
կուգար իմ սիրականիս, միայն զայն կուզէի տես-
նել երկրիս բոլոր Թագաւորաց վրայ տիրող, բա-
նակներու մէջ անոր հետևելով կը պատերազմէի
անանկ իրաւունքներու դէմ՝ որ ուրիշ ատեն ես
զանոնք պաշտպանած էի, կը պաշտպանէի այն
գլուխը որ Թուրը վերցուցած բուն իմ արիւնըս ու
նախնեաց Աստուծոյն դէմ կըսպառնար. . . վերջա-

պէս այս վայրկենիս մէջ երբոր Կուլիէլմոսը կը բանայ ինձ զղջման ճանապարհը՝ և իմ անարժան ամուսինըս զիս կատէ՝ ու կը մերժէ՝ անկէ փախչելու գաղափարը՝ անկէ յաւիտեան զատվիլը՝ իմ յաւիտենական կորստենէս աւելի սոսկալի կերևնան աչքիս . . . և դու, բարբարոս աղջիկ, իմ ամեն չարիքներուս պատճառը, ձգէ զիս ու գնայ ըսէ քու եպիսկոպոսիդ որ ես չեմ ուզեր բան մը գիտնալ այն երկինքին վրայօք՝ որն որ չի կրնար ինձի Մէլիք Ատիլին սէրը տալ :

Այս խօսքերը լըսելուն ատենը Մաթիլտ անշարժ մնացեր էր, այսպիսի անսանձ կիրք մը սոսկալի կերևէր, այսքան նոր երևցած խօսքերուն պատասխան տալու ընդունակ չըլլալով՝ կը մըտածէր որ ինչպէս մտիկ ընելու ամօթէն ինքզինք ազատէ, չէր ալ կրնար զայն միանաւոր ձգել այն սոսկալի զառանցանաց մէջ, ուստի դուրս կելլէ աղախինները կանչելու, անոնք ներս գալերնուն պէս՝ ինք կը վազէ շիտակ Կուլիէլմոսին ու կիմացընէ Ագնէսին ինչ վիճակի մէջ եղած ըլլալը :

—Հայր, կըսէ, Ագնէս իշխանուհին շատ գէշ է, չեմ գիտեր ինչ տենդէ զարնըված է, բոլորովին ինքզինք կորսնցուց, վասն զի ուրիշ բանի վրայօք չի խօսիր, այլ միայն յանցանաց՝ հեշտութեանց՝ և ամբարշտութեանց վրայ, վերջապէս Մէլիք Ատիլն ալ Աստուծմէ նախամեծար կը սեպէր . . . :

— Լռէ աղջիկս, մաքուր բերանդ Ծող չի բացվի ատանկ խօսքերը կրկնելու, ջանք ըրէ որ զանոնք հոգւոյդ մէջէն չնջես, և աղէկ ուշ դիր որ այն խօսքերը հասկնալու ալ չի հետամտիս, հիմայ գնայ Թագուհին գտիր, և սկըսէ անոր հետ քու սուրբ ընթերցմունքդ, ու մինչև որ զիս չի տեսնէք ձեր սենեակն ալ մի դառնաք :

Այս խօսքին վրայ Մաթիլտ կը հեռանայ, ինքնիրեն կը պըտըտի, ու եպիսկոպոսին հնազանդելու համար ամեն ջանք կընէ, ալ չի մտածէր Թէ Ագնէսին այն յանցանաց մէջ զգացած երջանկութիւնն ինչ բան էր, կերթայ աղօթարանը, բայց Թագուհին հոն չէ, կը մտնէ անոր սենեակը՝ հոն ալ չի կրնար գտնել, վերջապէս կը մտնէ այն յատկապիս բարերէ շինուած մեծ սրահը, հոն կը գտնէ Պէրէնկարիան որ նստած է աթոռի մը վրայ, առջին կայ շքեղապէս զարդարված սեղան մը, բոլորտիքը շարուած են խումբ մը նորատի աղախիններ, ձեռվընին ալ ծաղկօք լըցուած կողովներ : «Բոյր իմ, կըսէ Թագուհին, իշխանը հիմայ Տամիաթ հասաւ, ու շատ չի քշեր բանակէն լուրեր պիտի բերէ մեզ, հիմակու հիմայ այս օրիօրդները խրկեր է որ իրենց խաղերովը մեզ զբօսցընեն, եկուր դուն ալ այս ուրախութիւնը վայելէ : »

Այս խօսքէն իշխանուհին կը կարմըրի, ու սիրտը բաբախելով կը նստի, առանց բան մը խո-

սելու , երիտասարդ աղջիկները կըսկըսին քնարներու ու ծընծղաներու ձայնով պարել , բայց իրենց երգերուն և յատկապէս շարժմունքներուն մէջ տեսակ մը փափուկ հեշտութիւն կայ՝ որ զՄագուհին կայլայլէ և զՄաթիլտ կը սոսկացընէ , աչվընները ուրիշ կողմ դարձընելով չուզեր տեսնել ասանկ մէկ տեսարան մը որ իր ամօթխածութեանը նախատինք էր , վերջը բոլորովին աչքէ կորուսելու համար կելլէ կը կայնի , ու քովի պատուհանը կը բանայ , և հոն երկնից պայծառութեամբը՝ կանանչներուն գեղեցկութեամբը՝ ու այն առաւօտեան օդին մէջ տարածուած զովութեան ձգիչ զօրութեամբը զմայլած կը յափշտակի , ու սաստիկ փափաք մը կուգայ որ առանձին պտոյտ մը ընէ , վերջապէս կիջնայ պալատին պարտէզը :

Կերկընայ դէպի փոքրիկ առուի մը երկայնութեամբ , որուն ջուրը բարակ աւազի մը վրայէն սողալով կանցնէր , բոլորտիքն ալ վարդի ու կիտրոնի բոյսերով ցանկապատ մը քաշուած էր , հետզհետէ Ծուփերը կը մեծնան ու կը խտանան . աղջիկը կը մնայ անտառի մը մէջ միևաւոր , ուր հազարաւոր ճամբաներ զիրար կտրելով որ կողմէն եկած ըլլալը կորսնցընել կուտան . առջին եկած ճամբան մտնելով միշտ կը մոլորի , կանգնած տեղը եվելօք գեղեցիկ է , այնքան Ծուչուններ հոն կը խօսին՝ այնքան անուշ հոտով ծաղկըներ կան՝ այն-

քան պայծառ ջրեր կը զովացընեն այն տեղը որ կոյս աղջիկը միևաւոր զտնըվելով սիրտը տակն ու վրայ կըլլայ կը մնայ , բայց չի վախնար . ու այնքան քալելուն հոգնած ըլլալով կընստի յասմիկի սարփինայի մը տակ , այս առանձնութեան լըռիկ հանդարտութիւնը խաղաղութեամբ կը լեցընէ սիրտը . բայց Ագնէսը միտքը գալուն կըվշտանայ , ու անոր ըսած խօսքերուն վրայ կըսոսկայ . բայց շուտ մը իր նստած տեղւոյն նման անուշ մտածութիւնք կուգան կը յաջորդեն իր խռովութեանը . և այն գեղեցիկ բնութեան Թիւթունենէն յաղթըվելով կըզգայ որ անկարելի է մօտենալ այն բնութեան՝ առանց անկէ աւելի մաքուր ըլլալու . կը Ծողու ինքըզինք անանկ տեսակ մը խորհրդածութեան մէջ՝ ուր երեւակայութիւնը զանազան նիւթերու վրայ Ծափառելով մէկը կը ձըգէ միւսը կը բռնէ . առանց ինքըզինք հաստատ բռնելու . վասնզի ասոնց ամենքն ալ զինքը կը քաշէին . ու ինքն ալ բնաւ մէկէն ամայելու բան մը չունենալով ամէնէն ալ կախորժի :

Ասանկ սիրուն միայնութեան մէջ . ասանկ անուշիկ հանդարտութեան վիճակի մէջ , ասանկ նոր ու տասնուվեց տարեկան կոյսի մը սրտին՝ որ իր կենաց մէջ առաջին անգամն է որ հոտաւէտ ու ծաղկեալ անտառի մը մէջ կը գտնըվի՝ ժամերը արագապէս կանցնին կերթան . առաւօտը գրեթէ բոլորովին անցաւ : Իշխանն ալ արդէն հասած էր Ծաբուհուդն

քով , և անոր հետ զՄաթիլտ չի գտնելուն կը զարմանայ ու կը տրտմի ինքնիրեն . կուզէ անոր ուր ըլլալը իմանալ . Պերէնկարեան զայն փնտռել կուտայ , բայց իր սենեկին մէջ ալ չի գտան . Կուլիէլմօսը որ միշտ Ագնէսին քով կեցած էր՝ կը Ռողու զայն ու կուգայ ինքն ալ Մաթիլտը կըհարցնէ . Ռագուհին չի կրնար պատասխան տալ , որովհետեւ անոր պարտէզ իջնալը չէր տեսած . այս բացակայութիւնը կը խռովէ Եպիսկոպոսը . կասկածելի ակնարկով մը Իշխանին կը նայի . բայց Իշխանն ալ Մաթիլտի վրայօք զբաղած ըլլալուն անոր կասկածանքը չի տեսներ , կը հարցընէ՝ կը բնաբռէ՝ և իր բոլոր վարմունքը կը ցուցընէ որ այն առարկան ուրքան Ռափանցեր է սըրտին . Պերէնկարիային միտքը կուգայ որ Մաթիլտ իր քովը նստեցաւ , բայց քանի մը րոպէ միայն . անկէ ետքը ուր երթալը չգիտեր . վերջապէս շատ մը մտմըտալէն ետքը կըյիշէ որ պարտիզին դուռը բացաւ , ու ինքնին շուտ մը երթալ փնտռելու կուզէ . բայց իշխանը անկէ առաջ գնաց , յուսալով Ռէ կրնայ զայն մենաւոր գտնել . կրակի պէս կը վազէ . փափաքն ու սէրը իրեն Ռեւ կուտան . այն խիտ լապիւրինթոսին պտոյտները շատ լաւ կը ճանչնայ ինք , ու մէկ վայրկենի մէջ բոլոր անցքերը կըշրջի . վերջապէս կըվազէ դէպ ի յատմիկներու անտառակը . ծառերուն մէջ տեղէն կոյսի

մը ճերմակ հանդերձ կըտեսնէ . հանդերձին մի միայն երեւոյթը իրեն անանկ սաստիկ ուրախութիւն մը կուտայ որ՝ մինչև այն ժամանակ զգացած չէր . Մաթիլտ լսեց որ մէկը կուգայ , տերևներուն վրայ ոտնաձայն կայ , ոտքի վրայ կելնէ , կըճանչնայ զանիկա , ու շուտ մը եպիսկոպոսին պատմութիւնը ու Ագնէսին վիճակը միտքը կիյնայ . սոսկումով ու խռովութեամբ լըցուած մէկէն ի մէկ պօռալով կըփախչի : « Ո՛վ Աստուած իմ , պաշտպանէ զիս սա սատանայի զաւկէն , սա սոսկալի տանկէն , որուն ձեռվրները գետին կը զարնեն զբրիստոնեայս , որուն խաբեբայ խօսքերը մոլորեցուց ողորմելի Ագնէսը » : Այս ըսելով մեծ արագութեամբ կըսկըսի փախչիլ , բայց ինչ օգուտ կրնէ ասանկ յանկարծական փախչիլը . միայն իր վախը կը յայտնէ . ինչու որ կեանքը վանքի մը մէջ անցուցած երկչոտ կոյսի մը վազելը Մէլիք Ասիլին իր եռեւէն իյնալէն չիկրնայ պիտի ազատել . ուզած ժամանակը եռեւէն հասնելուն ապահով ըլլալով՝ կըկայնի ասոր վազելը կըդիտէ . աղջիկըմիայն անկէ փախչիլը կրնայի . այս անսովոր արգելքը զինքն եղածէն աւելի կըվառէ . վերջապէս ինքն ալ եռևէն կերթայ . Նետ մը չի կրնար հաւասարիլ ընթացքին . կըհասնի կըբռնէ հանդերձէն , ու կուզէր Ռևերուն մէջ գըրկել , բայց չիհամարձակիր այս բանն ընելու . եթէ մէկ կողմէն Մաթիլտի երկնային գեղուհիւնը զինքը

ետ կեցընել կուտայ , միւս կողմանէ ալ իր արժանաւորութեան ծանրութիւնը զինք կըսանձէ . անդիմադրելի և ուժգին բաղձանքներով յափշտակված այն պալատին Թագաւորը՝ ամէն բան փորձելու իշխանութիւն ունեցողը՝ հիմայ ուրիշ գործ չունէր , այլ միայն աղջկան մը տկարութեանը յաղթել . որպէս զի անով իր փափաքանաց կատարմանը հասնի : Անորոշ զգացում մը՝ և նոր տեսակ յարգութիւն մը՝ որ մինչև այն ժամանակ ուրիշ տեղ զգացած չունէր , այլ միայն հօրը առջին ու Մուհամէտի տաճարին մէջ՝ զինքը ձգել կուտայ Մաթիլտի ոտվներուն . այս առաջին անգամն էր որ հպարտ Արաբացին ինքզինք կը խոնարհեցընէ կնկան մը առջեւ ու չ'ամաչէր ալ , վասնզի իրեն այնպէս կուգայ Թէ աստուածութեան մը առջին կանգներ է : « Ո՛վ դուք կըսէ որ զիս նոր գոյութիւն մը կընէք . երկնային աղջիկ . հրեշտակային զեղեցիկ . . . դուք որ կը գերազանցէք կենացս մէջ տեսած բոլոր զեղանիներուն . ու զիս կը բռնկցընէք այնպիսի սաստիկ կրակով մը որ չեմ համարձակիր կամքս կատարել՝ և զրեթէ կը վախնամ ալ ձեզի հետ խօսիլ . . . դուք որ արդէն տիրեր էք կենացս ու կամացս վրայ , այդ իշխանութիւնը ուրկէ առեր էք : »

Այս խօսքին վրայ ողորմելին Մաթիլտ կը սեղմէ կուրծքին վրայ Աբբայուհւոյն տուած մասունքը,

ու աչքերը երկինք վերցընելով նորէն փախչիլ կը նայի . բայց Իշխանը Թող չի տար : « Ո՞ւր կուզես երթալ կըսէ սեղմելով ձեռացը մէջ Մաթիլտի փափուք ձեռվները , ինչու այդքան յամառութեամբ կը փախչիս ինձմէ . ինչ կը վախնաս . ինչու ատանկ սոսկալով կը նայիս » Այսպէս ըսելով կը նայի անոր երեսն ի վեր սաստիկ փափկութեամբ . և սէրն ալ իրեն ազնիւ դէմքին այնքան ազատութիւն կուտար որ պարզամիտն Մաթիլտ միտքը ծածկելու սորված չըլլալով՝ առանց երեսը նայելու սոսկալով կը պատասխանէ « Աստուած ինձ հրաման կընէ իր Թշնամիներէն փախչելու : — Այդ Աստուածը կը պատուիրէ քեզ սիրողներն ալ ատելու : « Ես պարտաւոր եմ ատել զայն ճանչնալ չուզողներն ալ : — Ո՛հ չէ . հազար անգամ չէ , կը գոչէ Իշխանը համբուրելով Մաթիլտի ձեռքը , դու չես կրնար յանձն առնել ատանկ մէկ անիրաւ ու անգութ օրէնք մը , դու կը հաճիս զիս մաշող կրակին վրայ նայիլ ու մեղքնալ . կը վստահիս դուն քեզ այն սիրողին որ իր վիճակն ու կեանքը քեզ կը յանձնէ . երդում կընեմ որ Անգղիան ալ քեզ տեսնելիք չունի , առաւել մեռնիլ քան Թէ քեզնէ բաժնըվիլ — :

Այս սոսկալի երդման վրայ Մաթիլտ այնպէս կը կարծէ որ ալ նոյն կէտին Թողուց հայրենիքը՝ ընտանիքը՝ վանքը ու այն երկնային ապահովութիւնը որ իր ուխտերովը ստացած էր . Սարակի-

նոսին խօսքերէն սարսափած՝ ուժով մը ետ կը քաշէ ձեռքը ու կը պահէ հանդերձին լայն ծալքերուն մէջ, գլուխը ծածկած քողը վար լկիջեցնէ . ու Իշխանին խօսքերէն աւելի այլայլած քան Մէ վախցած կը պատասխանէ խիստ կերպով :

— Ես Յիսուս Քրիստոսի հարսերուն մէկն ըլլալու որոշուած եմ . ասանկ փառաւոր անունի մը աւելի լաւ արժանանալու համար Պաղեստին եկայ որ երկրպագեմ Անոր գերեզմանը . բայց իմ ուխտերըս զիս Անգղիա կը կանչեն . վանքը ինձի կը սպասէ , ուրեմն ետ առ ըրած սրբապիղծ երդումդ , յափշտակուած ազատութիւնս տուր ինձ . և ասոր վարձքը գուցէ Աստուած ալ աչքերդ կը բանայ որ տեսնես իրեն յաւիտենական ճշմարտութիւնը :

Այս տեսակ խօսուածքին մէջ կը տեսնէ Մէլիք Ատիլ այն կենդանի հաւատքը . ու այն բորբոքեալ գութը որ բոլոր Քրիստոսի զաւկըները կը որոշվին . կիմանայ որ միայն ժամանակը պիտի կարենայ փոխել Իշխանուհւոյն սիրտը . ուստի որպէս Մէ ինքըն ալ աղջկան բաղձանքէն ուրիշ բան չուզեր կամ անոր պէս ինքն ալ երջակութենէն կը փախչէր . կը Յողու բռնաբարելու գաղափարը ու կըսէ անմեղութեան աղջկանը :

— Ի՞նչ կը պահանջես ինձմէ . հրաման ըրէ , քու ուզածներուդ ամենուն գերին եմ . քեզ հնազանդելու և հաճոյանալու համար չիկայ բան մը որ չիզոհեմ :»

Մաթիլտ եվելօք պարզամիտ ըլլալով չի կրնար իմանալ որ այս նուէրըը որքան ընդարձակութիւն ունի . բայց Իշխանին խօսքէն ու դէմքէն կը կասկածի որ այս խոնարհութիւնը սուղ պիտի ըլլայ իրեն . սիրտը այլայլելով նայուածքը կը փափկանայ՝ ձայնը կանուշնայ ու դժուարութեամբ մը կը պատասխանէ : Կաղաչեմ զիս Յագուհոյն քովը տար : Իշխանը կը նկատէ Մաթիլտի փոփոխութիւնը . կը հասկընայ որ եթէ այս քրիստոնեայ աղջկան հաճոյանալ կուզէ , մէկ հատիկ միջոցը այն է որ մեծ զգաստութիւն գործածէ . ուստի անմիջապէս կը հնազանդի :

— Եկուր այս կողմէն , կըսէ ուրիշ ճամբայ մը ցուցընելով , այս ճանապարհը աւելի շիտակ կը հանէ պալատը » : Աղջիկն ալ լռութեամբ կը սկըսի Իշխանին ետեւէն երթալ . բանի մը անգամ կը դառնայ ետին աղջկանը կը նայի . կը կանգնի ու կը հառաչէ . երկչոտն Մաթիլտ այն ժամանակ կամացուկ մը ետ կը քաշվի . աչվրնները կը խոնարհեցընէ . և Իշխանը չը տեսնելու համար մէկ ձեռքն ալ երեսը կը ծոցէ . բայց կերպարանքէն յայտնի եղած այլայլութիւնը չի կրնար ծածկել . չի կրնար պահել այն ամօթխածութիւնը որ ամենասիրելի շնորհ մ՝ է . և ոչ այն հզօր կարողութիւնը որ երկինքը կանանց շնորհեց . և ուստի այնքան յարգանք կընդունի՝ քանի որ սէրը աճում կառնէ :

Մելիք Ատիլ զայն այնպէս գեղանի տեսնելուն՝ սրտին մէջ բորբոքող կրակը դժուարաւ կը ծածկէ . բայց ծածկելուն պատճառն ան է որ նոյն կէտին Մաթիլտի գեղեցկութիւնը գրեթէ հրեշտակի մը փայլ էր . կը սկսի ինքնալ շուտով քալել՝ ինքնալ վտանգէն փախչիլ կուզէ . վախնալով որ չըլլայ թէ սրտին մէջ ծածկել ուզած կիրքը՝ դուրս յարձակելու սնունդ գտնէ . ներկայ փափաքները ու ապառնի նպատակները բռնութեամբ տակն ու վրայ կընեն զինքը . խռովութեամբ կը քալէ , բայց կատարելապէս չի ճանչնար ինչ բան ըլլալը . ուզած բանը գիտէ՝ սպասած բանը գիտէ՝ բայց ինչ յուսալիքը որոշ չ'գիտէր , ասոր հակառակ Մաթիլտ՝ առանց պատճառը իմանալու կը խռովէր , զգացած բաները բնաւ չէր ճանչնար . իրաւ սրտին մէջ մէկ քանի փոփոխութիւնք մտաւ . բայց զանոնք կը տեսնէ այն հաստը քօղին ետեւէն՝ որ անմեղութիւնը միշտ ծածկած է կոյսի մը մտածմանց առջին , որպէս զի արգիլէ տեսնելու այն բանը որն որ համեստութիւնը չ'ներէր գիտնալ :

Իշխանն ու Մաթիլտ հազիւ թէ անտառին վերջը հասան , տեսնեն որ Թագուհին դէպի իրենց կուգայ , ու պալատին դրանը քովն ալ եպիսկոպոսը կըսպասէ՝ որուն կերպարանքն էր ծանրը ու վըսեմ . Մաթիլտ իսկոյն գրկելով զԹագուհին չի կրնար իր շառագունքը տանձել . և որպէս թէ պա-

տահած բանը չի կրնալով խոստովանիլ՝ առանց այլայլելու ներքին անհանգստութիւն մը կիմանայ . իրեն այնպէս կուգայ թէ յայտնելու քաջութիւն չունեցած բաները պարսաւելի բաներ են , խղճի յանցաւորութենէ ամչընալ մը բռնելով՝ կը կարծէ թէ արդէն իր պատիժը գտաւ նոյն արգելմանը մէջ , այս ներզործողութիւն ընդդէմ աւելի եպիսկոպոսին ներկայութիւնն էր : Պերէնկարեան կը հարցընէ Մաթիլտի . բայց առանց պատասխանին նայելու միտքը ուրիշ բան կուգայ . որովհետեւ մինչեւ հիմա աղջկանը զբաղեալ ըլլալով Իշխանին հետ խօսած չունէր , ուստի այս պատեհութիւնը ձեռք առնելով ամուսնոյն վրայօք բան հարցընել կուզէ , և աչքերը արտասուօք լըցուած կը մօտենայ անոր ու կըսէ :

— Ձեզ կրնար ինձ մեր բանակէն լուր մը տալ , ով ազնուական Իշխան . Ռիքարտօսէն ինձ ըսելիք բան մը չունիս . ահ կեանքս պատասխաններէդ կախեալ է : »

Իշխանը կը պատրաստըվէր անոր խնդիրը հաճեցընել , բայց աչքին մէկէն ի մէկ ասպետ մը երեւեցաւ . որ կամաց կամաց դէպի իրենց կուգար : Մելիք Ատիլ զարմանալով կըսէ Թագուհիին « Այդ որ յանդուգն է Թագուհի որ կը համարձակի այս ժամանակ առանց ձեր հրամանին այս պարտէզը մտնել » : Եպիսկոպոսը որ արդէն ճանչցաւ թէ

Մօնմօրանսին է՝ կը հասկըցընէ Մէլիք Ատիլին՝ ու ան ալ կը պատասխանէ այն ժամանակ անոր :

— Այս անունը շատ անգամ անկանջիս հասած է՝ բոլոր Եւրոպայի Թագաւորաց անունովը մէկ տեղ , քաջութեան և փառաց անուամբը զարդարված , որուն քիչ Թագաւորներ կրնան հասնիլ . սակայն այս անունը ո՛րքան մեծ ըլլալու ըլլայ՝ եւ զայն կրողին քաջութիւնը ո՛րքան ըլլալու ըլլայ՝ անոր այս յանդուգն բնութեանը չատազով չի կրնար ըլլալ : » Այս խօսքը ըսելով կերկընայ դէպի Մօնմօրանսիին՝ որ մէկ քանի քայլ անդին կեցած էր , կըսէ անոր վայրենի կերպով մը :

— Յանդուգ ասպետ , չես գիտեր որ արգիլեալ է այս պարտէզը մտնել առանց Անգղիոյ Թագուհւոյն հրամանին . արդեօք ան տուաւ այս հրամանը քեզ . եթէ չի տուաւ ինչպէս կը համարձակիս հոս գալու . չես գիտեր որ այսքան յանդգնութիւնը պատժոյ արժանի է :

— Իշխան , կըսէ Մօնմօրանսի ալ ցուրտ կերպով մը , երբոր Ռիչարտոս Թագաւորը իր ամուսինն ու քոյրը կը յանձնէ բոլոր Տամիաթ գտնըվող ասպետաց պաշտպանութեանը , մենք ալ երդում ըրած եղանք զանոնք պաշտպանել մինչև մեր արեան վերջին կաթիլը . քիչ մը առաջ երբոր Թագուհիին բովն երթալ կուզէի՝ իրար անցում մը տեսայ , ու իմացայ որ Մաթիլտ Իշխանուհին կորսըվեր է այս

ընդարձակ պարտիզին մէջ՝ ու վտանգի . . .

— Այս տեղուանքը ինչ վտանգ կրնայ հանդիպիլ կը հարցընէ Իշխանը անհամբերութեամբ :

— Հոգ չըրի ինչ վտանգ ըլլալը իմանալու . ինձ բաւական էր կամ անոր ողջ ըլլալը կամ կրած վըտանգը իմանալ , և անոր օգնութեան հասնելու համար իմ պարտաւորութիւնս էր որ բոլոր արգելմանց դէմ և առանց վտանգները հաշուելու շուտով հասնէի : »

Այս խօսքը լըսելուն՝ Մէլիք Ատիլի մեծ հոգին մէյմը շարժեցաւ , սիրալիր կերպով մը սեղմեց ասպետին ձեռքը ու ըսաւ . « Ո՛վ քաջդ Մօնմօրանսի , մի՛ վախնար , Թագուհին արդարեւ չի պիտի պատժէ զայն՝ որուն վրայ կը զարմանայ , գիտցիր որ ես ալ քեզի պէս ասպետ մ՛եմ . Տիբերիացի Ռակոսը ոտքըս անցուց մտրակը , ու անոր ձեռացը մէջ երդում ըրի կենացս գնովը պաշտպանելու դըժբաղդութիւնը՝ անմեղութիւնը՝ և գեղեցկութիւնը . ուրեմն անհանգիստ մ՛ըլլար Իշխանուհւոյն վիճակին վրայ , այսուհետեւ ես անոր պահպանութիւն պիտի ընեմ . ես միայն՝ իմացիր . երբոր քու քաջութեանդ իրաւունք կուտամ՝ կարծեմ իմ քաջութիւնս ալ հաւասար օգնութիւն մը կրնայ բնել այս Աստուածային աղջկան . ահա իր ազգական Թագուհւոյն առջին՝ այս սուրբ քահանային առջին՝ եւ քու առջիդ անոր երդում տալ կուտամ որ ասկէ

եւեւ զիս ընդունէ իբեն մէկ պատուոյ ասպետը և իր մէկ հաւիկ պաշտպանը :

— Կը կասկածիմ , կըսէ Մօնմօրանսի , որ Թագաւորաց աղջիկը այս պալատին մէջ փոխանակ գերի մը ըլլալու՝ իր տէրը իբր սպասաւոր ընդունի :

— Անիկայ Քրիստոնեայ ըլլալովը այդ բանը չի կրնար ընել , վրայ կը բերէ եպիսկոպոսը , « Անկէ ի զատ Թագաւոր եղբօր մ՚ալ քոյր է , կըսէ Թագուհին , ով մեծ անձն Իշխան. դու ինքդ մտածէ որ Մաթիլտ կրնայ ընդունիլ այն մարդուն պաշտպանութիւնը որ օր մը իր եղբորը և իմ ամուսնոյս արիւնը պիտի Թափէ : »

— Հապա Թէ որ ես երդում ընելու ըլլամ որ ամենեւին զէնք չի գործածեմ այնքան սիրելի ամուսնոյդ դէմ , և անոր կենացը վրայ պահպանութիւն ընեմ , և Մաթիլտի եղբայրը իմ եղբօրս պէս յարգեմ , այս դաշինքով կը հաճիս որ Իշխանուհին ինձ այս շնորհը ընէ : » Պէրինկարեան չի կրնար անոր ըսածին հաւատալ . չի կրնար ինքզինք համոզել որ այն անյաղթ բազուկը՝ որ ամուսնոյն յարգութիւն անգամ չէր տար՝ զայն պաշտպանել ալ ուզէ. Մէլիք Աւտիլ կը կրկնէ խօսումնքը , և ահա այն ժամանակ երախտագիտութեան հոսանաց մէջ Թագուհին կօրինէ իր շղթաները , կը սիրէ այն գերութիւնը որ Մէլիքը Ռիքարտոսին բարեկամ ընելու միջոց եղաւ :

— Չեմ գիտեր կըսէ Մօնմօրանսի դառնութեամբ , չեմ գիտեր որ այն մեծ Թագաւորը նախատինք չի սեպեր տեսնելով որ ձեր վեհափառութիւնը իրեն համար գթութիւն կաղերսէ Մէլիք Աւտիլէն , այս պատերազմականին քաջութիւնը ինչ որ ալ ըլլայ՝ կամ ես կը սխալիմ՝ կամ Ռիքարտոս չի պիտի վախնայ անոր զէնքերէն . ու բոլոր մեր ասպետները անսահման կերպով պիտի զարմանան , ով Թագուհի , երբոր տեսնեն որ քրիստոնեայ Թագուհի մը աւելի քիչ վստահութիւն ունի իրենց՝ քան Թէ մէկ մեծ Թշնամւոյ մը պաշտպանութեանը : »

Մաթիլտ անուշիկ կերպով մը գլուխը Թագուհւոյն ուսոցը կըռնցուցած՝ կամաց մը կըսէ որ Մօնմօրանսի խօսքերը արդար ու ազնիւ կերեւնայ իրեն . Մէլիք Աւտիլ այս խօսքը լըսելուն կը խռովի ու աղջըկանը կը նայի , աղջիկն ալ այս տեսնելով կայլայլի , նոյն միջոցին Մօնմօրանսի Իշխանուհւոյն քով ծնկի վրայ եկած յափշտակութեամբ կը նայի անոր . ու իր խօսքերուն հաւնելուն համար շնորհակալ կըլլայ . Մէլիք Աւտիլ այս տեսնելուն դժուարաւ կը ծածկէ այն սոսկալի կասկածները որ սկըսեր էին զինքը խռովել . այս բաներէն այնպէս կը գուշակէ որ Մօնմօրանսին Մաթիլտի սիրելին է . մէկէն ի մէկ սոսկալի խորհուրդներ կուգան միտքը . ու կը հրաւիրեն զինքը որ նախանձորդէն զաւվի ,

անտարակոյս կրնար պատժել զայն . բայց ինչպէս կրնայ անանկ ազնուախոհ սիրտ մը պատժել :

— Ո՛վ Մօնմօրանսի կըսէ , քեզի պէս լաւ ոգի ունեցող մէկը՝ բանակէն հեռու զտնըվելուն համար նեղանալու է . դարձիր գնա անոնց . ես կարճըկեմ քու շըղթաներըդ , գնա քու Թագաւորացդ ըսէ որ ես իրենցմէ չեմ երկնչիր , ինչու որ ահա քեզի պէս քաջազուն մը դարձեալ իրենց կը պարգեւեմ :

Այս խօսքին վրայ Մօնմօրանսի կը պաղի կը մնայ, չի կրնար որոշել որ անհատատի մը այս բարերարութիւնը ընդունի և Մաթիլտէն զատվի , մէկէն ի մէկ իր ազատութեան շնորհը կը մերժէ , վասնզի Ռիքարտոսին երդում ըրած էր որ զանոնք բընաւ չի Թողու . և քանի որ անոնք զինքը իր երդումէն չեն արձակեր՝ ինքնալ իր խօստմունքը պիտի պահէ իր արեան գնովը : Մէլիք Ատիլ եռանդով մը կը հարցընէ Թագուհիին Թէ կարգիլ Մօնմօրանսին բանակը խրկել ու Ռիքարտոսին լուր տանիլ . Պէրէնկարիան կարծէ Թէ յանցաւոր կը գտնըվի իր եղբարըը ասանկ ահեղ պաշտպանէ մը զրկելով : Մօնմօրանսիին մէկ յոյս մը կը մնայ միայն . կը մոտենայ Մաթիլտին ու երդում տալ կուտայ անոր որ զինքը հեռացընելու համար բնաւ մէկուն խօսքը մտիկ չ'ընէ . այս պիտի ըլլայ այն վարձատրութիւնը՝ որ փոխարինական նայուածք մ'ալ չի պահանջելով իր անձը զոհել պիտի տար . . . եռան-

գալից սրաբացին չի կրնար Թողուլ որ լըմնցընէ , կիյնայ Իշխանուհիին ոտվընտրուն կաղաղակ է :

— Մաթիլտ , ես ալ քեզ հնազանդութիւն մը կը խօստանամ նմանապէս մաքուր՝ ու երախտագիտութիւն մը՝ նմանապէս անսահման . մտածէ այն անհուն իրաւանց վրայ որ քու ասպետդ ըլլալով պիտի տամ քեզ , մտածէ այն բարիքները որ իմ հնազանդութիւնս Թողու պիտի քու եղբարցդ ընելու : » Կը լըռէ ու կսպասէ անոր պատասխանին , նմանապէս Մօնմօրանսին ալ կը սպասէ, ու երկուքը մէկէն աղաչական ձեռվընին կը դարձընէն անոր որ շահաւոր խօսք մը լսեն . Մաթիլտ աչքերը վար կիջեցընէ , արգելքը՝ այլայլութիւնը՝ ու տարակոյսը՝ կ'նկարվին ազատ դէմքին վրայ , չի գիտէր ինչ որոշելիքը , ուստի կասկածանօք լըցուաց ըլլալուն եպիսկոպոսին խմաստութենէն օգնութիւն կը խընդրէ :

— Հայր իմ , դու ըսելիքներուս առաջնորդէ :

— Աղջիկս , կը պատասխանէ Կուլիէլմոս , Մօնմօրանսիի բազուկը կրնայ եվելօք շահաւոր ըլլալ մեր բանակին , ինչու զայն հոս պահենք . բայց եթէ պարտականութիւնը քեզ հրաման կընէ զայն երդումէն արձակել , քեզ այս բանն ալ հրաման կընէ որ մերժես անանկ Իշխանի մ'ալ ծառայութիւնը՝ որ որչափ ալ ինքըզինք վեհանձն ու մեծ կը ցուցընէ այն չափ ալ Թշնամի է քու կրօնքիդ :

Ազջիկս դու մարդկանց օգնութենէն ինչ շահ ունիս. հոգւոյդ մէջ Թագաւորող գութը պահէ միայն. քու կանացի տկարութեանդ և տարիքիդ հակառակ՝ անանկ զօրութենէ մը ուժ պիտի առնես որ բոլոր վըտանգներուն վրայ յաղթող ըլլալով՝ մարդկանց օգնութենէն ալ աւելի շահաւոր պիտի ըլլայ քեզ :

— Հայր իմ, կը կրկնէ Մաթիլտ, խօսքերդ երկինքէն կուգայ. կը հաւատամ ու կը յարգեմ, ատոնք ինձ օրէնք մը պիտի ըլլան, և ապա դառնալով Մօնմօրանսիին փափուկ կերպով մը կըսէ, Պարոն Մօնմօրանսի, փառաց ճանապարհը բաց է քեզի համար, ալ քեզ չեմ արգիլեր. գնա մեր բանակը. ու Թափէ արիւնդ այն սուրբ ու նուիրական իրաւանց համար, որ նոյն իսկ Աստուծոյ իրաւունքն է. և զայն պաշտպանելու համար քեզ կը կանչէ : — Պատմէ մեր Թշուառութիւնը եղբօրս, ապսպրէ քրիստոնէից որ աղօթք ընեն մեր ազատութեանը համար, բայց պէտք է որ սա ալ ըսես, կը շարունակէ կամբրելով. որ հանգիստ ըլլան Իշխանին բոլոր բարերարութեանցը վրայօք որուն տակ գերի ինկած ենք. քեզ դիւրին պիտի ըլլայ նկարագրել՝ խօսելով անոնց Մօնմօրանսիի մը պատուովը, համեստութեամբը ու բնական խօսուածքովը

Այս անուշ խօսքերուն վրայ քաջազունն Մօնմօրանսի հոգւոյն խռովութիւնը ծածկելու համար կը խոնարհի Իշխանուհիին՝ կը բռնէ անոր հանդերձին ծայրէն ու յարգանօք կը համբուրէ. բայց զգալով որ իր այլայլութիւնը հետզհետէ կաւելնայ՝ դիմակը կը ծածկէ երեսը, խոնարհութիւն կընէ Թագուհւոյն առջին, կը բարևէ զիշխանն ու զեպիսկոպոսը ու կելլէ դուրս կերթայ, անոր երթալէն ետքը Մէլիք Ատիլ մտադիր և զբաղեալ՝ անշարժ եղած տեղը կը մնայ, այնպէս կերեւար Թէ բոլորտիքն եղած բաներուն մէկն ալ չի տեսներ, այս լռութեան ատենը Թագուհին կը նըստի խօտերէ շինուած նստարանի մը վրայ. Մաթիլտն ալ անոր քովը, այս միջոցին Կուլիէլմոս կը մտածէ որ Ագնէսին ազատութեան միջոցները ինտոր կրնայ Իշխանէն ձեռք ձգել, անտարակոյս կը վախնայ Մէլիք Ատիլի բան հարցընել, բայց կը վախնայ ալ օր օրի ձգել անանկ բարեգործութիւն մը՝ որ նոյն օրը կրնար ընել. Վերջապէս կը խօսի Իշխանին. կը նկարագրէ Ագնէսին խղճմտանքը, կիմացնէ անոր բաղձանքը որ կուզէ երթալ բաւել իր յանցանքներըը անանկ ամայի տեղուանք՝ ուր խիստ զղջումը մինչև ի մահ արցունք Թափել պիտի տայ, և կը յուսայ որ ազնուական իշխանը անոր այս փրկութեան համբան քալելու արգելք չըլլար. մանաւանդ որ Ագնէս ալ անոր համար յանցաւոր եղած էր. Մէլիք Ատիլ կը զարմանայ որ ինչպէս գիտէ Ագնէսին ինչ ըլլալը, բայց Պէրէնգարիան խօսքը բերնէն առնելով կը պատմէ Ագնէսին ինչ կերպով

կանանոցը ձգելը՝ ու խօսքը կը վերջացընէ անոր ազատութիւնը խնդրելով, իշխանն ալ կըսէ անոր :

—Որովհետև այն իշխանուհին ձեզի պէս յարգելի պաշտպան ընտրեց, ես ալ անոր ազատութիւնը ձեր ձեռքը կը յանձնեմ. ու ձեզ անոր բախտին տէրը կընեմ, ով քրիստոնէից հայրը, կըսէ եպիսկոպոսին դառնալով, դու այս բանը գիտես որ Ագնէսը զլխէ հանողը ես չեմ, եվելօք գեղանի էր, և ես ինչու պիտի չ'ընդունէի անոր սէրը, բայց իմ սէրս ալ անոր համաձայնեցընելու համար իր բնաւորութիւնը արգելք կըլլար, և անոր ստացած տեսակ մը փառքը՝ իր գեղեցկութիւնը կը պակսեցընէր իմ աչքիս. կին մը որ տեսածիս պէս առանց խղճի ձեռվընները արեան մէջ Ծաթխած է՝ չէր կրնար իմ սրտիս հաճելի զար :

Դեռ մէկը չի սիրող սրտի մը համար հարկաւոր է երկչոտ ու համեստ զգեցկութիւն մը, առաքինի ու մաքուր առարկայ մը որ արժանի ըլլայ յարգանացս. վերջապէս իմ սէրս փարելու համար հանդիպելու է այնպիսի մէկուն որ աշխարհիս մէջ մէկ հատիկ եղած ըլլայ. ու նաեւ ինքզինք առաջին անգամ մարդոց աչքին երեւցուցած ըլլայ. մէկ խօսքով ինձի պէտք է եղեր հանդիպիլ . . .

Եպիսկոպոսը շուտ մը խօսքին առջեւն առնելով կըսէ : « Տէր իմ, ինչ որոշմունք ըրիր Ագնէսին համար» : Իշխանն ալ կը պատասխանէ Ծագուհւոյն

դառնալով : « Իմ անոր վրայ ունեցած իրաւունքներս ամենքն ալ քեզի կը յանձնեմ, հակէ անոր ընծացքին վրայ. ասկէ ետեւ դու պիտի ըլլաս անոր մէկ հատիկ նեցուկը ու միանգամայն անոր ընտանիքը. ինչու որ ան ալ այս օրերըս իր մէկ հատիկ քոյրը կորնցուց. Միպիլլան ալ կենդանի չէ : »

— Ի'նչ կը լըսեմ, կաղաղակէ եպիսկոպոսը, Միպիլլան մեռաւ, հիմայ ինչ պիտի ըլլայ Լուսինեանի. ինչ կողմ պիտի բռնէ ասանկ կորստէ մը ետքը որ բոլոր իր իրաւունքները կը կորնցընէ Երուսաղէմի Ծագին համար :

— Ես այնպէս կը կարծեմ որ, կըսէ Մլէիք Ատիլ եղբօրըս քաջութիւնը այս իրաւունքը ալ աւելի ազդու կերպով յաւիտենական » : Ու ետքը կը սկըսի քանի մը մասնաւոր պատմութիւններ ընել Քրիստոնէից վիճակին վրայօք, կը խօսի նաեւ Ռիքարտոսին և Փիլիպպոսին մէջ եղած բաժանմանը վրայ, և այլ ուրիշ գործերու վրայ՝ որ կտոր կտոր կընէին քրիստոնէից բանակը. այս լուրերուն վրայ եպիսկոպոսը դառնապէս կը հառաչէ. բայց անկէ աւելի եղբարցը յանցանացը վրայ. կը համարձակի Իշխանէն հրաման խնդրել որ մէկ քանի զըրաւոր խրատներ տայ Մօնմօրանսիին, որպէս զի քրիստոնեայք մէջերնին խաղաղութիւն ընեն՝ Իշխանը քաջութիւն չունեցաւ մերժելու անանկ մէկու մը խնդիրը որուն վրայ խորին ակնածութիւն ունէր, ուստի կր-

սէ, —կրնայի Յողուլ որ Մօնմօրանսիին հետ դու ալ երթաս , բայց լաւ ճանչնալով որ քու ազդեցութիւնդ մեծ է անոնց վրայ , և քու իմաստութիւնդ այնքան զօրաւոր է՝ որ գիտեմ թէ շուտ մը ինչ ներգործութիւն պիտի ընէ անոնց վրայ , այնքան երկպառակութիւնը խաղաղեցընելու միջոցներ քեզի տալը՝ որն որ մեզի մեծ օգուտ է , զուցէ նենգութիւն մը պիտի սեպուի եղբօրս : »

Կուլիէլմոս իմացաւ թէ որչափ ճշմարիտ է բրած գուշակութիւնը , և ալ չի համարձակիր անոր միտքը աւրել , անկէ ի զատ Մաթիլտն ալ այնքան մեծ վտանգներով պաշարուած կերեւար իրեն որ՝ եթէ նա իր Յոյլ վիճակին մէջ այնպէս Յողելու ըլլայ՝ նոյն օրը ան վտանգներուն մատնած պիտի ըլլայ . քանզի աղջկան՝ Մէլիք Աւտիլի հետ անտառէն դառնալէն ետքը մէկ քանի անգամ ուշադրութեամբ դիտած էր . բայց կերպարանաց գծագրութենէն երևցած այն քաղցր պարզութիւնն ու հանդարտութիւնը չէր կրցեր զբտնել : Թագուհին կելլէ կը կայնի ու Մաթիլտ ալ Իշխանէն երթալու հրաման կուզէ , ու երկուքը մէկէն կըսկսին հեռանալ , Իշխանն ալ մինչեւ պալատին դուռը ետևնուն երթալով ու շարունակ Մաթիլտի նայելով կը զատվին իրարմէ :

Պէրէնկարեան շուտով կը մտնէ իր սենեակը , ու Իշխանուհին ալ կերթայ դէպի աղօթարանը . բայց ոչ առանց խոհուեմեան՝ տեսնելով որ Կուլիէլմոս

իր ետևէն կուգար , աղջիկը կը փախաքի և կուզէ , բայց կը վախնայ ալ խոստովանիլ գինք տանջող խղճմտանքները . վերջապէս մինաւոր մնալուն պէս խոնարհելով կինյայ եպիսկոպոսին ոտիցը ու կսէ :

— Հայր իմ այն ինչ յիմար բաղձանք էր որ գիս իմ վանքէս դուրս հանեց . այսքան վնասակար բաներ ճանչնալու համար արդեօք . ինչու ելայ եկայ այս աղէտալի երկիրը՝ որպէս զի իմանամ թէ քրիստոնէից մէջ ալ յանցանք՝ ու տաճկաց մէջ ալ առաքինութիւն կայ եղեր : »

— Աղջիկս , կըսէ Կուլիէլմոս , Նախախնամութիւնը երբեմն կը Յողու որ մէկ անհաւատ մ'ալ գեղեցիկ յատկութեամբ զարդարվի , ցուցընելու համար թէ անոնք ամէն բան ունենալով ալ Աստուծոյ առջին ոչինչ են , եթէ այն ճշմարիտ հաւատքը չունին . նոյնպէս ալ եթէ Նախախնամութիւնը կը Յողու որ քրիստոնեայք ալ յանցանաց մէջ իյնան . միայն այս ողորմութեամբ լեցուն կրօնքին զօրութիւնը իմացընելու համար է . որպէս զի յայտնի ըլլայ թէ Քրիստոսի արիւնը իւր որդւոց մեղքերը ծախու առնելու միշտ պատրաստ է . բայց ինչու այս բաները կը հարցընես . հոգւոյդ մէջ ինչ պատահեր է որ աստանկ խռովութեան մէջ ինկեր ես . համեստութեան կարմրութիւնը ճակատդ ծածկեր է՝ ինչ մտածմունք է որ կրցեր է քեզ աստանկ այլայլել : »

Այս խօսքին վրայ Իշխանուհին՝ քահանային հան-

դերձակն երեսը կը գոցէ՝ կուլայ՝ ու դողդոջիւն ձայնով մը կը պատասխանէ :

— Հայր իմ . Մարակինոսը պարտիզին մէջ յանկարծ վրայ հասնելով՝ քեզ կը սիրեմ ըսաւ . իր պիղծ բերանը ձեռացս մօտեցուց , ես ալ մտքիս այլալուեհանը մէջ մէկէն ի մէկ չի կրցի ետ քաշվիլ . բայց երբոր ետ քաշվեցայ , հվ հայր , առանց ամաչելու ետ գացի :»

Եպիսկոպոսը աս խոստովանութիւնը մտիկ ընելով՝ ինքզինք կը բռնէ ու խստութիւն չի ցուցըներ . բայց զգուշութեամբ կը հարցընէ անոր զըղջալը , կը քննէ սրտին խորունկը , ու ամեն ծածուկներուն ալ կը ծանիանայ , ու աւելի քննելով կը տեսնէ նոր սիրոյ մը զաղտուկ ճամբաները , և կը ճանչնայ որ ասոնց պատճառը՝ կամ շարժառիթը Մէլիք Ատիլն է . բայց այնքան տկար կը տեսնէ այս զգացումը անոր վրայ որ միտքը կը դընէ Թէ շատ հոգ ընելու բան չէ . շուտով անոր յառաջադիմութիւնը կտրելուն ինքզինք կը համոզէ , և առանց Մաթիլտի իմացընելու և անոր կասկածը չարթընցընելու՝ կուզէ նաեւ որ փորձած բանն ալ ծածկէ . կը ջանայ որ անհաւատ մը սիրելու զաղափարը միշտ անոր անծանօթ բան մը մնայ . որպէս Թէ անմեղութեան համար միշտ անկարելի բան , և հետևապէս այն վտանգները առանց աղջկան իմացընելու . որովհետեւ կրնայ ըլլալ որ անոր տկար սիրտը

ենթակայ ըլլայ այն վտանգաց , միայն կը նկարագրէ այն բաները որ աղջկան մը բոլորտիքը կառնեն երբոր առանձնութիւնը կը Թողու . անկէ ետքը ըրած գործքերուն վրայօք խօսելով կըսէ :

— Այնպիսի բաներ կան որ քեզ անմեղ կերեւնան . սակայն անոնց հետեւութիւնը կը յայտնէ Թէ այնպէս չեն եղեր . Թէ որ երէկ Թագուհւոյն հետ նարնջենւոյ անտառը զացած չըլլայիր . աղօթարանէն դուրս չելլէիր՝ Ազնէսին աղախինը քեզ չէր հանդիպեր , ու տակաւին չէիր գիտցած ըլլար այն աղէտալի պատմութիւնը՝ որմ որ չուզելով քեզ պատմեցի , և ինչպէս որ այս առաւօտ ալ մինաւոր երթալ պըտըտել ուզեր ես այն ընդարձակ պարտէզը՝ եթէ քաջութեամբ այս բաղձանքիդ դէմ կենալու ըլլայիր . ու զալով հոս ինքզինքդ ծածկէիր , Իշանը քեզ չէր կրնար գտնել . Մաթիլտ դու երիտասարդ ես՝ զեղեցիկ ես արտասուէ այս շնորհներուն վրայ , ինչու որ աշխարհս ասոնք կը սիրէ ու ասոնց վրայ կը զարմանայ , բայց հաւատացեալը կը վախնան ու կը զարշին անկէ . որովհետեւ մարդըս այնպիսի վտանգաց մէջ կը ձգեն՝ ու այնքան սըխալելու պատճառներով կը պաշտեն՝ որ մարդկային տկարութիւնը չի կրնար անոնց հետ ուրիշ բանով պատերազմիլ՝ այլ միայն խոր առանձնութեան մը մէջ Թաղուելով : »

Այս խոսքին վրայ Իշխանուհին զլուխը կը ծռէ ,

ու կատարեալ հնազանդութիւնը կը ցուցընէ . իսկ եպիսկոպոսը բոպէի մը չափ հանգստանալէն ետքը կը շարունակէ : « Հապա ամենեւին աղջիկս , ամենեւին աշխարհս մի՛ մտածեր , ինչու որ անոր մէջ գտնըված բարիքները՝ պարզ ցրնորքներ են . մեծութեան երազներ են . անոր հեշտութիւնքը խաբեբայութիւն են . աշխարհ մը որուն մէջ ամենէն աւելի զգալի ուրախութիւնն ալ ինքզինք մէկէն ի մէկ դառն տխրութեան կը փոխէ , երեկոյեան ուրախութիւնը մեզ կը տրտմեցընէ առաւօտը . անարգէ այն փափուկ զգացումները՝ որոնք շատ անգամ հեշտութեան անունովը կը պարծին . ու զրեթէ միշտ անդարմանելի կերպով կը կործանեն զիրենք փորձող մարդիկը . մարդկային կրից արդիւնքը ահա այս է , աղջիկս անոնք անուշ կերպով մարդոյս հոգւոյն մէջ կը մտնեն , բայց երբոր հոն տեղաւորվին կը վիրաւորեն ու կ՚ըսպաննէն : »

Կուլիելմոսին այս զրուցվածքներուն վրայ Մաթիլտի սիրտը բարձրանալով միտքը կը դրնէ ալ աւելի վտանգաւոր փորձերու մէջ զինքը դնել . և եթէ Իշխանին ալ հանդիպելու ըլլայ՝ առանց այլայլութիւն մը զգալու պիտի կենայ անոր դէմը . նորէն կը մտնէ իր սենեակը . առաւօտուն անկէց դուրս ելածէն աւելի հանդարտ կերպով . Ագնէսը ալ հոն չէր , Մէլիք Աւտիլ անոր համար Թագուհւոյն քով ուրիշ սենեակ մը պատրաստել տուած է . այն դա-

շինքով որ միայն Թագուհիին հետ դուրս ելլէ . Մաթիլտ ալ զանիկայ չի տեսնելուն համար ուրախացաւ , քանզի պէտք ունէր մինաւոր մնալու . որպէս զի հանդարտութեամբ միտքը բերէ բոլոր նոյն օրուան պատահած դիպուածները :

Սենեկին մէջ լուութեամբ պըտըտելով՝ լսած բաներուն վրայօք կը մտածէր , կանգնեցաւ այն նպատարանին քով՝ յորում Ագնէս մէկ քանի ժամ առաջ այնքան լացեր ըրաւ , կը դողայ քանի որ անոր ողորմելի հոգւոյն անկարգութիւնը միտքը կուգայ , և եպիսկոպոսին տխուր պատմութիւնն ալ յիշելով՝ կը վերցընէ իր գեղեցիկ աչվընները դէպի երկինք . և այս օրը իրիկուն կընէ զրեթէ միշտ կրկնելով այն ցաւագին ու փափուկ խօսքերը թէ՝ Այս է մարդկային կրից արդիւնքը՝ որոնք անուշ կերպով մարդոյս հոգւոյն մէջ կը մտնեն բայց երբոր հոն տեղաւորվին՝ կը վիրաւորեն ու կըսպաննեն :

Այն տեսակ մը բռնակալութիւնը որ Մաթիլտի երեւակայութիւնը ու պատկերը բրած էր Մէլիք Աւտիլի հոգւոյն վրայ , հաստատ մտօք միայն անով կը զբաղէր , կը ձանձրանար բոլոր հեշտութիւններէ , իր բոլոր գործքերէն ետ քաշուած էր . գիշերային հանգստութիւնն ալ յափշտակուած էր իրմէ , այս տեսակ սիրահարութիւնը չի նընջեր . քնոյ մէջ ալ արթուն է , Իշխանը շատ անգամ բարեկամաց հետ խօսակցութեան ատեն , կամ զօրահանդէսներու

մէջ մէկէն ի մէկ կը կայնէր , խորունկ մտածմանց մէջ կիյնար . սրտանց հառաչանքներ ընելով բոլորտիքն եղած բաները ոչ կը տեսնէր և ոչ կը լսեր , ստէպ կերթար կը նըստէր այն նարնջենւոյ անտառին մէջ տեղը՝ ուր որ Իշխանուհիին յանկարծ գնաց հասաւ , և այս աղջկան զեղեցկութիւնը՝ շարժմունքն ու նայուածքը միտքը բերելով՝ երևակայութիւնը ալ աւելի կը բորբոքէր , սիրտը ուժով կը բաբախէր , ուժգին փափաքները զինքը մռնչել կուտային , ու հաստատ միտքը կը դընէր որ երթայ յանկարծ Մաթիլտը գըտնէ և ստիպէ զայն որ իրեն աճուսին ըլլայ , բայց մէկէն ի մէկ իրեն անանկ կուգար որ անոր արցունքները կը տեսնէ , անոր աղաղակները կը լսէ , ու երկնից վրէժխնդրու Թիւնը իր վրայ կը կոչէ . այս պատճառաւ ըրած որոշումը կը տկարանար , կերպով մը ինքզինք չէր կրնար համոզել որ զՄաթիլտ վշտացընէ , մեռնիլը շատ դիւրին պիտի ըլլար իրեն . քան զայն տըրտմեցնել, բայց քանի որ համարձակութիւնը պակսէր՝ այնքան աւելի կը սիրէր . այնպէս ալ Իշխանուհւոյն խստութիւնը միտքը գալուն՝ որ բոլոր իր բաղձանացը արգելք կը դընէր՝ որ և իցէ յոյս իրմէ կը յափըշտակուէր . և ճիշտը խօսելով իրեն աչաց այնքան գեղեցիկ ու սիրելի երեւցընողն ալ այս բանն էր:

Վերջապէս ինչպէս կրնար այնպիսի արտաքոյ կարգի իշխողութեան մը տակ մտնել՝ երբոր այն

բանը իրեն սիրելի եղած չըլլար , այս զգացումը որչափ խոր ու սոսկալի ալ ըլլար՝ տակաւին ինքը զայն կը փայփայէր , ու իր անցեալ կենացը հեշտութիւններուն մէկուն հետ ալ չէր փոխեր , իր խորին վէրքը հեշտալի կերեւնար . ու իր ամեն մէկ ցաւըմէկ մէկ բերկրութիւն :

ԳԼՈՒԽ Ե.

Օրերը կանցնէին առանց մէկ մխիթարութիւն մը բերելու իրեն . Մաթիլտը ալ չէր տեսներ , պարապ տեղը ամեն օրը կելլէր Թագուհւոյն քով կերԹար , բայց Իշխանուհին չէր տեսնըվէր . ստէպ կը հարցընէր՝ բայց Թագուհին պատասխան կուտար Թէ իր կրօնական պաշտամանցն զբաղելով՝ պարտաւոր է խոր առանձնութեան մը մէջ բընաւ մարդու չերեւնալ , բայց այս պատասխանները ալ աւելի կը զըրգռէին զինքը , և մէկ օր մ՚ալ որ Թագուհւոյն հետ մինաւոր էր՝ բոլոր իր ցաւը անոր բացաւ . յայտնեց նաև որ առանց Մաթիլտի չի կրնայ պիտի ապրիլ . և եԹէ դեռ երկայն ժամանակ այսպէս անմխիԹար մնալու ըլլայ՝ գուցէ հեզ ու խոնարհ տիրոջ մը փոխանակ՝ պիտի ըլլայ յիմար ու կատաղի բըռնաւոր մը :

—Այդ երկնային աղջիկը , խըռովելով կըսէ Իշխանը. իմ հոգւոյս կարողութիւնները մեծ անկար-

գութեան մէջ կը ձրգէ , վրրաս բանեցուցած իշխանութիւնը չեմ կրնար նկարագրել , անոր որ և իցէ բաղձանքները ինձ հրաման մ'է . ուրեմն ինչ կուզէ այդ եւրոպական զոռոզութիւնը , ինչու չուզեր բան մը խօսիլ այնպիսի տիրոջ մը որ կը բաղձայ անոր ամեն կամքը կատարել :

Չես գիտեր դու Թագուհի . չես գիտեր որ Մաթիլտի միջնորդութեամբը ինչ բաներ կրնաս ձեռք բերել · առանց Սալահէտտինէն հրաման առնելու՝ կրնամ ձեր շղթայները քակելով՝ ես իմ կեանքս վտանգի ենթարկել . գայց ինքզինքս որքան երջանիկ պիտի սեպէի՝ եթէ Մաթիլտ ինձնէ այսպիսի նուէրը մը պահանջելու ըլլար : »

Այս խօսքերը մտիկ ընելով Թագուհին մէյմը կը շփոթի , կը տեսնէ որ այս միջոցով կրնայ հասնիլ իր ամուսնոյն . և այս գաղափարը անբացատրելի խռովութեան մը մէջ կը ձրգէ զինքը . անկէ ի զատ Իշխանին վրայօք գութ մը իմանալով՝ յոյս տալ կամ մեղքնալ մը կը ցուցընէ , թէ եւ անոր կրօնքին վրայ անտարբեր կը մնայ . որն որ մեծ արգելք էր Մաթիլտի և Մէլիք Ասիլի մէջ տեղը . Թագուհւոյն սիրտը արդէն վիրաւորուած ըլլալուն՝ մէյմը Իշխանին դժբաղդ սիրոյն չարչարանքները կը մեղքընայ՝ անկէ մէյ մ' ալ իրենը կը մտածէ , և անմիջապէս ազդու կերպով կը նկարի սրտին վրայ ամուսնոյն երևակայութիւնը : Վերջապէս լաւ կը

համոզուի որ իրեն Ռիքարտոսին քով դառնալը միայն Մաթիլտի աղաչանքէն կը կախուի , իսկ Մաթիլտն ալ իշխանին քով ղրկելը իրմէն կը կախուի . Մէլիք Ասիլ ասկէ աւելի բան չի խնդրեր . Թագուհին շուտ մը կանցնի աղջկան սենեակը . հոն կը գտնէ նաև եպիսկոպոսը . և ամեն պատահած բաները կը պատմէ անոնց . կը հասկցնէ որ Ասիլ կը հաճի ազատութիւն շնորհել իրենց . և այսպիսի մեծ բարերարութեան մը համար միայն Մաթիլտի մէկ խօսքը կը խնդրէ :

—Արովհետև , կ'ըսէ Թագուհին , կը սիրէ զՄաթիլտ անանկ սիրով ու ազնուական կերպով մը՝ որ մեր ազնիւ ասպետներուն մէջ շատ քիչ օրինակը տեսած եմ : »

Այս խօսքերը այլայլեցին կոյսը . կրակի պէս կարմիր գոյն մը ծածկեց ճակտին շուշանի նման ճերմկութիւնը . խոնարհ նայուածքը գետին կը դարձընէ . ինքզինք կը նախատէ որ ինչպէս սէր արտադրեր է Մուհամմէտի մէկ զաւկին . Պերէնկարիան վար կը զարնէ խստութիւնը , կարդարացընէ զիշխանը . ու կը պահանջէ որ բաւական զարմանալ պէտք է անոր ընթացքին վրայ , որովհետև այն բանը որ կրնար չարաչար գործածել՝ չըրաւ . և չի կայ Մահմետական իշխան մը՝ Թերևս Քրիստոնեայ մ' ալ չիկայ որ սիրելի առարկայի մը քաշարձակ տէրն ըլլալով նոյնչափ չափաւորութիւն

գործածած ըլլայ . հոս Կուլիէլմոսը կը սկսի քիչ մը խիստ կերպով հարցնել :

—Ի՞նչ երջանիկ յոյս կրնաս երևակայել ասանկ սիրոյ մը վրայ :

—Հայր իմ , կ՚ըսէ Թագուհին , եթէ Մաթիլտ կարենայ յաղթել այն պատերազմին որ իշխանը իրեն դէմ բացաւ , զայն տեսնելու ու խնդրելու է որ մեր շղթաները քակվին . ազատութիւննիս ձեռք բերելու համար Մէլիք Ատիլ երդում ըրաւ ամեն բան Մաթիլտի զոհելու : »

Կուլիէլմոս րոպէի մը չափ լուռ կը մնայ . ետքը աւելի ծանրը ձայնով մը կը պատասխանէ : «Ես կը յայտնեմ որ իրաւ Իշխանուհին ազատ է իր գործառնութեանը մէջ . բայց ես չեմ Թողուր որ րոպէ մը անգամ այն ամբարշտին հետ մնայ . որն որ համարձակեցաւ պիղծ աչք մը ձգել անոր վրայ . և ասկէց աւելին ալ կ՚ըսէի քեզ եթէ սա կոյսին սուրբ ու մաքուր տպիտութիւնը չի յարգէի . կարճ խօսքով՝ անոր օրերը Տէրոջը նուիրեալ են : »

Թագուհին՝ եպիսկոպոսին խօսքերուն միշտ կուրօրէն հնազանդիլ սորված ըլլալով դէմ չի զրուցեր . և իշխանին առջին ելլելու համար զՄաթիլտ ստիպելէն ետ կը կենայ . բայց շիտակը խօսելով չէր կրնար հաւնիլ Կուլիէլմոսին բռնած ճամբուն , և կ՚ուզէր որ անոր աւելի յամառութիւն ընէ՝ քան թէ իրաւունք տայ :

Հետևեալ օրը Մէլիք Ատիլ առտուանց կանուխ կ՚երթայ Թագուհւոյն քով . վասն զի միտքը դրած էր թէ Մաթիլտի առանձնական աղօթքները լմընցած պիտի ըլլան . բայց տեսնելով որ յոյսը պարապ ելաւ , կ՚ըսկսի միտքը դնել որ անոնց հետ՝ ճիշտ իր գերեացը հետ վարվելուն պէս վարվի :

—Որովհետև . կ՚ըսէ , ոչ միայն ինձ հետ տեսնըվիլ չուզեր , այլ իրեն տալու լուրերս ալ մտիկ ընել չուզեր . ընելիք բաներս ալ չուզեր , ես ալ լռութիւն պիտի պահեմ . տեսնենք ուրիշներն ալ ինծի պէս իրենց սիրելի անձին տեսութենէն զուրկ ըլլալու տանջանքին կրնան համբերել :

— Եղիւկ , կ՚ըսէ Թագուհին , ուր է քու բարութիւնդ ու արդարութիւնդ , ուրիշին յանցանքովը զիս պիտի պատժես , և իմ բաղդս ալ Մաթիլտի ձեռքը պիպի մնայ արդեօք :

—Ես քեզ առաջուց ըսի . կը պատասխանէ իշխանը , բաղդդ բոլորովին անկէ կախեալ է , քեզի համար շատ բան կրնամ ընել . բայց հարկաւոր է որ ան ալ հաճի զիս մտիկ ընել ու ինձ խօսիլ :

—Ա՛հ , կը պօռայ Թագուհին , քանի որ եպիսկոպոսը անոր բովն է , մենք Մաթիլտի սրտէն բնաւ բան մը չենք կրնար ստանալ : —Ուրեմն Կուլիէլմոն է իմ կամացս դէմ կեցողը կը հարցնէ Մէլիք գրեթէ փայլակէ մը զարնըվածի պէս :

—Իշխան , կ՚ըսէ Թագուհին , Կուլիէլմոն ի-

մաստուն մարդ է. մեծ հմտութեամբ ու մարդասիրութեամբ լեցուն է. ինքը գիտէ որ Մաթիլտ աշխարհս մերժած ու կամովին զինքն Աստուծոյ նուիրած է, անոր համար գուցէ քեզ մտիկ ընելու փորձանքին մէջ դնելով կը վախնայ որ չըլլայ Թէ անմեղ կոյսը իր կրօնքին Թշնամի եղող մարդու մը յիշատակութիւնը իրեն հետ տան իր վանքին մէջ :»

Մէլիք Ատիլ բաւական իմացաւ, եպիսկոպոսը Տամիաթէն հեռացընելը միտքը դնելով՝ շուտ մը դուրս կելլէ, ուր պիտի խրկէ, իբրև գերի ուրիշ քաղաք մը . . . այս բանը չի պիտի կրնայ ընել, սիրահարութիւնը որ զինքը այնքան կատղեցուցած էր, բայց անիրաւութիւն ընել տալու իշխանութիւն չունէր. խաչակրաց բանակը պիտի խրկէ, խոհեմութիւնը այս բանին դէմ կուգայ, բայց մարդասիրութիւնը կը հաւնի այս ճամբուն. Մէլիքի հոգւոյն մէջ ազնուականութիւնը միշտ կը գերազանցէ խոհեմութեան. իրաւ այս բանը եղբօրը վնաս մ'է. եւ դարձընելով քրիստոնէից ասանկ ատենաբան առաքեալ մը, այս բանը զանոնք պաշտպանելու պատճառ մը եղած պիտի ըլլար. սակայն իր քաջութեանը վրայ վստահ ըլլալով՝ այսպիսի մանր վնասները բանի տեղ չէր դներ, սոյն եղանակաւ կարդարացընէ ինքզինքը այս որոշմունքն ընելու, այն որ մէկ քանի օր առաջ իրեն յանցաւոր կ'երեւնար, առաջ բան էր Թէ հայրեն-

եաց օգուտը չի Թողուր այս բանն ընել. բայց հիմայ իր սիրոյն օգուտը կը խօսի, միայն անոր մըտիկ կ'ընէ. ել առջի մտածմունքները միտքը չի բերեր, որպէս զի չ'ըլլայ Թէ իրեն անխոհեմ երեւնան հիմակուան բռնելիք ճամբան, ու շուտ մը հրաման կ'ընէ որ եպիսկոպոսն իրեն բերէն.

Ո՛վ Բրիտոսի բահանայ, կ'ըսէ, Սալահէտտինէն նոր առած լուրերուս հետեւելով՝ իրաւունք ունիմ կարծելու Թէ անիկայ Թագուհին չի պիտի դարձընել տայ իր ամուսնոյն, մինչև որ քրիստոնեաները չի հաճին Թօլէմայիտի պաշարումը վերցընել, չեմ գիտեր որ Ռիքարտոսին սէրը յանձն պիտի առնէ այս գործը ընելու, գուցէ ձեր իմաստութիւնը կրնայ որոշել այս գործը, և այս նպատակին հասնելու համար ամեն միջոցները ձեզ կուտամ, ձեզ Մօնմօրանսիին հետ խաչակրաց բանակը կը խրկեմ, Սալահէտտինին ըրած առաջարկութիւնը իմացուցէք Ռիքարտոսին, եթէ ընդունելու ըլլայ՝ ապահով եմ որ իր օրինակը շատ ազդու պիտի ըլլայ բոլոր ուրիշ Թագաւորաց, վերջապէս այսպիսի սաստիկ պատերազմի մը վախճան տալը իրմէ կախեալ է, բայց Թէ որ իր մտացը վրայ հաստատ կենալու ըլլայ՝ եթէ Թօլէմայիտ քաղաքը իր ամուսնին վեր սեպելու ըլլայ՝ ըսէ անոր որ ես պատրաստ եմ պատերազմելու, և այն Թուրը որ կործանեց ձեր բանակը Տիբէրիայի մէջ, կրնայ

նաև զանոնք Թօլէմայիտէն վըռնտել :

Բարեկրօն Կուլիէլմոսը կը պաշարուի կը մնայ այս խօսքին վրայ , իշխանին որոշմունքը անանկ յանկարծական ու վճռական կ՚երևնայ որ՝ միտքը ուրիշ կասկածներ կը մտնէ , ձեռվընները կուրծքին վրայ կը կապէ , մըտմըտալու ձևով գլուխը կը ծռէ՝ ու լռութեամբ կը խորհի Թէ արդեօք ինչ եղած կրնայ ըլլար իշխանին դիտաւորութիւնը՝ որ զինքը խաչակրաց բանակը կը խրկէ . անտարակոյս չի կրնար ըլլար որ՝ Ռիքարտոսը Թօլէմայիտի պաշարումէն ետ կեցընել տայ, այս բանը այնպիսի անարգ գործ մը եղած կ՚ըլլայ՝ որուն առաջարկելն ալ գրեթէ նախատինք մ՚է Ռիքարտոսին , և Մէլիք Ատիլ ինքն ալ չի տարակուսիր որ Ռիքարտոսը հազար անգամ մահուան կը համբերէ՝ քան Թէ այս խօսքին կը հաճի . եպիսկոպոսը կը նշմարէ Թէ այս բանը կրնայ ըլլար որ զինքը Տամիաթէն հեռացընելու պատճառ մը ըլլայ միայն , կըսկսի ինչու համար ըլլալը քննել , զինքը ինչպէս կը Թողու որ ազատաբար ելլէ քրիստոնէից քովն երթայ, գերութեամբ ուրիշ տեղ մը չէր կրնար խրկել , արդեօք իր վեհանձնութիւնը անիրաւութեանց մէջ ալ ցուցընել կուզէ , կը սոսկայ եպիսկոպոսը՝ ոչ Թէ իրեն եղած բռնութեանը , այլ Մէլիք Ատիլի ունեցած մեծ հոգիէն կը վախնայ , ինքն իրեն կը հաստատէ որ այս գործը մի միայն սատանայի սև

գործն է , և անոր համար ամենէն աւելի վտանգաւոր է . . . ոչ , ինքը չի պիտի Թողու իր երկչոտ ոչխարները ասանկ մեծ վտանգի մը մէջ , այն տկար արարածները՝ որոնց առջին կորստեան ճանապարհ բացուած է՝ ինքը պիտի պաշտպանէ :

Երբոր այսպէս խորհրդածութիւններ կընէր՝ Մէլիք Ատիլ ալ անհամբեր անոր պատասխանին կըսպասէր , և տեսնելով որ շարունակ լուռ կեցած է, կ՚աղաչէ որ միտքը յայտնէ . այն մամանակ եպիսկոպոսն ալ կըսէ :

—Անիրաւութիւն կընես կարծելով որ Ռիքարտոսը ամուսնոյն սիրոյն համար կարենայ ընել այնպիսի անարգ և ամօթալի գործ մը՝ քու պահանջմանդ համեմատ , Թէպէտ զայն ազատելու համար բոլոր իր արիւնը կուտայ , բայց իր կրօնքին ու հայրենեացը համար՝ այնքան սիրելի եղած ամուսնոյն կեանքն ալ կը զոհէ , ահա այսպէս է նաև Թէ Ռիքարտոսին և Թէ բոլոր ուրիշ քրիստոնեայ Թագաւորաց բնութիւնը , իսկ եԹէ առաջարկութիւնդ ընդունելու ալ ըլլայ , զայն արգիլելու համար ամեն ձեռքէս եկածը կընէի . չէ իշխան չէ , այսպիսի գործ մը խաղաղութեան պաշտօնէի մը համար չէ , որովհետև այս առաջարկութիւնը ալ աւելի անագորոյն պատերազմ մը գրգռել է . Մօնմօրանսի կրնայ պատմել ձեր առաջարկութիւնը . միայն ան կրնայ երթալ : »

—Ես միայն քեզ կը խրկեմ, կըսէ Մելիք իշխանաբար, և այս երեկոյ դու Մօնմօրանսիի հետ պիտի երթաս խաչակրաց բանակը փոքր գունդի մը առաջնորդութեամբ. հարկաւոր հրամաններ ալ պիտի տամ, վասն զի միշտ քու վրայ յարգութիւն ունեցած եմ. կրնամ հաւատարմութիւն ընել տարիքիդ և բնաւորութեանդ. բայց Աղջ չեմ տար որ օր մ'ալ մնաս Տամիադի մէջ, ու կուզեմ որ հնազանդիս:

Իշխանին որոշակի խօսուածքը՝ բնաւ յոյս մը չի ձգեց Կուլիէլմոսին, ալ չի կրնար դէմ կենալ, կը հառաչէ, կամացուկ մը կը խոնարհի, ու ետ կը քաշուի կերթայ Մաթիլտ գտնելու:

—Ո՛հ աղջիկս, կըսէ անոր սենեակը մտնելով, միայն վայրկենի մը չափ ժամանակ ունիմ քեզ տեսնելու. Աստուած պահպանութիւն ընէ քեզ. բոլոր վստահութիւնդ Անոր վրայ հաստատէ, ինչու որ եթէ Աստուած քեզ Աղջել ըլլայ՝ կորսըված ես, իշխանը իմ պաշտպանութենէս կը վախնայ ու զիս հոս տեղաց կը հեռացընէ:

—Ինչպէս հայր, դու զիս այսպէս կը Աղջիս:

—Ճառապանաց ժամանակն հասած է, կը պատասխանէ Կուլիէլմոս ազդու կերպով, պէտք է արժանաւորապէս կրել այն փորձութիւնները որ Աստուած քեզի կը պատրաստէ, անոնք որ իր սիրոյն մէկ նշանն են, այն փորձութիւնները միայն իր ընտրեալներուն կը խրկէ, աղջիկս, դու որ Քրիստոսի հարս պիտի ըլլաս, բնաւ մտքէդ մի հաներ Թէ նա քեզի համար մեռաւ, և Թէ այս հողը որու վրայ կը կոխես մարտիրոսաց արեամբ շաղախեալ է, ու բոլոր այս անապատները հաւատացեալ զաւկրներով լըցուած են. և այսքան լուսաւոր օրինակները պէտք չէ որ քեզ վարանել տան րոպէ մը անգամ պատուոյդ համար կեանքդ զոհելու եթէ հարկաւորի:»

—Հայր իմ, կըսէ Մաթիլտ լալով, չեմ իմանար, միտքդ յայտնի ըսէ. ինչ բանէ վախնալու եմ, ինչ ընելու եմ, ինչ կը պատուիրես ինձ:

—Որդեակ, կը պատասխանէ Կուլիէլմոս, ալ քեզնէ բան պահելու ժամանակը չէ, մինչև այս ժամս անմեղութեան դիւրին ճամբովը Աստուծոյ կերթայիր. հիմայ նոյն ինքը քեզ կը կանչէ դժուարին՝ բայց փառաւոր ճամբայէ, այն է առաքինութեան ճամբան. և ինձ պարտ է որ տգիտութեանդ խաւարը լուսաւորեմ, այս Սարակինոսը քեզ սիրահարած է, այս ամբարիշտը շնացող կրակէ մը բորբոքած՝ կուզէ որ քեզ ալ իր կնիկներուն կարգը անցընէ, դու քրիստոնեայ կոյս, Թագաւորներու աղջիկ, ու Աստուծոյ հարս... կը դողաս Մաթիլտ ու կարծես Թէ այս ապօրինաւոր բանը մտածելովդ ալ պղծըվեր ես. չէ՛ ով պայծառ կոյս, բաջութիւնդ ձեռք առ. միայն Աստուած կրնայ քեզ

ազատել, վերցուր հոգիդ մինչև քու կոչմանդ բարձրութեանը, սոսկալով արտաքսէ այն Սարակինոսը որ կը համարձակի քեզ սիրել, նորէն կըսեմ, Թէոր պէտք ըլլայ մեռիր, վասն զի Տէրը քեզ կը տեսնէ, երկինքը կը բացվի, ու մարտիրոսաց պըսակը քեզ կ'ըսպասէ :»

Կրօնականին խօսքերը կը դողացընէին Մաթիլտի հոգին - այնպէս կը կարծէ որ չորսդին կրակէ անդունդ մը պաշարած է. սարսափը զինքը կը ճնշէ. զրեթէ յուսահատ կերպով կիյնայ գետինը ծնկի վրայ, ու արտասուաթաթախ երեսները բահանային հանդերձիցը տակ կը ծածկէ. ու հեծկըլտանօք միայն սա խօսքերը կըսէ : « Հայր իմ, հայր մի Թողուր զիս : »

— Մաթիլտ, կըսէ Կուլիէլմոսը անուշ ու ողորմուկ ձայնով մը, արդէն ըսի քեզ՝ որ այն անօրէնը կը վախնայ իմ ըրած պաշտպանութենէս, բայց սատանայի դաւաճանութեան դէմ կուվելով քու փառդ աւելի մեծ եղած կըլլայ. սակայն եԹէ ուժիդ պակսիլը կըզգաս՝ եԹէ առաքինութիւնդ կը խախտի իշխանին ձայնէն՝ նայէ որ հրաման մը ձեռք ձգէս՝ ու ազատօրէն երԹաս ուխտաւորութիւն մը ընես դէպ ի մեծ անապատին կողմը, հոնտեղ վանքի մը աւերակացը մէջ՝ որ շինուած էր Սուրբ Յովհաննու Կլիմաքոսի համար՝ հոն տեղը կը բնակի Սուրբ անապատական մը,

այս անձը ատենօք փառաւոր աստիճաններ ունեցաւ. գիտութեան կողմանէ հռչակաւոր եղաւ. երկնի ու երկրի գաղտնեացը Թափանցեց. բայց քանի որ մարդկանց փառացը մէջ արածիլ ուզեց՝ այնքան աւելի ճանչցաւ անոր պարապ բան ըլլալը, տեսաւ որ մարդս որքան ալ իմաստուն ըլլայ՝ եԹէ Աստուծոյ ապաւինած չէ, ամենևին ուրիշ մարդկանց վրայ բարձրանալիք չունի անանկ. եԹէ բարձրանայ ալ՝ մեծ անկման համար է. կը տեսնէս Թէ այն բանը որ Աստուած չի լըցըներ՝ անյատակ անդունդ մ'է : Այն ժամանակ այս ճգնաւորը մեկդի ձգեց բոլոր այն պարապ հմտութիւնները՝ որոնք մարդկանց Թշուառութիւնը կը նշանակեն՝ այն մարդոց՝ որ փառք ըսած բանի մը ինքզինքնին տուած են. վերջապէս քաշուեցաւ անապատը, ու երեսուն տարի է որ հոն միայնակ կապրի, անցընելով իր օրերը պահոց աղօԹից և հիւրընկալութեան մէջ, գնա դէպի անոր, որ տըկարութիւնդ ուժ գտնէ. ան գիտէ Թէ ինչպէս դիմանալու է, խնդրէ անոր աղօԹքը, որն որ գտած է երկնից ճանապարհը : »

Կուլիէլմոս ժամանակ չունեցաւ խօսքը լըմնցընելու, վասն զի Պէրէնկարիա վրայ եկաւ. ան ալ ասոր երԹալը գիտցած ըլլալով պատճառը կուզէր իմանալ, եպիսկոպոսը այսչափ ըսաւ Թէ իշխանը իր հոն կենալը չուզեր : « Ո՛վ Ամենակարող Ա-

տուած, կըսէ Թագուհին. Կարելի է որ Սալաէտտինը խնդրած ըլլայ Ռիքարտոսին խայտառակութիւնը իմ փրկութեան գնոյս միջոցովը. Թօլէմայիտի պաշարումը վերցընել կառաջարկէ, այս դաշինքով կրնամ ես ազատիլ, ահ եթէ իր կամքը այս է՝ կրնամ մեռնիլ, ինչու որ ալ մէյմալ տէսնելիք չունիմ ամուսինըս:»

Ասանկ ըսելով կիյնայ աթոռի մը վրայ սոսկալի յուսահատութեան մը մէջ, եպիսկոպոսը զորովալից կերպով կը մօտենայ անոր, կը ջանայ մխիթարել՝ ըսելով թէ Մէլիք Ատիլ այս առաջարկութիւնը իսկապէս իբր Սալաէտտինէն եկած չի տուաւ, բայց Թագուհին հազիւ թէ ասոնք կը լըսէ, իսկոյն գլխէն գացած կը պօռայ թէ կեանքը կուտայ ամուսնոյն համար, ու կը մեռնի անկէ հեռու՝ միայն անոր փառաց ազատութեանը համար: «Բայց գոնէ Թող գիտնայ, կըսէ նորէն հեծկլտանօք, թէ ես միևնոյնը չեմ մեռնիր, այլ սրտիս մէջ կը տանիմ անոր սիրոյն գրաւը, իր անունը՝ և իր աթոռին ժառանգը. ահ մօրը հետ ան ալ պիտի կորնչի, այն փափուկ զոհին վրայ մէկն ալ գութ չի պիտի ունենայ:»

Պէրէնկարիայի այս խօսքերուն վրայ եպիսկոպոսը կը պատասխանէ: «Ով փառաւոր ու Քրիստուան Թագուհի, վիճակիդ վրայ մի յուսահատիր, Նախախնամութիւնը կը պահէ քեզ, կը փորձէ՝

բայց չի Թողուր. հաւատա խօսքիս, պիտի դառնաս օր մը Անգղիոյ պալատը, ու պիտի ներկայանաս մեծն Հէնրիկոս Դ ի օգոստափառ զաւկին, հիմակու հիմա քաջալերէ հոգիդ, մտածէ որ չես կրնար յուսահատութեան մէջ իյնալ՝ առանց յանցաւոր ըլլալու Աստուծոյ ու քու ամուսնոյդ, Մաթիլտ քեզի կը յանձնեմ Թագուհին, ամեն ջանքդ ի գործ դիր, բոլոր զգուշութիւնները՝ ամեն շնորհները ըրէ անոր, բան մը չէ մի ըսէր, միայն ան բաներէն զգուշացիր որ քու յաւիտենական առողջութիւնդ կը վտանգեն, աշխարհային բարիքներուն ամենքն ալ զոհ ըրէ, դու ինքնին ձգէ այն բաները որ կրօնքը կարգիլէ, և մէկ օր մը ուրախութիւնդ կը հատուցվի քեզ, բայց ասկէց աւելի բան չեմ կրնար ըսել. ժամանակը կանցնի... երթալու րոպէն կը մօտենայ, կուզէի որ Ագնէսն ալ ինձ հետ մէկտեղ գար, քանի որ ան այս տեղուանքէն չի հեռանայ՝ ազատուած չեմ կրնար սեպել, մնաք բարով դժբաղդ իշխանուհիներ, երկնից բոլոր օրհնութիւնները ձեր վրայ իջնան, նեղութեանց մէջ բնաւ մի մոռնաք թէ այն չարիքը որ ժամանակին հետ մէկտեղ կը բալէ՝ կարճատև է, յոյս ունեցողներու համար չարեաց անձնատուր ըլլալը կամ համակերպութիւնը՝ երջանկութիւն մ'է, վերջապէս որ և իցէ պարագայի մէջ որքան որ կարծելու ըլլանք թէ մարդկային օգնութիւնք մեզ Թողուցած են՝ պէտք

չէ որ յուսահատինք, վասն զի Ամենակարողը մարդոյս յաստուցածէն ալ աւելին կրնայ ընել: »

Եպիսկոպոսը այս խօսքերը լըմնցնելով կը վերցընէ ձեռվընները երկու Իշխանուհիներուն վրայ. կ'օրհնէ զանոնք՝ ու կը հեռանայ անոնցմէ՝ զՈւԹեամբ ու տրտմուԹեամբ տակն ու վրայ եղած սըրտով մը:

Կուլիէլմոս մտաւ Ագնէսին սենեակը, կառաջարկէ որ ինքն ալ միատեղ նոյն օրը մեկնի: «ԵԹէ կը վախնաս, կ'ըսէ, նորէն քրիստոնէից բանակին մէջ երեւնալու, երԹանիք կենանք Կարմէզօս լեռան վրայ եղած Սուրբ Հէղինէի վանքը. այն տեղի կուսանքները քեզ կընդունին. որոնք խիստ չարչարանաց յանձնառու եղած՝ հոգւոյ և մարմնոյ պղծուԹիւններէն ազատ ըլլալով այնպէս խոնարհուԹեամբ կապրին որ ոչ կրնան քու վրայ իշխել և ոչ յանցանքներդ յիշել. այլ միայն Աստուածային շնորհաց աԹոռէն ԹողուԹիւն խնդրել. այն առանձնուԹեան մէջ ով Ագնէս՝ խաղաղ լաԹերու ու մոխրոց վրայ իյնալով կրնաս քաւել քու անցուցած կեանքդ. և կրնաս մարգարէին հետ զրուցել: «Տէր կերակրէ զիս իմ արցունքներուս հացովը. ու խըմցընել տուր բաւական իմ լացերուս չրովը: »

Եպիսկոպոսին առջի խօսքերուն Երուսաղէմի Իշխանուհին մէյ մը կը դողայ. դէմքը կարմրուԹեամբ մը կը ծածկըվի. բայց երբոր խօսքը լըմընցուց. Ագնէս վայրենի բարկուԹեամբ մը աչվընները անդին կը դարձընէ ու բնաւ պատասխան չ'տար. քահանան կը շարունակէ նորէն: « Աղէկ նայէ Ագնէս. նայէ որ յամառուԹիւն չընես. անզեղջ մնալու ԹշուառուԹիւնը՝ յանցաւոր ըլլալէն աւելի ծանր է:»

— Հայր իմ, կըսէ Ագնէս այնպիսի խռովուԹիւնով մը որ չէր կրնար զըսպել. կաղաչեմ զիս Թող տուր. ես քեզի խոստովանեցայ որ դեռ չեմ կրնար զղջալ. սրտիս մէջ միայն մէկ կիրքի մը տեղ կայ, ու ան ալ վրէժխնդրուԹիւն է:

— Աղէկ, կը կրկնէ Կուլիէլմոս, ԹէՀ որ վրէժխնդրուԹիւն հարկաւոր է՝ եկուր ես քեզ չեմ արգիլեր, եկուր ինձի հետ խաչակրաց բանակը. և զօրաց գլուխն անցնելով ցուցուր քու քաջուԹիւնդ. Նիզակն ու Թուրը նորէն ձեռդ առ, ծածկէ ինքզինքդ անհաւատից արեամբը:

— Այո պիտի ընեմ, կըսէ Ագնէս սոսկալի ձայնով մը. ու քիչ մը կենալէն ետքը կը շարունակէ աւելի չափաւորուԹեամբ, ժամանակը դեռ հասած չէ. պէտք է սպասել. չեմ կրնար քեզի հետ գալ:»

— Մտիկ ըրէ ողորմեելի աղջիկ, կըսէ Եպիսկոպոսը կարեկից ձայնով մը, քու յանցանքներըդ այնքան մեծ եղան՝ որ ԵԹէ Աստուածային ողորմուԹիւնը սահմանաւոր եղած ըլլար՝ ես չէի կրնար ներում տալ. բայց անոր անհուն ողորմուԹենէն ամեն բան կրնանք սպասել՝ կրնանք յուսալ, մէջն

եղած անդունդներս որքան խորունկ ըլլայ՝ այն ողորմութիւնը մեզ կազատէ . ամենուն համար է՝ միշտ բովդ է . Ագնէս , Աստուած մէկ անկեղծ զղջման խօսք մը կ'ըսպասէ քեզնէ . Ագնէս այնքան բարութեան սիրտդ չի շարժիր . Ագնէս լուութեամբդ սիրտս մի պատառէր :» Ագնէս շարունակ լուռ կը կենար , եպիսկոպոսը ծնկի վրայ եկաւ : «Ով Աստուած իմ , կըսէ , դու արժանի սեպէ որ ինքն իր վրայ գութ ունենայ . քու Որդուդեանդ պատրաստ է . բայց ատիկայ հերիք չէ՝ այդ բանը խնդրելու համար անոր սրտին ուժ մը տուր :»

Ագնէս շարունակ կը լսէ , Կուլիէլմոս ոտքի վրայ կելլէ՝ կըսէ՝ երեսը գթութեան արտասուօք թրջըված , ու քիչ մը խռովութիւնը անցընելէն ետքը՝ կըսէ : « Ուրեմն քու յանցանացդ պտուղը մշտնջենապէս պիտի կենայ հոս ու հանդերձեալ աշխարհը , երբոր այն մեղքերուն յիշատակը պիտի մնայ այն տեղ՝ ուր որ դու ալ հոն չես , պիտի շրջիս մշտնջենապէս այն տեղուանքը՝ ուր Որդութիւնը հոն երբէք ծափանցելիք չունի :»

Այս խօսքին վրայ Ագնէսը ակամայ դող մը բռնեց , բայց անհամբեր շարժուածքով մը նշան կընէ որ ալ չուզեր մտիկ ընել , Կուլիէլմոս ետ կը քաշուի . կը քալէ դէպի դուռը , ու զոցելուն ժամանակ անգամ մ'ալ կը կանգնի , աչքերները Ագնէսին վրայ տնկած կըսպասէ որ բառ մը՝ արցունք

մը՝ շնորհ մը պիտի խնդրէ իրմէն , անպարտելի Ագնէսը միշտ լուռ՝ երծաս բարովի ձևով ձեռքը կերկնցընէ ու կը դառնայ անդին այնպիսի հըպարտ կերպով մը՝ որ բոլորովին մարեց բարի քահանային հոգւոյն մէջի յոյսերը :

— Ո՛վ տէր , դու յաւիտեան անկէ հեռացած ես , ափսոս , զայն ազատելու համար կեանքս կուտայի . բայց ինքը չուզեց ազատիլ , և մանաւանդ ով Աստուած իմ , դու ես որ կամեցար այսպիսի սուկալի կամակորութեան աղէտալի տեսարանը օրինակ Որդուդ անոնց՝ որ դեռ հիմայ ասանկ յանցաւոր կրից հետևութեանը վրայ կրնան կուրանալ , Աստուած իմ , եթէ քու կամքդ այս է , կը խոնարհեցընեմ ճակատս , կը հնազանդիմ ու կերծամ :»

Եպիսկոպոսը գնաց հասաւ այն կարաւանին որ Տամիաթի արեւելեան դրանը դրսի կողմը իրեն կըսպասէր , զոր հոն Մօնմօրանսիին հետ միատեղ զանազան քրիստոնեայ գերիներ , որոնց փրկանքը տրված ըլլալով այս պատեհութեամբ պիտի ետ վերադառնային , կարաւանին հետ կային նաև մէկ քանի պանդուխտ կրօնաւորներ , որոնք Տիւբօս հասնելով հոնկէ ալ նաւ մտնեն Եւրոպայ անցնին , կարաւանին մնացած մասը կը բաղկանար տաճիկ գինւորներէ . որոնք պատուէր առած էին ճամբորդները պաշտպանել , և Մէլիք Ատիլէն առած հրամաննին այնպէս էր որ իրենց տանելիք քրիստոն-

եաներուն եվելօք զգուշութիւն ու խնամք ընեն :

Ձամբան բռնեցին դէպի միջերկրականին երկայն եզերքէն , որպէս զի ծովային հողմը մեղմացընէ Սուէզի աւազուտին ջերմութիւնը , բոլոր անցած քաղաքներնին Մալաէտտինին իշխանութեան տակն էր , բայց չի կար այն քաղաքներէն մէկը՝ որ չունենար հին քրիստոնէից մէջ փառաւոր նշանը , աւերակ եկեղեցի մը՝ կամ բրլած սեղան մը՝ կամ կէսը ժամանակէ մաշած խաչ մը՝ միշտ իր հին տէրերուն անունը կը բարձրացնէր , այս ցեխերու մէջ ընկած ու շաղախած նուիրական նշաններըը տեսնելով՝ եպիսկոպոսը ցաւէն կը հառաչէր , Մօնմօրանսի տրտմութենէն կը մռնչէր , առաջինը կը խնդրէր Աստուծմէ որ այս քաղաքները հաւատացելոց զաւկներուն անցնի, երկրորդն ալ երդում կընէր իր Որոյն վրայ զանոնք օր մը ետ առնելու:

Կը տեսնէին որ բոլոր նաւահանգստից մէջ փոյթ մը կայ , նաւատորմղի պատրաստութիւն կայ նորէն ջարդ տալու , ասոնք տեսնելուն Գաղղիացի քաջը չէր կրնար սրտմտութիւնը սանձել , պատերազմելու կրակով կը բռնկէր , կը յուսահատէր Թէ ինչու այն պատեհութեանը մէջ չի գտնըվիր . բանի բանի անգամ իր գերութիւնը մոռնալով՝ ու մինաւոր ըլլալը միտքը չի բերելով Թուր քաշեր պիտի այն կրօնից բանները կործանողներուն դէմ Թէ որ եպիսկոպոսին խոհեմութիւնը զինքը

չարգիլեր , այն ժամանակ կը ձգէր Թուրը ձեռքէն՝ հագիւ Թէ սանձելով իր վայրենի կատաղութիւնը , շատ անգամ ալ Կուլիէլմոսին իմաստութիւնը զինքը քաջալերած էր այն կրակը սրտին մէջ պահել՝ միայն իշխանուհիին անունը տալով անոր , բայց ոչ Թէ հասարակ կին մը սիրելու պէս , այլ ինչ որ իբր երկնային բան կրնան երևակայել այնպէս կը յորդորեր անոր յարգութիւն ընել , բայց ամենևին չէր համարձակէր մէջը բաղձանք մը խառնել , և իբր հրեշտակաց գովեստ մը ընել ուզելով՝ կըսէր Թէ անոնք ալ Մաթիլտի կը նմանին :

Վերջապէս մէկ քանի օր իրենց ճամբորդութեան ընթացքին մէջ յաջորդաբար եռևնին ձգելով Գազայ՝ Յոպպէ՝ ու Ակաղոն քաղաքները , տեսնըվեցաւ Կարմէզօս լեռը իր ապառաժներովն ու վանքովը , և այն ընդարձակ դաշտին մէջ գիտես Թէ մէկէն ի մէկ կախարդըվեցան տեսնելով վերջին ծայրը քրիստոնէից վրաններուն վրայ ծածանող խաչերու դրօշակները :

Այս տեսարանին վրայ եպիսկոպոսին սիրտը սուրբ ուրախութենէ մը կը նուաճի , կը տարածէ բազուկները դէպի իր եղբայրներուն , հետևէն կօրհնէ զանոնք , ու իր տկարութիւնն ու ծերութիւնը մոռնալով կըսկըսի վազել դէպի անոնց . միայն Մօնմօրանսի կրնայ հասնիլ կարաւանին միւս մարդիկը ետև մնացին , այս միջոցին

քրիստոնէից բանակին պահապան զօրքը՝ տեսնելով հեռուէն գունդ մը տաճկի զօրք, ու անոնց առջևէն քահանայ մը ու զինուորական մը, որոնք շտապաւ դէպի բանակը կը դիմեն, կը կասկածին Թէ չըլլայ որ երկու ծպտեալ անհաւատներ եղած ըլլան, ու յանկարծակի կոխվելէն վախնալով օգնութիւն կը պօռան, բոլոր խաչակիրները շուտ մը կը պատրաստըվին. զէնք կառնեն ու կը վազեն, հազիւ Թէ կը հասնին դրսի մարտկոցներուն վրայ, կը տեսնեն Տիւրոսի յարգապատիւ եպիսկոպոսը՝ ճերմակ մազերը փոշւով ծածկըված՝ զաւազանն ալ ձեռքը, նախ Լուսինեան կը ճանչնայ զայն, կը նետուի դէպի անոր, ու կաղաղակէ :

— Արդեօք հմւատամ աչվըներուս, իրաւ տեսածըս դու ես հայր իմ, դու ան խաղաղութեան հրեշտակն ես որ խրկըված է մեր միաբանութեանը համար : »

Ինքը այս խօսքը լըսնցուցած ատենը Մօնմօրանսի ալ հասած էր Փիլիպպոսին ոտիցը տակ, այս արժանաւոր Թագաւորը կը գրկէ զայն Թևերուն մէջ, և եվելօք կուրախանայ իր բովը տեսնելով աՀոռին հաստատ նեցուկներուն մէկը, Ռիքարտոս անկէ աւելի սիրտը ելած կը բռնէ եպիսկոպոսին ձեռքէն՝ անշարժ կը նայի անոր՝ ու չի համարձակիր բան մը հարցընել, Կուլիէլմոս կը հասկընայ անոր միտքը ու կըսէ :

— Մեծ Թագաւոր, մի վախնար, քիչ օր է քանի որ զատվեր եմ ամուսինէդ ու քրոջմէդ, կատարելապէս ուրախ են. ես անոնք Տամիաթի մէջ ազնուական Մէլիք Ատիլի պաշտպանութեանը ներքև ձգեցի :

— Ի՞նչ կըսես հայր, գերի ինկած են անոնք, կը պօռայ Ռիքարտոս ազդու կերպով :

Հայր Կուլիէլմոս ալ կը պատասխանէ : « ԵԹէ մեծն Բրիտանիոյ պալատին մէջ ալ ըլլային այսպիսի յարգանք ու մեծարանք չէին կրնար գտնել, բայց զիս հոս բերող պատճառները՝ ու իմ ձեզի հարցընելիքներըս ուրիշ բաներ են, այս վայրկենիս մէջ իմ առաջին խնդիրս մեզի առաջնորդութիւն ընող տաճկական զօրաց նպաստել է, հաճեցէք զանոնք կրկին իրենց տեղը դարձընել, ես անոնց խօսք տըվի Թէ այս շնորհը ձեզնէ կառնեմ անոնց համար, որն որ արդար փոխարէն մ'է անոնց ազնուական կերպին՝ որոնք մինչև հոս բերելնուն ըրին մեզի :»

Եպիսկոպոսին խնդիրը ամենքն ալ սրտի մտօք ընդունեցին, զանազան քրիստոնէից զինուորներ, կարմիր խաչ նշանագգեստներով՝ սաղավարտը գլուխնին՝ Թուրը ձեռքնին ուզեցին ընկերանալ Սարակինոսաց մինչև Թօլէմայիսի դուռը, և այս փոխարէն ծառայութեանց համար բոլոր ճամբուն պատրաստ և յօժարամիտ էին զանոնք պաշտպանել իբր եղբայր, և պատերազմի մէջ իբր Թշնամի :

Այս միջոցին Կուլիէլմոսի և Մօնմօրանսիի հասնելուն լուրը ուրախութիւն մը կը տարածէ առ հասարակ բոլոր խաչակրաց մէջ. չիկայ մէկը որ Կուլիէլմոսին կերպարանքը անոր խաղաղութեան ու միաբանութեան նշան չըլլայ, մէկ խօսքով միայն անոր մօտենալը ամենուն ալ ատելութիւնը մարեց, և այնքան ազդեցութիւն ունէր որ ինքը դեռ չի խօսած՝ ամենուն ալ հոգին պատրաստ է հնազանդելու, Թազաւորէն հրաման կը խնդրէ որ հետևեալ առտուն ժողով մը գումարէ, ամենքն ալ խօսք կուտան հոն գտնըվելու, այն ժամանակ ինքն ալ բանակին մէջէն անցնելով՝ ընդհանուր ծափահարութեամբ կերթայ քիչ մը հանգչելու Ռիքարտոսի վրանին տակը, Մօնմօրանսին ալ կերթայ Փիլիպպոսի վրանը. ու հոն կը տեսնէ որ բոլոր Գաղղիացիք իր վերադարձին համար ուրախանալով բազմութեամբ ներս կը դիմեն. ու օղը կը գոռացընեն իրենց երիտասարդ քաջազունին փառաւոր անունքը:

Հետևեալ օրուան խորհրդին ակնկալութիւնովը Կուլիէլմոս չէր կրնար հանգիստ կենալ, միտքը կը դնէ երկպառակութեանց վրայօք խօսիլ, մասնաւոր կերպիւ բոլոր զրուցելիք բաները մտքին մէջ կը տեղաւորէ, և վերջապէս իր յոգնած աչվրները ի քուն գոցելէն առաջ՝ կերթայ սեղանին առաջը ու շնորհակալութիւն մատուցանելով եղած բաներուն

վրայօք, կը խնդրէ նաև իմաստալից ու ազդու խօսքեր՝ որպէս զի շարժեն Թազաւորաց սիրտը, ու կատարվին հետևեալ օրը քրիստոնէից միաբանութեանը համար պէտք եղած դժուարին գործը:

ԳԼՈՒԽ Ջ.

Արշալոյսը հազիւ կըսկըսէր ոսկեզօծել հորիզոնը երբոր եպիսկոպոսը ելաւ գնաց ժողովատեղին սրահը. երեք հատ աթոռ պատրաստըված էին հոն, մէկը Ռիքարտոսին, մէկը Փիլիպպոսին միւսն ալ պարապ կը մնար Գերմանիոյ Կայսեր համար, կարգաւ կը նստին՝ առաջ Պաւիէրայի դուքսը, անկէ վար կը նստէին տէրութեան կայսրընտիրները, Ֆրանսայի պարոնները, և Անգղիոյ լորտերը, անկէ ետքը եկեղեցական իշխանները, սրահին չորրորդ կողմը պահուած է արևելեան իշխաններու, հոն կը տեսնուի Անտիոքի իշխանը, Գալիլեայի՝ Յոպպէի՝ ու Տրապօլսոյ կոմսերը, Թեւթոնեան կարգին ու սուրբ գերեզմանին ասպետները, վերջապէս դէմ առ դէմ կը նստին Լուսինեանն ու Ֆօրբատոսը, այս երկու անհաշտ Թշնամիք՝ նոյն հաւասարութեամբ աթոռներու վրայ նստած՝ իրարու հաւասարութիւնն ալ կերևայ Թէ չէին քաշեր. տեսարանին մէկ մեծ գարմանք մը

կը բերեն այս երկու Երուսաղէմի Թագաւորները :

Երբոր այսպէս ամեն Թագաւորներն ու իշխանները իրենց Թագովը գաւազանովը և ծիրանիովը լուռ Թամբ նստած են , Տիւրոսի եպիսկոպոսը ոտքի վրայ կելլէ գլուխը բաց, աչքերը կրակի պէս փայլեցնելով ազդու ձայնով մը կը նկարագրէ բանակին մէջ տիրած անմիաբանութեան մահաբեր պտուղները . կը յայտնէ որ քրիստոնէից համար Երուսաղէմի ճամբան յարդել է Թօլէմայիսի տէր ըլլալը . կը յայտնէ նաև Թէ ժամանակաւոր բարիքը կրօնից բարիքէն նախամեծար սեպելով՝ խաչակրաց դէմ սպառնացող չարիքներուն պատճառ կըլլան , կը կործանէ անոնց հպարտութիւնը , ցուցընելով Թէ այս անմիաբանութիւնները զիրենք ծաղր ընել կուտայ մահմետականաց : «Հազար անգամ լսեցի անոնցմէ , որ կըսէին Թէ այն Եւրոպացի հզօր Թագաւորները բոլոր իրենց հպատակներն ու զանձերը արևմտքի խորերէն հետերնին արևելք բերելով ուրիշ բան չեն ըներ , այլ մեր երկիրներուն վրայ բանակ կազմել , ու առանց քաջութիւն մը ցուցընելու անկէ դուրս ելլել . . . բայց այս ալ հերիք չ'է , երբոր դուք ձեր Թանկագին ժամանակները կը կորնցընէք , կը կարծէք Թէ Սալահէտինը անհոգ կեցեր ձեր մահառիթ երկպառակութիւնը կը դիտէ , բոլոր իր գաւառներուն մէջ զօրաժողով կընէ , նաւահանգստաց մէջ նաւատորմիղ

կը պատրաստէ , ամեն կողմ իր ժողովուրդը պատերազմական բորբոքով կուռ կըսպասեն . այնքան ուժի տէր ըլլալէն ետքը ձեր վրայ յարձակելու ինչ կըսպասէ Սալահէտինը , այն հզօր օգնականին , այն սարսափելի զինուորին կըսպասէ , որ օր օրի ձեր վրայ քալելու վրայ է , կրելով իր սրտին մէջ ծարաւութիւնը՝ անօթութիւնը ու ժանտաբեր օդը , ինչպէս որ խեցգետինը զօդիակոսի մէջ մտնայ՝ ու շնիկ աստղը Թափէ իր ապականիչ հրդեհը այն ժամանակ գետերը կը ցամքին , խոտերն ու պտուղները չորնալով՝ կիյնան չոր ու կըրակի պէս երկրին վրայ , այսպէս ալ ձեր տկար մարմինները չի պիտի կրնան դիմանալ մինչև անգամ զէնքերնին ալ չի պիտի կրնան կրել . ահա այն ժամանակ Սալահէտինը կայծակնալից մէտօրայի մը պէս յանկարծ ձեր առջին պիտի ելլէ , և պատերազմին առիւծն ալ՝ այն սոսկալի Մէլիք Ռատին ալ իրեն հետ . երկուքն ալ փայլատակել պիտի տան իրենց ահարկու Թուրերը , և ամեն բան պիտի խոնարհի անոնց առջին . և քիչ ժամանակէն ուրիշ բան չի պիտի մնայ՝ այլ այն ազնուական ասպետաց քիչ մը մոխիրը և ամօթը . որոնք Քրիստոսի պաշտպանութեանը համար մէջքերնին Թուր կապած էին , և այս պատերազմական դաշտը որուն մէջն ենք հիմա՝ այս դաշտը որ զօրքերով ու քաջերով լըցուած է . փոխարկի պիտի մեծ

զերեզմանատան մը , գալիք ազգերուն ուրիշ բան չի պիտի յիշատակէ՝ այլ ձեր պարտութեան նախատինքը և Թշնամեաց հաղթութիւնը :»

Այսպիսի սոսկալի նկարագրութիւն մը կը զարմացընէ բոլոր ժողովականները . ամենուն ալ հոգին կը վրդովի , ընդհանուր շշունջ մ՚է կը փըրթի , Ռիքարտոս ու Փիլիպպոսը եպիսկոպոսին խօսքերէն շարժելով զարմացման մէջ ինկած՝ համարձակութիւննին տարակոյսի կը փոխվի , մէկտեղ ոտքի վրայ կելլեն , երդում կընեն որ եթէ մեռնել ալ հարկ ըլլայ՝ առանց փառքի չի մեռնին. Լուսինեան խոր կսկիծով կը վիրաւորի , Տիւրոսի Մարքիզը՝ իր նպատակացը մէջ անդառնալի կերեւայ , Պաղեստինու մէջ քաղաք մը ստանալ կուզէ , իր կամքը ամենեւին տեղացը չի շարժիր , Կուլիէլմոս կը տեսնէ որ ամենուն ալ սիրտը ելած է , և գիտնալով որ վհատութեան մէջ կիյնան՝ եթէ յոյսերնին նորոգելու չըլլայ , նորէն կըսկըսի քաղցրութեամբ խօսիլ , կը ցուցընէ միաբանութեան մը անհուն օգուտները և կըսէ :

—Երբոր Սարակինոսք մահաբեր երկպառակութեան մէջ ըլլալնիդ իմանան , աւելի գէշ կըլլայ բանը . քանի որ Սալահէտինը Երուսաղէմ և Մէլիք Ատիլն ալ Եգիպտոսի մէջ է , մէկտեղեցէք առանց ուշանալու՝ յարձակեցէ՛ք Թշնամւոյն վրայ , վաղը արևը ծագելուն պէս Թօլէմայիտը զարնելու է ձեր ամեն ուժովը մէկտեղ . նոյն երեկոյին յաղթութեամբ պիտի մտնէք , և անոր խորտակուած պարսպացը վրայ պիտի տնկէք խաչին փառաւոր դրօշակը :»

Եպիսկոպոսին ճարտասանական զրոյցը՝ այս մեծ երևակայութեամբ ուժ առնելով , յաղթութեան սաստիկ նկարագրութիւն մը կընէ , քրիստոնէից առջեւէն անհետացից փախուստը ու կոտորածը կը ցուցընէ , յաղթութեամբ առաջ երթալով մինչև Երուսաղեմ ճամբայ բանալնին կը հասկըցընէ , բայց պէտք է որ Մէլիք Ատիլ եղբօրը օգնութեան չի հասած իրենք հոն մտնէն : Այն Աստուածային մարդկանց պէս որոնք յերկնից ուժ առած գալիքները կը գուշակեն , այսպէս ալ Կուլիէլմոս կրօնից ազդեցութեամբը ու կրակովը լըցուած կը նկարագրէ այն երջանիկ վայրկեանը յորում Սիօնի դռները պիտի բացվին իրենց առջին , ու իրենց ձեռվընեբը նորէն պիտի շինեն սուրբ տաճարը , և յաղթութեան արմաւենիներով զարդարեն այն տեղուանքը որ Փրկիչը իրենց համար տարածեց բոլոր իր արիւնը . եպիսկոպոսին ցուցուցած այս յոյսերը՝ գինք մտիկ ընողներուն ամենուն ալ հոգւոյն մէջ կը հաստատվի , ամենէն ալ մէկ աղաղակ մէկ կամք կը լըսուի , ամէնքն ալ պատերազմելու համար կը վառին , երկու կուսակցութիւնք իրարու հետ միանալով կը մոռնան իրենց առջի Թշ-

նամութիւնը , ամենքն ալ եղբայր կըլլան , բայց Կուլիէլմոսի խոհեմութիւնը շատ չ՚ուրախանար , գիտէ որ այս միսբանութիւնը վայրկենական եռանդէ մը ծնած ըլլալով կրնար վայրկենական դիմացկուտութիւն ունենալ , կուզէ զանոնք ամուր հիման մը վրայ հաստատել , մէյմալ անոնց ուշադրութիւնը կարծընցընէ ըսելով :

—Կը բաղձամ նաև որ բոլոր այս քաջ զօրքերը՝ այս մեծամեծ զօրապետները որ իրենց արիւնը Թափելու կերթան սուրբ քաղաքը կրկին ձեռք բերելու , Ծող յիշեն Թէ Աստուծմէ ետքը որո՞ւ կը ծառայէն , կը տեսնեմ առջիս երկու Թագաւոր որ իրենց կը սեպհականեն այս բանը , երկուքն հաւասար իրաւունքի տէր , աղէկ գիտեմ որ Երուսաղէմի Թագը Միբիլլայինն է , բայց առանց զաւկի մեռած ըլլալով այս ժառանգութիւնը ուրիշ մէկու մը չէր իյնար , այլ միայն իր Իզապէլլայ քրոջը , որ Ֆօրրատոսի ամուսինն է , ուրեմն պէտք է որ ան ըլլայ անոուին օրինաւոր ժառանգը , բայց Լուսինեան որ իր զօրացը միսբան հաւանութեամբը Թագաւոր հրատարակեցաւ՝ դեռ կենդանի է , ու ես կը հարցընեմ. արդ՝ ով Թագաւորք այսպիսի պաշտօն մը՝ այսպիսի վսեմ արժանաւորութիւն մը՝ մեռնելէն առաջ կրնայ կորսըվիլ , և ով որ զայն ի կենդանութեան զրկելու ըլլայ՝ յափշտակիչի անունէ զատ անուն կը վայլէ ան մարդուն , բայց սակայն

քանի որ Ֆօրրատոս իր իրաւունքը կորուսած չէ նոյնպէս ալ Լուսինեան դեռ կենդանի է , ուրեմն վճռեցէք որ քանի որ ողջ է՝ ինք Թագաւորէ , և ապա անցնի Իզապէլլայի տոհին :

Այս առաջարկութիւնը ընդհանուրին ծափահարութեամբը ընդունվեցաւ , քանզի ամենքն ալ իրաւախոհ ըլլալ կուզէին , զուցէ կարելի է որ սըրտերնուն խորէն այս երկու կատղած Թշնամիք հաճութիւն տուած չըլլան , բայց ժողովին շարժմանը ինքըզինքնին յարմարցընելով , ու տեսնելով որ իրենց ամենէն նախանձոտ պաշտպաններն ալ զիրենք կըստիպէին գործը լրմնցընելու , ալ հնազանդեցան և հաճեցան եպիսկոպոսին առաջարկութեանցը : Այն ժամանակ բոլոր Թագաւորք ու մեծամեծք ոտքի վրայ կելլեն ու կը մօտենան սեղանի մը՝ որու վրայ դրուած էր մետաքսեայ դիպակով ծածկուած աւետարան մը , ամենքն ալ յարգանօք կը դնեն ձեռվընին անոր վրայ , ու երդում կընեն եպիսկոպոսին ըսած դաշինքը կատարելու. արարողութիւնը լրմնցածին պէս Ռիքարտոս կը պոռայ :

—Վաղը Թօլէմայիտի յարձակում :

—Վաղը Թօլէմայիտը աւար ըլլայ , կը պօռայ Փիլիպպոսն ալ :

Այս երկու աշխարհիս մեծ Թագաւորներուն աղաղակը , ու բոլոր ժողովին ցնծութիւնը անանկ կենդանի ու հոգևոր եռանդ մը կը ցուցընեն որ բո-

լոր բանակը կը գոռայ , զօրաց սիրտը այս աղաղակեն ելլելով կըզգան որ արիւննին նոր կրակով մը կը բորբոքի , ամենքն ալ խորհրդարանին բոլորտիքը կը դիզուին որպէս զի լսեն Թէ երբ յաղթութեան պիտի վազեն , երբ իմացան Թէ արևը ծագելուն պէս Թօլէմայիտի տակը պիտի ըլլան , ու օրը երեկոյ չեղած տիրէն պիտի քաղքին , ալ ամէնքն ալ յոժարակամ կը խոստանան բնաւ աշխատութենէ չի յոգնիլ և անկարելի բաներն ալ ընել , որովհետև այնպէս կըզգան որ իրենց համար անկարելի բան չիկայ :

Նոյն միջոցին ժողովը լուծուելէն առաջ Մօնմորանսի կը խնդրէ որ զինքն ալ մտիկ ընեն . ուստի ոտքի վրայ ելլելով կըսէ : « Թագաւորք և Աստիպետք . Աստուածոյ դատը՝ որուն մենք պատերազմելու կերթանք՝ արդարապէս ամեն դատերուն գերեցիկն է , բայց գուցէ անկէ վար չի մնար ուրիշ դատ մ՚ալ , ձեզնէ ով չի գիտեր որ Անգղիոյ Թագուհին գերութեան մէջ է . և Մէլիք Ատիլն ալ անոր փրկանք կուզէ որ մենք ամօթով ետ քաշվինք պաշարումէն . բայց ով կրնայ չի բարկանալ երբոր մէկը լըսելու ըլլայ Թէ նոյն Մէլիք Ատիլը՝ Մաթիլտի համար ցանկանալով՝ կը յանցաւորի այս Աստուածային կոյսին պարկեշտութեանը դէմ . և ամէն օր յանդգնաբար իր սիրահարութիւնը կիմացընէ անոր . եթէ մինչև հիմա իբր Թագաւորի

մը աղջիկ յարգեց զայն , գուցէ քիչ ատենէն այս փորձած ճամբան Թողելով . . . ինչ կը Թողաք Թագաւոր կը շարունակէ Ռիքարտոսին դառնալով , արդէն ձեր բաղձանքն ալ իմինիս հաւասար կը խնդրէ այս օգոստափառ ժողովէն որ օգնութեան վազենք այն յարգի իշխանուհիներուն . քաջութիւնը՝ Տամիաթի ճամբան կըբանայ մեզ . չեմ պահանջեր որ բանակը պաղեստինը Թողելով հոն երթայ , բայց կը փափաքիմ որ ամեն այն ասպետները որ գեղեցկութիւնը պաշտպանելու ուխտ ըրած են՝ ինձ հետ մէկտեղ գան ազատելու Մաթիլտ իշխանուհին ու զայն մաքուր իր հայրենիքը դարձընեն :

— Եթէ քու ճշմարիտ փափաքդ այս է , կը պատասխանէ Փիլիպպոս , որ ասպետը հոս կը կենայ . ամենուն ալ վերտառութիւնը պատիւն ու գեղեցկութիւնն է . ես ալ կերթամ :

— Թագաւոր , կըսէ Ռիքարտոս , մենք երկուքս մէկէն չենք կրնար բանակը ձգել :

— Ես կարծեմ Թէ , կըսէ Լուսինեան , այն Թշուառներուն օգնելըս՝ իմ Երուսաղէմ մտնելէս առաջ է , երկուքնիդ ալ կեցէք . իմ արիւնս ու կեանքս Իշխանուհի Մաթիլտինն է , և համարձակ կը խոստովանիմ նաև որ եթէ հարկաւորի աթոռըս տալ անոր ձեռքն ստանալու համար՝ յօժարութեամբ կուտայի : »

Այս խօսքին վրայ Ռիքարտոս սիրալիր կերպով

մը կը բռնէ իր զինուորական եղբօրը ձեռքը . ու կերևայ Թէ այս խօսքին հաճութիւն ալ տուաւ . Մօնմօրանսի կը տեսնէ այս պահանջման ընդունելիը՝ ծանրը կսկիծ մը կիմանայ , որովհետև իր համեստութիւնը չէր կրցեր այս բանը խնդրել , կըսկըսի զոռոզութեամբ ըսել :

— Լուսինեանի դիտաւորութիւնը աղէկ չերևնար ինձի , ինչու որ իր Թագաւորութիւնը կորուսած ատենը ինք բանակին գլուխն էր , իսկ երբոր նոյն Թագաւորութիւնը նորէն ձեռք ձգեց՝ ինքն հոն չէր : »

Լուսինեան այս խօսքէն նախատինք կրելով՝ նոյն կէտին վրէժխնդիր ըլլալ կուզէ . բայց երկու Թագաւորները մէջ կիյնան՝ ու Կուլիէլմոսի օգնութեամբ այն երկուքին կիրքը կը հանդարտեցընեն . անկէ ետքը եպիսկոպոսին առաջարկութեանը դառնալով կը որոշեն՝ որ Թօլէմայիտը զարնելէն ետքը՝ հազար հատ ասպետ ելլէն՝ (Կուսական Ասպետք) անունով՝ և Ռիքարտոսն ալ անոնց գլուխն ըլլալով Մօնմօրանսի ալ հետերնին երթան ազատեն Իշխանուհիները . բայց Ռիքարտոսին տեղը փոխանորդ մնալու համար մէկը պիտի ընտրըվի , ու ընտրելեաց անուններն ալ սափորի մը մէջ ձգվելով՝ բուէարկութեան կանոնով պիտի ելլէ , այս մեծամեծ բաները այսպէս վճռըվելով՝ կըսկըսին հետևեալ աւուր յարձակումը ձևակերպել . Ռիքարտոս իր Անգղիացիներուն գլուխն անցած յարձակի

պիտի արևելեան կողմի աշտարակին վրայ . Փիլիպպոսն ալ խօսք կուտայ Նազարէթի վրայ յարձակիլ հարաւային կողմէն . Լուսինեանն ալ պիտի զարնէ բուն քաղաքը՝ պարսպին մէկ տկար կողմէն , ու հոն իր մեքենաները հաստատելով պիտի կործանէ Թօլէմայիտ քաղաքը . Ֆօրրատոն ալ խօսք կուտայ անոր օգնելու , բայց որպէս զի այս պատրաստութիւնը ներսէն չիմացվի , բանակին բոլորտիքը բարձր ցանկապատ մը կը շինեն ձիւնեայ ճիւղերէ :

Ամեն Թագաւորները մէկէն իրենց հրամանները կուտան . պատերազմը կը պատրաստըվի . ու հանգստութիւնը մէկդի դնելով ամեն կողմանէ կռուելու ձայներ կելլէ . հազիւ Թէ երեկոյեան արշալոյսը սկըսած էր՝ Մօնմօրանսի հազար հատ տապարաւորներու գլուխ անցած՝ զիշերային մութեան օգնութեամբը կուզէ լուռ կերպով քաղքին առջի պատնէշները աւրել . Լուսինեանն ալ փայտաշէն աշտարակի մը մէջը լեցուն զինուոր՝ կը հաստատէ բերդին մէկ պատուվածին դէմ , բոլոր այս շարժմունքները զգուշութեամբ ու լռութեամբ կընեն . մինչև անգամ պզտի ոտնաձայն մ՚ալ չէր իմացըներ ըրած պատրաստութիւններին :

Երբոր ամեն բան այսպէս պատրաստ էր հետևեալ օրուան սոսկալի յարձակմանը , Թօլէմայիտի բնակիչք կոյր վստահութեամբ քրիստոնէից անմիա-

բանութեանը վրայ ապահով ըլլալով՝ կը քնանան խաղաղութեան մէջ առանց կասկածելու որ կործանումն եկած հասած է գլխունուն վրայ :

Հազիւ թէ արշալոյսը սկըսաւ երևիլ՝ պատերազմական փողերուն՝ զէնքերուն՝ և ձիերուն խըխնջալէն արթընալով կելլեն իրենց պարսպացը վրայ . սոսկալով կը տեսնեն այս սոսկալի պատրաստութիւնը՝ որ ամեն կողմանէ իրենց կըսպառնայ . պարիսպները հազարաւոր զինուորներէ յարձակմունք կրելով՝ պաշտպանելիք տեղ չէր մնացեր , սկըսան իրենք ալ տաքցուցած քարեր ու հալած կապար վար թափել . բայց քրիստոնէից նիզակներն ու նետերը շուտով ետ վանեցին զանոնք չարաչար վիրաւորելով , բայց նորէն կըսկըսին յարձակիլ իրենք ալ Մէհմէտ անուն քաջին հրամանաւը , վասն զի Սալաէտտինը այս մարդուն յանձնած էր Թօլէմայիտի պահպանութիւնը . հաստատութեամբ դէմ կը դնէին քրիստոնէից զօրութեանը , բայց շատ աշտարակներ կործանեցան , խրամները լըցուեցան . զանազան տեղուանքէն պատռուածներ բացվեցան . խաչակիրք յարձակելու պատրաստ . բայց պաշարեալները անձնատուր ըլլալու խօսք չեն ըներ . ասոնց յամառութեան չափովը Ռիքարտոսին ալ քաջութիւնը կաւելնայ . կորիճ զօրականք ուժերնին կրկնապատիկ կընեն . բորբոքնին ալ արգելք չի ճանչնար . երկաթապատ գերանները՝ սուր մանգաղները՝ սոսկալի մեքենաները շտկըվեցան դէպի արևելեան աշտարակներուն , աշտարակները սկըսան դողդոջել . սոսկալի շառաչմամբ կիյնան կը կործանին , անոնք պաշտպանող զինուորք ալ մէկտեղ . Ռիքարտոս կը յարձակի աւերակաց մէջ , կըսկըսի գետնի վրայ անոնց հետ կռվիլ , Մէհմետ տեսնելով որ քրիստոնեայք ամէն կողմ յաղթող են՝ իրենք ալ սոսկալով կը փախչին միջնաբերդը . Փիլիպպոս Թագաւորն ալ միւս կողմանէ մտնելով կը միանայ Ռիքարտոսին . ու կը պատրաստըվին երկուքն ալ սանդխով միջնաբերդը ելլել :

Երբոր այսպէս յաղթութեամբ առաջ կերթային , զարմանալով կըլըսեն որ ծովու կողմէն ալ Սօնմօրանսի երկաթ ձգեր է , ու աւելի զարմանալին՝ տիրեր է նաւահանգստին ու աշտարակներուն . և այն անյաղթելի զօրաց մէջէն անցնելով ճամբայ բացեր՝ շարժական կամուրջներն անցեր է , որոնք դրուած էին դրսի մեքենաներուն գլխէն մինչև քաղքին պատերուն վրայ , դէմ դնող Թշնամի շատ քիչ մնացած է իրենց . . . երկայն ժամանակ սպասել հարկ չըլլար . Մէլիք Ատիլ բազուկէն ի զատ բան չիկայ Ռիքարտոսի քաջութեանը արգելք ըլլող , որն որ վերջապէս միջնաբերդին տակն եկեր կայներ էր , երկու Թագաւորաց Թուրն ու նիզակը . արդէն սկըսած էին զայն շարժել . երիտասարդ Ռիքարտոսը այսպիսի դժուարին պարագաները կը փնտրէ ,

բուն իր ձեռօքը պատին սանդուխ մը կը դնէ, առաջին յարձակմամբ նախ ինք կելլէ, քիչ մ'ալ անդին Լուսինեան ասոր օրինակին հետևելով՝ ու զիրար գերազանցելու փափաքով վառված. չի լսուած կատաղութեամբ դէմ կը դնեն վրանին նետված նիզակներուն. այն միջոցին Մ'օնմօրանսին ալ եկաւ պատին հասաւ. յաղթող բաջազունը իրեն սպառնացող վտանգները մոռնալով՝ և զինքը պատող Թշնամիքը գրեթէ չի տեսնելով զլուխը պահպանող վահանը կը վերցընէ մէկդի կը նետէ. ու ետևէն եկող ղօրաց ձեռքէն առնելով խաչին դրօշակը նախ ինքը կը տնկէ բարձր պարսպին վրայ. և այս փառաւոր նշանը յաղթութիւն կուտայ քրիստոնէից. Սարակինոսք կուզեն զայն գետինը կործանել. բայց ինչ բաջութեամբ որ յաղթութիւն ստացաւ՝ նոյն քաջութեամբը կը պաշտպանէ նաև ինքզինքն ու դրօշակը. բարձր պարսպին վրայ ամենքն ալ զինք կը դիտէն, կը կայնի սուրբ դրօշակին քովը ու միայն իր Թրովը կը հեռացընէ անհաւատները ու կարգիլէ անոնց հոն մօտենալը:

Այս միջոցին իրեն այնքան փառաւոր ճամբայ բացող սանդուխը՝ բոլոր վրայի զօրքերովը գետին կը կործանի. ու ինքը միայնակ կը մնայ այնքան Թշնամեաց մէջ. սակայն քաջութիւնը իր հետն է՝ չի զարհուրիր. իսկ տաճկները ամաչելով որ մէկ հատիկ քրիստոնեայ մը զիրենք ետ կը մղէ, բազ-

մութեամբ կը յարձակին վրան. երբոր այսպէս իր անյաղթելի բազկաւը գետին կը զարնէ զանոնք, միւս կողմէն ալ կացինի հարուած մը ընդունելով սաղաւարտը երկուք կը ճեղքի. գլուխը կը մնայ բաց ու անպաշտպան. ամենքն ալ կը զարմանան տեսնելով ասանկ երիտասարդ տարիքի մէջ՝ ասանկ անյաղթելի կտրիճութիւն. կերևայ Թէ կը վախնան սպաննելու այն մարդը՝ որուն զարմանալէն չեն կրնար դադրիլ. բայց Մէհմետ քաջը յանկարծ ամրոցին վրայ կը տեսնըվի, կը վազէ՝ կը յարձակի կը քաջալերէ իր զօրքը ու կը պօռայ:

— Անմիտներ, ինչ կուշանաք զայն սպսննելու, Մ'օնմօրանսի իյնալէն ետքը Թէև քաղաքն ալ տալու ըլլանք յաղթութիւնը միշտ մերն եղած պիտի սեպուի:» Այս կըսէ ու իր զունդ մը հետևականերովը քաջազունին փախչելու միջոցները կը գոցէ. ան ալ տեսնելով որ Թշնամեաց բազմութիւնը զինքը նեղը ձգելու մօտ է, անվեհեր սրտով ու անյաղթելի բազկաւ դէմ կը դնէ այն հեղեղի պէս բազմութեանը՝ կռնակը պատին տալով, անձին պաշտպանութիւնը չի հոգալով՝ միայն գլխէն վեր ծածանող խաչին դրօշակը կը պաշտպանէ, և արդէն իր ազնուական նախանձաւորութեան զոհ ըլլալով՝ արիւնը կըսկըսի իր զէնքերը ներկել, բայց Աստուած՝ որ կուզէր աշխարհիս օրինակ ըլլալու համար զայն պահել՝ պաշտպան մը կը խրկէ անոր.

Լուսինեան շատ անգամ ետ վերնտվելէն վերջը կը յաջողի կելլէ պարսպին վրայ. ասոր հետևելով հազարաւոր զինուորներ կը հասնին քաջը ազատելու, իսկ ինքը իր Ռուրը ձգելով ուրիշ Ռուր մը կառնէ, ինչպէս Թշնամիի մը սաղավարտը կառնէ գլուխը կը ծածկէ. և վիրաւորված ըլլալովն ալ նորէն կռվիլ կուզէ:

Այն ժամանակ Մէհխուպ տեսնելով որ աւարը ձեռքէն կը փախչի, ինքն ալ կըսկըսի կատղիլ. բոլոր իր կատաղութիւնը կը դարձընէ Լուսինեանի դէմ. անանկ յանկարծական ու պատրաստ նիզակ մը կը նետէ վրան որ Երուսաղէմի Թագաւորը ինքզինք պաշտպանելու ժամանակ չունենար, սրտին վրայ վէրք մը կառնէ, հեղեղի պէս արիւնը կըսկըսի վազել. անյաղթ քաջազունը դողդողալով կիյնայ ծնկի վրայ, այն ժամանակ Մէհխուպը ասանկ կըսկըսի նախատել զայն:— Երուսաղէմի Թագաւոր, որովհետև այս աշխարհիս մէջ Թագաւորութիւնդ կորուսիր, գնայ միուսին մէջ փնտրէ:»

Սակայն Մէհխուպ խօսքը լըմնցընելուն ժամանակը՝ պատնէշներն առնըվեցան. բոլոր բանակը մէկեն Թօլէմայիսի մէջ մտան. Ռիքարտոս իր զինուորական եղբօրը պաշտպանութեան կը վազէ, կազատէ զայն ու վրէժխնդիր կըլլայ, Մէհխուպը շղթաներով կապել կուտայ. Թօլէմայիսի բնակիչք տեսնելով որ իրենց զօրապետը գերի է բռնըվեր՝

իրենք ալ կը հնազանդին յաղթողին. ու առաջարկութիւնները կընդունին. ցաւելով կը դիտեն որ մզկիթներու վրայ խաչադրօշները կը ծածանին. արեգակն ալ ճիշդ իր վերջին շառաւիղներովը կը ոսկեզօծէր զանոնք. և մարը մտնելէն առաջ կը լուսաւորէր այն յաղթված քաղքին յաղթական կամարները, Գաղղիոյ և Անգղիոյ Թագաւորները իրարու ձեռք սեղմելով կերթան իրենց գունդերուն առջևէն շնորհակալ ըլլալու Աստուծոյ իրենց յաղթութեանը համար Սրբոյն Յովհաննու եկեղեցւոյն մէջ՝ որն որ տաճկները մզկիթ ըրած էին. եկեղեցին սկըսեց նորեն իր նախկին պաշտամունքը կատարել. Տիւրոսի եպիսկոպոսը իր քահանայապետական զգեստները հագած կը սրբագործէ եկեղեցին, սկիզբ կուտայ սուրբ երգոց ու հնչեցընել կուտայ Քրիստոսի սուրբ անունը երախտագիտական օրհնութիւններով, բոլոր քաջերուն ձայնն ալ մէկտեղ կելլէ, Թագաւորները՝ իշխանները՝ և զօրականք գետինը կը խոնարհին. ամենևին աստիճանի և մականուան խըտրութիւն չիկայ. այս բարեպաշտական պարտքը կատարելնուն ժամանակ գիտես Թէ նոյն իսկ յաւիտենականին առջին կանգնած էին. յաղթողները ետ կը դառնան կերթան իրենց որոշեալ զօրանոցները, ու այն փառաւոր խոնջութեան վրայ կը հանգչին, հանգստութեան ձաշակն առնելով գիշերային լռութեամբ:

Երբոր Թօլէմայիտ քաղաքը կը կործանէր քրիստոնէից զէնքերուն տակ, անդին Սալահէտտինը իր բերդերուն ամրութեանը վստահ ու անոնց պաշտպաններուն քաջութեանը ապաւինած, և ամենէն աւելի խաչակրաց բանակին անմիաբանութեանը յուսացած, երբէք չէր կարծէր որ Թշնամին համարձակի զարնել այնպիսի ամուր քաղաքը. այս ապահովութիւններով իր մէկ մաս զօրքը երկնցած էր դիպի Մուսուլ, որպէս զի պաշտպանէ այն քաղաքը Էմմատեօս Թազաւորին յարձակմունքներէն, որուն հին տէրն էր, քիչ օրուան մէջ անոր յաղթելով երբոր արևելք կը դառնար Գալիլեայի լերանց ստորոտը կը հանդիպի Մէթխուպին, որն որ Թօլէմայիտի մէջ գերի բռնըված էր. այս ողորմելի պատերազմականը՝ գլուխը մօխրով ծածկած՝ յուսահատութիւնը դէմքին վրայ նկարված՝ կիյնայ իր տիրոջը ոտվընտրուն ու կըսէ:

— Ա՛ռ կեանքս, քու Թշնամիդդ զիս կոխեցին. տէր եղան անոնք այն քաղքին՝ որն որ դու ինձ յանձնած էիր. ու զիս բռնադատեցին որ զամ քեզնէ անձնատուր ըլլալու ստորագրութիւն խնդրեմ:» Այս անակնկալ լուրէն Սալահէտտին զարհուրած անշարժ կը մնայ, լըսած բանին չի կրնար հաւատալ, չի կրնար իմանալ Թէ մէկ մարդու առեղնախօսութեամբ ինչպէս միաբաներ է քրիստոնէից Թունաւոր անմիաբանութիւնը, և Թէ ինչ-

պէս մէկ օրուան մէջ կրնայ առնուիլ այնպիսի քաղաք մը որ Երուսաղէմէն ետքը ամենէն ուժովն էր:

— Արդեօք ով է, կը հարցընէ Սալահէտտին, ով է այդ արտառոց մարդը որ այնքան Թազաւորներուն սրտին վրայ իշխանութիւն ունեցած ըլլայ, որ մինչև հիմայ ոչ փառաց օգուտը և ոչ ալ կըրօնքը իշխանութիւն ունեցած էր անոնց վրայ, և որ ձեռքը կրցաւ Թօլէմայիտի եռւսպատիկ պարիսպը աւերել:»

Մէթխուպ կը պատասխանէ: «Ինչպէս որ մեր մարգարէին մէկ խօսքը կրնայ սանձել փոթորիկը, այնպէս ալ Տիւրօսի եպիսկոպոսը կրցաւ իր ազդու խօսքերուն միջոցովը դադրեցընել քրիստոնէից մէջ տիրած այն կատաղի անմիաբանութիւնը, որն որ գիրենք բնաջինջ ընելու վրայ էր, անկէ ետքը Ռիքարտոսի և Փիլիպպոսի քաջութիւնն ալ մէկ տեղ եկած առին քաղաքը, բայց Թէ որ Մօնմօրանսիի Թուրը չըլլար՝ ամենին գլուխ ելլելիք բան չէր:»

— Թէ որ տեսածս երազ չէ, կըսէ Սալահէտտին, քու խօսքերդ սխալ պիտի ըլլան, վասն զի քու ըսած ժամանակդ եպիսկոպոսն ու Մօնմօրանսի Տամիաթի մէջ գերի են:»

— Իրաւ անանկ էին, կը պատասխանէ Մէթխուպ, բայց Մէլիք Ադիլ գանոնք ազատեց, և բազմաթիւ պահապան զօրօք իրենց բանակը խրկեց անապատի ճամբով, հոն հասան անոնք Բէհէպ ամ-

սոյն 16 ին, 17 ին քրիստոնեաները իրարու հետ հաշտվեցան ու 18 ին Թօլէմայիսի տիրեցին :

— Անորէն մարդ, այդ ըսածներդ աղէկ գիտես, կը պօռայ Պազաւորը սաստիկ բարկացած : Գիտես որ սրտիս մէջ ինչ կասկածներ կը ծնին եղբօրըս դէմ : — Աստուած չընէ, կըսէ Մէնախուպ, որ մեծն Մէլիք Ատիլի հաւատարմութեանը համար կասկած ձգեմ Սալահէտտինին սրտին, որ իր ծառայիցն ամենէն հաւատարիմն է, բայց քեզի ըսածըս կրնամ հաստատել ան նոյն զօրքերէն՝ որ զանոնք Տամիաթէն մինչև բանակը տարին այն երկու անձը, և այս գործին փոխարէնն ալ այն եղաւ որ Թօլէմայիսի տաճկները գերի չեղան. Քէ որ չի գիտնայի որ բարկութիւնդ աւելի կը գրգռեմ՝ աւելի կը խօսէի, բայց գիտցիր նաև որ մեզ մտիկ ընող շատ մարդ ալ կայ :

— Ուրեմն եկուր ինծի գաղտուկ պատմէ, կըսէ Պազաւորը խռովելով, և ինչ որ պիտի ըսես՝ աղէկ զգուշութեամբ խօսէ, ինչու որ չեմ գիտեր Քէ կրնամ պիտի ներել այն պիղծ բերնին որ յայտնէ պիտի ինձ Քէ իմ սրտակից եղբայրս, մանկութենէ ի վեր ամենասիրելի բարեկամըս մատնիչ մ'է, որու դէմ պիտի պարտաւորիմ զէնք առնուլ : »

Այս ըսելով կելլէ վրանէն դուրս, ու Մէնախուպին հետ քիչ մ'ալ դէպի ներս կերթայ, մինաւոր մըն ալ նոյն ատեն Մէնախուպը կիյնայ տիրոջը ոտքերուն ու կըսէ : — Ջէ մեծ Պազաւոր, քու եղբայրդ մատնիչ չէ, սիրահարութեան մը լուծին տակն է. մի վախնար, սիրոյ կախարդանքէն բռնըված է, բրիստոնեայ աղջիկ մը, բայց անանկ գեղեցիկ որ կը կարծըվի Քէ մեր մարգարէին դրախտէն ընտրեալներուն մէկն է՝ բացառ անոր աչքերը, ու կործանեց անոր հոգին, ազնիւ Մէլիք Ատիլը քանի որ այն տեսաւ՝ ալ առջինը չի մնաց, քու անոր յանձնած կառավարութիւնդ զանց կընէ հայրենեաց օգուտներն անգամ կը մոռնայ, և քու հրամաններդ ալ մտքէն ելած է :

— Այդ վտանգաւոր գեղեցկին անունն ինչ է, կը հարցընէ Սալահէտտին : Այդ ինտոր կին է որ Մէլիք Ատիլի մեծ հոգին այդ կերպով կակուղցուց :

— Ինկլիզերայի Մաթիլտ իշխանուհին է, Ռիքարտոս Պազաւորին քոյրը՝ տասնևվեց տարեկան աղջիկ մը, ահա ասիկայ է որ այն պատերազմին առիւծը՝ այն արևելքին կայծակը՝ ոտվըներուն շղթայ զարկած բռներ է, կանանոցին մէջ որքան կին կար ամենքն ալ արհամարհելով ճամբեց, ու եպիսկոպոսին և Մօնմօրանսիին ազատվիլն ալ այն աղջկանը հրամանաւն է. և անտարակոյս եթէ ուզելու ըլլար՝ կրնար զինքն ալ խաչակրաց բանակը խրկել, ինչու որ եղբայրդ խօսք տուաւ Քէ Մաթիլտ ինչ որ ուզելու ըլլայ նոյն կէտին կընդունի :

— Ատիկայ յայտնի զրպարտութիւն մ'է, կըսէ

Սալահէտտին , ազդու կերպով , ես ապահով եմ որ Մէլիք Ասիլ այդպիսի երդում մը ըրած չէ , թէ որ Իշխանուհին այդքան իշխանութիւն ունի անոր վրայ՝ ինչպէս չէր խնդրեր որ բոլոր բերդերը քրիստոնէից ձեռքը յանձնէ , ինչպէս չէր հրամայեր անոր թէ ինքն ալ քրիստոնեայ ըլլայ , և իմ Թըշնամեացս հետ միանայ . պատասխան տուր Մէհխուպ , այս բաներն ալ ըրաւ : »

— Ձէ , դեռ ատոնք չըրաւ , բայց կը կարծըվի թէ այս հպարտ Եւրոպացի աղջիկը մինչև հիմայ ատիկայ չի փորձեց , ու կըսուի ալ թէ աղջիկը մինչև այս օրըս խիստ յամառութեամբ ասչքին չերևնար , ու Մէլիք Ասիլի ալ ամեն կերպ ծառայութիւնները՝ աղաչանքները՝ ու յարգանքները՝ չի կրցին ձեռք բերել անոր ոչ մէկ ժպիտը ոչ մէկ փափուկ նայվածքը և ոչ ալ մէկ անուշ խօսքը , վերջապէս անոր ծառայութեանը փոխարէն ինք բան մը չըներ , բայց յանկարծ եթէ իր ամբարտաւան դատաւորութիւնը ձգէ՝ ու իբր իր սրտին վարձք Մէլիք Ասիլէն պահանջելու ըլլայ հայրենիքն ու կրօնքը զոհել . . . Թագաւոր , հաւատայ ինձ , շատ յանդգնութիւն ըրի եղբօրդ համար :

— Ո՛չ , կըսէ Սալահէտտինը բարկացող ակնարկ մը ձգելով Մէհխուպին վրայ , ես որքան որ կասկած չունիմ անոր վրայ , նա ալ այնքան անընդունակ է զիս մատնելու , զուցէ սիրահարած է , և

ճշմարտապէս պէտք է որ ըլլայ , վասն զի կըսեն թէ Եւրոպացի կանայք վերջին աստիճանի արհեստ մը ունին շղթայակապ ընելու ամենէն կորիճ ու անյաղթելի պատերազմողներն ալ , բայց որքան ալ զեղեցիկ ու հպարտ նկարագրես ինձ այդ իշխանուհին , որքան ալ փափուկ ըլլալու ըլլայ՝ Մէլիք Ասիլէն ուրիշ բան ստանալիք չունի՝ այլ անձը զոհ ընել տալ՝ բայց ոչ պատիւը , մտիկ ըրէ Մէհխուպ , եթէ դու զանազան պատերազմաց մէջ ինձ համար արիւն Թափած չըլլայիր՝ քու կեանքովդ հատուցանել կուտայի այն կասկածը՝ որով ուզեցիր անպատիւ ընել եղբօրըս մեծ անունը , բայց այս բանին համար քեզ պատժելը անոր կը Թողում , շուտով գնա Տամիաթ , ու Մէլիք Ասիլի առջին ելլելով՝ խոստովանէ՛ քու սխալանքդ , խնդրէ՛ անոր ներումը , տուր իմ հրամաններս իրեն , և դու ինքդ վկայ եղիր անոր հաւատարմութեանը՝ տեսնելով որ ինչպէս կը կատարէ իմ հրամանները : »

Այս խօսքին վրայ Մէհխուպ կը հեռանայ կերթայ , մէկ քանի ժամէն եղբը կրկին կանչել կուտայ , ու տալով անոր իր Թագաւորական կնքովը զմռած նամակներ որ եղբօրը տանի՝ կըսէ անոր :

— Այս Թղթերը իմ կամքս կիմացընեն եղբօրըս , և ապահով եմ որ անոր մէկ տողն ալ զանց չըներ , նախ կը պատուիրեմ իրեն որ Թագուհին Գահիրէ խրկէ , և հոն խիստ գերութեան մը մէջ պահել տայ .

մինչև որ Ռիքարտոսը իր սիրելի կնկանը քաշածներուն չդիմանալով անոր ազատութեան գինն ընդունի, իրաւի շատ եվելօք գին, քանզի Թօլէմայիտ քաղաքը անոր փրկանք կուզեմ, և արդարեւ այն միւս իշխաններն ալ որ Ռիքարտոսին հետ մէկ ըլլալով՝ իրենք ալ իրաւունք ունին այն քաղքին, այս բանը իրենց ալ դպչելով իմ առաջարկութեանս դէմ պիտի դնեն, ու քաղաքը չի պիտի տան. ես ալ այս միջոցով կը յուսամ որ անոնց ժխտելովը մահաբեր բաժանմունք մը պիտի գոյանայ մէջերնին, որու դէմ Կուլիէլմոսին ճարտարախօսութիւնը ստակ չի պիտի ընէ. այնուհետև ես ալ ուզածիս պէս զանոնք կրնամ նեղել. Մէլիք Ատիլ հիմայ պէտք է երթայ իր ցրուած զօրքերը ժողվելու. ու անոնց գլուխն անցնելով պիտի գայ գտնէ զիս Բօրօնթայի լեռներուն վրայ, ուր կերթամ գինքը սպասելու. բայց ինքը ճամբայ ելլելէն առաջ պէտք է որ Իշխանուհի Մաթիլտը խրկէ խաչակրաց բանակը իր եղբօրը. Տամիաթի նաւահանգիստը նաւ մը պիտի պատրաստըվի անոր համար, և թէ որ Մէլիք Ատիլ այս շնորհը քեզ ընելու ըլլայ. ով Մէթխուպ, դու պիտի տանիս զայն քրիստոնէից բանակը, դու պիտի ուղղես նաւը դէպի Թօլէմայիտի նաւահանգիստը, ես ալ առաջուց կիմացընեմ Ռիքարտոսին քու հոն երթալիքդ. և ի շնորհ ըրած բարերարութեանս քիզի ապահովագիր

մը տայ. գնայ վազէ, հրամաններըս տար Մէլիք Ատիլին և տես թէ անիկայ եղբօր մը ու կնկան մը մէջ անորոշ կը մնայ:»

Սալահատինը այսպէս խօսելով իր ընտիր ուղտերուն մէկը կուտայ Մէթխուպին, քանի մ՚ալ արաբացի ձիեր՝ որոնք հազիւ թէ նշան կը ձգեն աւազին վրայ, ու մէկ քանի ալ սպասաւոր գերի: Գիշերը դեռ չէր սկըսած երբոր Մէթխուպ արշաւանօք արդէն անցած էր Մէֆուրը ու կը տեսնէր շուրերու մէջ բարձրացած Ռէմլէի փոքրիկ ամրոցը անապատը մտնելու տեղը:

Բայց երբոր այսպէս արագութեամբ կերթար այնպիսի տեղ մը՝ յորում պիտի տանէր այնքան անմիաբանութիւն, տեսնենք հոն ինչ պատահեր է եպիսկոպոսին հոն չեղած ժամանակը:

ԳԼՈՒԽ Է.

Եպիսկոպոսին երթալէն ետքը Մաթիլտ ըրած խօստմունքը պահելով՝ բարեպաշտութեամբ քաջուած էր իր սենեակը, ու քաջութեամբ դէմ կը դնէր Թագուհւոյն ըսածներուն՝ որն որ կուզէր թէ երթայ իշխանին հետ տեսնուի, նմանապէս իր սրտին ալ դէմ կը դնէր, երբոր կըզգար թէ ինքն ալ հակամիտութիւն ունի այս բանին. Կուլիէլմոսին հետա-

ւորութեան ժամանակը ալ աւելի պատճառ ունէր զգոյշ կենալու, և աղէկ կըզգար որ զինքը առաջնորդող լոյսէն ղրկըված ըլլալով չէր կրնար ուրիշ տեղ ապահովութիւն գտնել՝ այլ խոր առանձինութեան մը մէջ միայն, նմանապէս իր պարտականութիւնն ալ կը պատուիրէր Թէ որ և իցէ զինքը գլխէ հանող բաները բոլորովին ետ վըռնտէ:

Վերջապէս պարապ տեղը Պէրէնկարիան անոր Թախանձելէն յոգնելով՝ ու վախնալով ալ որ չըլլայ Թէ անոր յամառութիւնը իշխանին սրտին մէջ բարկութիւն յարուցանէ, ասոնցմէ ի զատ իր գերութեան վիճակը՝ ամուսնէն զատված ըլլալուն մահացու Թշուառութիւնը՝ ամենքը մէկ եղած ալ չի կրնար ասոնց ամենուն ալ դէմ դնել՝ վասնորոյ առողջութիւնն այլայլեցաւ. և քիչ ժամանակէն այն կէտին հասաւ որ կրնար կենացը վրայօք վախցըվիլ:

Մաթիլտ այս բանը լսեց չի լսեց՝ մոռցաւ բուն իր վտանգները, ու միայն Թագուհւոյն վտանգը տեսնելով կը վազէ քովը՝ ու գիշեր ցորեկ զայն մինաւոր չի Թողուր. կը ջանայ որ անոր քաջութիւնը զօրացնէ, յոյսերը կենդանացնելու բաներ կը խօսի, Մէլիք Ատիլ ալ իր կողմանէ աղախիններու ձեռօք հանապազօրեայ խնամքներ կընէ. մարդասիրաբար հոգ կը ցուցընէ. Աղէքսանդրիայէն արաբացի բժիշկ մը բերել կուտայ, որ բոլոր արևելքի մէջ համբաւաւոր էր. Եէմենէն առողջա-

բար խոտեր բերել կուտայ, բայց ամեն այս օգնութիւնք պարապ են. Պէրէնկարիան օր ըստ օրէ կը տկարանայ, աչքերն իրենց աշխուժութիւնը կորուսին, բոլորովին ուժէ ինկաւ, Մաթիլտ կըզգայ որ հոգւոյն խորունկը սոսկալի Թշուառութեան մը արհաւիրք կը ծնի, և երբոր ինքը այսպէս գիշեր ցորեկ պահպանութիւն կընէր Թագուհւոյն քով՝ Թագուհին ալ կը դառնայ դէպի անոր ու տկար ձայնով մը կըսէ:

— Որքան ալ հաստատուն էր անոր բարեկամութիւնը՝ այս բարեկամութիւնը կրնար ինծի կեանք տալ, բայց ես մեռնելու վրայ եմ: » Իշխանուհին խելքը գլխէն գացած կը բռնէ անոր ձեռքը, կը սեղմէ կուրծքին վրայու կըսէ: — Խօսէ խօսէ, դուն ըսել կուզես Թէ ես քեզ կրնամ ազատել:

— Իմ բոլոր խնդրած բանըս, կըսէ Թագուհին քիչ մը ուժգնելով, այս է որ անգամ մը տեսնես Մէլիք Ատիլը. խօսիս անոր հետ ինծի համար, ընդունիս անկէ . . . (և կրնաս ալ) հրաման առնես որ զիս Ռիքարտոսին խրկէ՝ Թէև Սալահէտտինը արգելքներ ալ դնելու ըլլայ, կրկին իմ ամուսինս տեսնելու յոյս տուր ինձ, անկէ վերջը կը տեսնես որ ես ալ օր ըստ օրէ կառողջանամ . . . իմ՝ և որովայնիս մէջ կրած զաւկիս կեանքը քեզ պարտաւոր պիտի ըլլամ, ահ բոլոր իմ, այս բարիքը Թէ որ ինձ ընելու ըլլաս՝ կրնայ ըլլալ որ այն յանցանք եղած

ըլլայ : —Այս բանը քեզի չէ ըսելով եվելօք չար մէկը եղած կըլլայի , կըսէ իշխանուհին , հոգ մի ըներ սիրելի քոյր իմ , կը հնազանդիմ կերթամ կը տեսնեմ իշխանը , կիյնամ անոր ոտքերուն , կաղերսեմ իր գթութիւնը : — Սակայն դու ալ քիչ մը զգուշացուցուր անոր կրած տանջանացը , կըսէ Թագուհին տկարութեամբ , առանց հակամիտ ըլլալու իր սիրոյն՝ առանց խոժոռութեան նայէ երեսը , քաղցրութեամբ աղաչէ , տեսնես ինչպէս շնորհակալ կըլլայ քեզնէ , որպէս զի արժանի սեպեցիր հետը խօսիլ : » Արդէն Մաթիլտի խոստմունքը առողջաբար սպեղանի մը տարածեց Թագուհւոյն արեանը մէջ , յոյսերը նորէն կը ծնին , ներքին յուզմունքները կը դադրին . կը ճանչնայ սիրոյ կարողութիւնը , գիտէ Թէ սիրող մէկը կը վազէ՝ կը Թըռի և կը յարձակի . միայն մէկ միտք ունի բնաւ արգելք մը մտիկ չըներ , և ամեն բան օրինաւոր ու կարելի կը կարծէ , որովհետև Մաթիլտ իր վիճակը որոշել յանձն առաւ , Մէլիք Ատիլն ալ անշուշտ այս բանը կը կատարէ , անկէ ետքը ինքն ալ հանգիստ շունչ առնելով հանդարտութիւն կը վայելէ , յուսկ յետոյ քունը որ երկայն ատենէ ի վեր ապստամբած էր բոլոր իր ուժին և անդամոցը դէմ ետ դարձաւ իր անուշիկ երազներովը՝ ու վերջապէս իր տկարացած մարմնոյն քիչ մը հանգստութիւն տուաւ :

Մաթիլտ տեսնելով որ Թագուհին կընկնէ , շուտ

մը կերթայ աղօթարանը , ու անոր առողջութեանը համար շնորհակալ կըլլայ Աստուծոյ , ինքզինք գլխովին մօռնալով միայն սիրելի քրոջը համար Աստուծմէ առողջութիւն՝ ուժ՝ և երջանկութիւն կը հայցէ , սրտին առաջին բաղձանքը այս է , ուրիշ իր ամեն փափաքներն ալ մօռցընել տրված է այս բանը , առանց մտածելու որ Պէրէնկարիայի խաղաղութիւն գտնելը՝ միայն իր խաղաղութիւնը վտանգը ձգելով կըլլայ :

Օրը բաւական յառաջացած էր երբոր Թագուհին արթննալով զգաց որ քիչ մը վրան ուժ եկեր է , ուստի զինքը տանել տուաւ պատուհանին մօտը որ աւելի զով օդ մը շնչէ , տկար աչվքները Տէր Թայի ծաղկալից դաշտերուն վրայ հաճութեամբ կը Թափառէին , իր քովիկը ծնկի վրայ իշխանուհին Մաթիլտ կամաց ձայնով հոգևոր երգեր կը մրմնչէր , մէյ մ՛ալ գերի մը ներս մտնելով կըսէ Թէ իշխանը եկեր Թագուհւոյն որպիսութիւնը կը հարցընէ , ու պատասխան առնելու կըսպասէ մեծ սրահին մէջ , այս խօսքին վրայ Պէրէնկարիա աչքը կը դարձընէ Մաթիլտի անանկ աղաչական և ազդու կերպով մը որ այս տեսակ նայուածքին մէջ լեզուին խօսածէն աւելի բան պարունակուած էր , Մաթիլտ անոյշ կերպով մը կը ժպտի ու ձեռքը սեղմելով կըսէ :

— Կիմանամ , ու կերթամ խօսքս կատարելու :»

Եաքը ոտքի վրայ ելլելով կերթայ մեծ սրահը՝

կը ներկայանայ իշխանին այնպիսի ծանրութեամբ որ կնոջ մը աստուածային կերպարանք կուտան, այսպիսի կերպարան մը ուրիշ մէկը չի կրնար ունենալ, հապա՝ այն Աստուածային բանը ունեցողը միայն, այսինքն անմեղութիւնն ու բարութիւնը:

Իշխանը զայն աչքին առջին տեսնելով՝ որովհետև երկայն ժամանակ և անօգուտ կերպով փնտրուած էր, զարմացման աղաղակ մ՚էր փրցուց, այս բանը երազ մը կը թուի իրեն, սրտին մէջ այնպիսի կենդանի ուրախութիւն մը կը լեցուի որ՝ կեանքըն ու շարժմունքը անկէ կախուած էր, այսպէս անշարժ՝ ու սիրտը ելած՝ իր երջանկութիւնը ոչ կրնայ իմանալ՝ ոչ հաւատալ՝ և ոչ ալ յայտնել. կոյսը կը կայնի սրահին դրանը մէջ, ու գլուխը խոնարհեցընելով՝ անուշ և համեստ դէմքով մը կըսէ:

— Ո՛վ տէր, Թշուառ Թագուհիի մը համար քու մարդասիրութիւնդ խնդրելու կուգամ:

— Խօսքդ մի լըմնցըներ, կը պօռայ Մէլիք Ատիլ, աղաչելու կուգամ մ՚ըսեր. աղաչել, դուն, ով հրեշտակի նման գեղեցիկ. ոչ Թէ աղաչանք, այլ հրաման տալու ես ինձ. ահա քու ոտքերուդ տակն եմ, խօսքերդդ մտիկ ընելու ու կատարելու պատրաստ եմ... խօսէ հրաման ըրէ, ով Մէլիքի յատկացեալ Թագուհի:—Տէր, կըսէ կարմրըելով ու քիչ մ՚ալ ետ երթալով, ես այնքան բան կը բաղձամ որ գուցէ դու չես կրնար կատարելու հաճիլ:

—Չէ, կը պօռայ Մէլիք Ատիլ, իրաւ ես այնքան չ՚եմ ցածնար քու առջիդ. բայց ինքըզինքս կը ոչնչացընեմ, Մաթիլտ ինչպէս քեզ չի յարգեմ, ինչ բան կայ աւելի արդար անկէ՝ ան որ կատարեալ ու գեղեցիկ է աշխարհիս վրայ:

—Տէր, Թագուհին դեռ հիւանդ է. չեմ կրնար զայն երկար ատեն մինաւոր ձգել. իմ հոս գալուս պատճառը մտիկ ընելու շնորհ ըրէ, խոր կսկիծ մը Թագուհւոյն առողջութիւնը այլայլելով կըսպառնայ կենացը, վախնամ եղբօրըս ամուսնոյն մահը պիտի տեսնեմ, այսքան Թշուառութեանց առջին միայն դուք կրնաք առնել, զինքն ամուսնոյն դարձընելու խօսք տալը՝ կրնայ զայն գերեզմանին եզերքէն ասդին բերել, և ձեզնէ այս շնորհը ստանալու համար՝ ոչ Թէ աղաչանաց կապաւինիմ՝ այլ ձեր մարդասիրութեանը, որ անկէ աւելի մարդ բան չ՚ի կրնար յուսալ:

—Չէ, կըսէ Իշխանը, չէ, ես այսպիսի հեշտութիւն զգացած չ՚ունէի, ոչ ականջներս այսպիսի անուշ ձայն լըսած ունէին՝ և ոչ ալ այսքան այլայլութիւն զգացած էր սիրտս, ուր եմ ես, այս ան պալատը չէ, ամեն օրուան շնչած օդս այս չէ, քանի որ ես քեզ տեսայ ամեն բան փոխուեր է, ով Մաթիլտ, իրաւ է որ դու ուր որ ըլլաս հոն երկինք է:—Տէր հոսկէ քիչ մը անդին Թագուհի մը կուլայ ու կը մեռնի, անոր կենացը տէրը դու

ես, խեղճը իր վճռոյն կըսպասէ: — Չեմ գիտեր, կըսէ Իշխանը, չեմ գիտեր Թէ ընելիք բաներուս հետեւութիւնն ինչ է, բայց ինչ ալ որ պատահելու ըլլայ, ես հնազանդելու եմ, դու կուզես որ Թագուհին ազատ ըլլայ՝ ահա ազատ է, կուզես որ երթայ իր ամուսինը գտնէ՝ պիտի երթայ, դեռ ուրիշ ըսելիք մը ունիս. բոլոր աշխարհիս Թագաւորութիւններն ալ տամ քեզի, կեանքս ալ տամ:

— Ո՛վ վեհանձն իշխան, կըսէ կոյսը սիրտը բղձկելով, այդ որքան բարեսիրութիւն է. իմ յաւիտենական երախտագիտութեանս համար ատոնց մէկ հատն ալ բաւական է, ուրեմն իմ գերդաստանըս պիտի ճանչնայ դեռ իմ երջանկութիւնս՝ որուն մի միայն պատճառը դու ես, ու մի միայն քեզ պիտի պարտաւորիմ:

— Ո՛վ Աստուած, կը պօռայ Իշխանը, դու որ կը լսես, դու որ զայս ստեղծեցիր՝ և անտարակոյս քու արարածներուդ ամենէն գեղեցիկը՝ քու զարմանահրաշ ըլլալդ կապացուցանէ, արդեօք իրաւ է որ Մաթիլտ զիս կօրինէ. ահ ըսէ ինձ. ես ինչ ըրի որ արժանացայ այսպիսի կատարեալ երջանկութեան:» Ձայնին բարձրանալովը կերպ մը ազդեցութիւն գոյացաւ դէմքին ու աչվքներուն մէջ որ՝ բոլորովին խռովութեամբ պաշարեց Իշխանուհիին սիրտը. շուտ մը միտքն եկաւ որ ետ քաշուելու ժամանակն է. արդ մէկ քանի քայլ ետ երթալով

կըսէ Իշխանին աղէկտուր ձայնով մը: — Ներեցէք որ ձեզ Թողում, քանի որ Թագուհին քու շնորհներդ չ'գիտեր իմ սիրտս ալ զանոնք կատարեալ չի կրնար վայելեր:

— Գնա Մաթիլտ գնա, ես քեզ չեմ արգիլեր, պէտք է որ այս ուրախութիւնը երթաս Թագուհիին հաղորդես, բայց գիտցիր որ՝ ոչ անոր վայելելիք երջանկութիւնը՝ և ոչ ալ քու՝ այս ուրախութիւնը անոր տանելովդ զգացած երջանկութիւնդ կրնայ հաւասարիլ այն երջանկութեանը՝ որ այս րոպէիս մէջ ես կը զգամ. Մաթիլտ երախտագիտութիւնը բոլորովին իմս է, որովհետև ես քեզ ինչ որ տըվի, անկէ աւելին տալ պարտաւոր եմ:»

Իշխանուհին պատասխան չի տար. բայց դրանը մօտենալով երբոր դուրս ելլելու մօտ էր՝ կըկայնի, ու ձեռքը սրտին դնելով կըսէ:

— Երախտագիտութիւնը հոս սրտիս մէջն է. ու երախտագէտ պիտի ըլլամ մինչև կենացս վերջը:»

Այս ըսելէն ետքը շուտ բալուածքով մը կելլէ սրահէն դուրս ու կը մտնէ Թագուհւոյն սենեակը ուրախական աղաղակ մը փրցընելով՝ որպէս զի շնորհակալ ըլլայ Աստուծոյ որ Իշխանը պատրաստ գտաւ իր աղերսը ընդունելու:

— Ազատութիւնդ խօստացուած է քոյր իմ, ու հիւանդութենէդ առողջանալուդ պէս համբայ պիտի ելլես: — Ո՛վ Թագաւորս, ամուսինս և տէրըս,

կաղաղակէ Պէրէնկարիան ոտքի վրայ ելլելով ու ձեռվընեըն իրար բերած, ես քեզ կրկին պիտի տեսնեմ. այս ուրախութենէն սիրտս կը դողայ, արիւնս կրկին կենդանութիւն մ'առաւ. քիչ ատենէն կրնամ պիտի երթալ, ինքզինքս բազկացդ մէջ ձգելու համար այն ուժը շուտով պիտի գտնեմ... և դու Աստուած իմ ներէ ամուսնոյ մը սրտին՝ որ քեզ ուրիշ բանի մը համար չ'ի դիմեց... Մաթիլտ սիրելիդ իմ, ով աշխարհիս մէջ իմ ազատիչըս, քու ըրած բարերարութեանդ փոխարէն մը միայն երկնից մէջ կրնաս գտնել, ուր որ հիմակուընէ քովանդակ հոգիդ հոն է, և դու առաքինի Իշխան, մարդասէր Իշխան. ուր ես, երբ պիտի կարենամ քեզ տեսնել. երբ պիտի ըլլայ որ երախտագիտութեանս աղաղակը կարենայ մինչև քեզի հասնիլ...»

Չի կրնար խօսքը լմնցընել, ներքին այլայլութիւնը հատցուց իր ուժը. Մաթիլտ երդում տալ կուտայ անոր որ հանդարտի, ու կը հասկըցընէ որ ուրախութեան չափազանցութիւնն ալ վտանգաւոր բան է. և ամեն չափազանցութիւն Աստուծոյ առչև պարսաւելի է:

— Ա'հ քոյր իմ, կըսէ նորէն Պէրէնկարիան, երբոր ամուսնոյս խօսքը կըլլայ՝ գրեթէ կը մոռնամ Աստուծոյ հնազանդիլը. Ռիքարտոսին՝ սրտիս մէջ որքան ուժ ունենալը ասկէ իմացիր:

— Ատիկայ կը տեսնեմ, կըսէ Իշխանուհին, ժըպտելով՝ բայց առանց պակասութեան ով կայ աշխարհիս վրայ, և գիտեմ որ բնաւ մէկ արարած մ'ալ կատարեալ չ'է:»

Անկէ վերջը տեսնելով որ գիշերը կը մօտենայ կը խրատէ զԹագուհին որ տեղի տայ իր անուշիկ մտածմունքներուն ու երթայ հանգստանայ այսքան ուրախութեան վրայ. Թագուհին կը հնազանդի, աղախիններըը կը մօտենան. Թևերը կը մտնեն ու կը դնեն անկողնոյն վրայ՝ ու շուտ մը կը ննջէ. իսկ Մաթիլտ բոլորովին անհանգիստ ըլլալով ընդունայն կը ջանայ քիչ մը ննջել. օրը եվելօք տաք էր, գիշերն ալ նմանապէս, ուստի տաքեն նեղացած ոչ կրնալով ազատ շնչառութիւն ընել՝ և ոչ ալ հանգիստ մը գտնել. ուրիշ սենեակ մը կերթայ, որուն պատուհանները պարտէզին վրայ կը նայէին, ու գաղտնի սանդուխէ մ'ալ պարտէզը կիջնուէր, այս սանդուխը Իշխանուհին չէր գիտեր. ուստի հիմայ ալ կուզէր երթալ զուարճանալ վայրկեան մը մաքուր օդի մէջ, ու երկնից պարզութիւնը վայելել. բայց այն ընդարձակ պարտէզին մէջ միևնոյն գտնըվելու գաղափարը զինք կը վախցընէր, մանաւանդ որ գիշերային մթութիւն կար:

Այն զեղեցիկ զով օդը վայելելու համար կը նստի պատուհանին առջին՝ կը դնէ առջին սեղան մը՝ կը բանայ սուրբ գիրքը ու կըսկըսի կարդալ. բայց կարդալուն ատենը ստէպ միտքը կը ցնորէր, ա-

ռանց իմանալու զրեթէ աչացը կէսը կը զոցուէին։ Ճակատը ձեռացը վրայօք ծռեցաւ, երբոր բարակ հով մը կը դարձընէր գրքին Թերթերը՝ ինքը ակամայ Թող կուտար որ մտածմունքները Մէլիք Ատիլի հետ խօսած մասնաւոր րոպէներուն վրայօք Թափառի. երբեմն պզտիկ ձայն մը լըսելուն՝ շուտ մը կըսթափէր, կը կշտամբէր ինքզինք Թէ ինչու այնպիսի մտածումներանց մէջ ինկեր է, նորէն կըսկըսի ընթերցմունքը, բայց նորէն կը դառնան կուգան իր ետ վռնտած զաղափարները. և մէ աւելի զինքը չարչարելով՝ ուշադրութիւնը կը բարձրացընեն, վերջապէս տիրեց իր վրայ. աչվընները որպէս Թէ դեռ կը կարդային, բայց միտքը ուրիշ կողմ փախած էր. հնչած բառերը միայն ականջը կըլըսէր, սակայն միտքը բան մ'ալ չէր զգար, հոգւովը կատարելապէս ընկըղմած էր այնպիսի զաղափարի մը մէջ՝ որ բնաւ հանգիստ չ'էր տար իրեն։ Գիշերը այսպէս անցաւ, շարունակ իրար փոխանակելով՝ կարդալը և մտածելը, ի վերջոյ այսքան անօգուտ բռնութենէն հոգնելով՝ ու ալ աւելի կարևոր բաներ միտքը զալով կիյնայ անկողնոյն վրայ, ու հազիւ Թէ քիչ մը քնացաւ՝ մէյմալ աղախիններէն մէկը սենեակը մտնելով իմացուց որ Թագուհին արԹընցաւ ու զինքը կուզէ։

Շուտ մը ոտքի վրայ կելլէ, ու կերԹայ կը զտնէ Պէրէնկարիան մատուռին մէջ մեծ աԹոռի մը վրայ

նստած, աԹոռը կարմիր Թաւիշով ու ոսկեԹել փունջերով ծածկած էր, առջին ալ ունենալով փոքրիկ ծնգաբարձ մը, քովը ոտքի վրայ կայնած էր կրօնաւոր մը. Մաթիլտ Թագուհին դեղնած դէմքը տեսնելուն՝ իրեն ալ երեսները ԹեԹև այլայլութեամբ մը ներկըվեցաւ, բայց Թագուհին ձեռքն երկնցընելով կիմացընէ աղէկ ըլլալը՝ ու կըսէ Թէ իր զիշերային հանգստութիւնը միայն հեշտալի երազներով ընդմիջած էր, և վերջապէս ինքզինք բոլորովին վտանգէ ազատուած տեսնելով՝ կը փափաքէր այն յաջող օրուան լուսնալուն, որ իր օրհնութիւնները տանին զինքը ողորմութեան Աստուծոյ գահին առաջը։

— Եկուր սիրելի քոյր իմ, կըսէ, չուզեցի առանց քեզի աղօԹել, ինչու որ երբոր Մաթիլտ քովըս ըլլայ՝ շատ աղէկ կըլըսէ Աստուած ինծի այն ժամանակ։ »

Ողորմելին Մաթիլտ այս գովեստէն ամչցաւ, բայց զիշերային մտածմունքէն նեղած ըլլալուն՝ եւելօք շնորհակալ եղաւ որ զինքը կանչեց, անկէ ետքը խոնարհեցաւ Աստուծոյ առջին այն եռանդուն հաւատքովը ու անսահման սիրովը՝ որոնք հոգւոյն առողջութեանը մեծ նպաստ են։ Միրտ մը երբոր այսպէս անձնուէր կերպով Աստուծոյ կը դառնայ՝ այնպիսին հազիւ կըլլայ որ Աստուած Թողու՝ ու անոր քաջութիւնը կենդանի պահող շը-

նորհքը չի տայ , ալ այն ժամանակը տրտմութիւնը կը փառատի , երկիւղը կը ցրուի , գութը կը սբնանի , ու արցունք բերել կուտայ :

Արդ՝ հազիւ Թէ աղօթքը լըմնցուցած էր՝ Մաթիլտ դարձեալ իր սովորական խաղաղութիւնը գտաւ , և երբոր երկուքն ալ միևաւոր էին , Թագուհին կաղաչէ Մաթիլտի որ իր քովը նստի , երկու ձեռօքը կը բռնէ զայն՝ խօսելու պէս ուշադրութեամբ երեսը կը նայի , բայց որպէս Թէ դեռ ինչ ըսելիքը որոշած չըլլալով ինքզինք կը բռնէ , և վերջապէս տկար ու սրտաշարժ ձայնով մը կըսէ :

— Իմ օգտիս համար երէկ իշխանին հետ խօսելէդ ետքը՝ որ նա ալ հաճութիւն տուաւ իմ ազատութեանս , քու ազատութիւնդ ալ խնդրեցիր : »

— Իմ ազատութիւնս , կըսէ Մաթիլտ զարմանալով , ես հարկաւորութիւն ունէի ազատութեան , և միթէ կարելի է որ մենք իրարմէ զատվինք :

— Ես այս բանէն կերկնչիմ , կըսէ Թագուհին . արգելքին մեծը դեռ յաղթված չէ , ինչպէս իմանանք մենք այս բանը : » Մաթիլտին երեսին գոյնը կը նետէ , ու երկիւղալի բառերով կըսէ « Վախնամ Թէ իշխանը գիս հոս կեցընելու չար փափաքը մտքէն կանցընէ : »

— Ո՛վ պարզ ու մաքուր հոգի , կը պատասխանէ Թագուհին , ինչպէս գործքերուդ մէջ՝ այնպէս ալ դատողութեանդ մէջ միայն առաքինութիւնն ու

արդարութիւնը կը փնտրես , բայց սիրոյ ինչ ըլլալը չես գիտեր , այն սիրոյն որ քեզ կը պաշարէ՝ ու շարունակ քեզի հետ կը խօսի , սակայն պարապ տեղը զանազան ձևով քեզի կերևայ , ու դարձեալ նոյնպէս անծանօթ կը մնայ , ուժով ու յանցաւոր կըլլայ սէրը Ագնէսի դէմքին տակ ծածկըվելով , արդիւնաւոր ու յարգի կըլլայ՝ իշխանին խօսքերուն մէջ մտնելով , փափուկ ու օրինաւոր կըլլայ իմ սրտիս մէջ մտնելով . . . բայց մաքուր աչվըներդ անդին կը դարձընես , տեսնել և իմանալ չես ուզեր : — Ի՞նչ , կըսէ Մաթիլտ , ես միթէ ուխտ ըրած չեմ զայն չի ճանչնալու , կարելի է որ մարդս իր երդումը ավրէ : »

Թագուհին սիրալիր կերպով մը կը ժպտի և կըսէ « Իրաւունք ունիս՝ այդ անկարելի է , և այս ուխտը անշուշտ պէտք է որ բաւական ըլլայ ոչ միայն քու սիրտդ այլ նաև աչվըներդ ալ սիրոյ դէմ գոցելու , բայց սիրելի քոյր իմ , այս բանը ճանչնալու ինձ հրաման է , և չեմ կրնար չ'գիտնալ Թէ այս սէրը ինչ ներգործութիւն ունեցեր է Մէլիք Աւտիլի հոգւոյն վրայ , և գիտցիր որ նա քեզ չի պիտի Թողու երթալ :

— Ի՞նչ կը լըսեմ , կ'աղաղակէ Մաթիլտ , այդ ինչ սոսկալի Թշուառութեանց որոշուած եմ եղեր , այդ անհաւատը ինչ դիտաւորութիւն ունի եղեր ինծի դէմ : » — Որոշակի վախնալու բան մը չեմ տեսներ , կը կրկնէ Թագուհին , ինչու որ ևԹէ հոս

քեզ կը սիրէ՝ ուրեմն քեզ կը յարգէ , բայց իրարմէ զատվելու հաճիլ . . . ես չեմ գիտեր Թէ սիրոյ իշխանութեան տակ ինկած սիրտ մը բաւական ուժ կրնայ ունենալ այսքան մեծ շնորհ մը ընելու :

— Ա՛հ կը տեսնեմ որ , կըսէ Մաթիլտ տրտմութեամբ , պէտք կըլլայ մէկ մ՛ալ իշխանին առջին ելլել , ու երկրորդ անգամ աղաչել : »

Պէրէնկարիան այս բանը չընդունիր . աղէկ գիտնալով որ այս պարագան յաղթըվելու բան չէ, և Թէ Մաթիլտ որքան իր աղաչանքները կրկնելու ըլլար՝ այնքան իշխանն ալ ինքզինք սիրոյ առնել պիտի տար : — Ես ինքս կը խօսիմ անոր հետ , կըսէ Թագուհին , մէկ մ՛ալ ես փորձեմ , գուցէ անյաղթելի բան է , և սա ալ իմացընեմ որ քու պատկառելի դրութեամբդ ինքը չի կրնար երջանկանալ, և եթէ իմ խօսքերս անտպուղ ըլլան՝ եթէ գիս մտիկ չընէ՝ պարապ տեղը ինձ ազատութիւն տուած կըլլայ , պէտք կըլլայ որ ես ալ հոս մեռնիմ : »

— Ինչու ըլլայ պարապ , և ինչու հոս պիտի մեռնիս , եթէ Աստուած որոշած է որ ես այս բաները քաշեմ դու ինչու պիտի զոհ ըլլաս : »

Թագուհին ալ կը պատասխանէ որ իր պարտականութիւնը չի Թողուր որ զինքը մինաւոր Տամիաթի մէջ ձգէ : — Ֆու պարտականութիւնդ , կըսէ Մաթիլտ , քեզ կը պատուիրէ որ երթաս ամուսնոյդ միանաս շուտով քանի որ ճանբաները բաց

են , իմ պարտականութիւնս ալ կը պատուիրէ որ ինձ համար պահուած չարիքը ուրիշին գլխուն չի բերեմ , իմ օգնականս և ապաւէնս Աստուած պիտի ըլլայ , անոր տուած կարողութիւնը բոլոր մարդկանց տուած օգնութիւններէն լաւագոյնն է , անոր ուժը ինձ հերիք է , գնա Թագուհի գնա առանց երկիւղի . ինչու որ եթէ գիս մինաւոր ալ Թողելու ըլլաս՝ ես երեսի վրայ չի պիտի մնամ : »

Այս խօսքը լըմըցընելով աչքերը դէպի երկինք դարձուցած այնպիսի Աստուածային վստահութիւն մը կը ցուցընէր որ՝ կերևար Թէ արդէն աշխարհէս հեռու՝ Աստուածութեան զոգը ընկըղմած կը ծիծաղէր աշխարհիս և մարդկանց վրայ , ապահով ըլլալով որ անոնց ընելիք բաներէն հեռու է ինքը :

Թագուհին զարմանալով այս երկնային շնորհին վրայ որ յոյսն ու հաւատքը զարդարած էին զկոյսը, տեսակ մը յարգանօք կը խոնարհի անոր առջին և կըսէ : « Ես յիրաւի պիտի երթամ , ոչ առանց ցաւոց՝ բայց առանց վախու , ու մխիթարեմ պիտի Ռիքարտոսին մեծ հոգին յայտնելով որ իր քոյրը հրաժարեցաւ երկրիս վրայ Թագուհի ըլլալու՝ ոչ Թէ ուրիշ պատճառաւ՝ հապա միայն երկնային սուրբ մը ըլլալու համար , և Թէ ոչ միայն իր կերպարանքը՝ այլ նաև հոգին հրեշտակի հոգի է : »

Մաթիլտ անուշիկ ժպիտով մը շնորհակալ եղաւ Թագուհիին , բայց այնպիսի խոր տրտմութիւն մ՛ալ

ունէր որ կրնար ըսուիլ Թէ նոյն կէտին յառաջ-
մանէ զգացած եղաւ ապագայ չարիքները՝ ու իմա-
ցած եղաւ այն բռնութիւնները որ պարտաւորէր
պիտի կրելու , այն փառաւոր հրեշտակային կարգը
մտնելէն առաջ : Իշխանն ալ նոյն օրը եկաւ ասոնց
սենեակը , ու Թագուհին տեսնելով որ իր հիւան-
դութենէն առողջանալուն վրայ Մէլիք Ատիլ ուրա-
խութիւն կը ցուցընէ՝ իրեն ալ սիրտը այլայլելով
կըսէ : — Այս նոր ստացած կեանքս քեզ պարտա-
ւոր եմ , քիչ ժամանակէն ես այս բանը Ռիքարտո-
սին ալ պիտի պատմեմ , բոլոր Եւրոպայի ալ պի-
տի զրուցեմ , ու օր մ'ալ նաև որովայնիս մէջ կրած
մանկանս պիտի ըսեմ , և անոր սորվելիք առաջին
բառը իր բարերարին անունը պիտի ըլլայ . . . ով
մեծ իշխան . այս օրհնութիւնները ամենը մէկէն քու
բարերարութեանդ վարձքը ըլլան , աշխարհիս մէջ
ասկէ աւելի բան չիկայ քեզ նուիրելու :

— Բայց երկինքը կայ , կըսէ Մաթիլտ կարմրըր-
լով , և Մէլիք Ատիլն ալ հոն կրնայ պիտի պա-
հանջել : » Իշխանը կը նայի անոր ու պատասխան
չի տար . սրտին մէջ եղած սէրը շատ էր , ու
անոր համար չուզեց խօսիլ որ չըլլայ Թէ խօսելովը
այն սէրը ընդմիջի . և մէկ կողմանէ ալ կուզէր որ
Մաթիլտ նկատէ այս բանը , և իմանայ որ ինքը
ինչ ազդեցութիւն ըրած է իր վրայ . շատ անգամ
իրեն այնպէս կուգար Թէ զուցէ իր իշխանական ազ-

դուութիւնը անհանգստութիւն տուած կըլլայ կոյսին,
ու Թերևս իր լռութեան մէկ պատճառն ալ այս էր.
որովհետև վստահութիւն մը ձեռք ձգելու համար
պէտք էր յարգանք՝ զգուշութիւն և ակնածութիւն
ցուցընել, նաև ուշադրութեամբ ծածկել բուն իր կիր-
քերը մինչև այն րոպէին՝ որ ատեն յուսալու ըլլայ
Թէ ալ վախու տեղ չունի , և երբոր այս նպատակաւ
կըզգայ որ ինքզինք զսպեց այնժամանակ կը պատաս-
խանէ Թագուհիին Թէ ինքը ոչ կըսպասէ և ոչ կը
բաղձայ իր ըրած շնորհներուն համար փոխարէն
մը , այլ միայն որ անոր կեանքը ազատեցաւ և
Մաթիլտ զոհ եղաւ . այն ատեն Թագուհին աչքերը
արտասուօք Թրջած երկիւղալի ու խոնարհ դէմքով
և տրտմագին ձայնով մը կըսէ :

— Իրաւի միայն ինձի ազատութիւն տուիր . . .
հապա քոյրս : — Քոյրդ իր ազատութիւնը չի
խնդրեց ինձմէ : — Տէր իմ այդ բանը խնդրելու ինչ
հարկաւորութիւն կար , մեզի խօսք չի տուիք որ
իրարմէ զատուելու չենք :

— Դու ալ կուզես երթալ , կը հարցընէ Մա-
թիլտի , որքան որ կրնար չափաւորել հոգւոյն սոս-
կալի խռովութիւնը , կուզէս այս պալատը ձգել
երթալ : » — Հրամեցես , կըսէ իշխանուհին, տրտ-
մալի աչքերըս դէպի իմ ազգիս դարձած կը հալի
ու կը մաշի զայն տեսնելու , ու սիրտս միշտ զայն
կը կանչէ : » Այս խօսքին վրայ Մէլիք Ատիլ գոյնը

փոխեց , ցաւոյ ու զարմացման շարժում մը ըրաւ , ու յանկարծակի սկըսաւ հեռանալ , բայց մէկէն ի մէկ կանգնելով կամաց կամաց ետ կը դառնայ , կը մօտենայ բաց պատուհանի մը առջին , ու Թևը մարմարիոն քարի մը կռնցուցած՝ խոր մտածութեան մէջ անշարժ կը մնայ , սենեկին վերջին ծայրէն Թագուհին ու Մաթիլտ զինքը կը դիտեն , և իրարու հետ ցած ձայնով իշխանին մտմըտուքը կը գուշակէն , վերջապէս մէկ հաստատ դէմքով մը կը մօտենայ ասոնց ու կիմացընէ Թագուհիին Թէ իրեն առողջութիւնը մինչև քանի օրէն որ ճամբայ ելլել կը ներէ՝ այնքան միջոցին մէջ ինքն ալ կը որոշէ իշխանուհիին ազատութիւնը :

— Այնքան միջոցին մէջ եԹէ մէկ մ'ալ գիս մտիկ ընելու կը հաճիք , կըսէ Մաթիլտի նայելով . կը հասկըցընեմ ձեզ Թէ ինչ իրաւունքներ ունիմ այս բանին դէմ պատերազմելու , եԹէ այս իրաւունքներուն մէկն ալ չի հաճոզեր ձեզ . եԹէ կուզէք գիս Թողուլ՝ եԹէ ինձ ըսելու ըլլաք Թէ՝ « Մէլիք դու պիտի մեռնիս , բայց ատիկայ իմ հոգս չէ . ես երԹալ կուզեմ . » ահա այն ժամանակը դու ազատ կըլլաս , ալ քեզ չեմ արգիլեր , ալ քեզ չեմ տեսներ , ամենևին . չես գիտեր որ քեզի հնազանդելու համար կեանքս ալ դիւրութեամբ կրնամ նուիրել : »

Այս միջոցին ականայ իր կտրիճութեան մէկ քանի կաԹիլ զաղտագողի արցունքներ քալելով իր

այրական ճակտին վրայ մատնեցին կրած ցաւոցը սաստկութիւնը . Մաթիլտ կը տեսնէ զայս՝ իրեն ալ արցունքները կըսկըսին յորդառատ վազել . Մէլիք Ատիլ արդէն բուն իր կսկիծէն տակն ի վրայ եղած , բայց անկէ աւելի Մաթիլտի ցուցուցածին վրայ այլայլելով՝ կըզգայ որ եԹէ նոյն կէտին անկէ հեռանալու չըլլայ՝ ալ չի պիտի կրնայ սանձել երկայն ժամանակ իր վերջին աստիճանի յուզեալ կիրքին նշանները . ուստի առանց խօսք մը ըսելու և ոչ ալ երեսը նայելու կելլէ սենեակէն դուրս . Մաթիլտ շարունակ կուլայ . իսկ Թագուհին գրկելով զայն կըսէ .

— Մի՛ յուսահատիր , վախնալուս չափ արգելքներ չ'ի պիտի պատահի քու երԹալուդ ալ . կը տեսնեմ որ լալու և աղաչանաց միջոցով չ'ստացուելու բան չ'ի կայ այնպիսի ազնուական սրտէ մը :

— Բայց քոյր իմ, արդեօք իրաւ է որ իմ երԹալըս անոր մահ պատճառէ , կը հարցընէ Մաթիլտ լալով :

— ԵԹէ դու շարունակ անոր հետ այդպէս խըստութեամբ խօսելու ըլլաս . գուցէ այնպիսի աստիճանի մը հասցընես անոր յուսահատութիւնը՝ ուրկէ ամեն բան կը վախցուի , բայց մէկ քանի անգամ կրկին զինքը տեսնելով՝ ու հետը բարեկամական հանդարտութեամբ խօսելու ըլլաս՝ կը դադրեցընես անոր տանջանքները՝ ու քու սրտիդ մէջ Թագաւորող խաղաղութեանը հաղորդ կընես . և եԹէ անոր հո-

գին քու Աստուծոյդ տեսութեամբը չես կրնար լեցընել՝ գոնէ կրնաս համոզել որ քաջազունի մը համար առաքինութիւնը այնքան դժուարին բան չէ՝ որ կեանք մը չարժէ :»

Մաթիլդ այս իրաւունքներն ընդունելով խօսք կուտայ ալ Իշխանէն չի փախչիլ . բայց այս որոշմունքը բռնելուն՝ որ եպիսկոպոսին տուած պատուէրներուն հակառակն էր , չի կարծեր որ անոր անհնազանդ կը գտնըվի , ինչու որ իր վիճակը ան նոյն առջինը չէր . և ուստի անոր կամացը դէմ բան չի տեսաւ , այսպէս դատելով ուրիշ բան չի նշմարեր՝ միայն Թէ Պէրէնկարիային հիւանդութիւնը՝ որն որ սիրտը շարժած ըլլալով ուրիշ բան չեր ըրած՝ այլ գթութենէ դէպի սիրելութիւն ճամբայ առնել . սակայն այս քայլն ալ առնել տուողը աւելի Իշխանին տրտում ու սիրահար դէմքն էր , և հետևապէս ոչ Թէ իր վիճակը այլ իր սիրտը միայն փոխուած էր : Այս միջոցին շատ կը պատահէր որ իր աղօթիցը մէջ յանկարծակի աշխարհի զաղափարներ զինքը կը խռովեցընէին , և այնպէս կուզար իրեն որ նոյն միջոցին Աստուած կը հեռանայ իրմէ , ու կը Թողու զինք մարդկանց Թշնամւոյն ձեռքը , որ ան ալ իր հոգին այնպէս վտանգաւոր երևոյթներով ու ցնորական արհաւրօք կը լեցընէ . Թէպէտ զղջման արցունքներուն մէջ առաջ կերթար . բայց այս արցունքներուն պատճառը լոկ գթութիւնը չըլլալուն համար գինքը չէին մխիթարեր , և այնքան խիստ զղջումներուն մէջն ալ իր մտածմունքը միշտ ուրիշ կողմ կը դառնար :

Երիտասարդ կոյսը շատ գիշերներ ամբողջ կանցընէր այս ներքին տանջանաց վիճակին մէջ , որոնց ոչ պատճառը կը ճանչնար և ոչ մէկ դարմանը , ուստի հոգւոյն վիշտերէն այլայլած կերպարանքը՝ Թագուհւոյն սրտին կը դպչի , բայց շարունակ իր նպատակը դիտելով և այնպէս կարծելով որ Թշուառութիւնը միայն Ռիքարտոսէն հեռու ըլլալն է՝ անոր համար Մաթիլդի տրտմութեանը մէջ ուրիշ բան չէր տեսներ՝ այլ միայն երթալուն դժուարութիւնը՝ և Տամիաթ մնալուն չարչարանքը . չէր կասկածեր որ խաչակրաց բանակը հասնելուն պէս իր առջի հանդարտութիւնը պիտի գտնէ : Իսկ զՄաթիլդ մաշեցընող նեղութիւնը օր ըստ օրէ կաւելնար . ծոմապահութիւններէ ու ապաշխարհանքներէ տկարացած՝ արեգակին տաք շառաւիղները վրան զարկած հովտի խոնաւ շուշանին նման խոնարհեցաւ դէպի գետինը , աչքերը աղօտացան , և գոյնը կորնչուց իր կայտառութիւնը , բայց ափսո՛ , այս մեծ տրտմութիւնը առաւել ևս կը գեղեցկացնէ զինքը . Մէլիք այս տեսնելուն՝ ալ աւելի կը բորբոքի , բայց կը լռէ . վասն զի այս երկնային օրիորդին քով կը սորվի այն բանը՝ որ մինչև հիմայ չէր գիտեր , այսինքն յարգել պարկեշտութիւնը ,

եթէ իր մօտենալովը աղջկան դժգոյն երեսը վարդագոյն կը ներկէ , կիմանայ որ իր վրայօք ինչ կասկածներ կընէ , ուստի այս բանը չի յուսալու դէմք մը ցուցընել պէտք է :

Իշխանին լուռութիւնը Մաթիլտի երկիւղը կը պակսեցընէ կը տեսնէ որ վստահութիւնը կաւելնայ. երբեմն ալ արժանի կը սեպէ աչքը վերցընել ու ժպիտով մը նայիլ. հարցմանը կը պատասխանէ. և անոր մօտենալը տեսնելով ալ ետ չի քաշուիր. իշխանն այս յաջող րոպէներէն երջանկացած դեռ սիրոյ խօսքը չըներ , բայց աչքերը՝ խօսքերը՝ ու կերպարանքը ամեն վայրկեան կը հասկըցընէին այն կրակը որ զինքն ամեն կողմանէ կայրէր , և քանի որ ծածկել կուզէր այնքան դուրս կելլէր , չի համարձակելով այն բանը բերանը առնել՝ ամեն կողմէն դուրս կը թափէր , և ինքզինք ամենամանրը գործքերուն ու շարժմունքներուն մէջ ալ յայտնի կընէր , այնպիսի վտանգաւոր վիճակի մը մէջ կը ձգէ զինքը որ առաքինութիւնն անգամ չի կրնար պաշտպանել , Թող Թէ անմեղութիւնը , ինչպէս կրնար Մաթիլտ՝ որ միայն հոգւոյն անոյշ հանդարտութիւն բերող Աստուածային սէրը կը ճանչնար , կրնար մակաբերել Թէ զգացած այլայլութեան մէկ հատիկ պատճառը սիրահարութիւնն է , և ինչպէս կրնար մտածել անոր յառաջադիմութիւնը սանձելու , այն միջոցին ծանր բեռ մը կը ճնշէ սրտին վրայ , աչքերը Թա-

փառական ու անմտադիր , մէկէն ի մէկ կարմրութիւն մը վառելով կը ծածկէ երեսները , ու քիչ մը վերջը կը յաջորդէ անոր սոսկալի դեղնութիւն մը , մահացու դող մը կըսկըսի երակացը մէջ վազել , տխրագին ու մտատանջ կը քաշուի պալատին ամենէն խոր ու առանձին մէկ վայրը՝ ու բնական ազդեցութեամբ բոլոր աչքերէնկը ծածկըվի , որ ատեն չի գիտեր Թէ ուրիշներէն ծածկելու ինչ բան ունի:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Արդէն անցան շատ օրեր . Թագուհին աղէկ մը առողջացած ըլլալով կրնայ ճամբայ ելլել , ժամանակն է որ Իշխանին հետ մէկ մը խօսի ու իմանայ վերջապէս որ Մաթիլտ ալ կրնայ իրեն հետ գալ , ինքզինք լաւ մը այն նպատակին վրայ հաստատելով Թէ որքան որ հնար է չի վշտացընէ այն սիրտը՝ որուն իր կեանքը պարտական էր . կը խորհի միևնոյն ելլել երԹալ , բայց չէր կրնար զՄաթիլտ Տամիանի մէջ ձգել՝ առանց զայն ալ ազատելուն մէկ հնարքը ու կերպը չի գտած :

Երեկոյ եղաւ , Թագուհին բանալ կուտայ սրահին պատուհանները . ու Մաթիլտի հետ կը նստի շքեղ նստարանի մը վրայ պատուհանին քով , ուրկէ կը տեսնուէին ՏէլԹայի ծաղկեալ անտառները . ու աւելի հեռուէն ծովուն ալեացը մշտնջենաւոր շար-

ժումը : Իշխանը ներս կը մտնէ ու կերթայ քովերնին . Պէրէնկարիան լուռ կեցեր ու մտքին մէջէն հրապուրիչ ու սիրալիր խօսքեր կը փնտռէ , այն խօսքերը որ կնիկ մարդիկ լաւ գիտեն իրենց պատուիրած ծանր բաները անով Թեթև ցուցընել . բայց չի կրնար գտնել , ով որ Իշխանին ըսելու ըլլայ Թէ՝ պէտք է Մաթիլտ ալ երթայ՝ անոր սիրտը պիտի խոցէր . այս սոսկալի առաջարկութիւնը ընելու ուժ չունի , քանի անգամ որ բերանը կը բանայ՝ դէպի իշխանին ունեցած պարտականութիւնը միտքը գալով՝ խօսիլ ուզած բանը կախ կը Թողու . որ կողմ դառնայ իշխանին չարիք ընելը միտքը կուգայ՝ ու զինքը կարգիլէ . ասանկով պարտականութեան ու տկարութեան մէջ կը ծըփի ու բան մը չի կրնար որոշել . և այնպիսի խոր մտածութեան մը մէջ կընկղմի որ բոլորտիքն եղած բաները ալ չի կրնար տեսնել . և Մաթիլտ գրեթէ մինաւոր կը մնայ իշխանին հետ . աղջիկը հիմայ ալ աւելի սոսկալի դժուարութեան մը մէջ է . անխօս մնալով չի զիտեր աչքը ուր դարձընէ , որ կողմը դառնալու ըլլայ միշտ Մէլիք Ատիլի աչքին կը հանդիպի , անոր ալ նայուածքը միշտ իր վրայ ուղղեալ է , կոյսը աչքը դարձուց դէպի գիւղերուն կողմը՝ միւսն ալ կամացուկ մը ծռելով համարձակեցաւ ասոր հանդերձին քղանցը համբուրել . բայց Թէ որ հեռանալու ալ ըլլայ՝ կը վախնայ որ զայն ամրցընելու

պատճառ տուած և անոր ըրած համարձակութիւնը երեսը զարկած պիտի ըլլայ , այս վիճակը այնպէս վշտալի կըլլայ իրեն որ՝ ալ չի կրնար դիմանալ՝ կելլէ կը կայնի , ու երթալու վրայ կըլլայ , այս շարժմունքը շուտ մը Թագուհին իր մտածութենէն կարթընցընէ . կը կեցընէ զՄաթիլտ ու Իշխանին նայելու քաջութիւն ալ չունենալով կենդանի և ուժգին կերպով մը կըսէ անոր :

— Տէր իմ , երթալըս որոշելու օրը հասած է . ես կը մեռնիմ Թէ որ չ'երթամ , բայց չեմ կրնար առանց Մաթիլտի երթալ : »

Հոս քիչ մը կը կայնի , որպէս Թէ իշխանին ցաւակցութիւն ցուցընէ , Մաթիլտ որ ոտքի վրայ կայնած էր՝ կը տեսնէ որ իր վիճակը վճռըվելու վրայ է , կամաց կամաց կիյնայ նորէն իր աթոռին վրայ , իսկ Մէլիք Ատիլ ցանկալի չափաւորութեամբ մը պատասխան կուտայ :

— Թագուհի , Թէ որ քոյրդ այդ բանը կը պահանջէ , այս օրը վերջինը կըլլայ որ զիս իր քովը տեսնէ , բայց հնազանդութեանս վարձք կուզեմ որ անոր հետ մէկ մը առանձին խօսիմ , ըսելիքս զրուցելէս ետքը՝ որ միայն անոր ըսել կուզեմ , Թէ անկէ ետև քեզի հետ մէկտեղ զալ ուզէ՝ ալ ամենեւին դէմ չեմ կենար , ու քեզ ալ ուրիշ բան չի մնար՝ այլ երթալու օրդ ինծի իմացընել : »

Այս խօսքը լըմընցընելով խորունկ մը կը հառա-

չէ , և ինքզինք բոլորովին կը մոռնայ , Պէրէնկարիան զարմանալով կը նայի , ու պատասխան մը կըսպասէ Մաթիլտէն . բայց չի կրնար առնել , աղջիկը գլուխը կուրծքին վրայ ծռած լուռ ու անշարժ մնացեր է , վերջապէս Թագուհին ոտքի վրայ ելլելով կըսէ : —Ահա դու մտիկ ըրիր իշխանը , քու երթալդ ալ միայն քեզնէ կախուած է . . . ես ահա մինաւոր կը Թողում քեզ մեր բարերարին հետ , մտիկ ըրէ զայն . այս բանէն ինքզինքդ չես կրնար ազատել : — Իրաւ չեմ կրնար , դողալով կը հարցընէ իշխանուհին : — Չէ , կըսէ իշխանը ազդու կերպով , դու այս բանը չես կրնար զանց ընել առանց մէկ սոսկալի բարբարոսութեան մը , մտածէ որ մէկ քանի րոպէ ունկնդրութեանդ յանձնած պիտի ըլլամ կեանքս : »

Այս խօսքերը Մաթիլտ որոշ իմացաւ , ձգեց կամաց մը Թագուհիին ձեռքը , որն որ դեռ բռնած էր , Պէրէնկարիան կելլէ սենեակէն դուրս ու Մէլիք Ատիլ կը նստի անոր տեղը , երկայն լռութիւն մ'է կը տիրէ , կերևայ Թէ իշխանը կը վախնայ այս լռութիւնը լուծել . իսկ Մաթիլտ զուցէ անկէ աւելի . իշխանը Թէպէտ չի խօսիր , բայց շարունակ անոր կը նայի , Թափառական աչքերը այն գեղեցկութեան վրայ նայելէն չեն կրնար կշտանալ , այս լռութիւնը խօսիլ վախնալուն համար չէ . այլ անոր համար որ ըսելիքը մոռցաւ , ալ ուրիշ բան

չէր ուզեր միայն Թէ նայիլ ու սիրել զՄաթիլտ , և քանի որ կը նայէր այնքան կը բորբոքէր . կը մոտենայ քովը , սրտէն կրակի պէս հառաչանքներ կելլեն , կենդանի կարմրութիւն մ'ալ կոյսին երեսները տարածեր էր , զինքը ծածկող քողը կուրծքին վրայ կը շարժէր . Մէլիք Ատիլ զայս տեսնելով սրտին մէջ յոյս մը կը ծնի , սրտին խռովութիւնը վերջին աստիճանի կը հասնի , փափաքները խելքը գլխէն կորսնցընել կուտան , վերջապէս կը համարձակի մէկէն ի մէկ Թևերուն մէջ սեղմել աստուածային կոյսը . ահ ողորմելի աղջիկ , երկնային կրակը ալ չի կրնար զինքը փոնկցընել , բայց իր համեստութիւնը կը սոսկայ , կրօնքը կը դողացընէ զինքը , սոսկալով ետ կը հրէ վայրենացեալ տաճիկը . արտասուօք Թրջըված երեսները ձեռացը մէջ կը ծածկէ , բայց այս գաղտ արտասուքը Մէլիք Ատիլ տեսնելուն պէս՝ կիյնայ ծնկի վրայ անոր առջին , կիմանայ որ վշտացաւ աղջիկը , յուսահատութեան մէջ ձգեց : Այն երջանիկ կլիմաներուն մէջ՝ ուր ասպետութիւնը պատուոյ մէջ է՝ սէրը վառած չունէր երբէք անանկ մէկ անկեղծ կրակով մը՝ ինչպէս որ կայրէր այս երիտասարդ արաբացւոյն սիրտը . իշխանուհիին առջին գետինը բռնած անարատ յարգութիւն ընելու երդում կընէ, խօսք կուտայ որ զայն վշտացընելու բառ մը բերնէն չի հանէ , բայց միայն կ'աղաչէ որ զինք մտիկ

ընէ. աղջիկը չուզեր, ու ծանրութեամբ գլուխը վերցընելով՝ դաժան նայուածքով մը կը նայի ու կըսկըսի հեռանալ առանց համարձակութիւն տալու որ գինքը արգիլէ. Մէլիք Ատիլ միշտ ծնկի վրայ, կը տարածէ ձեռքերը դէպի անոր, ցաւագին նշաններով երդում տալ կուտայ որ րոպէի մը չափ գինք մտիկ ընէ, խօսք կուտայ բնաւ չի մօտենալ իրեն, ու ինչ հեռաւորութեան մէջ է այնպէս մնայ, Մաթիլտ այն ժամանակ կը կայնի, ու ցուրտ նայուածք մը ձգելով անոր վրայ՝ կըսէ.

— Ես քեզնէ մէկ խօսք մը կրնամ մտիկ ընել, և այս խօսքն ալ իմ երթալուս հրամանն ըլլալու է:

— Ո՛ւ ներումդ միայն այս գնումն է» կը հարցընէ իշխանը խոնարհ ու սիրալիր նայուածքով մը:

— ԵԹԷ ազատութիւնս ինձ տրուած է, կըսէ աղջիկը, երդում կընեմ որ ուրիշ բան միտքս չի պահեմ՝ այլ ըրած բարերարութիւնդ միայն. ու միւս խօսածներդ Թողում յաւիտենական մոռացման մը տակ:» Ափսո՜ս, ինչ որ խոստացաւ չի գիտեր որ չի կրնայ պիտի պահել, և այս վայրկենին յիշատակութիւնը ալ աւելի պիտի մեծնայ, բոլոր մտածմանցը պիտի հաղորդի, և միշտ հալածէ պիտի գինքը Թէ գիշերային լռութեան և Թէ օրուան աղաղակներուն մէջ:

Այս միջոցին իշխանը երկբայութեան մէջ մնալով՝ քիչ մը կը կայնի, կը հառաչէ, կը նայի, ու մէյ-

մ՚ալ զայն չի տեսնել խօսք տալու համար բաւական ուժ չի գտներ վրան, բայց աղջիկը անհամբերութիւն կը ցուցընէ, ու երթալու վրայ կըլլայ՝ որպէս Թէ իշխանը բան մը որոշելիք չունի. ապառնին ոչնչանալով ամեն բան կըլլայ ներկայ. Մէլիք Ատիլ իր սիրելին տեսնելու զուարճութիւնը մէկ քանի վայրկեան ալ երկարելու մտօք, և յաւիտենական կսկիծի դատակնիքը տալու համար առաջ կերթայ:— Մի՛ հեռանար, կը պոռայ անանկ ձայնով մը որ մարդուս հոգին կը վիրաւորէ, ես պարտաւոր եմ քեզի հնազանդելու:»

Իշխանուհին կը կայնի, մէկ անուշիկ հաճութեան նշան մը կը ներկէ երեսները, ձեռվընեն ու աչքերը երկինք վերցընելով կըսէ:

— Ո՛վ իմ խաղաղ վանքս, ով մանկութեանս ուրախութիւնները՝, ով հայրենիք արդեօք ձեզ նորէն պիտի տեսնեմ:— Անգութ և ապերախտ աղջիկ, կը պոռայ իշխանը վազելով դէպի անոր, ու բռնութեամբ յափշտակելով անոր ձեռքը, Թէ որ այդպէս է՝ քու բերանդը կօրհնէ իմ սիրտս վիրաւորող վայրկեանը, երբոր ես իմ մահուանս վճիռը կարտասանեմ՝ ուրախութիւն կը փայլի աչքերուդ մէջ, իմ վիճակս ամենևին մեղքընալ չի կայ, ցաւոյս վրայ բնաւ արցունք Թափել չի կայ, և այս գտած բարբարոսութիւնս՝ յարգութեան տեղ բռնելով կը վախնամ նախատել զանիկայ՝ որ կեանքս

կը յափշտակէ և մեղքընալու ալ արժանի չի սե-
պեր . . . չէ՛ չէ՛ դու չես փախիր , և քու կամացդ
հակառակ զիս մտիկ կընես :

Եւ բռնաբարելով զիշխանուհին որ նստի՝ ինքն
ալ ծնկի վրայ անոր առջին կը նստի , մէկ ձեռ-
քը անոր երկու ձեռքը կը բռնէ , ու միուս ձեռքը
կըմինչընելով աճոռին կըռնըկին՝ սիրով ու յափըշ-
տակութեամբ լըցուած նայելով անոր կըսէ :

— Այո դու զիս մտիկ պիտի ընես , դու պիտի
գիտնաս որ ինչ կիրք է զիս այրողը . ինչ կրակ է
որ կը զսպեմ , և ինչ սոսկալի տանջանքներ են որ
զիս կը պատառեն . որովհետև ոչ իմ լռութիւնս և
ոչ ալ յարգանքս կրցին քեզ կակուղցընել . ուրեմն
հիմայ ճանչցիր իմ սէրըս . մտիկ ըրէ անոր ձայնը .
քու կամացդ դէմ ականջ դիր անոր աղաղակացը .
գուցէ քու սիրտդ ալ կայլակերպի , ու Թերևս հոն
ալ կը Թափանցի : »

Այս խօսքին վրայ Մաթիլտ ետ իյնալով ու սոս-
կումով գլուխը անդին կը դարձընէ :

— Ա՛հ ինծի նայէ՛ , կըսէ Իշխանը նորէն աղա-
չական ձայնով մը , Աստուած սիրես ինծի նայէ՛ .
քու մէկ նայուածքիդ մէջ գերագոյն բերկրութիւն
մը կայ . քան Թէ բոլոր աշխարհիս հեշտութեանցը
մէջ . չէ՛ , պարապ տեղը խօսք տուած եղայ . ես
չեմ կրնար ինքզինքս քեզնէ զատել , չեմ կրնար
քեզ տեսնելէն դադարիլ , իմ հնազանդութենէս միայն

այս մէկ բանը դուրս է . միայն Թող տուր որ քո-
վիկդ նստիմ , անկէ ետքը հրաման ըրէ . . . կուզես
նորէն Եւրոպայ դառնալ , պատրաստ եմ ես քեզ
տանելու . այս տեղուանքը Թազաւորել կուզես ,
աՀռո մը կուզես . ես քեզ հոն ալ կը հանեմ . . . ով
իմ բաղդիս որոշած տէրը հրաման ըրէ քու գերիիդ ,
ահա առջևդ առանց ձայնի կեցեր եմ , բայց իմ
լռութիւնս ալ բաւական կը խօսի քեզի հետ : »

Այս խօսքերը դողդողալով ըսելեն ետքը կը կենայ .
աչվըներէն յորդահոս վազած սիրալիր արցունքնե-
րը՝ Մաթիլտի ձեռվըները կը Թրջեն , ալ անոր ձեռ-
քերը բռնելու կարողութիւնը չի մնաց . այլայլու-
Թիւնը ամեն ուժերէ զինքը զրկեց . ալ չէ բռներ ,
բայց աղջիկը այնպէս մնացեր է , իշխանին ձեռքը
զայն ազատ Թողուցեր է , բայց աղջկան տկարու-
Թիւնն ալ զինքը շղԹայակապ է ըրեր . Մէլիք կը
նայի անոր ու յոյսով լըցուած գերազանց երջան-
կութիւն մը կըզգայ . սակայն աշխարհիս ան ամեն
հեշտութեանցը պէս՝ որ հազիւ Թէ քիչ մը կը կանգ-
նին յուսոյ և Թշուառութեան մէջ տեղը , իշխանին
փախստական ուրախութիւնն ալ Մաթիլտի զեղց-
կութեանը հետ յանկարծ անհետացաւ :

Աղջիկը կը տեսնէ որ բոպէի մը չափ ազատու-
Թիւն գտաւ ինքնիրեն կուրախանայ . բայց կը տես-
նէ նաև որ անոր հետ միևնոյն է՝ ուստի կը տրտմի .
առաքինութիւնը որ միշտ իր սիրելի բանն է՝ ա-

ռանց ուշանալու փախչիլ կը պատուիրէ իրեն. ինքն ալ այս պատուէրին հնազանդելու վրայ է: Իշխանը կը նշմարէ անոր դիտաւորութիւնը, կը տեսնէ որ այն ողջախոհ ու բարեպաշտ սրտին մէջ այնպիսի ուժ մը կայ որ չի կրնար յաղթել. այս արգելքէն ինք յաղթըված՝ ալ կը դադրի անօգուտ փափաքները յայտնելու. բայց դէպի Մաթիլտի առաջն երթալով՝ հոգին յուսահատութեամբ ու աչքերը գաղտնի կսկիծով մը լըցուած կերկնցընէ անոր դաշոյն մը ու կըսէ.

— Աղէկ, որովհետև դու կուզես ինձնէ փախչիլ, ազատ ես. յաւիտեան ձգէ այս տեղուանքը, բայց երթալէդ առաջ ի սէր գթութեան խօսէ այս դաշոյնը իմ սիրտս. ասոր ընելիք չարիքը՝ քու երթալէդ յետև է:» Կոյսը իր տկար ձեռօքը կառնէ այն մարդասպան դաշոյնը, ու իշխանին երեսը նայելով սիրուն կերպով մը կըսէ «Ատանկ մէկ ազնուական սրտի մը թափանցելէն առաջ՝ պէտք է որ ես իմ բովանդակ արիւնս թափեմ. ով վեհանձն իշխան. ինչու դու քեզ այդպիսի սաստիկ ցաւերու կուտաս. ու այդպիսի յանցաւոր սիրոյ մէջ կիյնաս. ինչ յոյս ունիս, ինչ կը համարձակիս ինձնէ խնդրել, միթէ կարելի է որ կապակցութիւն մը ըլլայ Ռիքարտոսին քրոջը ու Սալաէտտինին եղբօրը մէջ տեղ. քրիստոնեայ աղջկան ու տաճիկ իշխանի մէջ կրնայ ըլլալ որ յարաբերութիւն մը ըլլայ

առանց յանցանքի. քու մեծ կորիճութիւնդ զոհ կը պահանջէ արդեօք. մեռնիլը՝ առաքինի ըլլալէն դիւրին կուգայ քեզի:»

Այս քիչ խօսքերը իշխանին կիրքը կիջեցընեն, ու գիտես թէ աղջկան դէմքին վրայ նկարեալ վեհմութենէն ու քաղցրութենէն զարնըված՝ անշարժ կը մնայ, և ուստի աղջիկը վրայ կը բերէ հրեշտակային ժպիտով մը.

— Եթէ դու բոլոր աշխարհային փափաքներուդ վրայ տիրելով զիս Թող տալու ըլլաս. երկնից ինձ բացած խաղաղութեան ճամբան առաջ տանելու՝ իմ քեզ տալիք բանըս ով կրնայ տալ. ով կրնայ երախտագիտութիւնս՝ յարգանքներըս՝ ու պատիւներըս ընդունիլ:

— Բայց և այնպէս, կըսէ Իշխանը, քու սէրդ ալ մէկ ուրիշ փեսայի մը պիտի տրվի:

— Իմ սէրըս միայն աստուծոյ կը վերաբերի, կըսէ կրօնական ազդեցութեամբ մը, իմ սիրտս միայն ան պիտի ստանայ. իմ սէրըս երբէք մէկ մահկանացուի մը չի պիտի միաբանի... ով Մէլիք Ատիլ, ձգէ զիս, Թող զիս երթալ այն Աստուծոյն սեղանին առջին՝ որուն ես խոստացեալն եմ. ես անոր զօրութիւնը չէի զործածեր քեզի դէմ՝ եթէ դու քրիստոնեայ եղած ըլլայիր:»

Այս կըսէ ու բաժին վրայօք ինքն ալ զարմանալով կը կայնի:

Մէլիք Ատիլ կը պոռայ « Բեզի այդ ազդեցութիւնը տուող կրօնքը որն ըլլայ ու ըլլայ՝ ես անոր կամացը կը հնազանդիմ , ով զարմանալի ու գեբագոյն աղջիկ , ազատաբար հրամանն ըրէ . պատուիրէ ուղևորութիւնդ . ընտրէ քու երթալիք ճամբադ , գերիներըս քուկդ են . հոս ամեն բան ինծի պէս քու կամքիդ տակը դրուած են : »

Այս խօսքին վրայ մէկ նոր տկարութենէ մը վախնալով աղջիկը կուզէ հեռանալ . բայց դրանը սեաւմը անցնելէն առաջ՝ կը կանկնի ետին կը դառնայ ու կըսէ : — Ընդունէ մնաս բարովըս , ընդունէ իմ օրհնութիւնըս , այն վանքին մէջ որ ինքզինքս Թաղելու կերթամ , քեզի համար աղօթք պիտի ընեմ մինչև կենացս վերջը . եթէ Աստուած ալ լըսէ իմ աղօթիցս՝ օր պիտի գայ որ երկուքիս ալ նպատակը մէկ բան պիտի ըլլայ , միևնոյն յոյս պիտի ծնանի , եթէ այն բաները որ աշխարհիս մէջ մեզ իրարմէ կը զատէ՝ ամեն բան մեզ պիտի միացնէ երկնից մէջ: »

Այս ըսելէն ետքը Մէլիք ալ մէյմ՚ալ չի տեսներ զայն , ինչ կըսեմ մանաւանդ թէ ամեն տեղ աչքին առջևն է , տեսածն ու լըսածը միայն ան է , կրիցը անկարգ յուզմանը մէջ մեծ քայլերով կը պըտըտի . ոչ ուր ըլլալը գիտէ և ոչ ով ըլլալը , մէկ քանի գերիներ դէպի իրեն կուգան իրեն հետ կը խօսին , ինքը բան չիմանար · աչքը ուղղեր կը նայի ու պատասխան չի տար , իրեն բան կը հարցընեն՝ լուռթեամբ կը հեռանայ , կը քալէ դէպի իր սենեակը , հոն կը նստի՝ մարմինը անշարժ . ու գիտես թէ մէկ քանի րոպէ բոլորովին կը մոռնայ այս աշխարհս՝ ու կը կարծէ թէ այնպիսի աշխարհի մը մէջ կը պըտըտի որ հոն միայն Մաթիլտի պատկերներովը լցուած է :

Այս միջոցին Մէթխուպը վրայ հասաւ . և ահա այս էր պատճառը որ գերիները եկած էին անոր գալը իմացնելու . թէպէտ ինքը բան մը իմացած չէր . արդէն Թօլէմայիտի նոր առումը Տամիաթի մէջ հրատարակուած էր , ժողովուրդը սոսկալով կերևակայէր թէ քրիստոնեայք արդէն տիրած են Երուսաղէմի , շուտ մը մզկիթները կը վազեն , կը վազեն ու աղօթքներ կընեն . Մուհամմէտի զինուորք կը ժողվին պալատին բոլորտիքը , Էմիրները տեսնել կուզեն զՄէլիք Ատիլ . բայց ինքը պահուըտեր է , մէկն ալ չի համարձակիր սենեկին դուռը բռնի բանալու : Երբոր իրարանցումը հետզհետէ կը շատնայ բոլորտիքը , ինքը իր մտածմանց մէջ Թաղուեր մնացեր է , ու միայն ինքը իմացած չէ Թօլէմայիտի առումը :

Նոյն ժամանակ Մէթխուպ բարձր ձայնով կը պոռայ ու ներս մտնել կուզէ , կը հանէ Սալահատինին հրամանները կը ցուցընէ անոնց , այս սըրբազան անունը լըսուելուն պէս բոլոր դռները կը բացուին , Մէլիք Ատիլի թիկնապահներն անգամ

չեն համարձակիր դէմ կենալ, Մէհխուպ ներս մտնելով կերթայ իշխանին քով, կը զարմանայ իշխանը անոր յանդգնութեանը վրայ, Մէհխուպ լըռութեամբ կը ներկայացնէ Թագաւորական կնքով զոցուած Սալահէտտինին նամակները, այս տեսնելով Մէլիք Ատիլի սրտին մէջ տկարացած բարեկամութիւնը նորէն կըսկըսի իր եռանդը ստանալ. սիրելի եղբօր մը խրկած նամակները յարգութեամբ կը համբուրէ ու կը հարցընէ Մէհխուպին Թէ ո՞ր տեղուանք Թողուց Սալահէտտինը:

— Ցօրօնթայ լեռանը վրայ, կը պատասխանէ Մէհխուպ, հոն անհամբեր քեզ կըսպասէ, ու Թօլէմայիտը նորէն ետ առնելու յոյսը քու բազկացդ վրայ միայն դնելով:

— Ուրեմն հիմայ քրիստոնեայք Թօլէմայիտի տէր են», զարմացմամբ կը պօռայ Մէլիք:

— Պէտք չէր որ դու զարմանայիր, կըսէ Մէհխուպ համարձակութեամբ, վասն զի անոր անկմանը պատճառը դու ես: — Ի՞նչ ըսել կուզես ինձ յանդուգն, կը պօռայ իշխանը բարկանալով:

— Այս ըսել կուզեմ Թէ Տիւրոսի եպիսկոպոսին ձայնը ու Մօնմօրանսիի բազուկը կործանեցին Թօլէմայիտը, և անոնց ազատութիւն տուողն ալ դու ես, և հետևապէս մեր բանակին գլխուն այս փորձանքը դու հասցուցիր, ու ես ալ այս կերպով քեզ ամբաստանեցի եղբօրդ առջին, և ոչ ալ խօսքս ետ

կառնեմ քու առջիդ, Թէ որ այս բանը սխալ կամ անիրաւ կը կարծես՝ կրնաս զիս պատժել, իմ կեանքս քու ձեռացդ մէջն է:»

Մէլիք Ատիլ այս արդար կշտամբանաց վրայ այլայլեցաւ, ճաչցաւ իր անիրաւութիւնը. և այս բանին առջին առնելու համար մտածեց որ բաւական միջոցներ ունի, ուստի խոստովանելով կըսէ:

— Գնայ հաւատարիմ ծառայ. քու ազատախօսութիւնդ քեզ յանցաւոր չըներ իմ առջիս. իրաւ դու զիս ամբաստանեցիր, ես ալ ինքզինքս կամբաստանեմ, Թէ որ ես սխալեցայ կրնամ դարմանը ընել՝ Թօլէմայիտը նորէն եղբօրս դարձնել:

— Անտարակոյս կրնաս, վասն զի միայն անոր պարսպին տակը քու երևնալդ՝ բաւական է զայն նորէն առնելու. բայց այնքան հաւատացեալ տանկըներուն արիւնը որ զանիկայ պաշտպանելով մեռան՝ անոնք ինչպէս կրնաս ծախու առնել:

— Մէհխուպ, կըսէ իշխանը տխուր դէմքով մը, ալ մի խօսիր. սրտիս մէջ յուզմունք կը ձգես, ինչու որ ես գիտեմ Թէ այն վազած արիւնը չի քնաներ. բնաւ անվրէժ չի մնար... Ողջ զիս միևնոյն. ձգէ տեսնեմ Թէ եղբայրս ինչ քաւութիւն կը պատուիրէ ինձ ըրած տկարութեանս համար, որուն հետեւութիւնը այսքան մահաբեր եղաւ. բայց անոր պատճառ եղող բանը շատ զեղեցիկ է, սրտիս վրայ մեծ իշխանութիւն ունի:

— Ի՞նչ կըսես բարձրապատիւ իշխան, կըսէ Մէհմխուպ, քեզ նման պատերազմականի մը կը վայլէ իր փառքը խաւարեցնել յիմարական սիրահարութեամբ մը, ու կրնաս քու ողբացող հայրենիքդ նախամեծար սեպել քրիստոնեայ սրիկայ աղջիկ մը: — Առանկ խօսք մի՛ զրուցեր, կը պատասխանէ իշխանը բարկութեամբ, Թէ որ կեանքդ քեզ սիրելի է, սանձէ՛ քու պիղծ շրթունքներդ, և զգուշացիր որ չըլլայ Թէ նախատալից խօսք մը փախչի բերնէդ Իշխանուհիին վրայօք:»

Մէհմխուպ դուրս կելլէ. բայց չի հնազանդիր իշխանին հրամանացը, քանզի սիրտը եվեյօք նեղացած էր անոր դէմ, քրիստոնեաներէն զարնըված ըլլալուն նախատինքը՝ Թօլէմայիտի բանալիները անոնց յանձնելու ստիպվիլը՝ այն աղետալի օրուանը մէջ մեռնող զինուորաց երևակայութիւնը՝ իր գերդաստանին գերութեան վիճակը՝ իր զաւկըներուն սպանութիւնը՝ և իր վիճակը միտքը գալով՝ վառեցին հոգւոյն մէջ սաստիկ ատելութիւն մը այն անձին դէմ որ այս չարիքներուն պատճառ եղաւ. չէր կրնար ծածկել սրտմտութիւնը, և ուստի մեծամեծներուն և էմիրներուն առջին դուրս կուտայ. զօրաց և ժողովրդոց առջին իշխանին տկարութիւնը կը կշտամբէ. կը պատմէ Թէ այն քրիստոնեայ աղջիկը ինչ ազդեցութիւն ըրեր է Մէլիք Ասիլի վրայ. բայց զինուորք ու ժողովուրդք՝ էմիրներն

ու մեծամեծները ամենքն ալ եվեյօք իշխանին բարեկամն ըլլալով՝ անոր պատուոյն դպչող ամբաստանութիւնները չէին ընդունիր. ու միաբան կը յարգէին զինքը. Մէպէտ Մէհմխուպին զրուցածին դէմ իշխանը կը պաշտպանեն. բայց միւս կողմանէ ալ գիշխանուհին ամբաստանելով Մէհմխուպին հետ կը միանան. աղջիկն էր միայն տաճկաց Թշուառութեանը պատճառ իրենց աչքին. ուստի մեծապէս ուրախացան երբոր լըսեցին Թէ Սալահէտտինին հրամանը՝ աղջիկը բռնութեամբ բաժնել է իշխանին քովէն. և այս աղջիկը առնել խաչակրաց բանակը տանելու պաշտօնն ալ Մէհմխուպին յանձներ էր. և երբոր այս լուրերը Մէհմխուպին հնարքովը բոլոր քաղքին մէջ տարածուեցաւ, բնակչաց սիրտը ուրախութեամբ լեցուց:

Մէլիք Ասիլ Սալահէտտինին նամակները բանալով կիմանայ որ Թօլէմայիտի առնուիլը Մօնմօրանսիի և եպիսկոպոսի ազատութեամբն եղան. կը տեսնէ որ այս բանին վրայօք եղբայրը շատ կշտամբանքներ կրնար ընել իրեն, բայց չէ ըրեր. կը նշմարէ որ մէկը փորձ փորձեր է զինքը անհաւատարիմ ցուցընելու Սալահէտտինին. բայց Սալահէտտին զայն մերժեր է, և փոխանակ վշտանալու օգնութիւն կուզէ իրմէն. կաղաչէ իրեն. որ առեն կրնայ հրամայել, արդ Մէլիք Ասիլ ալ կրնար անոր անիրաւութեամբ պատասխանել. այսպիսի

հազուագիւտ վստահութեան դէմ կրնար ապերախտութիւն ընել. և միթէ պարտաւոր չէր նախատեալ եղբօր մը համար ամեն բան ոչինչ սեպել. որն որ իր տէրը ըլլալով իբրև բարեկամ կը խօսի հետը. յիրաւի տարապայման նուիրմունք մ'է Մաթիլտէն զատվիլը, մէյ մ'ալ զայն չի տեսնել... հապա Մաթիլտի ուզածն ալ այս չէ. միթէ ինքն ալ խօսք չի տուաւ Թէ երթալուն արգելք չի պիտի ըլլայ, երբոր Սալահէտտինը կուգէ՝ հայրենիքը կը պահանջէ՝ սէրը աւելի ուժով պիտի ըլլայ. հաւատարմութենէ՝ պարտականութենէ՝ և բարեկամութենէ սաստիկ պիտի ըլլայ, ահ այն ինչ սոսկալի հակառակութիւններ կրնեն այս զգացումները Մէլիք Ադիլի սրտին մէջ, ինչպէս կը խառնվեն ու տակն ի վրայ կրնեն երիտասարդ քաջ ազունին միտքը, բայց սէրը որքան ուժով ըլլալու ըլլայ՝ ամեն ժամանակ զօրութիւն չի կրնար ունենալ մեծ հոգւոյ մը վրայ. ահա փորձառուն Ադիլ մեծ դիւցազնութիւն մը ընել կը որոշէ. տկարութիւնք՝ երկիւղք՝ և վտանգ և նոյն իսկ իր կիրքերը անգամ նուաճեց, ինքը անոնց վրայ բարձրացաւ, որոշեց ու վճռեց. Մաթիլտ պիտի երթայ, այս բանը ան ուզած, և ինքն ալ երդում ըրած էր, այս երդմանը վրայ առաքինութիւնը կը յաղթանակէ. և իր գերազոյն զօրութիւնը կը ցուցընէ:

Բայց երբոր բարեկամութեան կախարդանքը սէրն աւելի ուժ ունեցաւ՝ անդին ազնուականութիւնը դեռ կռուոյ մէջ է, Մէլիք Ադիլի վեհանձն հոգին գերազոյն ուժ մը ունեցաւ մէկէն ի մէկ Մաթիլտի երթալը ոչնչացընելու՝ քան Թէ Թագուհւոյն տուած խօսքը ետ ձգելու. իր կեանքը եղբօրը զոհեց, բայց պատիւը դեռ շատ սուղ է իրեն, և այս պատիւը զինքը կարգիլէ որ Պէրէնկարիայի տուած խօսքը ետ չառնէ. Թէպէտ այս նիւթին վրայօք Սալահէտտինին հրամանները աւելի որոշ են քան Թէ խիստ, Մէլիք Ադիլ ուրիշ կերպով չի կրնար անհնազանդ ըլլար եղբօրը՝ այլ բոլոր զօրքերը ետ նոր գերազոյն կամացը դէմ դարձընելով միայն. ինքն աղէկ գիտէ որ բոլոր զօրական իշխանութիւնը իր ձեռքն է, բայց ասով իրաւունք ունեցած կըլլայ. ինչու համար եղբայրը զինք Եգիպտոսի մէջ բացարձակ տէր ըրաւ, այն բանը մատնութեան գործածելու համար. հիմայ այս երկու հաւասար պարտականութեանց մէջ ինչ պիտի որոշէ, ինչ բան պիտի զոհէ. վերջապէս կը պօռայ:

— Ես վաղը պատրաստել կուտամ Մաթիլտը Թօլէմայիտ տանելու նաւը, վաղուան արշալոյսը անոր երթալը պիտի տեսնէ. ես ալ Թագուհիին հետ Նեղոսը անցնելով զինքը կը տանիմ Գահիրէ ու կը Թողում զայն խալիֆաներուն պալատին մէջ անկէ շուտ մը կերթամ Սալահէտտինին և անոր ազատութիւնը կը խնդրեմ, ու գուցէ պարապ տեղն

ալ խնդրած չեմ ըլլար , և այս ճամբով Թագուհիին տուած խօսքս ալ պահած կըլլամ , Սալահէտտինն ալ՝ իրաւունք կուտայ այս բանին , որովհետև ոչ կուզէ որ ես երդմնազանց ըլլամ , և ոչ ալ կուզէ որ մէկը իր եղբայրը յանցաւոր դատէ :»

Այս միջոցին գիշերն անցած ըլլալով , արեգակը ընդարձակ ծովէն դուրս ելլելու մօտ է , ճառագայթները կըսկըսին բղխիլ ու լուսաւորել երկրիս երեսը , Մէլիք Ադիլ կը հառաչէ , չի կրնար առանց սոսկալու տեսնել այն օրուան լուսնալը՝ յորում ինք խօստացած էր մեծ զոհ մը ընել ինքզինքը , բայց հայրենեաց և բարեկամութեան ձայնէն մխիթարվելով՝ քաջութիւնը զինք չի Թողուր , կելլէ պալատէն դուրս , կերթայ նաւահանգիստը , տանելիք նաւը ինքը անձամբ կընտրէ , հարկաւոր եղած հրամանները կուտայ . բայց իր տկարութենէն վախնալով որ չըլլայ Թէ երկմտի՝ կուզէ Տամիաթէն հեռանալ առանց Իշխանուհին տեսնելու , և ալ անոր հոն չեղած ատենը դառնալու . վերջապէս Մէթխուպին կըսէ :

— Վաղը Մաթիլտ քեզի հետ պիտի երթայ , այն ինծի սրբազան եղած կեանքին վրայ աղէկ պահպանութիւն ըրէ , այս բանին բու կեանքդ երաշխաւոր պիտի ըլլայ :»

Անկէ ետև Թագուհիին նամակ մը կը խրկէ , որուն մէջ կը յայտնէ իր մեկնելուն պատճառները . ու

կըսէ նաև որ իր խոստումնըը ուշացընելուն պատճառն ալ սա է որ չըլլայ Թէ Տամիաթի մէջ աղաղակ մը ելլէ : Ուստի առանց պալատը դառնալու , առանց մէկ համարձակութիւն մը ընելով Մաթիլտի վրայօք մտածութիւն մը ընելու կելլէ Տամիաթէն դուրս . կանցնի զանազան ծովեզերեայ քաղաքներ Նեղոսի բերաններուն վրայ շինուած . կը ժողվէ իր զումարտակները , կը հրամայէ անոնց որ Սալահէտտինի հրամանացը համեմատ պիտի շարժին դէպի Ֆօրօնթայի լեռը :

Գիշերը որ անգթաբար աւրած էր Պէրէնկարիայի յոյսերը , բայց հրապուրիչ երազներով զբաղեցուց անոր գաղափարները , օր առաջ Մաթիլտէն իմացած ըլլալով Թէ իշխանը վերջապէս պիտի Թողու որ երկուքն ալ միատեղ երթան՝ մտքին մէջէն ելլելու օրը կը մտածէր ու կուրախանար որ ամուսինը կրկին պիտի տեսնէ , այս ուրախութեանը մէջ Ագնէսն ալ կը մտածէր . ու խիղճը հանդարտեցընելու համար կուզէ որ այն եղկելին ալ իր բաղդին հաղորդ ընէ , կերթայ անոր ըսելու Թէ վերջապէս իր խոստումնըը կատարելու օրը հասած ըլլալով զինքն իր հետը կրնայ տանիլ դէպի հայրենիք :

Երկայն ժամանակէ ի վեր Ագնէս տեսած չէր Թագուհին , իր սենեակին մէջ գոցուած կը կենար . կը յուսայ որ զղջումը նորէն ձեռք առած պիտի ըլլայ , բայց անոր գոցուած կենալուն պատճառը մարդ-

կանց ներկայութենէն փախչիլն էր. վասն զի առնարգվելու իրաւունք ունէր, և միտքը դրած էր նաև բնաւ իշխանէն չի հեռանալ. լրտեսներ կը պահէր, որպէս զի ամեն բան իմանայ. և մանաւանդ իշխանին՝ Մաթիլտի վրայ ունեցած սիրոյն յառաջադիմութիւնը գիտնայ. անցած բաներուն պատմութիւնը լըսելուն պէս՝ հոգին կատաղութեամբ ու դառնութեամբ լըցուեցաւ. վրեժխնդրութեան համար կուզէր որ Մաթիլտի երթալը չուշանայ: «Եթէ այն չերթայ. կըսէր ինքնիրեն բարկութեամբ, թէ որ անարժան Մէլիքը յանդգնի զայն իր քովը պահել՝ ինձ ալ հարկ կըլլայ որ վայելել չի տամ անոր իր սիրելին. և այս Թուրը պէտք է ճանչցընէ անոր թէ Ագնէս դեռ կենդանի է՝ ու իր ձեռքերը մարդ սպաննելը մոռցած չ'է:»

Մէթխուպին հասնիլը լրտեսներէն իմացած ըլլալով՝ ուզեց որ մէկ մը զանիկայ տեսնէ ու խօսի հետը, պահապանները իր պարզևներէն յաղթված ներս մտցուցին զայն. Մէթպուպ իմացուց թէ ինչ հրամաններ տրուեցան. նկարագրեց իշխանին կիրքերը որ ինչ յանցանքներու մէջ ինկաւ ու կրնայ իյնալ. նկարագրեց առելի զոյներով Մաթիլտի բնաւորութիւնները, Ագնէսին կասկածները շատցան, և ուստի սկըսաւ մոօքը սաստիկ նախանձաւորութեամբ Մաթիլտի երթալը շտապել:

Մէթխուպ հազիւ թէ դուրս ելած էր՝ Թազուհին

կերթայ Ագնէսին քով, ինչպէս քիչ մը առաջ յիշեցինք. Ագնէս կը զարմանայ այս անակնկալ այցելութեան վրայ. չի գիտեր ինչ բանի տայ. Պէրէնկարիա այն ժամանակ անոյշ ժպիտով մը կըսէ:

— Ես իմ խօստմունքս կատարեցի, ու հիմայ եկայ քեզ առաջարկելու թէ՝ սա քու ամօթոյդ վկայ եղող բնակարանը Թողուս ու մեզի հետ գաս՝ հեռանալով անհաւատներէն՝ անոնց շղթաներէն՝ ու բաղբըներէն. գաս միատեղ քրիստոնէից բանակը՝ և հոն քու արտասուքդ կարենաս եղբարցդ գիրկը Թափել ազատաբար:

— Այդ ինչ կըսես, կը հարցընէ Ագնէս, ձեր վեհափառութիւնը չի գիտեր որ ձեզ երթալու խօսք տրուած չէ տակաւին:

— Ինչպէս, կըսէ Թազուհին, Մէլիք Ատիլ երեկ քրօջըս խօսք տուաւ:

— Այդ խօսքը տալէն մէկ քանի ժամ ետքը հասաւ Մէթխուպ՝ Սալահէտտինի նուիրակը, որ Թօլէմայիտի առնուելուն լուրը բերաւ, յիրաւի Թագուհի այս մեծ յաղթութիւնը ձեր Թշուառութիւնքը ու ձեզի համար պահուած չարիքները պիտի Թանըացընէ: — Թօլէմայիտը առնուէր է ըսիր, կըսէ Թազուհին ցնորելով, ինձ համար պահուած չարիքներ կայ ըսիր. այն քաղքին առնուելովը ինչ մահաբեր Թշուառութիւն պատահած է. մեր քաջագուն Թագաւորներէն մէկը մեռած է... Փիլիպ-

պոսը . . . Լեզուն սառեցաւ . ալ չի կրցաւ բերնէն ուրիշ անուն մը հանել , Ագնէս սկըսաւ գրուցել : « Կըսուի Թէ այս պաշարումը մեծ կոտորածի մը պատճառ եղաւ . բայց Մէթխուպ չի գիտեր մեռնողներուն անունը , և Փիլիպպոսին խօսքը բնաւ չէր ըներ . միայն ամեն ինչ ըսածը սա է Թէ Սալահէտտինը կուզէ որ Մաթիլտ խաչակրաց բանակը խրկըվի , ու ձեր վեհափառութիւնն ալ Գահիրէ խրկըվելով պահուի խիստ գերութեան մը մէջ , մինչև որ Ռիքարտոս քեզի համար փրկանք տայ անոր Թօլէմայիտ քաղաքը : »

Ողորմելի Պէրէնկարիան ալ ասկէ աւելի չի կրցաւ մտիկ ընել . այսքան կսկիծի դիմանալու ուժը չէ մնացեր . խելքը բոլորովին ցնորելով անզգայ գետինը կիյնայ , Ագնէս զայն այս վիճակին մէջ տեսնելով կըսէ : — Ուրեմն այսպէս կըլլայ եղեր . այս տեսակ պարագայի մէջ գտնուող մինակ ես չեմ եղեր : » Այս միջոցին կը կանչէ Թագուհւոյն աղախինները , իսկ Մաթիլտ այս դիպուածը լըսելուն պէս կը վազէ քովը և անոր դեղնութիւնն ու անշարժ կերպարանքը տեսնելուն աղաղակ մ'է կը փրցընէ , կիյնայ անոր վրայ , կը գրկէ ու արտասուօք թրջելով կըսկըսի ամեն կերպ օգնութիւններն ընել անանկ մտադրութեամբ մը՝ որ անհնար էր Թէ մէկ ուրիշը այսպիսի խնամքներ կարենայ ընել . նոր լուրեր կը գտնէ՝ կը գրուցէ . զօրաւոր բաներ

կըսէ . վերջապէս խեղճին խելքը գլուխը կը բերէ . որուն համար Թերևս հաճութեամբ բոլոր իր արիւնը կուտար . Պէրէնկարիա տկար աչքերը կէս մը կը բանայ . կը տեսնէ Մաթիլտ ծնկի վրայ իր քովը , ու քիչ մ'ալ անդին Ագնէս կայնած . զայն տեսնելուն դարձեալ միտքը կիյնայ լըսածները ու սոսկալով կըսէ :

— Սիրելիդ իմ Մաթիլտ , գիս հոսկէ հեռացուր , ազատէ գիս սա բարբարոս կնոջը կերպարանքէն . որ կերեւայ Թէ սիրոս պատառելուն համար կուբախանայ : » Մաթիլտ զարմանալով անդին կը նայի ու կըսէ , « Լսածս իրաւ է արդեօք , ով Ագնէս , Թագուհին իրաւ քու ձեռքէդ կուլայ :

— Թշուառները ամեն մարդ մէկ կը սեպեն , կըսէ Ագնէս ցուրտ կերպով մը , ինչու որ ես ըսի Թագուհիին Թէ Սալահէտտինը զինք մշտնջենաւոր գերութեան մը դատապարտեց , հիմայ ելեր գիս կամբաստանէ որպէս Թէ այն վճիռը ես ըրած ըլլայի . . . — Մշտնջենաւոր գերութիւն , սոսկալով կը հարցընէ Մաթիլտ , ահ քոյր իմ , մի վախնար , ատանկ բարբարոսութիւն մը անկարելի է , անհաւատից մէջ ալ չի կայ ատանկ մարդ որ այդպիսի չարութիւն մ'ընէ , վստահ եղիր Մէլիք Ատիլ խոստմանը վրայ , այն ազնուական իշխանը իր խոստումնըը չի պղծէր :

— Իրաւ ես , կըսէ Ագնէս , ինչու որ քու զո-

րութիւնդ շատ է անոր վրայ, և Թագուհիին ազատութեանը համար անոր ինչ գին տալուդ մէկն ալ չի տարակուսիր. բայց այդ միջոցը որքան ալ զօրաւոր ըլլայ՝ գիտցիր որ Սալաէտտինի ձայնը աւելի զօրաւոր է: — Բան մը իմ հոգս չէ, կըսէ Մաթիլտ ազնիւ հանդարտութեամբ մը, ես միայն անոր երդման, հաւատարմութեանն ու առաքինութեանը կապուեր եմ: »

Ագնէս նորէն վրայ կը բերէ Թէ այդ ազդեցութիւնը մէկը չի կրնար խաբել, և մէկն ալ չի տարակուսիր որ ատիկայ արհեստ մ'է իշխանը գըլխէ հանելու համար գործածուած. այս նախատինքը զՄաթիլտ բարկացընելու տեղ սաստիկ մեղքընալ կուտայ Ագնէսին վրայ, և ուստի կըսէ:

— Ո՛վ ողորմելի Ագնէս, ուրեմն դու ամենեւին չես գիտեր որ առաքինութիւնը ինչ ուժեր կուտայ մարդուս, դու այս բանին անծանօթ մնացեր ես, Աստուած և քու խիղճդ երբէք չի պիտի առաջնորդեն քեզ... — Ես չեմ զղջար, կըսէ Ագնէս, իմ հոս մնալուս համար: — Ես ալ երկայն ատեն հոս մնալու չեմ, Թագուհին հիմա կրնայ ճամբայ ելնել. մենք քեզ կը Թողունք Ագնէս այն փափաքով որ դու ալ շուտով ինքզինքիդ գաս. մեր բազուկները ամեն ժամանակ բաց պիտի ըլլան քեզի համար: » Այս խօսքը լմնցընելով՝ Թագուհին աղախիններու օգնութեամբ իր սենեակը տանել կու-

տայ. խեղճ՝ տկար՝ ու հիւանդ Պէրէնգարիան լալով կիյնայ անկողնոյն վրայ, կը խնդրէ ու բարձր ձայնով կը պոռայ որ իշխանը րոպէի մը չափ գայ զինքը տեսնէ, Մաթիլտ քրօջը վիճակին վրայօք վախնալով կանչել կուտայ Լանքաաթրոյի դուքսը ու անոր երդում տալ կուտայ որ երթայ Թագուհուոյն ցաւը Մէլիք Ասիլի պատմէ. դուքսը կը պատասխանէ անոր:

— Տիրուհի, վախնամ Թէ այս բանը ուշ մնաց. հոս գալուս ատենը իմացայ որ իշխանն ալ Տամիաթէն դուրս ելլելու վրայ է. ու Մէթխուպին ալ հրաման ըրեր է որ ինքը հոն չեղած ատենը Սալաէտտինին պատուէրները կատարէ, վաղը անտարակոյս ձեր վեհմութիւնը նաւ պիտի մտնէ Թօլէմայիտ երթալու: »

— Ո՛վ քոյր իմ, կը պոռայ Թագուհին, եթէ Մէլիք Ասիլ հեռանալու ըլլայ՝ ես կորսըված եմ, վազէ անոր հասնէն, խնդրէ իմ ազատութիւնս, եթէ ոչ գերեզմանըս այս քաղքին մէջ պատրաստել տուր: »

— Կերթամ, կըսէ Մաթիլտ, հանդարտէ, կերթամ ինքզինքս իշխանին ոտքը կը ձգեմ, կամ գիս մնացած կը տեսնէ, կամ քու ազատութիւնդ կուտայ, ով դուքս ել գիս անոր տար: » կըսէ ու կերթայ:

Պալատէն դուրս ելլելով կը մտնէ պահապաննե-

րով լեցուն զաւիթ մը , այն երիտասարդ ու երկչոտ կոյսը բանէ մը չ՚երկնչիր , միայն Թագուհւոյն վտանգները տեսնելով բոլոր ուրիշ փորձանքները աչքին առջևէն աներևոյթ եղան , եթէ առանց երկչոտութեան անմեղութիւն չըլլար՝ առանց քաջութեան ալ առաքինութիւն չըլլար , Մաթիլտ նոյն կէտին այնպիսի սիրտ մը ունեցաւ որ ամէն արհաւիրքներու ալ վրան ելաւ . վերջապէս կը մտնէ իշխանին պալատը . հոն կայնեցուցին զինքը , իշխանը տեսնել կուզէ , բայց իշխանը Տամիաթէն եկեր գացեր է , այս մահաբեր լուրը լսելուն իրեն այնպէս կուգայ թէ Թագուհւոյն վերջին շունչը կը լսէ , կը դեղնի՝ կը դողդողայ , չ՚գիտեր ինչ կերպով ազատէ Պէրէնկարիան : Անագորոյն Մէթխուպը կերևայ , առանց անոր արժանի եղած յարգանքը ընելու՝ առանց ցաւակցութիւն մը ցուցնելու՝ դառնութեամբ կիմացընէ որ անոր վիճակը փոխուելուն ամենևին մէկ ճարը չի կայ . արցունքներն ու աղաչանքները չեն կրնար բան մը ձեռք ձգել , ու հետևեալ օրն ալ զինքը անկէ պիտի զատեն , ու Թագուհին խրկըվելով Դահիրէ՚ հոն միշտ բանտարգել պիտի մնայ՝ մինչև որ Թօլէմայիսը նորէն Միւսլիմանաց տրվի . Մաթիլտ կը դողայ , Պէրնկարիայի երևակայութիւնը չի Թողուր որ ուրիշ միջոց մը փնտռէ , կը փաթըվի Մէթխուպին ծնկվըներուն , այս բանը ամօթ չի սեպեր իրեն ,

Թէպէտ այնքան ցածութիւն է՝ բայց զինքը առ այն առաջնորդողը մարդասիրութիւնն է :

— Ողորմէ , կըսէ անոր , զմեզ դժբաղդ Թագուհիի մը վրայ . որ իր Թշուառութեանը վրայ չի կրնայ պիտի ապրիլ , կուզես որ անոր մահը երեսըդ զարնեն : »

Այս կըսէ ու գիտես Թէ ձայնը արցունքներուն մէջ կը մեռնի , Մէթխուպ զարմացած մնալով չը գիտեր ինչպէս յոյս տայ անոր , վասն զի կը տեսնէ յուսահատ աղջիկ մը որ կուզէ Սուլթանին կամացը դէմ գործել :

— Բրիստոնեայ աղջիկ , կըսէ , ինչ կուզես ինձնէ , չես գիտեր որ Սալաէտտինի հրամանները սրբազան են բոլոր իր հպատակաց , և մէկը անոր դէմ չ՚կրնար գալ . եթէ Սալաէտտին քու կեանքդ ալ ինձնէ ուզած չ՚ըլլար՝ նոյն կէտին Թուրքս կը Թափանցէի քու սիրտդ , եթէ իմ կեանքս ալ ուզելու ըլլար՝ ես ինքս կերթայի որ զիս մեռցընեն , հապա քաջուէ , վաղը արևը ելլելուն պէս պատրաստ գտնուէ , ու գնայ այս Թուղթն ալ Թագուհիին տուր որ Մէլիք Ատիլ ձգեց անոր տալու համար , Թուղթը կը պարունակէ Սալաէտտինի հրամանները , ես անոր մէկ տողը անգամ չեմ կրնար փոխել : »

Այս կըսէ ու կը հեռանայ , Մաթիլտ կը նայի Թղթին վրայ , տկար յոյս մը կծնի սրտին մէջ , չի կրնար կարծել որ Մէլիք Ատիլի Թղթին մէջ Թա-

զուհին մխիթարելու խօսք մը գտնուի . ու շուտ մը կը տանի Թագուհիին կուտայ . Թագուհին անոր գալը տեսածին պէս կը պօռայ :

— Ի՞նչ ըսաւ քեզ իշխանը քոյր իմ , ինչ ըսաւ :

Մաթիլտ ամենևին չի խօսելով Թուղթը կուտայ անոր :

— Ի՞նչ է այս , կը հարցընէ Պէրէնարիան դողդոջուն ձեռօք Թուղթն առնելով , ազատագիրս է արդեօք : »

Կը բանայ , կը տեսնէ աղէտալի վճիռը . և մէ ուրիշ բան չիտեսներ , այնուհետև ինքզինքը կորսուելով ոչ իշխանին խոստմունքը միտքը կուգայ և ոչ ուրիշ բան , յուսահատութիւնը կը դադրի , միայն իր զերուելեան երկարիլը՝ և Մաթիլտի երեսալը կը տեսնէ :

— Ուրեմն , կըսէ , մէ հիմայ իշխանը հոս չէ . դու չի տեսար զինքը . Մէխտուլը մեր բաղդին տէր ձգեց : » Իշխանուհին պատասխան չի տար . բայց Թագուհին զայն բազկացը մէջ գրկելով կաղաղակէ « Պատասխան չես տար ինձ . ես կը հարցընեմ որ մահուանըս վճիռը անդառնալի է . և դու չես կամիր պատասխանել , ուրեմն ամեն բան կորսըված է : » Կը լռէ , ու երկու ձեռօքը զՄաթիլտ սրտին վրայ սեղմելով դարձեալ կըսէ :

— Ինչու կուլաս Մաթիլտ , ինչու կուլաս դու որ պիտի երթաս , երթաս Ռիքարտոսը տեսնես . . .

Ծող տուր ինձ ալ որ արցունքներըս Թափեմ . ապերչանիկ հարսի մը արցունքները՝ գնայ նկարագրէ անմխիթար փեսայի մը . որ իր սիրելի ընկերէն հեռու հոս մնալու է եկեր . Ծող որ լայ այնպիսի անմխիթար մայր մը՝ որ սիրոյն պտուղը երբէք տեսնելիք չունի : »

Այս կըսէ ու կը մարի կիյնայ , ճակատը կը դեղնի , բոլոր անդամները սառելով կ'ընթարմանան . Մաթիլտի սիրտը կտոր կտոր կըլլայ . բայց յանկարծ բան մը կուգայ միտքը . . . եվելօք յանդուգն ու դժուարին բան մը . սակայն չ'երկմտիր այն բանը ընելու . և Թագուհին ազատելու իբր մէկ հատիկ միջոց՝ նոյն խորհրդին վրայ կը կայնի , ու այս միտքը Աստուածային ազդեցութեամբ եղած կարծելով կըսկըսի անոր խելքը գլուխը բերելու ամեն կերպ օգնութիւն ընել . և հազիւ Թէ նա աչքերը կը բանայ՝ ամենքն ալ սենեակէն դուրս հանելով առանձին կըսէ անոր :

— Սիրելի քոյր իմ գիս մտիկ ըրէ , դու կրնաս մխիթարութիւն գտնել , եթէ ինձի հաւատալու ըլլաս՝ վաղուան օրը կրնաս երթալ : »

Թագուհին տկար գլուխը կը վերցընէ ու զարմացմամբ նայելով կըսէ , « Ի՞նչ կըսես Մաթիլտ :

— Կըսեմ Թէ վաղը իմ լաւերըս դու հագած ու քողովըս ծածկըված՝ իմ տեղըս դու կելլես կերթաս . երբոր ես հոս մնալով՝ ու քու Թագաւորական ան-

ձիդ յատկացեալ գերութիւնը ես կրելով աւելի երջանիկ կըլլամ :»

Այս կըսէ ու կը կայնի , և այնպէս կերևնայ Թէ ինքն ալ կը վախնայ , որ ըսածը կատարելուն ժամանակը չ'ըլլայ որ իր քաջութիւնը պակսի , իսկ Պէրէնկարիա աչքերը անոր վրայ ուղղած՝ ուրախութեամբ ու յափշտակութեամբ կը պօռայ :

— Ո՛վ մարդասիրութեան սքանչելիք . ով ճշմարիտ կոյս . այդ ինչ կ'առաջարկես ինձ , աստանկ մէկ դիւցազնական գործ մը չարաչար գործածելու գիս ընդունակ կը կարծես . քեզ ինտոր ձգեմ բարկացեալ Թագաւորի մը՝ ու անսանձ իշխանի մը կրիցը տակ :»

Իշխանուհին ալ կը պատասխանէ հաստատ ձայնով մը « Երբոր ես բոլոր աշխարհիս հրապոյրները բոլորտիքս տեսնեմ , ամբողջ բանակ մը վրաս յարձակիլը տեսնեմ՝ սիրտս չի պիտի վախ կրէ . վասն զի ապաստանարանս Աստուած է . . . քոյր իմ ալ ուշանալու ժամանակը չէ , իրարու մէկ երկայն մնաս բարով մը ըսելու րոպէն հասած է . վաղը մեր երկուքին մէկը հարկաւ պիտի երթայ , գնա միացիր ամուսնոյդ . ազատէ զաւակդ , Աստուած իր իշխանութեամբը քեզ այս բանը կը հրամայէ . ինչպէս որ ինձ ալ կը հրամայէ քու տեղըդ հոս մնալ ու քաշել :»

Մաթիլտ այս ըսելով կըզգայ որ ինքն ալ իրաւի

զոհ պիտի ըլլայ , և անոր համար հազիւ Թէ ապահովութեամբ կը խօսէր . եթէ սրտին խորունկը պարզ կասկած մը գտած ըլլար իր դիտաւորութեան մաքրութեանը վրայ , միայն քիչ մը միտք ունեցած ըլլար Յամիաի կենալու , այն ժամանակ իր այս ազնուական ազդեցութիւնը աներևոյթ կըլլար ու իր մարդասիրութիւնն պակասելով՝ Թերևս ինքը կուզէր երթալ ու Թագուհին Թողուլ , շատ ճշմարիտ բան է որ մեծամեծ նուիրմունքները ու առաքինութիւնները՝ չեն կրնար ուրիշ կերպով գաղափարուած ըլլալ՝ այլ միայն անմեղ սրտով մը , նոյն միջոցին եթէ Մէլիք Ատիլի սէրը իշխանուհւոյն մտացը կը ներկայանայ՝ միայն անոր համար է որ զայն յաղթելու պէտք եղած զօրութիւնը զբտնէ իր վրայ . Թագուհին երախտագիտութեամբ լըցուած կը նայէր կրօնական զարմացմամբ մը այն երիտասարդ ու երկչոտ գեղեցկին՝ որ իր չափազանց գթութեամբը կը հաճէր կեանքը վտանգը դընել միայն Աստուծոյ պաշտպանութեամբը , կը դընէր ինքզինքը սիրոյ բոլոր որոգայթիցը մէջ ու մեծ Թագաւորի ցասմանը ներքև . անսահման քաջութիւն մը զինքը կըղրդէ , կը հաւատայ որ նախախնամութիւնը զՄաթիլտ ուրիշ բանի համար արևելք խրկած չէր՝ բայց միայն իր իմաստութեամբն ու հաւատոյն օրինակաւը ամօթով ձգել անհաւատները , որովհետև առաքինութեան գերա-

զոյն գործքերը օրինակաւ հաղորդելու է . երբեմն ինքիրեն կը հարցընէ Թէ չ՝ըլլայ որ այս անզուգական աղջիկը սոսկալի փորձութեանց ենթարկուելով՝ անմահ փառք մը ստանալու փոխարէն աւելի գէշ ըլլայ . այսպէս Պէրէնկարիան բուն իր հակամտութեանը և փափաքանացը հնազանդելով ալ միտքը կը դնէ Աստուծոյ ձայնին մտիկ ընել ու կը պատասխանէ :

— Կը հաւանիմ առաջարկութեանդ , ոչ Թէ զիս ստիպող օգտին համար , այլ միայն անոր համար որ ինձ կը Թուի Թէ նոյն ինքն երկինքը կը խօսի այս բանը քու բերնովդ , Մաթիլտ , քու հոգիդ այնչափ զեղեցիկ և սիրտդ այնչափ վսեմ կերևնայ ինձ որ անօրէնութիւն ըրած կըլլայի եթէ քու որոշմունքէդ տարբեր բան մը ընելու ըլլայի . . . ես պիտի երթամ քոյր իմ , երթամ քրիստոնէից ըսելու Թէ հրաշքներուն ժամանակը նորէն երևցած է անոնց համար . և սուրբ հոգին իջած է երկրիս վրայ տասնևվեց տարեկան հրեշտակի նման աղջկան մը կերպարանքով , պիտի ըսեմ Ռիքարտօսին որ իր ազնուական ազգատոհմը սուրբ ու լուսաւոր ճառագայթով մը պիտի ծածկուի . և եթէ քեզի պահուած Թշուառութեան օրերուն մէջ վայրկենի մը չափ հոգիդ տրտմութիւն զգալու ըլլայ՝ յիշէ որ դու ազատեցիր իմ կեանքս , և առանց քեզի որովայնիս զաւակը լոյս չի պիտի տեսնէր :

միայն այս մտածմունքը քեզ կը մխիթարէ : »

Մաթիլտ կը հառաչէ , կը սեղմէ Թագուհիին ձեռքը , ու բնաւ պատասխան չի տար . ոչ Թէ բրածին զղջալ մը զգալուն համար , վասն զի մէկէն ալ վախնալ չէր զար իրեն . այլ անոր համար որ մարդասիրութիւնը չըլլայ Թէ մեծամտութիւն մը ընէ :

Այն միջոցին օրն աներևոյթ կըլլայ . Մաթիլտի ընկերակցութիւն ընելու յատկացեալ տիկինները բոլորտիքն եկեր երթալու պատրաստութիւններ կըտնեն . գիշերը շուտ մը վրայ կը հասնի . ու Մաթիլտ գիշերային մթութենէ ու լռութենէ օգնութիւն առած կը յարդարէ իր սուրբ բրդէ պատմուճանին ծալքերուն ներքև Պէրէնկարիայի տեսանելի նշանները . իր կուսական երիզովը կը զարդարէ այն սիրական ամուսինին ճակատը , և լաւ զգուշութեամբ մը անոր երեսն ու կուրծքը կը ծածկէ :

ԳԼՈՒԽ Թ.

Երբոր Մաթիլտ ակամայ Թողելով իր պարզ հագուստը՝ Թագուհիին շքեղ լաթերը հագաւ ու զարդարուեցաւ՝ եվելօք խռովութիւն զգաց . գիշերուան մթութիւնը սկըսաւ փարատիլ . հովը կը փըչէ , նաւաստիները կարթընան , նաւուն առագաստները կը բացուին , խառնաձայն իրարանցում մը

կիմացընէ իշխանուհիներուն Թէ մէկը կուգայ դէպի իրենց սինեակը, և հետևապէս երթալնուն ժամը եկեր հասեր է, Պէրէնկարիայ դեղնած, Մաթիլտ գրեթէ մարելու մօտ՝ բայց կրկին ուժաւորելով կը գրկէ զԹագուհին սրտին վրայ ու կըսէ :

Քաջացիր, վասն զի Աստուած կը տեսնէ՝ կօգնէ՝ և կընդունի մեզ, հոգիդ դէպի անոր բարձրացուր, ահա ես քեզի համար աղօթելու կերթամ : »

Այս խօսքը լմնցնելով կը զատուի անկէ գրեթէ ինքզինք կորուսած, ու շուտ մը վազելով կը մտնէ աղօթարանը. Պէրէնկարեան հազիւ Թէ ժամանակ ունեցաւ քօղը գլուխը ծածկելու. մէյ մալ Լանքասթրոյի Դուքսը Մաթիլտի աղախիններովը ներս մտաւ, եւ Իշխանին պահապան զօրքը :

—Վեհափառութիւնդ բնտռելու եկայ: կըսէ անոր, ամէն բան պատրաստ է միայն ձեզ կըսպասեն : »

Պէրէնկարիա լռութեամբ լայն հանդերձին տակէն միայն ձեռքը կերկնցնէ անոր :

— Արդեօք չեմ կրնար, կըսէ դուքսը նորէն, մէյմը երթալ Թագուհիին մնաս բարով մը ըսել : »

Պէրէնկարիան գլխովը չէ կըսէ. դուքսը կը լռէ ու կօգնէ անոր դողդոջուն քայլելուն, անոր՝ որ ինքը Մաթիլտի տեղն է դրէր. կը բալէ անոր հետ մէկտեղ դէպի նաւահանգիստը, չի զարմանար անոր շարժմանցը վրայ. չի համարձակիր հետը խօսիլ, այս գԹալից խաբէութեան վրայօք բնաւ կաս-

կած մը չիկայ, Թագուհին կելլէ նաւը՝ գլխուն քօղը չի բանալով, Մէթխուպը կընդունէ գինքը, Թագուհին խոնարհութիւն կընէ, ու գլուխը ծռած առանց խօսելու կանցնի. իշխանին պահապանները ալ ետ կը քաշուին կերթան. հովը կերերցընէ կայմերուն գլուխը ծածանող դրօշակները. խարիսխը կը վերցընեն. նաւաստիք ԹեԹև Թիակներով կը պատռեն ծովուն ալիքները, նաւը կը ճղբէ ծովը՝ և արագապէս սողալով շատ չի քշեր Եգիպտոսի եզերքները աներևոյթ կըլլան :

Այն միջոցին Թագուհին իրեն յատկացած նեղ ու մուԹ սենեկին մէջ բակուած ինքզինք հիւանդ կը կեղծէ, և ուրիշ մէկու մը հետ չի տեսնուելով միայն Լանքասթրոյի դքսին ու իր աղախիններուն կերևայ, որոնք չէ Թէ գինքը չեն մատնէր՝ այլ մեծ ուրախութիւն ալ կիմանան որ իրենց Թագուհին կազատի, ու իրենք կը տանին զանիկայ իր ամուսնոյն գիրկը. Մէթխուպը այս ազնիւ բանտարգելոյն Թէ բաղդին և Թէ կսկիծին վրայօք անտարբեր ըլլալով՝ անգամ մ՝ալ չերթար քովը չի նայիր. ասանկով կը մտնեն Թոլէմայիտի նաւահանգիստը ամենևին կասկած մ՝ալ չունենալով :

Հիմա որովհետև Թագուհին ամէն վտանգներէ ազատած ըլլալով կերթայ կուրախանայ իր ամուսնոյն և եղբարցը հետ՝ երջանկութեամբ հոն Թողունք. ու դառնանք այն անուշիկ զոհին որ կամովին ինք-

գինքը անոր համար նուիրած էր : Մաթիլտ Պէրթնկարիայէն զատուելով քաշուած էր աղօթարանը . և իրեն համար աղօթք ընելը մոռնալով՝ դէպի երկինք կը հառաչէր միայն Թագուհւոյն համար . մէկ մ'ալ Էյյչէսթրի կոմսուհին Էրմինեայ իր հաւատարիմը , տեսնելով իր տիրուհին յուսահատութեան մէջ ինկած՝ ու խել մը ժամանակէ ի վեր աղօթարանի մէջ բակուեր կեցեր է , համարձակութիւն կրնէ ներս մտնել , Մաթիլտ դրսէն կը ճանչնայ զայն ու նշան կրնէ որ դուռը գոցէ, վերջապէս ինքզինքը կը յայտնէ անոր , Էրմինեան աղաղակ մը ձգելու չի մնաց . «Լռէ, կըսէ Մաթիլտ. չըլլայ Թէ մէկը իմանայ այս մեծ գաղտնիքը, վասն զի եթէ ես այսօր ճանչցըուելու ըլլամ՝ կրնայ ըլլար որ շուտով նաւ մը խրկեն Թագուհիին նաւուն ետևէն, ու նորէն դարձընեն հոս բերեն . ատանկ մէկ Թշուառութիւն մը անտարակոյս վերջինը կըլլայ ողորմելի քրօջըս . կոմսուհի գնա ամենուն ալ արգելը դիր հոս մտնելու , ըսէ Թէ Թագուհին հիւանդ է, ամենքն ալ դիւրութեամբ կը հաւատան. և եթէ վաղուան օրը իշխանը Տամիաե դառնալով ուզէ զիս տեսնել՝ յուսամ որ բաւական ժամանակ անցած կըլլայ՝ ինչ որ Թագուհիին համար կը վախնամ, բայց ինձ համար ոչ Աստուած իմ , քու անյաղթելի բազկացդ ապաւինելով իմ հոգիս բոլոր երկիւղներուն ալ պիտի յաղթէ : »

Աղջիկը իրաւունք ունէր. որովհետև առաքինութիւնք ուրիշ ատեն այնքան դիւրութեամբ չեն կըրնար երևիլ՝ այլ միայն մեծ չարչարանաց ժամանակները , և վերջը տակաւիւք հատուցանելով նոր ուժով կը լեցընեն այն սիրտը որ քաջութիւն ունեցաւ զայն ամէն բանէ վեր սեպել . Մաթիլտ իր ներկայ վիճակը մտածելով չի կրնար մտքէն հանել որ երբոր իշխանը զինք տեսնելու ըլլայ ինչ պիտի ընէ, այս ներգործութիւնը մէկդի Թողելով՝ կը սկսի անկէ հետևելիք բաներն ալ նախատեսել . և այս բաներուն մէջ շատ խառն՝ անատոյգ ու չգիտցած բաներն ալ ըլլալով՝ ինքն ալ կը զարմանայ ու կը զարհուրի այս նոր գաղափարներուն վրայ . բայց ինչու համար այս գաղափարները հիմա մէկդի ձգելուն տեղը կը սկսի քննել , ալ այն ժամանակ չէ որ ատեն կրնար իր չգիտցած բաները սորվեցնող գործքերը մերժել իրմէն. բայց որովհետև հիմա վտանգներով պաշարուած է՝ այնպէս կը դատէ որ ինքզինք պաշտպանելու համար այն բաները ճանչնալու ու սորվելու է. այս երկայն խորհրդածութեանց ու մտածմանց մէջ տեղը՝ բոլոր օրը և գիշերուան մէկ մասը կանցնի, երբեմն ամաչելով Թէ ինչու անմեղութեան չգիտցած բաներուն խորը իջնալ կուզէ, երբեմն ալ սոսկալով որ նոյն բաները ճանչնալովը գուցէ այնքանի հասնի պիտի որ ալ չի կրնայ անոնցմէ զգուշանալ. երբեմն ալ իր վրայ յարձակե-

լու պատրաստ չարիքները տեսնելով հոգին կը խըռովի. բայց և այնքան ալ զինքն Աստուծոյ յանգնելով կըսպասէ զալիքներուն: Հանդարտ խղճմտանքի մը մէջ այնքան յոյսեր և համակերպութիւնը կան որ իշխանուհին դեռ մաքուր՝ և մտածմունքները անբիծ ըլլալուն՝ կը կարծէ թէ դժուարութեանց ալեկոծութեանը մէջ բոլորովին կորսնցընէ պիտի իր առջի վայելած խաղաղութեան լոյսը:

Երկու օր անցած էր Թագուհւոյն երթալէն ի վեր, իշխանը դեռ դարձած չէր. պալատին մէջ ամէնքն ալ հաւատացած էին թէ Մաթիլտ Թօլէմայիտ գնաց, ուստի Ագնէսի սրտին մէջ քիչ մը ուրախութիւն մտաւ, բայց իր անցուցած երջանիկ օրերուն նայելով այս ուրախութիւնը եվելօք կարճատև պիտի ըլլար. երրորդ օրը կը սկսէր լուսնալ՝ զինուորական գործիքներու և զէնքերու շառաչիւնքը կաւէտէին որ Մէլիք Ատիլ Տամիաթ կը մտնէ իր զումարտակովը. քաջազունը օր կորսնցունել չէր ուզեր, բանզի աղէկ գիտեր թէ հանգստութիւն գըտնելուն պէս Մաթիլտի երևակայութիւնը նորէն սկսի պիտի սրտին վրայ իշխանութիւն ընել, որուն դէմ չէր կրցեր երկայն ժամանակ մաքառիլ իր ուժովը. ուստի հրաման կընէ որ իր ցուկանաւը շուտով պատրաստըվի հետևեալ օրուան համար, որպէս զի Թագուհին առնէ Գահիրէ տանի, մարդ կը խըրկէ առնոր իմացնելու որ քիչ մը իրեն հետ խօսիլ կուզէ:

Նախ Էրմինեան շուտ մը լուր կը բերէ իշխանուհիին որ Մէլիք Ատիլ հոս կուգայ. աղջիկը այս լըսելուն մէկ մը կայլայլի, ու հոգւոյն խռովութեանը մէջ առաջուց պատրաստած ըսելիքները ու ինչ ընելիքները կը մոռնայ. գտնուած միայնութիւնը զինք կը սարսափեցընէ. երիտասարդ աղջկան մը համար որքան սոսկալի բան է որ աչքը պըտըտցուցած առենը բոլորտիքը ոչ բարեկամ մը կը տեսնէ և ոչ զինք մխիթարելու բան մը. Աստուած որքան երկրիս վրայ մարդոյս պաշտպան և օգնական ըլլալու բաներ Թողուցեր էր՝ անոնց ամենուն երևակայութեամբը Մաթիլտ կըսկըսի ինքզինքը մոռնալ, այս յոյսով քաջալերութիւն առած կերեայ աղօթարանը իշխանին կըսպասէ: Հաստը բողով մը կը ծածկէ գլուխը. ու Թագուհւոյն ծնգաբարձին առջին խոնարհած կը վերցընէ աչքերը խաչափայտի մը վրայ տարածուած Քրիստոսի պատկերին դիտողութիւն կընէ որ ոչ առանց փորձութեան բարերարութիւն կըլլայ, և ոչ առանց պատերազմի յաղթութիւն. և մէկ ճշմարիտ քրիստոնէի մը քաջութեամբ կրելու եղած տանջանքները շատ մեծ կըլլան՝ երբոր մտածելու ըլլայ թէ սոսկալի հայհոյանքներ ու մեծամեծ նախատինքներ կրեց աշխարհէս այն՝ որն որ եկած էր զայն փրկելու:

Երբոր Մաթիլտ այսպէս ջերմեռանդ մտածականով իր երկիւղները խաղաղեցընել կուզէր, իշխա-

նըն ալ եկաւ պալատը մտաւ, անցաւ մեծ սրահը մտաւ Թագուհւոյն սենեակը, շրջեցաւ բոլոր այն տեղուանքը որոնց մէջ տեսած էր շատ անգամ զՄաթիլտ. և ինքզինք երջանիկ սեպած՝ հիմա որ նա յաւիտեան այն տեղերէն հեռացաւ գնաց, յույսէ ու հաճութենէ զուրկ և գերեզմաններու պէս լուռ կերևնան իրեն, այն բարիքը մշտնջենապէս կորսուած երևակայելով կը տկարանայ բաջազունը. սերը նորէն սկսաւ տիրել այն սրտին վրայ՝ ուրկէ այնքան քաջութեամբ վռնտած էր, Էրմինեայ կոմսուհին լուութեամբ անոր հետ կերթայ դէպի աղօթարանը. իշխանը բնաւ հոն մտած չունէր, ուստի կը հարցընէ քովինին :

— Ո՞ւր կը տանիս զիս :

Էրմինեայ խօսիլ չկրնալով պատասխան չիտար. ու իշխանն ալ անոր շփոթութեանը մէջ բան մը տեսնելու փափաք ունենալով՝ ալ մէյմալ բան չի հարցըներ. վերջապէս հասան աղօթարանին դրանը առջին. Էրմինեան բացաւ, Մաթիլտ ծնկան վրայ եկած ու գլուխը ծածկած նըշան կընէ որ ներս մտնեն. Մէկիկ Ատիլ առաջ կուգայ. կոմսուհին ետ կը քաշուի, կը ցոցէ դուռը. ու անոնք կը մնան ներսը մինաւոր, իշխանը բնաւ չի ճանչնալով Մաթիլտը որ Թագուհիին հանդերձները հագած ու գլուխը երկայն և հաստը քօղով ծածկած էր՝ քիչ մը հեռուն կը նստի ու կըսէ :

— Հաճութեամբ կը տեսնեմ ով Թագուհի որ դուք ձեզ յուսահատութեան մէջ չէք ձգեր, արդարև գիտցած ըլլալու էք որ ձեզ վշտացունելու համար ես ալ եվելօք նեղացայ. բայց ձեր Թշուառութիւնը Թագուհի կարճ պիտի տևէ, ապահով եղիք որ քիչ ժամանակէն պիտի տեսնէք ձեր սիրելի ամուսինը ու յաւիտեան անկէ չի պիտի զատուիք. ձեր կսկիծը երկարատև չի պիտի ըլլայ : »

Երիտասարդ արաբացին այս խօսքը լմնցընելով չի կրնար ինքզինք բռնել, ու մէկ քանի կաթիլ արցունք կը Թաբէ, Մաթիլտ քողին տակէն կը տեսնէ զայն՝ կը նշմարէ նաև այն խորին սրտաբեկութիւնը իշխանին դէմքին վրայ տպաւորեալ, ու քանի կը մտածէ որ եթէ զինքը ճանչնալու ըլլայ՝ իր երկիւղները ինչպէս կրկնապատիկ պիտի ըլլան. անոր պատասխան տալու քանի որ իր վրայ այժ չի տեսներ՝ այնքան աւելի կը վախնայ. իշխանը կը շարունակէ :

— Միայն քեզի համար կը խօսիմ Թագուհի, միայն քու տառապանքդ կը մտածեմ որ անշուշտ վերջ մը պիտի ունենայ, ես քեզ կը տանիմ Գահիրէ խալիֆայից պալատը. և ինչպէս որ հոս՝ նոյնպէս ալ հոն ազատ պիտի ըլլաս, ես ալ շուտ մը բոլոր զօրքերը ժողվելով կը Թրուիմ կերթամ Սալաէտտինի՝ ու քու ազատութեանդ հրամանն առածիս պէս շուտ մը կը խրկեմ քեզի, դու ալ այն ժամա-

նակը կելլես կերթաս, կը հասնիս ամուսնոյդ. ու կրկին կը տեսնես ան ալ որ ես մէկմալ տեսնելիք չունիմ. Թագուհի իմ խօսքըս պիտի ընէիս անոր. ան ալ արժանի պիտի սեպէ արդեօք մտիկ ընել, ըսէ անոր որ իր երթալը հոգիս բարկութեամբ ու տրտմութեամբ լեցուց. ըսէ անոր որ այս պատերազմները և մանաւանդ այս նեղութիւնը մնացած կեանքէս շուտով խալըսեն պիտի գիս... պատրաստուած դժողքին երևակայութեամբը լըցուած խղճմտանքին խայթոցներուն պէս անվերջանալի ցաւերով լըցուած, գլխովին ան յոյսէն զրկուած... ափսոս, արդեօք գիտէր այն որ ես ինչ պաշտօն պիտի մատուցանէի. ես ամենևին համարձակութիւն չըրի մինչև այն կէտը՝ ըսել անոր. ես այն կը յարգէի... այս բաները ես հիմա կըսեմ, այս լռիկ պատերուն՝ այս համր փայտերուն՝ որոնք իրենց մէջ զայն տեսան՝ անոնց կըսեմ, բոլոր բնութեան կըսեմ... բայց ով Թագուհի, ինչու չես պատասխաներ ինձ. ամենքն ալ լուռ են, ամեն բան մեռած է քանի որ Մաթիլտ գնաց:»

Այս կըսէ ու ձայնը կը կտրէ. բոլոր մտածմունքները սիրելւոյն յիշատակութեանը մէջ խորունկ մը Թափանձելով կըսկըսի տկարանալ, գլուխը կը ծռէ ձեռացը մէջ, ու խոր հառաչանքներ կընէ, իշխանուհին ալ իր հոգւոյն մէջէն սաստիկ ալլալած ոտքի վրայ կելլէ, և արտասուացը դժուարաւ յաղթե-

լով՝ հեծեծանօք կըսէ: «Տէր իմ, ալ կեղծաւորութեան ժամանակը չէ.»

Մէլիք Ատիլ իսկոյն ճանչցաւ անոր ձայնը, ու կարծես սրտէն զարնուելով սոսկալի աղաղակ մը բրցուց սրտէն՝ ու ցատկեց ոտքի վրայ ելաւ. իմացած բանին վրայօք կը տարակուսի. տեսած բանին հաւատալու չի համարձակիր. չ'գիտէր որ աշխարհին մէջն է. չ'գիտէր Թէ իրօք ինքը հոն է Թէ առջին բացուած երկինքին մէջն է. փորփրոտած երևակայութեանց անստուգութեանը մէջ կը Թափառի. իր մոլորած հոգին յափշտակութեան և ուրախութեան մէջ ինքզինք կը կորսնցընէ, Մաթիլտ աչվերները գետինը ուղղած կը շարունակէ անուշիկ ու կամաց ձայնով մը:

«Տէր իմ, Թագուհին պիտի մեռնէր, որ և իցէ միջոցով զայն պէտք էր ազատել. իմ հանդերձներս հագնելով գնաց, և անոր տեղը ես հոս մնացի. բայց ինձի անոր բանտը, ես գիս աւելի գոհ պիտի զըտնեմ եթէ աշխարհիս հեռու անմեղ և անարատ ապրելու ըլլամ, մարդկանց անձանօթ, միայն Աստուծոյ յայտնի, այս վիճակը ինձի ամենէն գեղեցիկ պիտի ըլլա. և սիրտս բնաւ չի պիտի վշտանայ:»

Խօսելու սկսած րոպէէն ի վեր Մէլիք Ատիլ անշարժ առջին կայնած էր. հազիւ Թէ կրնար շունչ առնել, լուռ յափշտակութեամբ շարունակ անոր կը նայի. բերնէն խօսք մը չի կրնար հանել.

սիրտը յանկարծական ու անսովոր ուրախութեամբ մը զարնուած էր. բորբոքած՝ ինքզինք կորուսած՝ հեշտալի ու կենդանի զգացմանց աւար եղած՝ գիտես Թէ կեանքը վերջացնող տագնապ մը կը կրէ. այնպէս կը կարծէ որ այս փորձութեան չի կրնայ պիտի դիմանալ. վերջապէս կիյնայ ծնկի վրայ ու ձեռքերը դէպի անոր երկնցընելով կը պօռայ :

« Ո՛վ պաշտելի գեղեցիկ, մինէ կարելի է որ դու զիս մեռցընել միտդ դրած չ'ըլլաս. ինչ, իմ կեանքս պահպանելու համար՝ դու հոս մնացիր : »

— Տէր իմ արդէն ես քեզի ըսի, Թագուհիէն ուրիշ պատճառ չի կայ, միայն ան ընել տուաւ ինձ այս մեծ նուէրը : »

Իշխանին այնպէս կը Թուի որ առջին կեցող աղջիկը տրտմութեան՝ սիրոյ՝ և բերկրութեան օդային խառնուրդ մ'է :

— Դու պարապ տեղը կը ջանաս որ այդ պատճառներով յափշտակես իմ երջանկութիւնս, քու ներկայութիւնդ այդ ըսածէդ շատ աւելի զօրաւոր է, քեզ յաւիտեան կորնցուցի կարծած րոպէիս մէջ՝ քեզ նորէն կը գտնեմ, ինչպէս ալ սիրտդ կը քաշէ որ ինձի հետ ատանկ անտարբերութեամբ ու ատելութեամբ խօսիս, բայց չեմ կարծէր որ դու իմ երջանիկ ըլլալդս արգիլէս :

—Տէր իմ, կը կրկնէ իշխանուհին իր ծանրութեան ներածին չափ խիտ կերպով : Ես այնպէս հաւատալ կուզեմ որ իմ ազգականներէս ունեցած հեռաւորութիւնս դուն զէշի չես գործածեր, և չես ուզէր շարունակ ինձ հետ խօսիլ այնպիսի զգացման մը վրայօք՝ որն որ առանց ամաչելու չեմ կրնար մտիկ ընել, Թէպէտ ըստ երևոյթին երեսէ ձգուած՝ բայց Աստուած ու իմ քաջութիւնս ինձի մնացած է. առնցմով ես աշխարհիս մէջ մինաւոր չեմ, և անոնք ալ բնաւ զիս Թողելու չեն : »

Այս խօսքիս վրայ Մէլիք Ատիլ ոտքի վրայ կելլէ, ու կը մօտենայ կոյսին և անոր մէկ ձեռքը բռնելով՝ որ պարապ տեղը կուզէր ետ քաշել. կըսէ.

— Մաթիլտ, ես քեզ միշտ յարգելու խօսք կուտամ, բայց շարունակ քեզ կը սիրեմ չըսելու խօսք չեմ տար. կիրքերուս սահման դնելը ալ հիմա իմ կարողութենէս դուրս է, ինչու որ բաղդին՝ իմ և քու կամացդ դէմ քեզ հոս մնալու ստիպելովը՝ մեզի կը սորվեցընէ Թէ իրարմէ բաժնուելու հրաման չի տար. ու մեր ճակատագիրը միշտ մէկտեղ ապրիլ ըլլալով՝ իմ պարտքս ըլլալու է քեզ յաւիտեան սիրել :

« Այդ ինչ մտածելու կը համարձակիս » կը պօռայ Մաթիլտ զարհուրելով :

— Կը համարձակիմ մտածել, կըսէ իշխանն ալ գրկելով սրտին վրայ անոր ձեռքը որն որ դեռ բռնած էր, կը համարձակիմ մտածել որ աղաչանաց՝ սիրոյ և ըրած խնամքներուս ուժովը օր մը

գթութեան կը շարժիս ու կը հանիս իմ հարսս ըլլալու անունն ընդունիլ :

— Քու հարսդ, ես, կը գոչէ իշխանուհին մէկ քանի քայլ ետ երթալով. այդ ինչ սոսկալի հայհոյութիւն է, Աստուած իմ, ներէ, ըսածը ինքն ալ չ'գիտէր : — Մտիկ ըրէ, կըսէ Մէլիք, ես քեզ այնպիսի նշանով մը կը սիրեմ որ դու զայն չես կրնար հասկընալ. մանաւանդ որ ես անգամ՝ չեմ կրնար բացատրել. հիմա քու բանակդ՝ քու գերդաստանդ՝ քու կրօնքդ՝ և նոյն իսկ իմ եղբայրս՝ զրեթէ ոչինչ մ'են իմ սիրոյս առջին, և ես գիս ալ չի պիտի կըրնամ արգիլել որ քեզ իմս չընեմ. Թէ որ կուզես դու նոյնպէս քրիստոնեայ մնացիր, կը յարգեմ քու կրօնքդ, չեմ պահանջեր որ դուն կրօնքդ փոխես. այլ պէտք է որ գիս սիրես ինչ երկնային գեղեցիկ, պէտք է որ դու իմս ըլլաս, քու անուշիկ ծանրութիւնովդ՝ քու համեստ շնորհքովդ և ամենէն աւելի քու պարկեշտութեամբդ, ինչ Աստուածային պատկառանք, որ գիս կը տանջէ և միանգամայն սիրել կուտայ: Բոլոր աշխարհ գլխուս կործանելու բոպէին մէջն ալ չի պիտի կապուի կիրքերս, բայց ահա քու համեստութիւնդ կարողութիւն ունի զանոնք սանձելու : »

Այս ըսելով կիյնայ անոր ոտուըներուն, այս սաստիկ սէրը կը զարմացընէ զՄաթիլտ. այն որ քաջութիւն ունէր կրիցը ուժգնութիւններուն դէմ

դնել՝ հիմայ կզգայ որ այսպիսի փափուկ զգացման մը դէմ չի կրնար դնել. կըսկըսի յորդահոս արցունք թափել. աչքերն իրենց խստութիւնը կորուսին, երբէք զգացած չունէր անոր նման այլայլութիւն մը՝ որ զինքն իր քաղցրութեամբը շղթայակապ ըրած էր, այս բանին նորութիւնը զինքը կը վախցընէ, կիմանայ որ Աստուծոյ աղաչելու ժամանակն է, միայն Աստուծոյ հարցնելու է Թէ նոյն զգացմունքները արդեօք յանցաւոր բաներ են :

— Տէր իմ, կըսէ, ես պատրաստ եմ վաղը Գահիրէ երթալ, բայց եթէ իրաւ իմ աղաչանքներս կրնան քու վրադ ներգործութիւն ընել՝ կաղաչեմ որ այս վայրկենին գիս մինաւոր ձգես : »

Իշխանը կը նայի անոր երեսն ի վեր ու կըսէ « այդպէս կը կամիս : — Հրամեցես : Անկէ ետքը իշխանը ոտք ելնելով կերկննայ դէպի դուռը, հոն կը կայնի :

— Մտիկ ըրէ, Մաթիլտ, կըսէ, դու տեսար որ ինչ յուսահատութեան մէջ էի՝ երբոր եկայ ու քեզ չի գտայ. և ինչ ուրախութեան հասայ՝ երբոր քեզ նորէն տեսայ. գիտես որ ինչ կրակի պէս կիրքով մը գինովցած եմ, այսքան բացայայտ խռովութիւնքըս փորձով ցուցուցած պիտի ըլլան քեզ Թէ կիրքերուս հաւասար բան եղած չէ երբէք. և դու այնքան սիրելի ես ինձ՝ որ քեզ իմ անձէս ալ նախամեծար սեպելը շատ անոյշ կուգայ ինձ. գոնէ մտածէ որ

եթէ մէկ մ'ալ ես հոս չըլլամ, (որ ասկէ ետև անկարելի բան է) մտածէ որ բովանդակ աշխարհիս մէջ մէկ մարդ մ'ալ չես կրնար գտնել որ քեզ իմ սիրածիս պէս սիրէ : »

Այս ըսելէն ետքը կերթայ . և Մաթիլտ ալ կըզգայ որ չուզեր անոր անհնազանդ գտնուիլ , սոսկալով կը մտածէ այն կապը որ իշխանը կը յուսայ իրեն հետ կապել. իրեն հաստատութիւն տուող բաները փափկութեամբ միտքը կը բերէ , և ճշմարտապէս կը հաւատայ որ բնաւ մահկանացու մը անոր պէս սիրած չունի , այն ինչ վտանգներ կայ այս մտածմունքին մէջ, մաքուր ու խոնարհ սրտի մը որքան դժուարին է ինքզինք հպարտութենէ ազատել՝ երբոր մտածելու ըլլայ որ այնպիսի սիրոյ մը նպատակ եղած է՝ որ աշխարհիս մէջ նմանը մէկը ունեցած չէ, իշխանուհին կը հառաչէ, կուլայ՝ բայց արտասուացը մէջ ալ սէր կայ. ու զինքը պաշարող վտանգներն ալ այն արցունքները ծածկած են : Մէլիք Ատիլի խոնարհութիւնը ու հնազանդութիւնը զինքը խոցեցին , կը կարծէ որ իր ապահովութիւնը քանի մը պատճառներու վրայ կրնայ հիմնել. որովհետև զայն իրմէ հեռացնելու համար բաւական եղած էր մէկ աղաչանք մը՝ նայուածք մը՝ ու նշան մը միայն. այսպիսի խոնարհ ու յարգանք ցուցնող իշխանի մը ինչէն պիտի վախնայ. ինչու պիտի ներկայութենէն սոսկայ՝ որուն համար

իր մէկ խօսքը հրաման մ'է . ասանկով Մաթիլտ ինքզինքը ողջախոհ պահելով մաքուր մնալու զգուշութիւնն ալ չի պիտի մոռնայ, Թէպէտ իր առաքինութիւնը անփոփոխ պիտի պահէ , բայց չի պիտի կարծէ որ այն մարդուն խօսակցութիւնները ու սիրահարական խօսքերը իր անմեղութիւնը յանցաւոր կընեն. այս օրուան նշանաւոր կարծած բաները՝ ինքը Տամիաթ հասած օրէն յանցաւոր երևնալու էին իրեն, ալ չի պիտի մտածէ որ իր քայլերը չըլլայ Թէ մոլորութեան ճամբան երթան : Մարդս այսպէս է, մեր զգայուն բնութեան ձեռքէն երբոր կը քաշուինք՝ կերթանք մինչև մարդկային կրից խորունկ վիրապը , հոն ուրիշ բան չի մնար ընելիք՝ այլ մահ կամ անպատուութիւն :

Սակայն այս առաջին անգամն էր որ Մաթիլտ կուզէր իր սխալմունքներն արդարացնել, արդարև երբոր առաջին անգամ յանցաւոր կըլլանք, խղճմտանքը սորված ըլլալով զայն շուտով կը ճանչնայ. երբոր ինքզինքնիս համոզելու ալ ըլլանք Թէ խիղճերնիս հանդարտ է՝ Թէև անանկ ալ չըլլայ՝ այս վստահութիւնը մեր հոգին ալ աւելի խռովութեամբ կը լեցնէ քան Թէ հանդարտութիւն կուտայ . քանզի մեր սրտին այն ճշմարիտ խաղաղութիւնը պատրաստելու համար կրից հետևիլ չ'ըլլար , այլ ջանալու է անոնց դէմ դնել: Մաթիլտ ալ այս զինքը մաշող ներքին անհանգստութեանը վրայ զար-

մանալով իրեն այնպէս կուզայ որ բոլոր գինքը պատող բաները զայն հաստատել կուզեն. կուզէ Սուրբ Գրոց մէջ իր չարիքներուն պատճառն ու դարմանը փնտռել, վասն զի եպիսկոպոսը իրեն պատուիրած էր այս սուրբ ու խորհրդաւոր մարզագետինը որոճալ, որուն առողջարար խոտերը մարդուս հոգին կը սնուցանեն. և կենաց տկարութիւնքը կը կազդուրեն. բայց չի կրնար որ ելլէ կարդայ, երկայն ժամանակէ ի վեր է որ ձեռք առած չունի այն գիրքը. քանզի սիրահարութիւնը Թող չի տար, բռնած ճամբուն վրայ աչքը տնկեր կը նայի, (չարութեան վրայ ապահով ըլլալն մարդուս հպարտութենէն կուգայ. բայց վերջապէս սխալած ըլլալը կը տեսնէ):

— Այո Աստուած իմ, դու ինձ այսպէս կը խօսիս, իմ ապահովութիւն կարծածս անգամ ոչինչ է, ու դու ինձ կիմացընես որ օր մը խաբված ըլլալս պիտի տեսնես:

Աղջիկը մէկէն ի մէկ կը կայնի, իշխանին քովն եղած ատենը զգացած այլայլութիւնը՝ և այն գաղտնի հակամիտութիւնը որ գինքը կը համոզէր Թէ ապահով է այն վտանգներուն դէմ, բոլորն ալ մտքին առջին կը ներկայանան. վերջապէս նորէն կառնէ գիրքը ձեռքը ու կը սկսի կարդալ:

«Թագաւորաց բարկութենէն ետքը, ծովուն անդունդներէն՝ փոթորիկին փայլակներէն աւելի քեզի վախ տուող բանը՝ բուն քու սիրտդ է:»

Հոս չի կայնիր, չուզեր իր սրտին խորը նայիլ, վախուն՝ որ չըլլայ Թէ Մէլիք Ատիլի պատկերը հոն հաստատ տպաւորեալ տեսնէ. և այս երկիւղը հեռացընելու համար շուտ մը հետևեալ տունը կը կարդայ: «Աւելի դիւրին կը յաղթուի Թշնամին, երբոր սրտիդ ամէն դռները անոր դէմ կը գոցէս, ու շուտ մը իր եկած տեղը ետ կը դառնայ:»

Այն ժամանակը կընդմիջէ կարդալը, կը ձգէ գիրքը ու կաղաղակէ. «այո Աստուած իմ այն աղետալի Թշնամի ին բոլոր ուժովը ետ վռնտելու երդում կընեմ, որն որ անոյշ և միանգամայն մոլորեցուցիչ կերպարանք մ'առած սրտիս մէջ նոր խռովութիւն մը գոյացուց. բայց երդում կընեմ նաև Թէ որքան ալ տկար ըլլալու ըլլամ չի Թողում որ բանայ սիրտս ու հոն մտնէ, արհամարհելով միշտ պիտի գոցեմ ականջներըս անոր աղաղակներուն, և սիրտս անոր սիրոյն դէմ. որպէս զի փորձութեանցս վախճանին շուտով երթամ հասնիմ. ահ երանի Թէ մահուան օրը հասնէր՝ կամ լըմնալիք բաները շուտով անցնէին:» Այսպէս ըսելով այն զղջացեալհոգին բոլոր իր ուժը կը Թափէ որպէս զի երկնային արդարութիւնը իր զղջմամբը խաղաղեցնէ, բայց վերքը Թեթև ըլլալուն՝ չէր կրնար իր ներքին կրակը մարել. ով մարդուր կոյս, այդ ինչ ես եղեր, արդեօք անկարելի է որ Թշնամիդ չի կարենայ յաղթել քու բաջութիւնդ. այն սէրը՝ որուն դէմ կը պատերազմիս՝ այնքան ա-

ռաւելած է քու վրադ՝ որ համեստութեանդ մէջ զայն բաւական ծածկելու քօղ մը չունենաս :

Մելիք Ատիլ աղօթարանէն դուրս ելլելուն ինքզինք աւելի ուրախ կը ցուցունէ, այնպէս որ անոր տրտում հոն մտնելը տեսնողները չէին կրնար իմանալ որ Պէրէնկարիան ինչ խօսելով անոր այս փոփոխութիւնը տուեր է. զանազան կարծիքներ կընեն, բայց մէկն ալ ճշմարիտը չէր կրնար իմանալ. վասն զի իշխանը սրտին մէջ պահած էր այս գաղտնիքը, իր խաբուած ըլլալէն երջանկութիւն գտած ըլլալը ամենուն պատմելէն առաջ՝ կուզէ իր վիճակը մէյմը քննել, ու ինչ ճամբայ բռնելիքը նայիլ. սեպէ Թէ աղջկան այս ազնիւ գործոյն արժէքը դեռ չէր ճանչնար. բայց Թափանցող աչօք բոլոր անոր հոգւոյն շարժմունքները կը դիտէր, անոր ամենամանր գաղտնիքներն ալ որոշել կուզէր, և անկէ սա հետեւութիւնը կը հանէր Թէ Մաթիլտ Տամիած մնալու կամք ըրած չի պիտի ըլլար՝ եթէ անոր սիրտը այս բանին դէմ դրած ըլլար. ինչպէս որ կրօնքը սիրահարութեան դէմ հանեց ու քիչ մը յաղթուեցաւ, Մելիք Ատիլ կը կարծէ Թէ այս երկրորդ անգամ աւելի յաջողութիւն կը գտնէ, և այս անուշիկ յուսով բաւական իր կասկածները պակսեցուց. Թէպէտ հիմակու հիմա սիրոյ իշխանութեան տակը չէ, դեռ կամքն ալ կը Թազաւորէ. բայց կը նայի որ անանկ տկար կամք մը չէ որ շուտով յաղթուի, այս-

պէս իշխանը Թողուց ինքզինք բոլորովին իր կրից ձեռքը. բայց սրտին մէջ տիրող բանը միևնակ աս չէ. բոլորովին Մաթիլտի վրայօք զբաղելով, չ'կրնար նաև իր եղբայրը Սալաէտտինն ալ մոռնալ, որովհետև իրեն կըսպասէ, չուզեր առանց անոր պատերազմիլ. գուցէ տէրութեան վիճակը իրմէ կախեալ է, պէտք է շուտով հասնիլ անոր. հապա իշխանուհին ալ իր հետը պիտի տանի, ան ալ իր բանակը պիտի տանի որ այնքան քրիստոնէից մօտ է, և ասանկ մէկ գեղեցիկ աւար մը պիտի մօտենայ այն վայրենի յափշտակիչներուն՝ որոնք արդարև կրնան յափշտակել, ու ինքն ալ զայն նորէն ձեռք ձգելու յոյս չի կրնար ունենալ. հապա զայն Եգիպտոսի մէջ Թողու, բայց եղբօրը կրած նեղութեան նայելով ինչ պիտի ըլլայ մէկ քանի օր անկէ զատ մնալը, բայց ո՛չ՝ այսպիսի Թեթև նեղութեան մը համար իր կրտրիճութիւնը գետինը չիյնար, Սալաէտտինին եղբայրը չի պիտի Թողու որ տկարանայ Մաթիլտի սիրահարը, ուստի անմիջապէս հետևեալ որոշմունքն ըրաւ : Մէկ երկու օրուան համար իշխանուհիին հետ պիտի երթայ Դահիրէ, ու քանի որ այն քաղքին մէջ աղջիկը չեն ճանչնար, հոն պէտք է չի գիտնալու զարնել Սալաէտտինին հրամանները. այս բանը Մաթիլտի համար ալ ապահովութիւն մ'էր, ինչու որ ան ալ կուզէր որ Թագուհիին երթալը Եգիպտոսի մէջ մէկը չիմանայ քանի որ Սալաէտտինն ալ

չէր գիտեր. արդ՝ Մէլիք Ատիլ իր պաշտելի գեղեցիկը պիտի յայտնէ իր մէկ հաւատարիմ Թիկնապահին, և երբ հոն խալիֆայից ընդարձակ պալատին մէջ հանդարտ բնակելու ըլլայ, ինքն ալ պէտք է քալէ դէպի ՖօրօնԹայ. ու հոն եղբօրը հետ միատեղ պիտի պատերազմի, և այսպէս իր պարտականուԹեան հաւատարիմ մնալով՝ մեծ ակնկալուԹեամբ իր ապագայ երջանկուԹեանը պիտի սպասէ, շուտ մը իր հրամանները կուտայ. գունդերը արդէն կը ժողովին ու մէկ քաջ զօրապետի մը հրամանատարուԹեամբ կերԹան կըսպասեն իրենց իշխանին Ֆարամիայ ըսուած տեղը. որովհետև ինքը խօսք տուած էր որ մէկ քանի ընտիր զօրքերով կերԹայ եւևնուն կը հասնի , յոյսը՝ իր կերպարանաց վրայ ցուցուց բոլոր իր վայրենուԹիւնը, կը բարձրացնէ իր գոռոզ ճակատը. և այն երջանկուԹիւնն ալ որ կը վայելէր սիրոյ ձեռօքը՝ դէմքը այնպիսի աշխոյժով մը կը փայլեցընէր՝ որ փոքր փոփոխուԹիւն մ՚ալ չէր ձգեր իր գեղեցկուԹեանը վրայ :

Նոյն միջոցին Ագնէս՝ միշտ հակող միշտ ուշադիր՝ իմացաւ իր լրտեսներէն որ իշխանը ետ դառնալուն մեծապէս վշտացած էր՝ ու եւելօք կսկիծ կը ցուցունէր . ու գիտէր նաև որ անոր ուրիշ բան պէտք չէր ըլլար՝ այլ իշխանուհիին միայն մէկ մխիԹարական խօսքը, և գիտէ ալ որ մէկ քանի օրէն Պէրէնկարիան ալ առնէ Գահիրէ պիտի տանի, գի-

տէ մանաւանդ որ Սալահէտտինէն հրամանները ընդունած է որ շուտով իրեն գայ. ասոնց ամէնը գիտնալով իմացած էր նաև որ իշխանին գերիներէն մէկը տիրոջը նամակները առած դէպի ՖօրօնԹայ երԹալու վրայ է, վասն զի Մէլիք Ատիլ կարեւոր բանով մը չի պիտի կրնայ շուտով իր եղբօրը հասնիլ, և այն նամակներն ալ այս կարևոր բանին պատճառը պիտի իմացընեն Սալահէտտինին, բոլոր այս տեղեկուԹիւնները կապշեցընեն Ագնէսը, իրեն կասկածելի հոգին գաղտնիք մը կը զուշակէ. և ինչ որ ազնուականուԹիւնը Մաթիլտի միտքը ձգած էր՝ նոյնը նախանձն ալ Ագնէսի միտքը ձգեց . (այսինքն անոր կեղծ Թագուհի ըլլալու գաղտնիքը), այս բանը ստուգելու համար շուտ մը կելլէ Թագուհիին կերԹայ , կուզէ զայն տեսնել Էրմինեան Ծող չի տար ներս մտնելու : Թագուհին հիւանդ է կըսէ, եւելօք տկար ըլլալուն կարողուԹիւն չունի մէկուն հետ խօսակցուԹիւն ընելու :

Ագնէս կը պատասխանէ Թէ իշխանին հետ երԹալու ինչպէս կարողուԹիւն ունի, և հետևեալ օրը ինչպէս ճամբայ պիտի ելլէ. կոմսուհին կըսէ Թէ ինքը այսպէս պատուէր առած է որ մէկը Ծող չիտայ քովը մտնելու . Ագնէս կը նայի Էրմինեային խիստ ու սպառնագին նայուածքով մը, որով ըսել կուզէ Թէ՝ ես ձեր գաղտնիքը իմացած եմ . և տեսնելով որ այս փորձը պարապը ելաւ՝ ալ չի կրնար կենալ,

սիրտը բարկութեամբ լըցուած կը դառնայ իր սենեակը. անկասկած գիտնալով որ Մաթիլտ զացած չէ, բայց պէտք էր գիտնալ որ այն ատելի խաբէութեան հաղորդ է Մէլիք Ատիլն ալ, բոլոր իր ազամանդները ու զանձերը տրուեցան նամակը տանելու գերիին. վերջապէս այն նամակը ձեռք անցուց. կը կարդայ :

Եղբայր իմ, ուզեցի ձեզ ներազանդիլ. բայց չէի կրնար, ու հրամանները անկարելի եր կատարել. Աստուած չի կամիր որ սիրելիս թողում. չի կամիր որ երդումս աւրեմ, ըանզի թագուհիին խօսք տուած էի գինը իր էրկանը խրկելու. իմ հետաւորութեանս ժամանակը ու բարձր հրամանները կատարող Մէքխուպը խաբուեր է, ոչ աճ յանցանք ունի եւ ոչ ու եղբայրդ, կը յուսամ որ իյչ օրէն փորձով կը ցուցընեմ ձեզի իմ անմեղ ըլլալս՝ երիստոնեաները նորէն եւ վրանցելով Թօլէմայիսէն, եւ արբազան ձեռդ յանձնելով այն արեւելեան մարտկոցին բալլիները :

ՄԷԼԻՔ ԱՏԻԼ

— Ուրեմն Մաթիլտ հոս է, կըսէ Ագնէս ինքնիրէն. և ձայնին դողդողալը՝ դեղնած ու վտիտ երեսները յայտնի կընեն սիրտը տակն ու վրայ ընող կատաղութիւնը, կը լռէ ու կը սկըսի իր վրէժխնդրութիւնը մտածել. նամակն յանձնող գերին առջին կայնած էր՝ կառնէ իր մատնութեան գին եղող ոսկիները ու դարձեալ կուգէ նամակը :

«Ո՛վ գերի ես այն նամակը ալ քեզի չի պիտի տամ. կը պօռայ Ագնէս, ան քու հարստութիւնդ ու գնայ Անտիոքի արքունեաց մէջ բնակարան մը փնտռէ, Մէլիք Ատիլի բազուկը հոն չի կրնար հասնիլ: Ամբարիշտ մարդը շուտ մը կը փախչի, իր մատնած տիրոջը բարկութենէն ինքզինք կը ծածկէ, որ աւեն Մէլիք Ատիլն ալ կը կարծէ Թէ գերին գնաց Սալահատինի հասաւ :

Ագնէս միևնոյն մնալուն կը դարձընէ աչքերը բոլորտիքը լուռ կատաղութեամբ մը, աղջկանը վրէժխնդիր ըլլալու համար իր զէնքերն կուզէ, և որովհետև մարդ խաբելու արհեստը աղէկ գիտէր. ուստի իր մէկ պահապան զինուորէն կառնէ վահան մը՝ սաղաւարտ մը՝ և յատկապէս մէկ դաշոյն մը՝ անշուշտ իր զոհին սիրտը ծափանցելու. այս զէնքերը առջին շարուած տեսնելով՝ բարբարոս ուրախութիւն մը կը փայլի աչքերուն մէջ, ինչու որ ան հիմա ապահով է որ եթէ վաղուան արշալոյսը ծագելու ըլլայ՝ միայն իր վրէժխնդրութիւնը պայծառացընելու համար է, և Մաթիլտ ալ իշխանին հետ Գահիրէ երթալիք չունի :

Մաթիլտ դեռ չգիտեր իշխանին միտքը, չգիտեր նաեւ Թէ իրեն հետ Գահիրէ պիտի մնայ Թէ ոչ, կամ Թէ իրեն հետ առնէ Սիրիա պիտի տանի, այս երկու կարծիքն ալ մէկդի դնելով՝ միայն սա մտքին վրայ հաստատ կը մնայ որ Մէլիք Ատիլէն

պիտի զատուի. բանտ մը որքան ալ սոսկալի ըլլայ՝ անանկ որ մարդ չի կրնայ ալ հոն նայիլ՝ իրեն առաջին բարիքը պիտի սեպէր, ինչու որ զինքը կազատէր այն սպառնագին՝ խառնակ՝ ու մոլորեցուցիչ վտանգէն, որն որ շարունակ զինքը կը ճնշէ. գետինը կը զարնէ՝ կը սոսկացընէ, ու հոգւոյն մէջ դառնութիւն լեցընելով չի Թողուր որ քիչ մը հանգիստ առնէ:

Օրը լուսցաւ, իշխանը մտաւ այն սենեակները ուր որ Էրմինիա Պէրէնկարիայի աղախիններովը մէկտեղ ճանբու պատրաստութիւն կը տեսնէին. կիմացընէ անոնց որ Թագուհին տեսնել կուզէ, Կոմսուհին ալ մատուռը կը ցուցնէ. իշխանը կը վազէ հոն ու իրաւացի կերպով կը հասկըցընէ Թէ պէտք է որ այն փոփոխեալ հանդերձներուն մէջ մնայ. աղջիկը մտիկ կընէ. կը հաւնի ըսածին ու կը պատասխանէ: — Իշխան, ինչու Մալաէտտինին կամացը դէմ կապստամբիս. արգիլած էր Թագուհիին երԹալը՝ ու Թագուհին գնաց. իմ երԹալս հրամայեց, բայց ահա անոր հակառակը կըլլայ, ու դուն անոր պատուիրանացը անհնազանդ կըլլաս. հո, ինչու համար Մալաէտտինէն աւելի անգԹութեամբ զիս հոս կը պահէս, երբոր ան հրաման կընէ ինծի ասկէ հեռանալու:»

— Մաթիլտ, կըսէ իշխանը. ես քեզի պէս անգութ ու բարբարոս կին մը տեսած չունէի. քու

սիրտդ որ և իցէ կրակի մէջ անկիզելի է, զիս չի կրնալով վռնտել՝ գոնէ կուզես որ ատելութեամբ զատես զիս քեզնէ. բայց ինձ համար պահած ճակատագիրդ ինչ կըլլայ ըլլայ, մի՛ յուսար երԹալ եղբայրդ գտնել, քանի որ կուրծքիս մէջ սիրտս կը բաբախէ՝ դուն իմ իշխանութեանս երկրէն դուրս ելլելու չես. բայց մի՛ տրտմիր, ինչու որ Թէպէտ քեզ Գահիրէ կը տանիմ. բայց քեզի հետ հոն մնալու չեմ, հայրենիքն ու Մալաէտտինը զիս կը կանչեն. դուն խալիֆի պալատը մտնելուդ պէս ես ալ պատերազմի պիտի վազեմ:

— Ո՛վ ապերջանիկ քրիստոնեաներ, կաղաղակէ Մաթիլտ աչքերը դէպի երկինք վերցընելով. ով եղբայր իմ, քաջազուն ու սիրելիդ իմ Ռիքարտոս, ես քեզի արդէն յաւիտեան մնաս բարով ըսած եմ. դուն մեր Թշնամեաց հարուածներուն տակը պիտի մեռնիս:» Իսկ Մէլիք Ատիլ վշտացեալ կերպով կամացուկ մը կըսէ «այն Թշնամի կոչածդ ես եմ հա, ու կը վախնաս որ եղբայրդ իմ ձեռքէս պիտի մեռնի, ով անագորոյն զեղեցիկ. քու չի յարգած մարդուդ անգԹութիւնը բուկինէդ քիչ է, դու իմ սիրտս չես ճանչցեր. հաւատա՝ որ եԹէ քու անողորմ զօրութեանդ տակը ես զոհ իյնալու ալ ըլլամ՝ իմ վերջին փափաքս քեզ արցունքէ խնայել է. Մաթիլտ, ապահով եղիր եԹէ քու եղբայրդ իմ վրաս ալ յարձակելու ըլլայ՝ չի պիտի ըլլայ որ ան մեռնի. եԹէ

մահուան կայծակնացայտ Թուրը անոր գլխուն վրայ բարձրանալու ըլլայ՝ ես վազելով իմ գլուխս անոր գլխուն տեղը կը դնեմ, ու գետինը ինկած գլուխը անորը չի պիտի ըլլայ. բայց, Մաթիլտ, կըսէ նորէն անոր ոտուընները իյնալով. երբոր կենացս գնովը եղբայրդ ազատելու ըլլամ, ու ազատելէս ետքը երբոր ինձի պէս ապերջանիկը անշարժ գերեզմանին մէջ տարածուած տեսնելու ըլլաս՝ քու ատելութիւնդդ մինչև հոն ալ չի պիտի մարի, և արդեօք իմ մոխիրիս վրայ այն մէկ հատիկ կարեկցութեան արցունքը չի պիտի Թափես որ իմ սէրս և յուսահատութիւնս չի կրցին ձեռք ձգել քեզնէ : »

Այս ըսելով կը վերցնէ իր աղաչական բազուկները դէպի անոր. աչվրները, սիրով ու տրտմութեամբ կը փայլին, այս տրտմագին և միանգամայն սիրալիր կերպարանքը՝ նոր հարուածներ կուտայ Մաթիլտի քաջութեանը. ան եթէ կարելի ըլլար սրտին մէջ կարդալ, գուցէ ոչ գթութիւն կար և ոչ ալ սէր. բայց օրինէր պիտի գլխուն եկած չարիքը : Մաթիլտ ոտքի վրայ ելած գլուխը կութնցուցեր էր Թագուհւոյն աթոռին, ու առջին կանգնող պատկերէն պատճառած աչքին արցունքները ծածկել կը ջանայ անկէ. իշխանը անոր քով ծնկի վրայ եկած լռութեամբ անոր մէկ պատասխանին կըսպասէր. մէկ մ՚ալ Յանկարծ սոսկալի ոռնաձայն մը կը լըսէ, երկիւղալի աղաղակներ կը լըսուին քովի սենեակէն. սաստկութեամբ դուռը բացուելով սպառազէն անձ մը մերկ Թուրը ձեռքը մէկէն ի մէկ կը յարձակի իշխանուհիին վրայ, որն որ անտարակոյս պիտի զարնուէր՝ եթէ Մէլիք Աւոիլ զայն բռնած չըլլար, իշխանը պաշտպանութեան զէնք չունենալով կեանքէն ի զատ բան տալիք չունի. ան ալ կուտայ սիրով, ինքզինքը առաջ կը նետէ. երբոր կատաղի զինուորին բազուկը Մաթիլտ զարնելու վրայ էր՝ յանկարծ իր ուժը կը կորնչըլնէ. տեսնելով որ նախ Մէլիք Աւոիլը զարնել հարկ պիտի ըլլայ, իշխանը պզտիկ վէրք մը առաւ. արիւնը կը վազէ, Մաթիլտ կը տեսնէ զայն՝ մարդու արիւն առաջին անգամն է որ ցատկեց իր վրայ. մահուան զաղափարը մտքին մէջ իսառնուած ըլլալուն՝ սոսկալի վախով մը կը պաշարուի. կը կարծէ Թէ Մէլիք Աւոիլ մեռնելու վրայ է, և ասանկ հաւատալով կը մարի կիյնայ գետինը: Այն միջոցին Էրմինեան՝ որ Ագնէսին եռւէն ներս մտած էր՝ կը տեսնէ իր տիրուհւոյն վիճակը, ու օգնութեան կը դիմէ. իշխանն ալ իր սիրականը հաւատարիմ Էրմինեայի յանձնելէն ետքը՝ ուրիշ բան չի մտածէր. այլ վրէժխնդիր ըլլալ այն յանդուգն զինուորին՝ որուն ոմ ըլլալը դեռ ճանչցած չէր, վիրաւորեալ ու առանց զէնքի կը վազէ անոր եռւէն որ գետինը զարնէ. անծանօթը մէկ քանի բայլ ետ կերթայ ու Թուրը առջին բռնելով կըսէ : — Զգոյշ եղիր, հետը պատերազմելու անձդ ոչ տկար և ոչ

ներողամիտ մէկն է : » Իշխանը կը ճանչնայ անոր ձայնը ու կը պոռայ « ով ողորմելի Ագնէս » . Ագնէսն ալ սպառնալից ձայնով մը կը պատասխանէ « անտարակոյս ողորմելի ինչու որ վրէժխնդրութիւնս պարապը գնաց, բայց Թերևս մէկ քանի վարկեանէն ուրիշ լաւագոյն փորձ մը. . . » խօսքը չի լմնցուցած՝ ուժգնութեամբ ու կատաղութեամբ կելլէ դուրս :

Իշխանը մեծ փոյթով զՄաթիլտա կը յանձնէ կոմսուհւոյն խնամոցը, ու ամենեին իր վէրքը փոյթ չընելով նորէն կը վազէ Ագնէսին ետևէն, որպէս զի անոր կատաղի դիտաւորութեանը առջին առնէ, Մաթիլտա իր խորունկ մարելիքէն ետքը խելքը գլուխը գալով՝ ինքզինք Թագուհւոյն անկողնին մէջ կը գտնէ, Էրմինեան բովը նստած՝ շատ մը աղախիններ ալ բոլորտիքը շարուած, բարկացող նայուածքով մը անոնց կը նայի, իր խորհուրդները միտքը բերել կուզէ, բայց անանկ խառն ու շփոթ կերպով միտքը կուգան՝ որ միայն պատահած բաներուն անհամաձայն գաղափարները կրնայ յիշել, գլուխը վեր կը վերցընէ, աչքը մէկ մը բոլորտիքը կը շրջէ, լաներուն վրայի եղած արիւնը կը նայի, ու իսկոյն յիշողութիւնը կարթննայ :

— Ըսէ ինձ, կըսէ սոսկումով մը, ըսէ ինձ, իշխանը մեռա՞ւ : » Կոմսուհին տրտում երեսով ու աչքերը արցունքոտ կը մօտենայ անոր ու կըսէ . « Իշխանը կենդանի է . ու զուցէ այս կէտին կը

ձեծկըվի ալ : » Մաթիլտ յանկարծակիի գալով կը պոռայ « իր մայրաքաղքին մէջ ինտոր Թշնամի կայ որ իր վրայ յարձակի :

— Այո՛ տիրուհի, կըսէ Էրմինեան, այն անօրէն կնիկը որ քու շնորհօքդ պաշտպաններ էիր, այն Ագնէսը, որքան որ սիրահար՝ այնքան ալ սոսկալի մեծ անարգութեանց պատճառ եղաւ, մէկ ձեռքը Թուր՝ միւս ձեռքն ալ իշխանին նամակը՝ իմացուց ժողովրդոց և գինուորաց Թէ Թագուհին Գահիրէ գացած է կարծելով՝ Սալահատինին հրամանները ոտքի տակ առած եղան, քաղքին մէջ ապստամբութիւն մը փրթելու պատճառ եղաւ, իմացուց նաև Թէ դուք ալ դեռ Տամիաթի մէջ էք, և ձեր խորամանկութեամբը Սալահատինը խաբած, ու Եգիպտոսն ու բոլոր Թագաւորութիւնը ծաղր ու կատակ եղած էին ցած քրիստոնեայ աղջկան մը առջին, սա ալ հասկըցուց նաև Թէ իշխանը ձեր ձեռքէն գլխէ եղած ըլլալով ինքզինքն ու հայրենիքը մատնելու վրայ է, ուստի պէտք կըլլայ անոնք բռնութեամբ իրարմէ զատել, իր յիմարաբար կանչվտուքը ոտք հանից ժողովուրդը, բազմութիւնը ետևէն քաշելով դէպի այն պալատը կուգան, կատղած խումբ մը մարդիկ քոո կեանքդ կը խնդրեն, իշխանն ալ զինքերը վրան առած քեզ պաշտպանելու կը վազէ :

Էրմինեան կըսէ « մեզնէ մէկն ալ դուրս չի կըր-

նար եկել, որովհետև իշխանը այս պալատէն դուրս եկեղէն ետքը՝ ձեր վեհմութեան ապահովութեանը համար բազմաթիւ զունդ մը պահապան զօրք սպասել տուաւ դուռը՝ որ մէկուն ալ Թող չի տար ո՛չ ներս մտնելու և ո՛չ դուրս ելլելու:

— Սիրելիդ իմ Էրմինեայ, կըսէ լալով իշխանուհին, անոր ընդունած հարուածը մահացու չ'ըլլալը սոսկ է: — Անտարակոյս մահացու կըլլար սիրուհիդ իմ, եթէ քու սրտիդ վրայ շիտակ յարձակելու ըլլար, իշխանն ալ անտարակոյս կըսպաննըվէր՝ եթէ սէրը Ագնէսին բազուկները չի Թուլցընէր . . . : — Ի՞նչ, ան գիս ազատելու համար պիտի սպաննըվէր, կը զոչէ Մաթիլտ, ուրեմն կեանքս անոր պարտաւոր եմ:

Վերջացաւ խօսիլը, բանզի այնքան ալլայլեցաւ որ ալ չի կրցաւ ուրիշ բան հարցընել, ուստի լուռ մնաց, միայն սա հարցուց Թէ այն աղետալի տեսարանէն ի վեր քանի ժամ է: — ԵօԹը ժամու չափ կայ, կը պատասխանէ Էրմինեան նայելով սենեակին մէջ եղած սակզօծ ժամացուցին:

Իշխանուհին ցաւագին կերպով կըսէ «դեռ միջոց մը չի կայ իմանալու Թէ կեանքը ազատեր է: Էրմինեայ վշտալի դիմօք նշան կընէ որ այն բանը իմացող մէկը չ'կայ: — Թէ որ այդպէս է, կըսէ Մաթիլտ հառաչելով, պէտք է Աստուծոյ կամացը յանձնել ու ապասել»: Անկէ ետև դեղնած ու տխրացած տոքի վրայ կեղէ ու ճանդերձներուն վրայ նայելով կը դողդղայ ու կըսէ:

— Աստուծոյ սիրոյն համար առէք ինձմէ այս լաթերը, որոնց վրայ կը Թուի Թէ արիւնով գրուած կը տեսնեմ իշխանին մահը:» Էրմինեան կուզէր փոխել՝ Թագուհիին ուրիշ հանդերձները տալով: — Չէ, կըսէ իշխանուհին, իմ առջի լաթերս տուր. հիմա որ ամէն բան յայտնուած է՝ կրնամ Թողուլ այս աշխարհային հարուստ լաթերը ու իմ խոնարհ լաթերս առնել»: Թեղն աղջիկը անշուշտ այնպէս կը կարծէ որ այս լաթերը փոխելով կրնայ գտնել այն հոգւոյ խաղաղութիւնը ու մտաց անմեղութիւնը՝ որոնց նշանակ էին այն հանդերձները. բայց եղուկ, հանդերձները ամենևին չի ծառայեր ներքին վիճակին, Մաթիլտ այս բանը փորձելով կը վշտանայ. այս վերջին դիպուածը բոլոր իր վերքին տարածութիւնը կը բանայ. այդ վէրքերը սիրահարութիւնը գոյացուցած էր սրտին մէջ. Թէպէտ կը մտածէ որ իշխանը ինքզինք գոհ կընէ իրեն համար. բայց միայն այս բանը մտածելով չի կրնար բժշկել իր վէրքերը: — Վայ ինձ, կըսէ, երբոր ան ինձի համար արիւնը կը զոհէ, երբոր ինձի համար միշտ իր կեանքը վտանգի մէջ է՝ ես ապերախտ չեմ ըլլար, յանցաւոր չեմ ըլլար անոր յիշատակութիւնը մաքէս ջնջել ուզելով: անշուշտ ես այս բանը պիտի ընեմ. երբոր անոր կեանքը ապահով ըլլայ վտանգէ, բայց

մինչև այն ժամանակը Աստուած իմ կարգիլեա գիս անոր համար աղօթք ընելու : »

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Ժամացոյցը կը զարնէր կէս գիշեր . Մաթիլտ աղօթարանն էր , մէյ մ՚ալ յանկարծ դուռն է կը բացվի , ու ներս կը մտնէ Նօրֆոլքի դուքսը :

« Կուգամ , կըսէ , ձեր բարձրութեանը ծանուցանելու այն ապստամբութիւնը որ նախանձոտ կին մը զրգռեց ձեզի դէմ . բայց հիմա ամենքն ալ խաղաղեցան . իշխանը ներկայացաւ ժողովրդեան , խօսեցաւ իր զօրացը հետ և զամենքն ալ իրենց գործին խրկեց . ամենևին ծեծկուիլ ալ հարկ չեղաւ . Ագնէս տեսնելով որ իր յոյսերը խայտառակեցան , ինքն ալ աներևոյթ եղաւ , և Տամիաթի մէջ պարապ տեղը կը փնտռվի . . .

— Հապա իշխանը , կընդմիջէ Մաթիլտ , անկէ զարնըվիլը վտանգաւոր կերպով է , կենացը վրայօք բնաւ վախու տեղ չի կայ : — Մահացու վէրք մը չառնելուն համար , կըսէ դուքսը , քրիստոնէութիւնը երկայն աստեն պարտաւորի պիտի լալ որ Ագնէսին ձեռքը ինչպէս սխալեցաւ : — Ո՛վ Աստուած , այս ինչ կը լսեմ , կախորժից ուրեմն որ այսպիսի քաջազուն մը մարդասպանի ձեռօք մեռնի : — Թէ որ ես անոր քովն ըլլայի , կը շարունակէ

դուքսը , զայն պաշտպանելու համար երակներուս մէջ վազող ծեր արիւնը կուտայի , բայց չեմ կրնար մոռնալ՝ ինչպէս ձեր բարձրութիւնն ալ չի մոռնար որ Երուսաղէմը այս աստեղ պատերազմականին ձեռօքը կործանեցաւ . Քրիստոսի Քաղաւորութիւնը դողացուց , ու պատրաստ է նաև զայն յաւիտեան կործանելու , և վերջապէս ճշմարիտ կրօնքը այն աստեղ Թշնամիէն ազատելով՝ անոր մահուան օրը իր գեղեցիկ օրերուն արշալոյսը պիտի ըլլար : »

Մաթիլտ աչքերը վար կը ծռէ , ամենևին պատասխան չի տար . դուքսը կը հեռանայ , ու կը մնայ ինք մինաւոր . ո՛ն մէկ խօսք մը ինչպէս ալ կը փոխէ եղեր իր զաղափարներն ու նպատակները . վայրկեան մ՚առաջ միտքը դրած էր բոլորովին ինքզինք իր հակամիտութեանը Թողուլ , ուրախութեամբ կը նետվէր վեհանձն քաջազունի մը զողտր սիրոյ Թևերուն մէջ , անոր՝ որ զինքն ազատած էր մարդասպանի մը դանակէն , անոր որ կը պատերազմէր ամբողջ ժողովրդի մը հետ զինք պաշտպանելու համար , բայց միանգամայն միտքը կհսէ Թէ իր միտքը յափշտակող անձն է որ Երուսաղէմը կործանեց . Քրիստոսի Քաղաւորութիւնը դողացուց և պատրաստ է զայն խապտռ հալածելու ալ , կըզգայ որ սիրտը միայն երևակայութեամբ մը լցուած է , և այն ալ ինչ երևակայութիւն . իր կրօնքն և եղբարցը Թշնամի եղող մէկու մը երևակայութիւնն է :

Գիշերային ժողովը կըսկսի Յազալուրե քոլոր-
ոիքը . բայց հոգւոյն մէջ կը տիրէ աւելի սոսկալի
ժողովուն մը , որ բոպէ մ՚ալ հանգստութիւն չի
տար , կելլէ ոտքի վրայ . կը շրջի , նորէն կը նստի
ու կըսէ : — Աստուած իմ , ներէ՛ կուրութեանս ,
հոգւոյս մէջ զիս տառապեցընող շատ տեսակ մը-
տածմունքներ կան , ամենասոսկալի երկիւղներ
ունիմ . ինչպէս ինքզինքս առանց վիրաւորելու
ազատեմ . ինչպէս յաղթեմ ես իմ տկարութեանս .
սիրտս զիս կը նեղէ , վրաս Յազալուրեր է , բայց
ես աւելի կուզեմ այն երևակայեալ տանջանքները
կրել , աւելի կուզեմ մեռնիլ , քան թէ ինձ ազդած
բաներուն հաճութիւն տալ : » Անկէ վերջը ծնկի
վրայ գալով եռանդագին ձայնով մը կըսէ՝

— Ո՛վ տէր , դու որ ծովերուն կը հրամայես
հանդարտիլ ըսելով , հրաման ըրէ որ ես ալ խաղա-
ղիմ , և իմ նախանի ապահովութիւնս նորէն գտնեմ : »

Ափսոս , ընդունայն է ապօքները , վասն զի
դէպի երկինք ազօթած ատենը գիշխանը կը մտա-
ծէ , խաչին վրայ տարածուած Փրկչին կերպա-
րանքը՝ Մէլիք Ադիլին իրեն համար ծախած ար-
իւնէն քիչ ազդեցութիւն ունի իր վրայ , մտմտե-
լով կելլէ կը կայնի , բայց առանց ժխիթարութիւն
գտնելու , քանզի այն ազօքը որ մաքուր սրտէ
չելլէր՝ ընդունելի չըլլար , ողորմելի ազջիկը քա-
նալ կուզէ , բայց իշխանին յիշատակութենէն ուրիշ

բան չի գտնէր . կարծընայ՝ ու դարձեալ այն կը
գտնէ , ելած ու մտած վիճակին մէջ իրեն համար
քնաւ տարբերութիւն մը չի կայ , ինչու որ այն մեծ
ու սիրելի պատկերը՝ հաւասարապէս կը հալածէին
ու կը նեղէին զինքը մի և նոյն ուժով . ու կը տան-
ջէին զինքը մի և նոյն մտածմունքով , կենդանի և
ազգու բոցի մը նման կը հեռանայ՝ կը մօտի՝ ու
ինչ բան որ անկէ չէ՝ կաւրէ . ամէն կողմանէ կը
Յափանձէ՝ ու կուգայ իր խզմնտանքին ու բարե-
պաշտութեանը վրայ կը տիրէ : Սակայն Մահիլտ
դեռ կը մաքառի այն ատելի եղած զօրութեան
դէմ , կատազութեամբ կելլէ կը կայնի , կը վազէ
դէպի պատուհանը , ու երկնից հազարաւոր աստ-
ղերուն վրայ ուշադրութիւն կը խնդրէ զինք
հալածող մոլորութեան դէմ , բայց նոյն ապաւինած
երկինքն ալ կերևայ Մէ ուրիշ բաներուն հետ զինք
կը մատնէ , ուրեմն ամէն բան լմնցած է . մար-
դիկներէն՝ իրաւունքներէն՝ և նոյն իսկ Աստուծմէ
ալ երեսէ ձգված է , այս օդնութենէն զուրկ վիճա-
կին մէջ յուսահատ կոյսը ուրեմն պիտի կորնչցնէ
իր անմեղութիւնն ալ ինքզինք Աստուծոյ յանձնելեն
ալ . Ամենակարողին դէմ տրանջելու համար բերա-
նը բանալու վրայ է , գրեթէ ամբաստանէ պիտի
որ ինչու իր ուզած ուժը չի տար . ամբաստանէ
պիտի որ ինչու Յոզ տուաւ իրեն Սարակինոս մը
սիրելու . . . բայց չէ , շրթունքները կը կայնին ,

բերանը հայհոյութիւն ընել չ՛գիտեր, չեն ճանչնար ուրիշ բառ՝ այլ զղջում. ով վշտագին իշխանուհի ծնկի վրայ եկուր, սեղմէ սրտիդ վրայ Աբբայուհիին տուած սուրբ մասունքը, եպիսկոպոսը քեզի օգնութեան կանչէ, յաւիտենականէն խնդրէ որ ողորմի արտասուացդ. բայց երբոր այս ամեն օգնութիւններէն զրկըված ես՝ երբոր աղաչանքներդ չեն լսելի, ինչպէս կրնաս փրցընել սրտէդ այն երկիւղալի զգացումը որով սոսկալի կերպով կը տանջըվիս, մարդասպան ձեռք կրնաս վերցընել քու անձիդ վրայ, յիրաւի դու պատրաստ ես կեանքդ Աստուծոյ տալ, բայց ընդունելի կըլլայ աստանկ արիւնարբու ողջակէզ մը, այսքան խըղճմըտանաց ու վշտաց մէջ տեղը աղջիկը Ներևս այս զատ նիւթին վրայ աչքը հաստատելու վրայ էր, և այսպէս ինքզինքը յաւիտեան զահավէժ ընել կը մտածէր այն որոգայթին մէջ՝ որ մարդկանց հին Թշնամին տարածած էր իր բոլորտիքը, յանկարծ երկնային մտածմունք մը կը լուսաւորէ զինքը, կազդէ սրտին, ու նոյն րոպէին կը հանդարտեցընէ. կ՛յիշէ բարեպաշտ վանականուհիւնը որ Կուլիէլմոս խօսած էր անոր վրայօք, կը յուսայ որ հոն կրնայ իր չարիքներուն դարման մը գտնել. ու նոյն կէտին նախանձաւոր ապաշխութեամբ մը՝ որ ամենևին մտածելու ժամանակ չի Ծողուր՝ հանդիսաւոր ուխտով միտքը կը դնէ վանականաց քով

երթալ բնակիլ. և այս բանին համար բերնէն ելած ուխտը արգելք պիտի մտիկ չընէ, հարկաւորապէս պէտք է կատարել, վերջապէս հաստատ կը յուսայ որ Աստուծոյ մարդոյն խրատովը իր բարիքը կը գտնէ ու կազատի այնչափ սրտմաշուքներէն, այս երկնային յոյսը կը դնէ իշխանին ու իր սրտին մէջ տեղը, և ասոր սուրբ պաշտպանութեան շուքովը քիչ մը կը մխիթարվի ու կըսկըսի շունչ առնել:

Այս միջոցին իշխանը ամեն բան պատրաստած էր երթալու համար, վերջը ըռնցած էր, բայց հիմա Գահիրէ երթալով կերկմտի զմաթիլտա հոն Ծողելու, կը վախնայ աւելորդապաշտ կոյր ժողովրդի մը կատաղութենէն, և քանի որ զայն բովէն զատելու ըլլայ՝ չի կրնայ պիտի հանգիստ ըլլար. հապա տանի զայն քրիստոնէից քով ձգէ, ուրկէ վախտ տեղ ունի, արդարև մինչև այս օրըս անյաղթելի ըլլալով կրնայ իր քաջութիւնը մոռնալ երբոր իր սիրելին պաշտպանել հարկ ըլլայ. վերջապէս աղջիկն ալ իրեն հետ Գահիրէ պիտի երթայ, նախ պիտի հանդիպին Մուէզ՝ ուր տեղ ուրիշ զօրքեր զինքը կըսպասեն, բայց որովհետև ատիպվի պիտի աղջկանը պատճառաւ ծանր քալել, գիտէ նաև Ջէ իր Մալաէտտինին գրած նամակը Ազնէսի ձեռքն անցաւ, կը նստի մէկ ուրիշը կը գրէ, որուն մէջ առջի գրածները կրկնելէն ետքը կիմացնէ նաև Ազնէսին պատճառաւը եղած ապըս-

տամբութիւնը Տամիանի մէջ, կուտայ նամակը իր եվկէօք հաւատարիմ ծառային մէկուն, ինքնալ կերթայ մէկ քանի ժամ հանգիստ ընելու՝ նպատակելով որ արևը ելլէ, և ապա կարենայ իշխանուհիին քովէն երթալ ու իր նոր միտքը իմացընել. քաղքին ամեն կողմը բնակրուել տուաւ Ագնէսը, ալ զըտնուելիք չի կար, այն վրէժխնդիր կնիկը տեսնելով որ իշխանին ներկայութիւնը՝ խօսքը՝ ու կերպարանքը հանդարտեցուց ժողովուրդը՝ ինքն ալ կը փախչի, ու զէնքերը վրան ձիու մը վրայ հեծած միևաւոր աբդէն Քօրօնիայի համբան բռնած էր, տակաւին մտքին մէջէն որոնելով թէ ալ ինչ միջոց մնաց իր նախանձորդէն ազատելու, և զինքն աստղ իշխանին ձեռքէն խլրտելու, այսպէս մտմտուքով երթալուն ժամանակը՝ մարդ մը արագընթաց ուղտի մը վրայ հեծած առջևէն անցնելու մօտ էր, Ագնէս ճանչնալով որ այս մարդը Մէլիք Ատիլի եվկէօք հաւատարիմ սպասաւորին մէկն է՝ գոյրագին ձայնով մը կըսէ անոր. — Ո՞ւր կերթաս:

Մարդը պատասխան չի տար, ու կը շարունակէ իր ընթացքը. բայց Ագնէս ալ իր ձին մտրակելով կիյնայ անոր ետևէն: — Տարած բանդ կամ ինձի տու կամ ինքզինքդ պաշտպանէ:

Մարդը կը քաշէ իր նիզակը, Ագնէս ալ կը քաշէ իր տէգը, ու մարդը յանկարծակիի բերելով կը զարնէ զետինը՝ որ փուշտ մէջ Քաւալելով զոհ

կիյնայ խեղդը իր հաւատարմութեանը, բարբարոս պատերազմունին կառնէ անոր վրայի նամակները, ու Ատիան արեանը վրայ նայելով կը զուարճանայ վրէժխնդիր ոգով, և անոր իր պատրաստելիք չաքութիւններուն վրայ նայելով ալ աւելի կուրախանայ, և յետոյ նորէն կելլէ դէպի Քօրօնիայ իր համբան շարունակելու: Մէլիք Ատիլ կը զրուցէ Մանիլտի իր միտքը փոխելուն պատճառները, և եթէ ինչու համար կուզէ որ զինքն ալ իրեն հետ Ալաէտտինին տանի, աղջիկը լռութեամբ մտիկ կընէ, գլուխը ձեռացը կռնոցուցած կը նայի, բայց տրտմութիւն մը ունի՝ ոչ թէ լսածներուն համար, այլ անոր դէմքին վրայ տեսած դեղնութեանը համար, միտքը բերելով որ այն գունաթափութիւնը իրեն համար վազած արեանը պակասութենէն է, Քէպէտ եվկէօք այլայլած է ինք, բայց աղջկան վհատիլը կատարելու համար քաջութեամբ կը ծածկէ իր այլայլութիւնը:

— Տէր իմ, կըսէ, Ձեր ուր որ բաղդը բեզ կը կանչէ, բայց զիս ձգէ Գահիրէի մէջ:» Իշխանն ալ կըսկսի նկարագրել այն վտանգները որ կրնան պատահիլ մտեգին ժողովրդեան մը բարկութենէն, և եթէ ինքն ալ հոն չըլլալու ըլլայ՝ ով պիտի պաշտպանէ. բայց աղջիկը խիստ ու ծանր ձայնով մը կը պատասխանէ: — Տէր, ահա կը տեսնես որ յանցաւոր սիրահարութենէ մը ինչ հետևանքներ կը

ծագին, և ինչ սոսկալի եղանակաւ պիտի ատժէ յաւիտենականը իր արգիլած զգացումները, և արդէն արիւնիդ միջոցովը քաւել տուաւ ըրած անիրաւութիւնդ, եթէ օր մ'ալ աւելի յամառութիւն ընելու ըլլաս՝ զուգէ քեզ մահուամբ պատժէ. ահ, շնորհ ըրէ, զիս մի լացըներ. այո, յաւիտենականութեան չափ լալու՝ զայն՝ որուն կեանքս պարտական եմ...» Կը կտրէ խօսքը, վասն զի վերջին ըսածը՝ բոլոր իր տկարութիւնը դարձեալ նորոգեց: — Շատ ազէկ, Մաթիլտ, ըսէ, շարունակէ խօսքդ, եթէ կուզես՝ Ագնէսին ձեռքէն չի մեռնելուս զղջալ տուր ինձ: » Իշխանուհին դժուարաւ կը բռնէ այն զգացումը որ այս խօսքէն պատճառեցաւ իր վրայ, և այս զգացմունքը պատժելու համար կըսկսի աւելի խիստ ձայնով մը ըսել:

— Իմ Աստուծոյս սեղանէն շատոնց ի վեր հեռացած ու այն երկնային մանանայէն զրկված ըլլալովըս, կուզէի երթալ մարթել այն անթիւ պըղծութիւնները որ հանդիպեցայ տանկաց քով ակամայ կենալուս համար, վասնորոյ կարմիր ծովուն եզերքները աւերակ վանք մը կայ՝ ուր տեղ կապրի մարդոցմէ անծանօթ բայց Աստուծոյ յայտնի ճգնաւոր մը, որ շատ ժամանակ յառաջ հիմակուան պատած աշխարհին մէջն էր ու անոր հացովը կը սնանէր, զիս հոն կը կանչէ, և ես ալ ողորմելի գերիդ կը խնդրեմ որ Ծով տաս հոն երթամ ուխ-

տագնացութիւն մը ընեմ: » Մէլիք Աւիլ կընայի անոր երեսը, խորին ուշադրութեամբ մտիկ կընէ ու կըսէ՝ « Մաթիլտ այդ ինչ կատաչարկէս ինձ. այդ բանէն պատահելիք վտանգները կը ճանչնաս դուն, չես գիտեր որ հոն հասնելու համար պէտք է անցնիս անապատ մը չոր՝ կիզանուտ՝ անհուն՝ և մարդապատան արաբներով լեցուն:

— Աստուած՝ որ զիս հոն առաջնորդող պատճառը սրտիս մէջ կը կարդայ, կըսէ Մաթիլտ աչքերը դէպի երկինք դարձընելով, ամեն վտանգներուն դէմ ալ զիս կը պաշտպանէ, Թէփէի վայրենի անապատները որ կուզեմ անցնիլ. միայն անհաւատներու համար անապատ է. բայց ճշմարիտ հաւատացեալներու համար Տէրոջը աշակերտներովը լցուած է. և ի վեր քան զամենայն Յակոբին Աստուածովը անհունապէս լըցուած է, ու պէտք եղած ատենն ալ բնաւ չի Թողուր իր զաւկընները: » Իշխանը նոր զարմացմամբ մը կը նայի անոր, լըսածին չի կրնար հաւատալ որ աղջիկ մը կարենայ ինքնիրեն առաջադրել այսպիսի յանդուգն ձեռնարկութիւն մը, եթէ գիտցած ըլլար Թէ կրօնքն է այս քաջասրտութեան պատճառ՝ այնչափ զարմացմամբ չի պիտի նայէր, քանզի աղջկան քաջ կերպարանացը այն կողմը չէր գիտեր միայն Աստուած կրնայ կարդալ մարդոց սիրտը, միայն այն կրնայ իմանալ Մաթիլտի սրտէն անցածը,

որովհետև բաւած ատենն ալ մեծ տակուռմով դատէր էր անապատին վտանգները: Ինչ մը լուռեցնէն ետքը իշխանը կըսկըսի ըսել « մտիկ ըրէ Մաթիլտ, քանի որ ճամբորդութեանդ ընկեր ըլլալու ազատ եմ, իմ պարտականութիւնս է քեզի հետ գալ, ինչ ալ պատահելու ըլլայ չեմ հաճիր որ դուն մինակ ինքզինքդ անծիր վտանգներուն ենթարկես այն ընդարձակ առանձնութեան մէջ: »

— Ա՜հ, կըսէ կոյսը մէկ սրբազան ազդեցութեամբ մը, դու ալ ամենևին բանէ մը չի պիտի վախնայիր՝ եթէ ինձի սէս գիտնալու ըլլայիր թէ Աստուած ամենակարող է, ինչու չեմ կրնար քեզի խօսքով հոսկըցընել թէ զիս ազատելու համար բնութեան մարդէ մը օգնութիւն պէտք չէ. և թէ որ Աստուած ալ կամելու ըլլայ որ ես կորնչիմ, չէ որ իմ կեանքս ալ իրեն է, և ես ալ այս կեանքը կրնամ ճշմարիտ ուրախութեամբ մը Յողուլ:

Այս կենդանի հաւատքը որ սրտէն դուրս ցանկեց, յաղթեց զԱտիլը, ալ ժամանակը չէր զայն մտքէն դարցընել, ուստի խորհեցաւ ինքնին որ եթէ քիչ մ'ալ յամառութիւն ընելու ըլլայ՝ բռնութիւն գործածէ, բայց հիմակուանէ բոլորովին դէմ չի կենալով՝ կուզէ որ մինչև Գահիրէ հասնին՝ ապահ, յուսալով որ այն միջոցին մէջ աղբրական դիտաւորութիւնը ինքնին կը տկարանայ:

— Մտիկ ըրէ, կըսէ, վաղը արշալոյսը ծագելուն նաւակը պատրաստ պիտի ըլլայ. քեզի հետ մէկ տեղ գետէն վեր կը նաւարկենք մինչև Գահիրէ, հոն երբոր ես կըսկըսիմ զօրք ժողվել՝ դուն ալ այն ժամանակը մտածէ նոյն վտանգներուն վրայօք որ պիտի պատահին քու երևակայած ճամբորդութեանդ մէջ, պիտի տեսնես Թէ ես չափազանց ցուցուցի քեզի. պիտի դատես Թէ ես ինչպէս կրնայի հաճութիւն տալ որ դուն ինքզինքդ տանիս ստոյգ մահուան մատնես, և պիտի իմանաս Թէ որչափ ճշմարիտ են բաածներըս, ահա այն ժամանակը, Մաթիլտ, չեմ տարակուսիր որ դուն ալ չի մերժես քու դիտաւորութիւնդ և չի որոշես վերջապէս ինձի հետ Սալահատինին պատասը գալ:

Այս կըսէ ու ետ կը քաշվի, իսկ իշխանուհին նոյն վախերով զարհուրելու տեղը՝ աւելի կը ճանչնայ Թէ նրն է ճշմարիտ վտանգը, նորէն կիյնայ յաւիտենականին առջին. որ գինքը պահպանէ Թէվիէյի անապատին մէջ, կորնէ զԱտուած որ իր ողորմութեան արդիւնքներովը գինքը կը փորձէ, աղէկ կիմանայ որ այն հեշտութիւններն ու անկարգ զգացումները՝ այն կարգէ դուրս դառնութիւնները և անհանդուրժելի նեղութիւնները կրելով՝ մարդս կըսարսափի այնպիսի հեշտութիւններ և զգացումներ փնտռելէ որ ըլլան առանց յանցանքի և առանց դառնութեան: Հետևեալ առաւօտուն հազիւ Թէ արշալոյսը կըսկըսէր բացվիլ հորիզոնին վրայ,

նաւաստեաց աղաղակը բաց օդին մէջ կը պօռայ-
ին, իշխանուհին Քլօչէմբրի դքսին հետ մէկտեղ իր
հաւատարիմ Էրմինեան և մէկ քանի ալ Անգղիացի
պաշտօնատարք կերթան Նեղոսի եզերքը. արևը
կելլէր. առաւտ ցող մը կը զովացնէր երկիրը, երկինք
պարզ ու առանց ամպի էր. խումբ խումբ սպի-
տակ Թռչուններ՝ ծառերու գլխոցը վրայ կը Թռչ-
ոտէին, ու իրենց արծաթափայլ փետուրները հե-
տաքրքրական կերպով՝ որպէս Թէ կը մրցէին կանաչ արմա-
ւենեաց հետ. միլիոններով տատրակներ եղևնի ծա-
ռոց մէկէն միւսը կ'ոստոստէին, իսկ աղաւնիները
Քափառական կը շրջէին Ռիսայէ կոչուած կենդանի-
ներուն վրայօք, որոնք գետին վրայ կը նաւարկեն
իրենց հարկաւոր եղած սնունդը փնտռելով:

Մաքիլտ կելնէ նաւակը, որն որ իշխանը իրեն
պատրաստած էր. ինքն ալ կը նստի անոր բովը
պարսկական ծաղկանկար օձոցի մը վրայ, վրանին
ալ գեղեցիկ ու ոսկեձել ամպհովանի մը. նաւակը
ներքին կողմանէ զարդարուած էր՝ հնդկական հա-
րուստ դիպակներով ու կերպասներով, անոնց բո-
լորտիքը կը ծխէին հազուագիւտ խունկեր՝ վարդի
ծառէ բորուած ամաններու մէջ, և այս բուրմունք-
ները կը խառնուէին ալ աւելի ընտիր հոտերու.
Արաբիայի յասմիկներուն՝ նուշի՝ բալասանի՝ բէյհա-
նի՝ ու վարդի հոտերուն, որ բոլոր գետին երկայ-
նութեամբը ծաղկած կերևնային, Բեհեզեայ վարա-

գոյրներուն մէջտեղէն կը տեսնէ Մաքիլտ գեղեցիկ
ու զուարճալի գիւղերուն զանազան տեսարանները.
կը տեսնէ Տէլթայ կոչուած գետինը, Փարաւոններու
երկրին մէջ իրեն հարստութեամբը այնքան հռչա-
կաւոր եղած երկիրը, իր զուարճալի դիրքովն ու

սաստիկ պտղաբերութեամբը, հոն կը տեսնուի
ժանտաձգենին Թամարինտիի հետ խառնուած,
ընտիր կասիայ ըսուած բոյսը՝ փունջ փունջ դեղին
ծաղկներով զարդարուած կը խառնուի զիմիչօ
կոչուած ծաղկին հետ. արմաւենեաց գլուխները

իրենց ծուռ ոտկոյզներովը բեռնաւորած՝ կը Թագաւորեն միւս ծառերուն վրայ, ամէն կողմ կաճի կառեան իր անուշահոտ ծաղկներովը. ամէն կողմանէ ոսկեգոյն խնձորներ ու կիտրոններ կը ծածկեն մշակուԹեան գիւղերը. մէկ կողմանէ աԹամաԹուզին լայն տերևները իրենց ընդարձակ շուքովը կը պաշտպանեն մարդս արեգակին տոչորող շառաւիղներէն, միւս կողմէն նռնենիք իրենց հաճելի ողկոյզները գիրար խառնած կը մօտենան գետեզերքին՝ որպէս զի զովացընեն իրենց դէղին տերևներն ու ծիրանափայլ ծաղկները, երբոր ալիքներու ծոցէն դուրս կելլէ ու կը կանգնի ջրային բոյսերու Թագաւորը Նուպար, իրեն վեհ գլխովն ու ծիրանեզոյն բաժակովը, մարուր ու յստակ ջրերու առուակներ կը զովացնեն այն հեշտալի անտառներն ու այն ամէն բաները՝ որոնք մեծ պիտանուԹիւն ունին այնպիսի տաք կլիմայի մը ներքև. և այն ամէն կանաչներուն՝ որոնք շատ զարմանալի կերևնան ծիրանեզոյն երկինքի մը տակ. վերջապէս անուշ ու բալասանեան կլիմայ մը որ այնքան հեշտալի կերևնայ՝ միայն մէկ տխար պատկերն է այն հեշտուԹիւններուն որ բնուԹիւնը տարածեր է այն շահաւէտ երկրին վրայ, և Նեղոսն ալ գրկած է զայն բոլոր իր սիրովը: Այն միջոցին օրուան աստղը երկնից ամենաբարձր կէտին վրայ հասած՝ կուղղէ իր ճառագայԹները բոլոր բնուԹեան վրայ. զեփիւռը լռած, տերևները անշարժ. ալիքները գիտես Թէ կը ննջեն. նաւաստիկ Թուլցած Թիակներուն ծանրուԹեանը տակ. նաւակին ձգած հետքը հազիւ կը տեսնուի գետին հարԹ հաւասար մակերևոյԹին վրայ. ամէնքն ալ կուզեն քիչ մը հանգիստ ընել տաքուն դէմ, այս բանն ալ միայն ննջելով կ'ըլլայ. և բաց ի Մահիլտէ և Իշխանէն ամէնքն ալ կը ննջեն. կը մնան ասոնք միտաւոր արԹուն՝ բայց խռովուԹեան մէջ, երբոր ամէն բան խաղաղ է իրենց բոլորտիքը: Արդէն առաւօտեան առջի ժամէն ի վեր իշխանուհին ջանացեր էր սովորականէն աւելի ինքզինք ծածկել հանդերձին երկայն ծալքերուն ներքև, կուսական վարսակալը ալ աւելի իջած էր ճակտին վրայ. ափսոս, շատ փոքր զգուշուԹիւն մ'էր ինքզինք ծածկելը. եԹէ գիտնալու ըլլար որ այս եղանակը գինքն ալ աւելի գեղեցկացընելու կը ծառայէ, և Թէ այն համեստուԹիւնը որ առաքինուԹեանց մէջը ամենէն գովելին է՝ ամենէն ալ աւելի մարդս գլխէ հանողն է:

Կրցածին չափ Մէլիք Ասիլէն հեռու նստած էր, գլուխը մէկ բովուն ծռած՝ ձեռվներն իրար կապած՝ աչքերն ալ դէպ ի երկինք դարցուցած, այսպիսի երկնային դրուԹեան մէջ իր կտաւեղէն հանդերձներովը՝ այն բողովը՝ այն հեշտալի շուքովը՝ որով քիչ մը կը նուազէր այն ալաբաստրի նման մաշմոն փայլուուԹիւնը՝ իշխանին այնպէս կը

Միւնն ալ իր վրայ կը զարմանայ, կը յառաչէ, աչքերը քովը նստողէն անդին չի կրնար հեռացնել, չի կրնար իմանալ Թէ ինչպէս այնքան քաղցրութիւն կրնայ կապակցիլ այնքան տանջանաց հետ. և այնքան կսկիծներ ասանկ մեծ երջանկութեան մը հետ. իշխանը կամաց կամաց կը մօտենայ անոր, աղջիկն ալ Թէպէտ չի նայիր անոր՝ բայց ամենևին աչքէն չի կորսնցներ անոր ամեն մէկ շարժմունքն ու ալլայլութիւնը. այս տեսութիւնը անանկ տարօրինակ բան մը ունի որ իրեն անհանգիստ ըլլալը աւելի կը շատցնէ. զանազան խորհուրդներու մէջ ձրաղել կուտայ, միտքը կը պաշարէ, զլուխը իր վշտագին կուրծքին վրայ կախել կուտայ. ալ զԱստուած չի մտածեր, ալ իր երևակայութիւնը այն վիճակին մէջ չէ որ զինքը բարձրերը հանէ՝ և ոչ ալ հեռուները տանի, անտարակոյս իշխանն ալ այս բանին հաղորդ է. քանզի կը յամարձակի աղջկան ձեռքը իր ձեռացը մէջ առնել և սիամբով բերնին տանիլ. Մաթիլդ կուզէ ետ քաշել, բայց ցուցուցած ուժը միայն իր տկարութիւնը յայտնելու կը ծառայէ, առանց յաղթել կարողանալու կըզգայ իր երկիւղը՝ սէրը և տանջանքը, սիրտը կընդարձակի, երեսները արցունքով կը ծածկըվին. Մէլիք Ատիլ այս արցունքները տեսնելով կը կարծէ Թէ կատարեր է իր յաղթութիւնը. կը գրկէ զայն բազկացը մէջ, աղջիկը կը դողայ ու ետ կը հրէ. այս շարժ-

մառէր Թէ երբէք այսպիսի զեղեցկութիւն տեսած չէ. մանաւանդ կըզգայ որ ինքն ալ բնաւ երբէք այսպէս սիրահարած չէ. կընայի երեսն ի վեր, ոչ բան մը կը խօսի և ոչ ալ կը դպչի. բայց այսու ամենայնիւ կըզգայ որ երակներուն մէջ արիւնը կը վառի, Մաթիլդ լուռ նստած՝ միայն ըրած ուխտը կը մտածէ. այն առաջադրութիւնը կը մտածէ՝ որով ամէն բան վտանգը պիտի ձգէր, կը հեռանայ իշխանին քովէն ու կըսկսի դարձեալ մտածել այն երդումը որ ըրած էր անկէ զատուելու համար. այն բաժանումը՝ որ զինքը այնքան ապերջանիկ պիտի ընէր. առջի բերան այնքան խիստ երևցած չէր, բայց հիմայ որ ժամանակը մօտեցաւ՝ առջի չարիքները կըսկըսին չերևնալ, այս բաժանումը պատւիրող իրաւունքները ալ չեն ճանչցվիր. հիմակուան Թշուառութեանը առջին կը տկսբանան. այսպէս իշխանին արցունքները միտքը բերելով՝ զրեԹէ ալ չի կրնար գիտնալ Թէ ինչ ստիպողական պատճառներ կրցին իրեն որոշել տալ որ ելաւ այն մարդը տրտմեցուց՝ որուն իր կեանքը պարտական էր, եղուկ որ ամէն բան իրեն ղէմ կուգայ. երախտագիտութիւնը ու մարդասիրութիւնը կը խօսին ի նպաստ Ատիլի. սէրը իր բոլոր զօրութեամբը նոյնը կը քաջալերէ: Այն հեշտութեամբ լցուած օդը որ աղջիկը կը շնչէ՝ տեսակ մը անծանօթ փոփոխութեամբ հոգին տակն ու վրայ կընէ. իր անմեղու-

ման մէջ կուսական քողը երեսէն վար իյնալով գեղեցիկ դեղին մազերը փունջ փունջ ուսերը վրայ կը ծափի, կուրծքը կախած մասունքը կը բրձի գետինը կիյնայ. այս տեսնելուն պէս դարձեալ իր պարտականութիւնքը միտքը կուգայ, գտնուած վիճակը սխալանքները՝ սոսկումով կը խոցեն զինքը. անեւևոյթ կ'ըլլան այն փափուկ զգացումները և անոնց տեղ կը յաջորդէ երկիւղալի զղջում մը, մէկէն ի մէկ զինքը պատող մոլորութիւններէն փախչելու զօրութիւն մը կիմանայ վրան. ու քանի մը քայլ անդին կերթայ: Իշխանը արտասուալից աչօք և զրեթէ ամենասոսկալի յուսահատութեան մէջ ինկած ընդունայն կը խօսի անոր հետ. աղջիկը ալ մտիկ չընէր, աչքին առջին միայն Ատուած ներկայ էր, միայն ան է առջին իբրև անողոքելի դատաւոր՝ պատրաստ վրէժխնդիր՝ և իր օրէնքները պղծողին յաւիտենական դատապարտութեամբ պատժող:

— Ներէ, կըսէ վշտագին կերպով մը. ներէ ով աստուած իմ, թէ որ ես քու Աշնամուդ քովը նստած... ու տեսար որ ինչ պատեբազմներ կրեցի, ինչ սարսափներ ունեցայ տկարութեանս համար. ո՜հ եթէ կարենայի այս լուծը վրայէս նետել որ մահուանէ աւելի ծանր է. արդէն ըրած կըլլայի... բայց պարապ տեղը օգնութիւն խնդրեցի, վասն զի չի տուիր ինձ այն օգնականութիւնը, և քու ուժէդ զուրկ մնալէս ետքը՝ որու զօրութեանը ապաւինէի: »

Մէլիք Ատիլ կը նայի անոր երկիւղով՝ զարմանալով և հանութեամբ. թէպէտ երբեմն իշխանութեան այլայլութիւնը տեսնելով՝ համոզուած էր թէ անոր գիտաւորութիւնը խախտեցաւ. բայց հիմա դարձեալ անոր խստութիւնը ու լռութիւնը տեսնելով՝ ամէն յոյս յափշտակուեցաւ իրմէ. ըրած հնազանդութիւնը յարգանքը՝ և խանդագին հառաչանքները բաւական չեղան խոստովանութիւն մը բերնէն հանել տալ՝ որուն իր կեանքը կուտար, կերևայ թէ ուրիշ բան չէր ուզեր՝ այլ փախչիլ. ուրիշ բան չէր բաղձար՝ այլ երթալ, բայց իշխանին մտիկ ըրածներն ինչ ընենք. եթէ աղջիկը անտարբերութիւն մը ցուցուցած ըլլար, ինչու պիտի կշտամբէր իր տկարութիւնը: Սակայն այս կարծիքին վրայ ալ չէր կրնար կենալ, տեսնելով որ Մաթիլտ կը համբերէ, միտքը այլայլած կերևի. սակայն պատճառն ան էր որ խղճմտանք ըրած բանին պատճառը իմանալու համար կը պատերազմէր, և այն բերնէն ելած բառերը յայտնապէս չեն ցուցներ թէ աղջիկը սիրահարած է, երբոր կը խոստովանի որ ըրածը յանցանք է: Ուստի Մաթիլտ Թալկացած՝ մազերը ցրված՝ արտասուացը մէջ լողալով և զրեթէ մարեւոտ մտացած՝ ալ սկսաւ չի հանչնալ ան նոյն աստիրկան՝ որ իրեն պէս հոգի ունեցողի համար նա-

խապատիւ է իր երդումներէն ալ իր ուխտերէն ալ. և եթէ իրաւ է որ մարդիկ որ և իցէ կրօնքէ ու որ և իցէ քաղքէ եղած ըլլան ուժով կիրքի մը ընդունակ են, և թէ չի կայ նախանձաշարժումնք մը որ զայն ետ բերէ. և ոչ ալ ունակութիւն մը որ զայն յաղթել կարենայ, ուրեմն անտարակոյս զարմանալի չի պիտի ըլլայ երբոր կը տեսնենք Թէ Մուհամմէտի աշակերտ մը ինքզինք մոռնայ իր սիրելոյն համար. ուստի Մէլիք Ատիլ չէր կրնար երջանիկ ըլլալ՝ քանի որ Մաթիլտ վշտագին էր, իշխանը ինքզինք կամբաստանէ իբր պատճառ անոր ցաւոցը. և զայն երջանիկ տեսնելու համար պատրաստ է նաև անկէ սիրվելու յոյսն ալ մէկդի Թողելու, եթէ հանարձակութիւն չունի զայն իր եղած վիճակին մէջ ձգելու՝ բայց քովը մօտենալու ալ համարձակութիւն չունի : — Մաթիլտ, կըսէ կտրացուկ ձայնով մը. հաճէ զիս մտիկ ընել : »

— Ատուած յաւիտենական, կաղաղակէ Մաթիլտ ալ միշտ իր խռովութիւնը ծածկելով, հեռացուր ինձմէ, հեռացուր սա ձայնը, որ հոգ ըլլամ զիս կը հալածէ : » — Սիրելիս, կըսէ նորէն իշխանը, Թէ որ իմ հոս ըլլալս քեզ կը վշտացնէ կը հեռանամ : » — Ատուած իմ, կը շարունակէ կոյսը. ինչու ինձի այս մարդը տեսնել տուիր. զայն տեսնելէս յառաջ խաղաղութեամբ կապրէի. սիրտս բու երկինքիդ պէս մաքուր՝ քու հրեշտակներուդ պէս

հնազանդ էր, և երբէք այնպիսի գաղափար մը ձեւակերպած չէր որ վախնայ քու վկայութենէդ . . . ամեհատաղը ինչու ամէն տեղ զիս կը հալածէ, ինչու ամէն տեղ անոր կը յանդիպիմ, ինչու Թողուցիր որ իր ամբարիշտ ձեռքը համարձակի զպցընել Քրիստոսի հարսին, առանց մէկէն ի մէկ քու կայծակներովդ զայն մոխիր դարձնելու :

— Վայ ինձի Մաթիլտ, կըսէ իշխանը տրտմութեամբ. կուզես որ Ատուծոյ վրէժխնդրութիւնը վրաս Թափի : — Ինչ, ես ըսի առանց բան, կըսէ ողորմելի աղջիկը, ես այդպիսի անշնորհք բաղձանք ըրի, Ատուած իմ. զայն մէկդի Թող, զիս պատժէ. բայց մի՛ վրէժխնդիր ըլլար : » Այս ամենաբաղդը խօսքին վրայ Մէլիք Ատիլ մէկ քանի քայլ դէպի անոր կերթայ ու կըսէ «Մաթիլտ կ'աղաչեմ զիս մտիկ ըրէ, ահ, միթէ ճշմարիտ է. միթէ կարելի է որ դու զիս սիրես . . . » Ատոր վրայ աղջիկը դարձեալ կաղաղակէ բարկութեամբ «Սարակինոս իմ քեզ համարձակութիւն կուտայ կարծելու որ ես քեզ կը սիրեմ : — Մաթիլտ, ներէ համարձակութեանըս, իմ այդ բանը յուսալս քու զղջալէդ առաջ եկաւ. Թէ որ սէր չես զգար՝ ինչու հապա ինքզինքդդ կամբաստանես :

— Եղուկ զիս, ուրեմն իմ անպատուութիւնս չդադրի ըրի, այնչափ տկար եղայ որ հիմայ անհատ մը իրաւունք տնենայ զիս ամօթով ձգելու. ով

սիրտ իմ, դու որ տկարութեամբ խեղճութեամբ ու չարչարանօք լըցված ես, Մարակինոսի մը խօսքերուն շարժիլդ մէկդի Թող, ահա անոր յայտնի ըլլալուդ պատժոյն արժանի եղար» : Այն ատեն գլուխը կուրծքին վրայ ծռած՝ մազերը կիսաբաց քողին վրայօք ցրուած՝ դարձեալ աղաչական ձայնով մը կըսէ : — Իշխան իմ եղած խոնարհ վիճակըս՝ քեզ տիրող սատանային հպարտութեանը հերիք է. աչքերդ իմ խեղճ վիճակէս հեռացուր, ալ մի՛ բռնադատէր զիս որ աւելի բացուիմ, ու հոգւոյս մէջ այնպիսի բաներ փնտռեմ՝ որոնց չեմ կրնար առանց սոսկալու նայիլ. ահ եթէ իմ ամօթս յայտնի պիտի ըլլայ՝ գիտցիր որ միայն քեզի է այս խոստովանութիւնը կ'ընեմ. զիս Թող տուր որ քեզնէ հեռու լամ, տուր ինձ իմ խաղաղութիւնս . և Թող այս վայրկենէն սկսի քու և իմ մէջ տեղս մէկ յաւիտենական բաժանում մը. չեմ գիտեր ով Մէլիք Ատիլ որ այս նուէրքը երբ պիտի ընես, բայց գիտցիր որ մարդս չի կրնար այս աշխարհիս մէջ մեծ բան մը ընել՝ մինչև որ չ'գիտնայ Թէ հանդերձելոյն մէջ Աստուած ալ մեծ փոխարէններ պատրաստած է» : Այս խօսքը ըսելուն՝ կոյսին դէմքը երկնային նախանձաւորութեամբ մը վառուած խոնարհաբար կը ծռէ ճակատը զղջման նշանով. և այս խոնարհեալ անմեղութեան կերպարանքէն Մէլիք Ատիլ կրգոյ որ սրբազան յարգանքով մը պաշարուած

է. վասն զի այն դիրքին մէջ կը տեսնէ այնչափ զեղեցկութիւն՝ ազնուութիւն՝ մեծութիւն՝ և Աստուածութիւն . . . վերջապէս երկայն լռութենէ մը ետքը կը պատասխանէ եւեթ վշտագին ձայնով մը:

— Ես ամենևին լըսած չունէի ասանկ խօսքեր, ամենևին զգացած չունէի ասանկ զգացումներ, դու իմ սրտիս դպար, և անշուշտ գերբնական բան մը ունենալու ես դու . ով ազնուական աղջիկ , ապրէ՛ խաղաղութեամբ այն Կրօնքին պաշտպանութեանը տակ՝ որն որ զիտէ տալ այնքան ուժ ու կարողութիւն տկար ու երկչոտ աղջկան մը , ուստի երդում կընեմ որ մէկ մ'ալ չի խօսիմ քեզ վշտացնող սիրոյ մը վրայ . իրաւ՝ ես պիտի մեռնիմ, բայց քեզ վշտացնելը մեռնելէս աւելի գէշ է ինձ : » Այս կըսէ ու անդին կը քաշուի . կը Թողու իշխանուհին ամպհովանիին տակը՝ ու ինքը կերԹայ ծածկել նաւակին մէկ խոր տեղը այն ցաւոյն չափազանցութիւնը՝ որով այնքան տանջանք քաշած էր :

Ո՛վ գեղեցիկ բազդ , ան նոյն րոպէին որ սրտին մէջ սիրուած ըլլալուն յոյսը մտաւ՝ ան նոյն րոպէին երջանիկ ըլլալը յաւիտեան կորսնցուց, այն զերազոյն կրօնի պատուէրներուն անտեղեակ ըլլալով չէր գիտեր որ այնքան կրից դէմ մինաւոր ծեծկըվելու քաջութիւն ու յաղԹելու ուժ ունի. Մաթիլտի ցրտութիւնը միայն անոր անտարբերութեանը տուաւ, և չէր տարակուսէր որ եԹէ զայն համոզե-

լու ըլլայ՝ ամենևին անոր ուխտերը անարգած չ՚ըլլար, բայց հիմայ որ նա բոլորովին ինքզինք զգայուն ցուցուցած է՝ իր սէրը մերժած առնելն աւելի հաստատութիւն ունի. սակայն սիրոյն՝ մոլորեցուցիչ մխիթարութիւնները արտասանելուն ժամանակը կը յիշէ զղջումը՝ խոնարհութիւնը՝ և մահը. ամեն երջանկութեան յոյսերը կարճատարիճ որոնց մէջ քիչ մը առաջ ինքզինք բոլորովին ընկղմած էր, դողալով ինքզինք կը դարձընէ այնպիսի ապագայի մը որ ուրիշ բան չի նշանակէր՝ այլ յաւիտենական Աշուառութեան ընտրութիւն մը կամ իրեն և կամ իր սիրականին համար :

ՎԵՐՋ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՏՈՐՈՑ

23792

2013